

**LU Filozofijas un socioloģijas institūts
Rīgas Stradiņa universitātē**

Disertācija socioloģijā

**Pašreferēnce latviešu kultūras paradigmā
(20. gadsimta 20. - 40. un 90. gadi līdz mūsdienām)**

doktorante
Dagmāra Beitnere

Rīga 2003

Ievads.

Tēmas pārskats	5
Pētījuma uzdevumi	11
1. nodaļa	
1.1. Sistēmt teorija par pašreferenci un sabiedrības attīstību	13
1.2. Racionalitāte kā pētījuma metode	19
1.3. Kultūras un sociālās darbības pētīšanas metodes	25
1.4. Kvalitatīvās metodes pētījumā	31
1.5. Interviju metodes	34
1.5.1. Respondentu grupa	36
1.5.2. Referentā grupa	38
2. nodaļa	
2.1. Naratīvi un pašreferenci kā paradigma	40
2.2. Pašreferenci kā identitāte: 20.gs. 20. - 40.g. un šodiena	44
2.3. Pašreferenci ekonomistu naratīvos	50
2.3.1. Ekonomista <i>stāsts</i>	51
2.3.2. Vai pilsētnieki?	52
2.3.3. Nodarbinātības statistika	52
2.3.4. J. Bokaldera <i>stāsts</i>	53
2.3.5. Industriāla vai agrāra sabiedrība	54
2.3.6. Mūsdienu <i>stāsts</i>	55
2.3.7. Secinājumi par ekonomistu <i>stāstiem</i>	57
3. nodaļa	
3.1. Pašreferenci literatūras tekstos un kontekstos	59
3.1.1. Pašreferenci horizonts literatūrā	59
3.1.2. Ironija kā taktika	61
3.1.3. Kultūras paradigma izglītības kodā	63
3.1.4. Ko veido literatūra?.....	65
3.2. Sabiedrības pašreferentā komunikācija mūsdienās.....	66
3.2.1. Lauki kā identitātes reprezentācija	67
3.2.2. Pilsēta referencēs saziņas telpā	67

3.2.3. “Nemīlētā realitāte”	69
3.2.4. Latviešu zemnieks globalizācijas apstākļos	71
3.2.5. Pašreference komunikācijas aplis	72
3.3. Secinājumi par pašreferento saziņu	76

4. nodaļa

4.1. Identitātes un kultūras references attiecības	77
4.1.1. Zemes darbi	78
4.1.2. Lauki kā dzīves telpa	79
4.1.3. Pilsētas mentalitāte	80
4.1.4. Pašreference un “iesaistīšanas rituāli”	81
4.2. Pašreferences asimetrija un references aģenti	82
4.2.1. <i>Straumēnu</i> fenomens	82
4.2.2. Lauku sēta kā harmonijas pasaule	86
4.2.3. Pilsētnieki ar lauku dzīves izjūtu	90
4.2.4. Ārā no pilsētas	93
4.3. Secinājumi – personiskās dzīves ievirzes	96

5. nodaļa

5.1. Dzīvesstāsti kā pašreprezentācija	98
5.1.1. Sievietes stāsts	98
5.1.1.1. Lauku mājas dzīves harmonijai	100
5.1.1.2. Laucinieki un pilsētnieki	101
5.1.2. Vidzemes vīrieša stāsts	102
5.1.2.1. Brīvība	103
5.1.2.2. “Slimā pilsēta”	103
5.1.2.3. Romantiskā pagātne	104
5.1.3. Vīrieša stāsts Zemgalē	106
5.1.3.1. Lauki dvēselei	107
5.1.3.2. Sēta kā vienota dzīve	108
5.1.3.3. Daba un kaimiņi	108
5.2. Interviju apkopojums	109

5.3. Intervijas ekonomiski aktīvo aģentu grupā	111
5.3.1. Smags darbs	112
5.3.2. Īstens latvietis	113
5.3.3. Lauki ir kaut kas lielāks	113
5.3.4. Motivācija darbībai	114
5.3.5. Nozīmīgākās vērtības	115
5.3.6. Pilsētnieks laukos	116
5.3.7. Dzīve pa īstam	117
5.3.8. Latvietība laukos	118
5.3.9. Es esmu zemnieks	119
5.3.10. Mūsu nākotne un lauki	120
5.3.11. Lauku uzņēmējs	121
5.3.12. Vēlreiz par pilsētu	123
5.4. Interviju apkopojums	123
5.5. Dzimtas nostāsti un atmiņas (interpenetrācijas piemērs)	125
Galvenie secinājumi	129
Literatūras saraksts	134
Pielikumā interviju atšifrējumu konspekti	140

Ievads

Tēmas pārskats

Disertācijas mērķis ir analizēt vienu no sabiedrības saziņas telpā lietoto pašreferenci *mēs - zemnieku tauta* 20. gadsimta divos vēstures posmos. Tas saistīts ar nodomu aplūkot latviešu sabiedrību kā pašreferentu sistēmu un iegūt priekšstatu, kā sabiedrības indivīdi redz sevi saistībā ar kultūras referenci un kā tā iespaido viņu darbību. Pašreferences rašanās un pastāvēšana ir saistīta ar naratīviem*, kuri rodas sabiedrības indivīdu komunikācijas rezultātā, kad sabiedrība publiskās saziņas telpā apmainās ar informāciju, kā sevi redz un kā sevi raksturo. Darbs analizē vienu no latviešu sabiedrības pašreferencēm *mēs – zemnieku tauta*, kā un kādos tekstos tā izmantota pirmās brīvvalsts gados un mūsdienās, atgūstot valsts neatkarību.

Pašreferencē *mēs – zemnieku tauta* veidojusies dažādu vēsturisko kontekstu iespaidā 19. gadsimtā kā atšķirības pazīme no pārējās sociālās apkārtnes. Latviešu sabiedrība savu sociālo pazīmi “mēs - zemnieki”, iekļāva pašraksturojumā un izmantoja pašreferences komunikācijā, līdz tā kļuva par vienu no kultūras paradigmām - kā sabiedrība sevi redz un saprot līdz mūsdienām. Pašreferencē ir vēstures gaitā sabiedrības apgūtais priekšstats pašai par sevi, tāpēc jautājums, kādu sevi redz sabiedrības indivīdi, ir nozīmīgs, jo atspoguļo sabiedrības kā sistēmas attīstības perspektīvas. Sabiedrība nav viengabalains objekts, kas spēj sevi novērot, dot par sevi raksturojumu un veidot pašreferenci. To veic dažādas sabiedrības grupas – references sociālie aģenti, parasti tie ir pilsētas intelektuāļi. Sabiedrības indivīdi saskaņo viedokļus un vienojas: tie pieņem vai noraida pašreferenci, vai tā atbilst (vai arī neatbilst) vēsturiskai, ekonomiskai un sociāli politiskai situācijai un veicina sistēmas - sabiedrības attīstību.

Sabiedrība pašreferencē izmanto dažādus resursus, tā pati par sevi nav pašmērķis, bet gan sabiedrības attīstību veicinošs faktors. Piemēram, ja indivīds raksturo sevi negatīvā

* *Naratīvs* – vēstījuma formas stāsts, kam ir arī moralizējošs raksturs. *Naratīvs* (*narrō*-*latin. val. - "attiekties, "ieikt"*) latīņu valodā nozīmē “zinošs”, “saprotošs”, “prasmīgs”, plašāk lietots kā “stāstījums”. *Naratīvu analīze* iekļauta 3. nodaļā.

vai noliedzošā veidā, vai tādā gadījumā varam sagaidīt visu viņa spēku un resursu izmantošanu darbībā, jo tādām cilvēkiem trūks atbilstošas izpratnes par sevi un līdz ar to arī par savu darbību. Līdzīgi varam teikt par sabiedrības publisko saziņas telpu, ja tajā parādās kāda nemainīga pašreferenci, sabiedrības komunikācijas telpa noslēdzas. Ja sabiedrība kā sistēma atkārtoti konservatīvu pašreferenci, tā bremzē savu attīstību. Sabiedriskajā komunikāciju telpā parādās un cenšas nostiprināties daudzveidīgās pašreferences, diskursi un naratīvi, taču akceptētas tiek tās pašreferences, kuras pauž sabiedriski atzītas autoritātes, kas ir eksperti šajā jautājumā. Pašreferences sociālie aģenti – referenču ideologi, sākot ar pirmās atmodas darbiniekiem, vēlāk arī literatūras, kultūras un politiskas, ar savu personisko pieredzi un kultūras identitātes izpratni publiskajā saziņas telpā izteica sabiedrības paštēlu. Mūsdienās pašreferences aģenti turpina veidot, virzīt un izteikt dažādas pašreferences mediju, politiskajā, kultūras un ideoloģijas telpā.

Latvijā publiskās komunikācijas telpā 90. gadu sākumā parādījās izteikumi par “Latviju kā tiltu starp Rietumiem un Austrumiem”, “Latvija - banku lielvalsts” (“Mēs esam tuvāk nekā Šveice”) un “Latvija – tranzītzeme”. Daži no tiem izzuda vai ieguva ironisku izteiksmi banku afēru dēļ, gan pieaugot nelegālajam tranzītam caur Latviju. Jaunie sabiedriskajā telpā lietotie pašapraksti “iedarbināja” redzamākos apkārtnes un sistēmas resursus, radot pašreferencē jaunas robežas. Sabiedriskā diskusiju telpa veidoja atbilstošu pašraksturojumu jaunajai politiskajai un sociāli ekonomiskajai situācijai, kurā vajadzēja sevi izprast no jauna. Jaunās pašreferences aptvēra ne tikai latviešus, bet visus Latvijas iedzīvotājus un veidoja jaunu paštēlu. 90. gadu sākumā sabiedriskajā saziņas telpā radās jaunas references, kas bija saistītas ar jauno politisko situāciju – *demokrātiska valsts, tiesiska valsts, tirgus ekonomika, brīvais tirgus, atvērta sabiedrība, multikulturāla valsts*. Attiecībās ar šīm referencēm sabiedriskajā diskusiju telpā veidojas: jauns pašnovērojums, pašraksturojums, jaunā pašreferenci ir sabiedrības saskaņošanā. Lai izprastu mūsdienu funkcionāli diferencētās sabiedrības resursus un pašreferences veidošanās mehānismus, pētījums aplūko vienu no lietotajām referencēm *mēs - zemnieku tauta*.

Pētījums teorētiski un metodoloģiski sakņojas jautājumā, kā mūsdienu diferencētā sabiedrība saskaņo un vienojas savā pašraksturojumā, kuru referenci izvēlas savam aprakstam, kādi naratīvi tiek lietoti sabiedrības komunikācijā un paštēla veidošanā? Kā

notiek saskaņošana, kāda sabiedriskajā komunikāciju telpā ir mijiedarbe starp naratīviem, kurus izkopj oriģinālliteratūra, literāti, politiķi, zinātnieki, arī valsts publiskā paštēla veidotāji, un kā tas saistās ar cilvēku darbību, viņu dzīves veidu? Hipotētiski sabiedrības paštēlu veido tie naratīvi, kuri sabiedriskajā saziņas telpā tiek lietoti visbiežāk, tas norāda uz ietekmes veidošanas komunikācijas telpā, noteiktu saskaņotības līmeni dažādos sabiedrības slāņos un saskan ar indivīdu kultūrā iemantotajām identitātēm.

Naratīvu pētniecībā nav iespējams aptvert visus sabiedrībā lietotos naratīvus, pakļaut tos strukturēšanai un analīzei, tomēr – daļa naratīvu parādās publikācijās, kur tie izsaka kaut ko no reprezentācijas – ko sabiedrība pasaka par sevi, kas viņa ir. Reprezentācijā visbiežāk izmantotas hronikas, ceļojumu apraksti, individuālie dzīvesstāsti, kuri veido laikabiedru *stāstījumus* un strukturāli glabā sabiedrības kolektīvo atmiņu. Tie ir naratīvi ar noteiktu attieksmi, kuri moralizē un nes informāciju par ekspektācijām, un vienlaikus naratīvi demonstrē sabiedrības komunikāciju pašai par sevi. Naratīvi ne tikai vēsturiskā prezentācijā, bet arī sabiedrības dažādo grupu komunikācijā pašai par sevi, rada jēgu un nozīmi savam paštēlam. Naratīvu veidošanās saistīta ar jautājumu, kura grupa sabiedrībā tos izsaka pirmā, kā tie nostiprinās, tiek akceptēti un vēlāk arī stereotipizēti sabiedrībā, līdz laika gaitā top par kādas sabiedrības daļas pašreferenci, kas rada darbību.

Latviešu kultūras naratīvi kopš 19. gadsimta uzsver latviešu piederību laukiem un zemniecībai un atkārtu domu, ka latvietība ir saistīta ar zemi un zemes darbiem. Latviešu kultūras pašreferences aģenti – literāti un kultūras darbinieki arī mūsdienās atkārtu referenci, ka "*latvietis ir zemnieks*", "*Latvija atdzims no laukiem*", "*Lauki ir Latvijas sirds*" *u.c.* Pašreferenci kā nacionāla atšķirība, kopība un nepārtrauktība savienoja 20. gadsimta sākumu ar sociāli ekonomisko pārmaiņu laikiem gadsimta nogalē. Pirmās neatkarīgās Latvijas valsts agrārie sasniegumi, saglabāti kolektīvajā atmiņā, veidoja vēsturiski atpazīstamu un nemainīgu sevis paštēlu. Darbībā realizētā pašreferenci 90. gadu sākumā izpaudās arī kā liels skaits mazo zemnieku saimniecību, kas pētījumos tika novērtētas kā populistiskas un romantiskas un kas kavēs lauksaimniecības sektora modernizāciju Latvijā (Alanen, 1996).

Pašreferenci atrodama ne tikai literārajos tekstos un sociālo aģentu vidū, kuri veicināja pašreferences saskaņošanu, bet arī ekonomistu naratīvos. Latvijas industrializācija 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā notika īpašos politiskos apstākļos, resp., tas bija

laiks, kad Latvija līdz 1918. gadam ietilpa cariskās Krievijas sastāvā un tika pārvērsta par vienu no industriālākajiem reģioniem ar kvalificētu darbaspēku. Latvijai, iegūstot valsts neatkarību, ekonomistu naratīvi sabiedrības referencē izmantoja atšķirības principu no iepriekšējiem sociāli ekonomiskiem apstākļiem, no cariskās Krievijas kādreizējā industriālā reģiona. Ekonomisti aprakstīja Latviju kā agrāru valsti (piemēram. M. Skujenieks, 1927). Latvijas industrijas sagrāve Pirmā pasaules kara gados un 1920. gada Zemes reformas laikā izveidojās mazas ģimenes saimniecības. Pēc Zemes reformas 1920. gadā lauksaimniecības uzskaitē bija 141 723 saimniecības, bet 1923. gadā – jau 193 741 un vēlāk arī – 225 000 lauku saimniecību. (Skujenieks, 1927: 449) Pirmās neatkarīgās mūsu valsts sasniegumi lauksaimniecībā veidoja atmiņas par *Latvijas lauku sētu* kā valsts labklājības simbolu. Simbolu, kurā ietilpa ne tikai ekonomiskie panākumi, bet arī nacionālā identitāte un latvietība.

Pēc 1996. gada lauksaimniecības skaitīšanas rezultātiem varam konstatēt līdzīgu lauku saimniecību skaitu – 200 000, no kuriem 74 tūkst. zemnieku saimniecības vidēji ar 19,7 ha un 126 tūkst. - ar 5,7 ha zemes piemājas saimniecībā. Šie rādītāji liecina, ka *zemnieku tautas* pašreferencē ir sekmējusi arhaiskas, sadrumstalotas agrārās struktūras izveidošanos, kas vairāk ir kultūrā un nevis ekonomikā balstīta vēlme atjaunot zemes īpašumus. 1995. gada pētījumā par zemnieku saimniecībām – 51,3 % aptaujāto norādīja, ka izvēli sākt nodarboties ar zemkopību noteica iespēja atjaunot vecvecāku zemnieku saimniecību, dzīvojot tuvu dabai. Un tikai 7,5 % norādīja, ka vēlējās sākt savu biznesu. Dalībnieku atbildes izvirza jautājumu, kā iespaidā veidojusies viņu motivācija, kāpēc cilvēki kā vienu no aktuālākajiem motivācijas iemesliem norāda zemnieku tradīciju turpināšanu.

20. gadsimta sākumā latvieši, līdzās Latvijā dzīvojošām citām tautām, iekļāvās modernizācijas, urbanizācijas un industrializācijas procesā (Balodis:1990; Zālītis: [1935],1991). Meklējot modernās kultūras referencē, varam jautāt, vai pilsēta ir ieraudzīta, aprakstīta un iekļauta kultūras pašreferencē un kādas ir referencē par pilsētu. Jautājums par pilsētu latviešu kultūras pašreferencē ir nozīmīgs, jo daudzām Eiropas tautām pašreferencē par piederību zemnieku kultūrai modernās sabiedrības veidošanās laikā 19. gadsimta beigās izzuda. Kādas attiecības ar pilsētu referencē nozīmē izveidojās latviešiem? Vai tā palikusi kā vieta, kurā ierodas Dziesmu svētku laikā tautastērpā, lai atgādinātu, kurš ir šīs zemes

patiesais saimnieks, un atgriezto latvietības patiesajā vidē – laukos. Tas ir arī jautājums, vai latviešu kultūras pašreference, pārfrazējot R. Parka teorijas atziņu, “ ir ieradusies pilsētā vai vēl ne”.

Valstij un kultūrai svarīgi jautājumi tiek lemti un realizēti pilsētā, dinamiskā ideju veidošanās un realizācijas vietā. Vienkāršoti izsakoties, pilsēta nav latviešu kultūras “mīlais bērns”, jo jau vārdā *pilsēta* ir saglabājies kaut kas no *lauku sētas* idejas. Respektīvi, valodā izsaka kādu daļu no apskatāmās problēmas aspektiem. Ja, piemēram, vācu un krievu valodā apdzīvota vieta saistīta ar vārdiem *Burg (pils, cietoksnis)* un *городъ* (sākotnēji cietokšņa siena), latviešu valodā vārda *pils* (atvasināta no verba ‘pilt’ – bērt, pildīt saknes) salikumā parādās *sēta, sāta (sāts, sāta – ganības, lauks)*. (Karulis, 1992: 49-52). Etimoloģiski latviešu valodā pilsēta nāk līdzī zemnieka dzīves telpa līdzās videi, kura kļuva par urbānās dzīves prototipu. Latviešu publiskajā komunikācijas telpā pašreference *mēs – zemnieku tauta*, no vienas puses, veido identificēšanos ar laukiem vairāk kā ar pilsētām, un iezīmē konfliktu starp latviešu kultūras pašreferenci ar piederību un vēsturisku saistību zemnieku kultūrai, tās dzīvesveidu un vērtībām. No otras puses, latviešu kultūrā 20. gadsimta sākumā izveidotais modernais urbānais dzīves segments, abu pasaules karu ārdīts, aso politisko un ideoloģisko apstākļu dēļ nav veicinājis modernas sabiedrības pašreferences veidošanos.

20. gadsimta otrajā pusē industrializācija padomju Latvijā bija uzspiestu referenču laiks, to izteica ideoloģiskie saukļi (piemēram, “*padomju tauta – komunisma cēlāja*” u.tml.). Industrializācija un uzspiestā pašreference norisa vienlaicīgi ar darbaspēka pieplūdumu no citām republikām, kas papildināja urbāno sabiedrības daļu un veicināja situāciju, kurā visās lielākajās Latvijas pilsētās latvieši veidoja minoritātes.

Kopš neatkarības atgūšanas un sociāli - ekonomiskām pārmaiņām, sabiedrības saziņas telpā aizsākās diskusija gan par nacionālo identitāti, gan par Latvijas tēlu, kas nozīmēja arī pašreferences meklējumus. 90. gadu sākumā uzvirvoja doma par “atgriešanos Eiropā” un “vai esam tai piederīgi?”, vienlaikus ietverot divu paradigmu konfrontāciju. Vienā ir slēpta doma, ka, mainoties sociāli politiskai iekārtai, iegūstot neatkarību, Latvijas sabiedrība atgriežas tur, kur tā kādreiz bijusi piederīga, - tā izprot sevi kā Eiropas kultūras daļu. Otra izteikuma nedrošība atgādina, ka Latvija Eiropā netiek gaidīta kā agrāra valsts. Pašreference sabiedrības kā sistēmas attīstībā nav tik lielā mērā saistīta ar Latvijas jauno saimniecisko modeli Eiropas Savienībā, bet gan vairāk ar sabiedrības pašrefleksiju sevis vērojumos un

sevis definēšanā, un tādēļ rodas jautājums – kādas iekšējas dinamiskas perspektīvas sabiedrība spēj attīstīt?

Sabiedrība, piedzīvojot straujas pārmaiņas desmit gadu laikā kopš neatkarības atjaunošanas, 90. gadu sākumā līdzās pašreferenci par *arāju tautu* kā poetizētu sinonīmu *zemnieku tautai*, preses diskursos izmantoja arī ironiskākus izteikumus par sevi, lietojot apzīmējumu – *bauru tauta* (*vācu val. Bauer - zemnieks*), kas liecina par ironiju, kritisku un distancētāku attieksmi un norāda uz iespējamām izmaiņām tradicionālajā pašreferencē. Līdzīgi kā pašreferencē *mēs - dziedātājtauta* bija simbolisks līdzeklis, veidojot nācijas locekļu piederības sajūtu “no zemnieka par latvieti” (*Bula: 2000*), 20. gadsimta beigās arī pašreferencē *mēs – zemnieku tauta* iegūst ironiskas pašapceres veidu.

Situācija, kad sabiedrībā noslēdzas viena paradigma un tiek meklēta jauna, tiek apzīmēta kā paradigmatiska, tāpēc pētījumā tiek aplūkoti paņēmieni, kā sabiedrība iegūst pašnovērojumu, pašraksturojumu un kā saskaņo pašreferenci ar vienas šādas references piemēra. Tas nozīmē skatīt, vai notiek pašreferences izmaiņas vai atgriešanās un kādi sabiedrības resursi tiek darbināti references horizonta robežu paplašināšanai.

Disertācijas novitāte ir Latvijas materiāla analīze saistībā ar vidējā līmeņa teorijām par naratīviem un Niklasa Lūmana pašreferento sistēmteoriju. Darbā tiek aplūkoti paņēmieni, kā sabiedrības saziņā iegūtā pašreferencē veido latviešu identitāti ar zemnieku un kā tā tiek uzturēta kultūras naratīvos, koncentrējot uzmanību uz diviem neatkarīgās valsts posmiem 20. gadsimta 20.- 40 gados un 90. gados līdz mūsdienām. Disertācija meklē atbildi darbības motivācijai, vai pastāv mijiedarbe starp kultūras referenci, kādi kultūras naratīvi iespaido respondentus 20. gadsimta nogalē un kādā mērā viņi savu darbību saista ar pašreferenci *mēs – zemnieku tauta*, kā kultūras un dzimtas naratīvi iespaido viņu personisko pašreferenci. Līdzās pašreferencē *mēs - zemnieku tauta* atsaucēs aplūkota pilsētas loma, kā respondenti kā latviešu sabiedrības locekļi apraksta pilsētu un laukus. Disertācijā analizētas intervijas ar referentās grupas pārstāvjiem, kuri uztur komunikāciju par kultūras pašreferenci mūsdienās un meklē atbildes viņu personiskai ievirzei un attiecībām ar kultūras pašreferenci.

Pētījuma uzdevumi

Disertācijā izvirzīti šādi pētnieciskie jautājumi un ar tiem saistītie uzdevumi:

- 1) analizēt pašreferences lomu sabiedrības pārmaiņu periodos, par metodoloģiju izmantojot Niklasa Lūmana sistēmteoriju, kura no sistēmas un apkārtnes attiecībām izdala pašnovērojumu, pašraksturojumu un arī jautājumu, kā tiek saskaņota sabiedrības pašreferenci. Pašreferenci tiek aplūkota kā nenoteiktā darbības laikā iesaistīta kultūras izpausme, tā “ceļo laikā un telpā” (Luhmann, 1999; Arher, 1988;1999), tāpēc pašreferences attiecības ar laiku ir fleksiblas. Un, visbeidzot, analizēta pašreferences nozīme sociālajās pārmaiņās, attiecības ar racionalitāti, tās izmantošana sabiedrības aprakstā kā sabiedrības attīstību veicinošs faktors;
- 2) izmantojot vidējā līmeņa teorijas par naratīviem (White, 1987,1990; Mink, 1981; Freeman, 1993), analizēt, kā naratīvi iespaido sabiedrību, veido pašreferences atlases horizontu. Naratīvu teorijas dod skaidrojumu par stāstu un drukāto tekstu ietekmi sabiedrības komunikācijā. Naratīvi ir kultūras saziņas (komunikācijas) segments, kurus sabiedrības indivīdi izmanto pašraksturojuma iegūšanai, līdz notiek saskaņošana un vienošanās par pašreferenci. Naratīvi šajā pētījumā tiek aplūkoti kā pašreferences veidošanas forma;
- 3) analizēt latviešu pašreferences *mēs - zemnieku tauta* politisko un kultūras kontekstu, kas noteica kuras sabiedrības grupas sevis redzējuma robežas tika apzinātas un kā veidojās sabiedrības dažādo grupu komunikācija par sabiedrības paštēlu, un kā naratīvi (izteikti vai drukāti) no references aģentu grupas ar masu saziņas līdzekļu starpniecību nonāk sabiedrības apspriešanā un saskaņošanā. Tiek analizēti vēsturnieku, ekonomistu un literātu teksti no dažādiem sabiedriskās komunikācijas sektoriem, kuri ir iesaistīti pašreferences veidošanā kā references aģenti;
- 4) izmantot kvalitatīvo pētījumu metodi, lai empīriskā ceļā noskaidrotu pašreferences atpazīstamību un kā dažādie sociālie aģenti saprot pašreferenci mūsdienās, kāda ir viņu personiskā ievirze un attiecības ar kultūras pašreferenci. Disertācijā izmantotas 20 dziļās intervijas, 15 ar mērķtiecīgi izvēlētu respondentu grupu no dažādiem Latvijas reģioniem ar noteiktu atlases veidu – tie ir cilvēki, kuri bija pilsētnieki ar pilsētas profesijām un pēdējo 10 gadu laikā apzināti pameta dzīvi pilsētā, lai dotos dzīvot un strādāt laukos. Interviju nodoms

ir noskaidrot, vai šo cilvēku lēmumu mainīt dzīves veidu iespaidoja kultūras pašreferenci un kuri sociālie aģenti iespaidoja lēmumu, kā arī iegūt izpratni vai prakses rezultātā šo cilvēku pašreferenci ir mainījusies;

5) kvalitatīvo pētījumu metode tika izmantota sociālo aģentu intervijās, tās ir 5 intervijas ar cilvēkiem, kuri, "atsijājot" publisko saziņas telpu – laikrakstus, grāmatas vai publiskajā runā, izmantojuši pašreferenci *mēs - zemnieku tauta*, ir autoritātes ar iespaidu sabiedrībā; izdalot references aģentu argumentus, kādus viņi izmanto savu viedokļu paušanai par labu zemnieku referencijai;

6) izstrādāt intervijas metodiku (respondentiem un references aģentiem), lai noskaidrotu kādi sociālie faktori un kā iespaido pašreferenci, respondentu darbību un kā respondenti redz sevi kā kultūras pārstāvjus un vai viņu redzējums saistās ar sabiedrības pašapraksta izmaiņām. Tas nozīmē veidot izpratni par cilvēku darbības jēgu un nozīmi un to saistību starp dzimtas naratīviem, *kolektīvo atmiņu* un kultūras pašreferenci, un rast atbildi: vai notiek pašreferences transformācija vai izmaiņa.

Pamatojoties uz minētajiem disertācijas uzdevumiem, tiek izvirzīta hipotēze: 1) ka kultūras naratīvi veido sabiedrības indivīdu priekšstatus par sevi, kura saistāma ar latviešu kultūras pašreferenci. Sabiedrības publiskajā komunikācijā par sabiedrības pašreferenci viedokļus pauž sociālie aģenti – personas, kuras apveltītas ar autoritāti un ietekmi; 2) ka ne tikai sociālie aģenti, bet arī izglītības latentā funkcija izmanto latviešu oriģinālīteratūru, lai veicinātu vienu no vēsturiskajām pašreferencēm kā stereotipu par latviešu tautu un 3) ka, mainoties sociāli politiskajiem apstākļiem, indivīdi iegūst jaunu pieredzi no pašreferences izraisītas darbības un maina indivīdu redzējumu par sevi. Hipotēze pārbauda, kā jaunā sociāli ekonomiskā situācijā saglabā vai veicina jaunu sabiedrības paštēlu pašreferences nozīmē.

1.nodaļa

1.1. Sistēmteorija par pašreferenci un sabiedrības attīstību

Disertācija aplūko latviešu kultūras paradigmu, kuru, balstoties N. Lūmana sistēmteorijā, raksturo atsaukšanās uz piederību zemniekiem un, kas iekļauj jautājumu par paradigmas maiņu kultūrā, mainoties sabiedrības pašreferenci. Sabiedrības pašreferenču veidošanās, saskaņošana un akceptēšana ir svarīgs resurss sociālo pārmaiņu periodos. N. Lūmana sistēmteorija norāda, ka mūsdienu funkcionāli diferencētajā sabiedrībā arvien grūtāk vienoties un pieņemt pašreferenci, jo pieaug dzīves diferencētība un sarežģītība, kā arī izzūd vienots centrs, kas uzņemas novērotāja lomu. Sabiedrības pašapraksta veidošanai tradicionālā sabiedrība izmantojusi pilsētu intelektuāļus kā pašreferences aģentus (*Luhmann, 1999*).

N. Lūmana sistēmteorija apraksta sabiedrību kā pašreferentu sistēmu – tādu, kura pati spēj sevi novērot un veikt nepieciešamās autopoietiskās izmaiņas. *Autopoiesis* ir svarīgs šīs teorijas jēdziens, tas nozīmē pašorganizējošu sistēmu. Autopoietiskā sistēma – tā ir arī sabiedrība, jo atšķiras no mašīnām, kuras tikai producē, bet nespēj radīt pašu struktūru izmaiņas. Savukārt, autopoietiskās sistēmas, tādas kā sabiedrība, ir “aklas”, aplūkojot savu apkārtni, jo nespēj radīt no sevis pašas atdalītu apkārtni. Pašnovērotāja “akluma” pārvarēšanai, sistēmteorijā ir integrēta kibernetikas ideja par otrās pakāpes novērotāju, kurš novēro pirmo novērotāju, un atzīmē, ko tas neredz (*Luhmann, 1981*). Naratīvi tiek aplūkoti šī “akluma” pārvarēšanai saskaņā ar pētījuma mērķi – meklēt kādu kultūrā bieži lietotu struktūru, šajā gadījumā naratīvus, ar kuriem sabiedrības indivīdi apmainās uzskatos par to, kas viņi ir.

Autopoietikas koncepta ieviešanos sociālajās zinātnēs veicināja otrās pakāpes kibernetiķu teorētiskie atzinumi - sabiedrības pielīdzināšanu sistēmai, pirmkārt, konstatējot, vai tā ir atvērta vai slēgta. Vispārinot var jautāt, kas sistēmai liek būt atvērtai vai slēgtai, kāda autopoietika tai raksturīga. Teorētiski tas nozīmē skatīt, kādas pašreferences palīdz sabiedrībai pašorganizēties, kādas pašreferences liecina par sabiedrības atvērtību vai noslēgtību (dinamisms vai stagnācija). N. Lūmana sistēmteorijā šo jautājumu saista ar stereotipu, aizspriedumu un neskaitāmo “*sociālo mitoloģiju*” kritisku analīzi. Pašreferences

analīze vienlaikus ir arī sabiedrības robežu analīze, vai sabiedrības saziņas telpā saskaņo un veido savu aprakstu, tas ir, ko sabiedrība par sevi redz, kāds ir pašraksturojums, ar ko tā identificējas, un tas arī nosaka sabiedrības indivīdu darbības limitus.

Ideja par pašorganizēšanos ir sena kā pati filozofija, taču pilnīgi jaunu pieeju tēmai deva 19. gadsimta eksperimentālās zinātnes, psiholoģija un evolūcijas teorija, un tomēr tās nesniedza problēmas risinājumus. Izmaiņas problēmas risinājumā ieviesa vācu izcelsmes amerikāņu biopsihologs Ludvigs fon Bertalanfi (*Ludwig von Bertalanffy*) 1950. gadu vidū, izdalot metafiziskās atšķirības starp sistēmu un apkārtni. N. Lūmana sistēmteorijā, ja sabiedrība ir sistēma, tad pašreference ir tās apkārtnē, un, ja mainās pašreference, mainās arī sistēma. *Autopoiesis* sistēmas teorijā radīja jaunu problēmu – radās jautājums par adekvātumu, kā sistēmas struktūras var sevi aprakstīt. *Autopoiesis* koncepts kļuva auglīgs sociālā līmenī, jo palīdzēja raksturot dzīvu sistēmu, ko bija mēģinājis darīt arī T. Parsons. N. Lūmans, būdams viņa skolnieks, turpināja šo funkcionālistu ideju, ejot atšķirīgu ceļu. N. Lūmana premisa ir: dzīvo sistēmu pamatelements ir komunikācija, kuras darbība balstīta apziņā, vai, citiem vārdiem sakot, sociālās sistēmas komunikācijai vajag jēgu (*Sinn*) savai reprodukcijai. N. Lūmans, raksturojot pašreferenci, sniedz norādes ne tikai uz H. R. Maturanas un F. J. Varela (*Maturana, 1982; Varela, 1979*) idejām, kurās pašveidojošu sistēmu darbība ir kā organismiem, kuri savās operācijās izmanto jaudu (*output*) un ievadīto informāciju (*input*). Šo procesu aprakstot, H.R. Maturana izmanto terminu *autopoiesis*. N. Lūmana sistēmteorijā *autopoiesis* apraksta pašreferento sistēmu darbību, attīstību un iespējamās pārmaiņas. Sabiedrībā *autopoiesis* veidojas no sistēmas un apkārtnes atšķirībām, arī no to robežu izmaiņām. Pašreferences koncepti ir *Dzīves filozofijas* (J. G. Fihtes un F. V. J. Šellinga darbos), bet dziļākas attiecības liek domāt par E. Huserla filozofiju, jo fenomenoloģija virza uzmanību uz cilvēka paša radīto pasauli, kura ir jēgpilna un ko iespējams pārdzīvot, ja cilvēks spēj to atpazīt. Radot šo savu jēgas pasauli, cilvēks ievieto tajā arī sevi, tādā veidā viņš rada arī sevi.

Sistēmteorijā dominē vārds *atšķirība*, jo faktiski viss izziņas process balstīts atšķirību principā, sākot ar sistēmas un apkārtnes attiecībām, jo bez atšķirības pasaulē valdītu nediferencēts haoss. Savukārt, koncepts *nozīme* (*Sinn*) lietots fenomenoloģiski, tas nozīmē iespēju “horizontus” jebkurā reālajā tagadnē un vienīgi *nozīme* ir pati par sevi bez atšķirības (*Luhmann, 2000: xviii*).

N. Lūmana teorija adresēta funkcionāli diferencētai sabiedrībai, kura mūsdienās pāriet "*autopoietiskā subsistēmā*", tas nozīmē, ka sabiedrība kā sistēma operē ar subsistēmas pašreferencēm, kas ir saistītas ar sabiedrības indivīdu personisko kodu un identitātes veidu. Tas ir veids, kā modernā funkcionāli diferencētā sabiedrībā cilvēks redz sevi, apraksta sevi un kādu pašreferenci viņš sniedz par sevi, dod, veido un iespaido sabiedrības pašreferenci. Mūsdienu modernai sabiedrībai nav tāda vienota centra, no kura veidot vienotu pašreferenci un tas, saskaņā ar N. Lūmana idejām, ir sabiedrības un indivīda brīvības raksturojums. Ja indivīds sevis aprakstā izmanto individuālu racionalitāti, tad tas ir resurss plurālistiskas sabiedrības veidošanā, un tas ir veids, kā mūsdienu sabiedrībā var pasargāt indivīda brīvību (*Nedelmann; Sztompka, 1993: 51-52*). Tādējādi pašreferenci iegūst universālijas raksturu, jo balstās cilvēka spējā, veidojot pašaprakstu, racionāli atlasīt datus, faktus un idejas (to pašu viņš attiecina arī uz sabiedrību).*

Sociālās prognozēšanas iespējas ir sabiedrības papildus resurss sociāliem pārveidojumiem, ja sociālās pārmaiņas sabiedrībā ir nobriedušas, un, lai pārmaiņas būtu iespējamās, N. Lūmana sistēmteorija norāda, ka sabiedrībai kā sistēmai ir jāanalizē pašraksturojums, lietojot atšķirības starp sistēmu un apkārtni. Sabiedrība ir sistēma, un apkārtnē ir politiskās un sociāli ekonomiskās pārmaiņas, uz šo atšķirību pamata veidojas sabiedrības pašnovērojums; kādas pazīmes liecina par atšķirībām, kuras noteiktos tekstuālos uzkrājumos veido jēgu un nozīmi sevis redzējumā?

Klasiskā atšķirība starp *slēgtu* un *atvērtu* sistēmu ir jautājums, kā pašreferento noslēgtību iespējams mainīt/atvērt. Sabiedrības pašreferences atvērtība iespējama, ja sistēma identificē sevi un spēj atšķirt sevi no citiem. Tā ir sevis pašradīšana jeb autopoietika. Ja sistēma atver visas pašreferences iespējamās robežas, aktuāls kļūst jautājums, kā sabiedrības indivīdi sevi ierauga, izmantojot sistēmas esošās pašreferences, gan arī prakses rezultātā spēju ieraudzīt jaunus sevis redzējuma resursus, tādējādi paplašinot nozīmes sevis redzējumā, kas maina

*N. Lūmana teorijas kritiķi ir norādījuši, ka modernā funkcionāli diferencētā sabiedrība nav gatava glābt sabiedrību no pašas radītām problēmām, jo tehnoloģiju attīstība kļuvusi nekontrolējama. N. Lūmans atbild, aprakstot riska faktoru sabiedrībā. Ja sabiedrībā pieaug konflikts starp ekonomiku, politiku un zinātņi, tad tāpēc modernās funkcionāli diferencētas sabiedrības pievēršas pašreferencei, un vienīgā izeja ir to pārvērst subsistēmā. U. Beks nosauc N. Lūmana teoriju par "nemīlētās realitātes" aprakstu, kas arī tā ir sava veida pašreferenci (*Beck, 1988: 166-174*), viņa izpratnē N. Lūmana teorija ir par riska sabiedrību.

pašreferences robežas. No otras puses, sabiedrības indivīdiem ir jānosaka savs īpašais darbības veids vai jānosaka gatavība uztvert savu identitāti jaunajā situācijā un jābūt gatavam mainīt iekšējās nozīmes, lai tādējādi veicinātu sistēmas reproducēšanu, tās vairākkārtīgi atkārtojot (Luhmann, 1999:34). Sabiedrības komunikācijas telpā indivīdi sāk jaunās par sevi ieraudzītās informācijas apmaiņu. Tā ir informācijas atkārtošana (reprodukcija), kura ir pašreferenta, t.i., *autopooetiska* savu elementu līmenī, un tā satur tos pašus elementus, ko sistēma definē, līdzīgi kā darbības sistēma rada darbību, bet nevis šūnas, idejas vai ko citu. N. Lūmana teorijā iekļauti apziņas jautājumi, jo sabiedrība sastāv no indivīdiem, un viņu individuālās psiholoģijas veido kopējo sabiedrības apziņu. Sākot ar indivīda apziņu, kā viņš sevi redz, saprot, apraksta un kādu referenci veido par sevi, gala rezultātā tiek iespaidota sabiedrības pašreference. Apziņas darbība kā tekstuālie procesi rada sabiedrības pašnovērojumu un vēlāk pašaprakstu, kas kļūst par pašreferenci; tā ir indikācija, ko sabiedrība redz savā apkārtņē un ko tā atkārt.

Sistēmteorijā izmantots zinātnes analītiķa, biologa Gregorija Beitsona saprāta skaidrojums un idejas par attiecībām, kas sasaista visus paraugus (*pattern*). G. Beitsons apšaubīja loģikas nozīmi, jo ar tās palīdzību veidojas noslēgtas kauzalitātes un tās rada paradoksus (piemēram, kibernetikā paradoksu apraksta ar svārstu). G. Beitsons izvirzīja ideju, ka dzīvo šūnu kopā notur metafora – tā savieno visas dzīvās radības vienā sistēmā, svarīgu lomu ierādot vēstures stāstiem, līdzībām un metaforām, kā cilvēciskā saprāta izteiksmei. Viņa skaidrojumā svarīgas bija *attieksmes*, ar tām viņš redzēja iespēju veidot jauno zinātnes paradigmu - no *objektiem* uz *attieksmēm*. Bioloģiskā forma veidojas no attieksmēm, bet ne no daļām, šo pašu paraugu (*pattern*) viņš attiecināja arī uz cilvēka domāšanu, ka cilvēki domā attieksmēs (Bateson, 1972), kuras sistēmteorija redz kā nozīmes.

Saskaņā ar G. Beitsonu, attieksmē ir visas dzīvās radības būtība un to iespējams sasniegt stāstot, runājot (viņš iezīmē jaunu metodi skaidrojumā, ko nosaucis - *Stāsti ir attiecību studiju karaliskais ceļš, pasaule ir tik skaista, cik sarežģīts ir paraugs*). Līdzīgi kā G. Beitsons runā par modeļiem (*pattern*), kas atrodas aiz redzamajiem un aprakstāmajiem modeļiem, kuri ir sarežģīti un tāpēc veido savienojuma modeli dzīvajā dabā (Kapra, 1989: 65-79), N. Lūmana sistēmteorija apraksta, kā sistēma (sabiedrība) kontrolē savu struktūru

un procesus, kā tā spēj reproducēt šīs formas ar noteiktu atlasī, un tādējādi veikt savu *autopoiesis*.

Novērotājam, kurš pēta sabiedrību, daudzas parādības šķiet pašsaprotamas, jo viņš dzīvo tajās pats, tāpēc sistēmteorija izdala komunikācijas nozīmi kā atsevišķu problēmu (arī *komunikācijas neiespējamību*), jo novērotājs arī sazinās ar sabiedrību un neredz to, ko viņš neredz. Līdzīgi kā cilvēki, kuri savu dzīvi veidoja kultūras pašreferences *mēs - zemnieku tauta*, sevi nespēj redzēt savādāk, jo atrodas noteiktu naratīvu ietekmē.

Mūsdienu funkcionāli diferencētā sabiedrībā ir zudusi tradicionālā pašreferences veidošanās, un tieši šis apstāklis ir nozīmīgs, ja teoriju attiecinām uz latviešu kultūras paradigmas veidošanos un pastāvēšanu. Jo sarežģītāka veidojas sabiedrības struktūra, jo neiespējamāk sniegt referenci par visu sabiedrību kopumā, tas nozīmē, ka pašreference *mēs - zemnieki* lietota sabiedrības saziņas telpā un saglabāta individu apziņā, saistās ar tradicionālās sabiedrības sevis redzējumu un ir konservatīvs paštēls. Latviešu kultūrai mūsdienās, veidojot pašreferenci, ir svarīgi vadīties nevis no līdzības ar bijušo, bet gan no atšķirības, lai iegūtu aprakstu un priekšstatu, kāda sabiedrība ir kļuvusi, kāda ir atšķirība starp bijušo un esošo pašaprakstu. Katrs sabiedrības pašapraksts veido kādu pašreferences segmentu un piedalās sabiedrības veidošanā, respektīvi, tas ir sabiedrībā nebeidzams process, kamēr vien tā pastāv.

Sabiedrībā pašreference veidojas asimetriski, tas nozīmē, ka indivīdi vai grupa, kuri paši ir sabiedrības pārstāvji, apraksta sabiedrību kā tās kopējo vērojumu, un, kad sabiedrība ir vienojusies par pašraksturojumu, tas kļūst reprezentatīvs visai sabiedrībai. Asimetriskā pašreferences veidošanā pieaug semantiskie patēriņi, jo šādā sabiedrībā neticama kļūst kārtības iespējamība, un tā prasa, ja ne attaisnojumu, tad eksplikāciju, cik ilgi veidosies attiecības starp centru un perifēriju, pirmām kārtām, starp pilsētu un laukiem, jo pašreference ir pilsētas dzīves fenomens. Ienācēji pilsētā redz un apraksta sabiedrību kā piederīgu laukiem. Pašreferences asimetriskumu var pieņemt kā nevienlīdzību, jo kāda grupa to dara visas sabiedrības vārdā un līdz ar to iegūst sev privilēģijas. N. Lūmans to formulē šādi: *Katras jēgas artikulācija un sabiedriskās dzīves labās formas ir fenomens, kas raksturīgs augstākiem slāņiem un ir pilsētas fenomens. Sabiedriskā sistēmas apraksta līnijā..... katra no šīm aprakstīšanām izmanto asimetriskās struktūras pašā sabiedrības*

sistēmā – vai nu ņemot par atskaites centru, vai arī uzspiežot augstākā slāņa izpratni par to (Luhmann, 1987: 162). Sabiedrības apraksts var būt arī uzspiests, līdzīgi kā latviešu pašreferencē *mēs dziedātājtauta* tika pārņemta no svešinieku vērojuma par latviešiem (Bula, 2000). Pašreferencē *mēs - zemnieku tauta* ir 19. gadsimta latviešu sabiedrības indivīdu sevis redzējums un arī pārņemts no novērotājiem, kuri nepieder pie dotās kultūras, un tādejādi vēsturiskā nozīmē bijis uzspiests. Līdzīgi pašreferencē *mēs kristieši* vēsturiski radās kā noniecinājums, bet kuru kristīgās idejas sekotāji sāka lietot sevis identifikācijai.

Šajā paragrāfā tika skarti pētījuma metodoloģiskie jautājumi, kuri ir darba pamatā par kultūras paradigmas veidošanos, teorētiski balstīti N. Lūmana sistēmteorijā par sabiedrību kā pašreferentu sistēmu, kurā izdalīti šādi nosacījumi: 1) sabiedrība sevi novēro, ņemot vērā sabiedrības kā sistēmas un tās apkārtnes atšķirības, kad radās latviešu pašreferencē, tās apkārtņē tika izcelta atšķirība, ka latvieši galvenokārt ir zemnieki; 2) pašreferencē rodas asimetriski, kā pilsētas dzīves fenomens. Mūsdienās to izsaka references aģenti, uzturot tradicionālo kultūras pašreferenci, kas neatbilst mūsdienu funkcionāli diferencētai sabiedrībai; 3) latviešu kultūras pašreferencē mūsdienās demonstrē sabiedrības kā sistēmas aklumu, jo funkcionāli diferencētā sabiedrībā nav iespējams atrast vienotu centru pašreferencēi, tāpēc pašreferencē *mēs - zemnieku tauta* sabiedrību veido kā slēgtu sistēmu.

1.2. Racionalitāte kā pētījuma metode

N. Lūmana sistēmteorijā pašreference ir centrs, ap kuru kārtojas jautājumi, kādā nozīmē var "redzēt" pašreferenci, jo pašreference notiek vienīgi apziņas laukā, un tas nozīmē, ka savienojums notiek vienīgi apziņā un spējā novērot objektu, turklāt viens novērotājs nespēj vienmēr uzņemt objektu (kādu no pašreferencēm) savā apziņā. Daudzi vārdi, kurus lietojam pašreferencē, un bieži vien arī ikdienas izpratnē, ir bez dziļākas (arī teorētiskas) izpratnes, kādas ir lingvistiskās references premisas, kādus vārdus lietojam aprakstot un veidojot pašreferenci (gan sevi, gan citus, gan sabiedrību, attiecības, procesus utt.).

Atbilstoši sistēmteorijai, lai orientētos vienības un atšķirības attiecībās, ir vajadzīgs *distances* koncepts, kas raksturo informāciju, ar kuru atšķirt un ko lietot kā atšķirību objektam pašam no sevis. Distances koncepts palīdz izteikt savienojuma atšķirību starp sociālo sistēmu un iegūto distanci, jo sistēma iegūst distanci no informācijas (un, iespējams, arī pati no sevis), ja viņa atšķir, ka lieto dažādas pieejas sev pašai kā vienībai (Luhmann, 1999: 439-440). *Pašreference* ir reference stingrā nozīmē kā norādījums, ka references darbība ir iekļauta objektā, uz kuru viņa norāda. Un viņa norāda uz kaut ko, kurā viņa pati ietilpst. Tā nav tautoloģija. References darbībai sevi nav jāiekļauj tikai kā darbību, bet vienmēr, vadoties no atšķirības, tajās vienmēr var iekļaut ar ko identificēties. Piemēram, ja koris dzied smagnēji, tad tāpēc, ka zemnieku mentalitāte. Šī identificēšanās, attiecinot pašreferenci uz sevi, var uzņemt attiecīgas atšķirīgas formas, kurām ir noteiktas atšķirības no sevis. Sistēmteorijā izdalītas trīs atšķirīgas pašreferences formas, kuras terminoloģiski nošķir:

1) pamata pašreference, kurā pamatatšķirība ir starp elementu un attiecību. Pamata pašreference sevi pašu apraksta kā elementu, piemēram, kādu notikumu vai sociālu sistēmu, komunikāciju. Pamata pašreference ir minimāla pašreferences forma, taču bez kuras autopoietiskā reproducēšana temporalizētā sistēmā nebūtu iespējama. Pamata pašreferencē ir svarīga prasība pēc pašreferentas sistēmas, bet tā nav sistēmas reference. Latviešu pašreferences *mēs - zemnieku tauta* 19. gadsimtā, kas atbilda latviešu sabiedrības sociālam stāvoklim, un šajā pašidentifikācijā sevi izdalīja ar pamata pašreferenci.

2) procesuālā pašreferencē ir refleksivitāte, kad nošķir pamatatsķirību starp pirms un pēc. Process attīstās ar atšķirības pirms/pēc skaidrojumu, ja tālāk pieaug izlases piepildījums. Kā, piemēram, komunikācijā ir procesa noteikums, kas nosaka vienkāršos notikumus ar ekspektāciju reakcijām un reakcijām uz ekspektācijām. Tas nozīmē, ka pašaprakstošās operācijas tiecas uz raksturīgo piederību noteiktam procesam, ir komunikācija komunikatīvam procesam (komunikācija par komunikāciju), novērojums par procesa novērojumu (novērošanas novērojums). Šajā nozīmē refleksivitāte pieaug, un tai raksturīgi, ka process nākotnē kļūs intensīvāks. Attiecinot procesuālo pašreferenci uz 20. gadsimta 20. - 40.gadiem, sabiedrības tekstuālajā telpā refleksivitāte pieaug, bet apraksta to pašu zemnieku (vēsturnieku, ekonomistu, literātu naratīvi – 3.3.; 3.4.). Latvija neatkarības posmos izdalīja atšķirības no iepriekšējās sistēmas apkārtnes, ja tā cariskajā un padomju periodā bija industriāla, tad neatkarīga valsts ir agrāra.(3.3.)

3) refleksijas, kurām pamata atšķirības ir starp sistēmu un apkārtni. Sistēmā, kurā pašreferentās darbības nodarbina sevi, tā ir darbība, ar kuru sistēma uzrāda pati sevi pretstatā apkārtnē, tikai refleksijā tā var iegūt sistēmas references raksturojumu. Piemēram, ja visās pašrepresentācijas formās, kuras pieņem apkārtnē, nevajag tūlīt pat akceptēt sistēmā, ja ar tām tikai grib sevi saprast (*Luhmann, 1999: 443-444*). Atsaukušanos uz piederību zemniekiem sabiedrības saziņas telpā turpina attiecināt uz visu sabiedrību kopumā. 20.gadsimta beigās un arī 21. gadsimta sākumā tiek atkārtota tā pati pašreferencē, jo padomju industrializācijas periods veidoja references, kuras neļāva sevi saprast (3.2.). Jaunajā sociāli politiskajā un ekonomiskajā situācijā pēc neatkarības 1991. gadā sabiedrības komunikācijas telpā notika saziņa par to, kā sistēma sevi saprot: un saprota sevi kā zemnieku tautu. Vienlaikus meklējot jaunas atšķirības, tā darbinot savu pašraksturojumu un sabiedrības komunikāciju pašai par sevi.

Pretēji atvērtai pašreferencē, sistēmas veidošanās un pamata pašreferenču unificēšanās ir saistīta ar noslēgtu sistēmu. Sistēmtērijā jautājumu, kā atvērt sistēmu, saista ar lingvistisko kodēšanu, un tas nozīmē lietot dubultekspresijas ar jā/nē atšķirību. Tā, piemēram, sistēma var veidot negatīvu uzskatu par sevi, kurai nekas nav saistīts ar apkārtni (latviešu sabiedrībā cirkulējošās negatīvās pašreferences, lietojot “mēs” izteiksmi – „mēs, latvieši, esam pielīdēji”, vai arī distancētu bez “mēs” formas “latvietis latvietim gardākais ēdamais” u.c.).

Tāda veida pašreferences, ar kuru sistēma kontrolē tikai paškompetenci un šīs kodēšanas struktūras visām sistēmas operācijām, raugoties no konteksta, ir it kā lietas starp jā un nē. Sabiedrība ir tā, kas viņa ir, un tā, kas vēl nav ieraudzīta. Tas nozīmē, ka sistēma ir atvērta un slēgta vienlaicīgi. Sistēmas noslēgtību var saprast arī kā kontroli pār pašas ieraudzītām negācijām, jo tiek atražoti pašas elementi, un tā arī ir komunikācija (Luhmann, 1999: 445). Sociālo sistēmu analizē viss process ir komunikācijas process un jebkura sistēmas refleksivitāte ir jāapgūst kā komunikācija par komunikāciju. Tas ir uz sevi vērsts process, domāšana par domāšanu, prieks par prieku, ņemot vērā, ka refleksīvas attiecības spēj normalizēt un palielināt esamību. Arī rituālus var mēģināt saprast un piešķirt tiem refleksīvas komunikācijas nozīmi. Refleksivitāte ir svarīga atšķirībai un intensifikācijai, un tā ir arī iespēja attīstīt sevis vadīšanu un kontroli. Sabiedrības, kurām ir saskaņota refleksivitāte, savā rīcībā veido vienkāršas un konsekventas pārejas spēku iegūšanai sevis raksturojumam.

Pašapraksts var veidoties mutvārdos, bet ar tekstuāla modeļa nosacījumu, un, ja ir konteksts, kurā pašapraksta dalībnieks lieto “mēs” formu vai norāda uz to, tad tas var ietilpināt dažādas konsekvences. Gan tādā nozīmē, ka pašnovērošana ir vairāk nekā jau esošā reprodukcija vai arī esošie izteikumi tiek kolektivizēti. Ja pašnovērošana un pašraksturošana atstāj atvērtu dažādām informācijas plūsmu iespējām, tad refleksivitāte būs racionalitātes izpausme. Tam jānotiek no atšķirību skata punkta, jo ne visas refleksijas var būt racionālas. Tieši tāpat, kā kāpinot pašnovērojumu, pašraksturošanu un pašrefleksijas, tās *instrumentalizē* uz sevi attiecināmās darbības un informācijas attīstību. Situācijas attīstība veido speciālu interesi par sevis *zināšanām*, un tā skar izglītības sektoru. Izglītībā vienlaicīgi attīstās paš- un cita reference, jo katra darbība, dziļākajā būtībā, kura piedalās sistēmā (sabiedrībā), ir izglītība. Sistēmteorija apraksta pašraksturošanas formu pašreferences, kas atražo trejādību – kapitālu, valsti un izglītību. Attiecinot to uz latviešu sabiedrību: pašreference par piederību zemnieku kultūrai ir integrēta izglītībā kā zemnieku valsts ideja ar zemnieku *dzīves pasaules* ideāliem un vērtībām. Latvijas skolu programmā, izmantojot izglītības latento funkciju – kultūras koda nodošanu nākamām paaudzēm, saglabājusies literatūras mācīšanas modelis, kuras centrā ir tēmas par zemnieka sētu kā harmoniskās pasaules modeli, kalpu un saimnieku attiecībām, kā arī attiecībām ar dabu. Vienlaikus ar literatūru skolēni apgūst

identitāti ar sociālu netaisnību un pasivitāti, nabadzīgu bērību un zaudētāja pozīciju (3.1.4.).

Pašreferences jautājums, kā izkļūt no tautoloģijas apļa, ko ietver katra pašreferēnce, reizē ir jautājums par atvērtības vai noslēgtības vienību, jo dzīvē ir ekstrēmas situācijas, kad nekavējoties ir jāmaina sevi un jāveido attiecīgas pašreferēnces. Pašreferēntai sistēmai jābūt gatavai ne tikai pašai novērot sevi, bet arī būt gatavai sevi asimetrizēt, ieraudzīt sevi tādu, kādu tā līdz šim nav sevi aprakstījusi. Pārejot no tradicionālās uz moderno sabiedrību, izzūd sabiedrības pašatklāsme par sevi kā kaut ko unikālu (piemēram, tikai Latvijai raksturīgu). Modernā sabiedrība attīstās veidojoties noteiktām struktūrām, kuras sabiedrības pašreferēncei refleksijas līmenī iespējams attīstīt ar ideoloģijas palīdzību kā papildus resursu.

Pašreferēntās sistēmas iespējas ir tālu ejošas konsekvences sociālai plānošanai, kas nozīmē nevis ieteikumus darbībai, bet gan pašas sistēmas plānošanu, kura fiksē noteiktus nākotnes aspektus sistēmā un spriež, kā to aktualizēt. Sabiedrības plānošana kaut kādā veidā padara neredzamus aspektus, kuri nav bijuši saskaņoti. Piemēram, to varam attiecināt uz pašreferēnci Latvijā 90. gadu sākumā: *Latvija – banku lielvalsts, Mēs esam tuvāk nekā Šveice*, kuras norāda, ka jaunajās referēncēs tika izmantoti aspekti, kuri nebija saskaņoti, vai sabiedrība nebija vienojusies par tiem, kā arī kļūdaini novērtēts risks un citas prioritātes, par sabiedrībā nozīmi guvušām vērtību hierarhijām pat nerunājot. Pašreferēnce formulēta atrauti no tā, kā sabiedrības indivīdi sevi redz, rada “klusumu” ap šādu sevis redzējumu, jo sabiedrības indivīdi šo referēnci nav pieņēmuši kā savu redzējumu, raksturojumu par sevi. Referēnci par bankām sagrāva 90. gadu vidū vairāku banku bankrots, kad cieta noguldītāji un radās redzējums par bankām kā kaut ko nestabilu. Banku solītie peļņas procenti maldināja sabiedrību par iespēju ātri iegūt finanšu uzkrājumus bez tās vērtību izpratnes, kura bija tradicionālās sabiedrības pārliecība, ka nauda nopelnāma tikai ar smagu darbu. Banku referēnces sabiedrībā radīja vairāk rūgtuma un vilšanos, - kā jaunus horizontus sabiedrības pašreferēncei. Referēnce „*Latvija kā tranzītzeme*” raksturo sabiedrību kā sistēmu, kura ir atkarīga no ārējiem apstākļiem un rada papildus nedrošību un neprognozējamību, kas palielina riska iespējamību, līdz ar to vienīgo stabilitāti deva redzējums par sevi kā agrāru zemi.

Pašreferences mūsdienu sabiedrībā izvirza jautājumu, vai iespējams pārformulēt sabiedrības iespējas šodien, sistēmteorijas atbilde skan paradoksāli – pašreferences koncepts ir vienotībā ar tā atšķirību. Sociālā sistēma ir spējīga komunicēties ne tikai par savu apkārtni, tā var izmantot savas atšķirības no apkārtnes, ieskaitot idejas par savām robežām vai specifiskiem elementiem, kā tā tiek lietota iekšējā komunikācijā. Citiem vārdiem sakot, pašreferēnce iepazīstina sistēmu no jauna ar sistēmas/apkārtnes atšķirībām, un ar tās palīdzību tiek sarūpēta informācija par informācijas procesiem pašnovērojumā, pašraksturošanā un pašrefleksijā. Un pats svarīgākais, ka pašapraksts rada kaut ko vairāk nekā tikai sevi pašu. Racionalitātes koncepts norāda, ka apkārtnē ir *dzīves pasaules* horizonts, kas ziņo sistēmai par tās iekšējo horizontu. Pārvēršot to kauzalitātes valodā – *sistēmai, ja tā grib palikt racionāla, ir jākontrolē tās efekts uz apkārtni, pārskatot atbalsi par sevi. Tas nozīmē, ka sistēma, kas kontrolē apkārtni, kontrolē sevi* (Luhmann, 1999: 475). Mūsdienu sabiedrības attīsta neiedomājamu intensifikāciju, un tāpēc šodien jautājums par racionalitāti tiek padarīts vēl neatliekamāks. Īpaši pievēršot uzmanību valodas, runas, naratīva semantikai, jebkurai izteiktai pašreferēncē, jo tā norāda uz apkārtējā naratīva horizontu un liek ieklausīties valodā, kuru lietojam, raksturojot sabiedrību (arī sevi).

Sabiedrības pašnovērošanā un pašraksturošanā izmanto kibernetikas metodi par otrās pakāpes novērotāju, par to, kurš novēro pirmo novērotāju un mēģina ieraudzīt to, ko neredzēja pirmais vērotājs. Tas ir saistīts ar mūsdienu funkcionāli diferencēto sabiedrību, kurā nav tādu vietu, kur nebūtu novērojuma, un tas nozīmē, ka sabiedrībā nepārtraukti notiek novērojums par novērojumu, un tā ir komunikācija par komunikāciju. Sabiedrībai tā ir iespēja veikt pārbaudi, kāda pašraksturojuma semantika atbilst sabiedrības interesēm un kāda ne. Ja pašnovērojums un pašapraksts ir pārāk radikalizēts vai konservatīvs, tad sabiedrībā kopumā pieaug dažādi riska faktori.

Disertācijā izmantotas šādas N. Lūmana sistēmteorijas galvenās idejas: sabiedrības dalībnieku komunikācijā pašiem par sevi veidojas pašnovērojuma uzkrājumi, kuri tiek fiksēti drukātos tekstos un iegūst izplatību (informācijas aplis no indivīda uz sabiedrības saziņas telpu veido izplatību un atgriežas atpakaļ). Pašnovērojumi sabiedrībā laika gaitā iegūst atbalstu, tie saskaņojas – tādā nozīmē, ka sabiedrības indivīdi vienojas par pašnovērojumu un tālākas komunikācijas rezultātā sabiedrībā uzkrājas jau saskaņoti

pašraksturojumi. Laiktelpas nozīmē pašraksturojumi pāriet no vienas paaudzes nākamajā un saglabājas kā pašraksturojuma sastāvdaļa. Pašraksturojums sabiedrības komunikācijas rezultātā kļūst par pašreferenci, sevis redzēšanas veidu un laika gaitā kļūst konservatīvs, paradigmatisks, kas izvirzās sociālo pārmaiņu laikā – kā sabiedrība sevi nosauc, kas viņa ir. No tā, ko sabiedrība par sevi pasaka, veidojas noteiktas darbības, mentālas struktūras, noteiktas uzvedības normas un praktizētas dzīves vērtības, kas laika gaitā veido sabiedrības *autopoiesis*. Sistēmteoriijā šo procesu strukturē sekojoši: pašreferenci – izplatība – laiks – darbība. Pašreferenci laika un izplatības nozīmē iegulst sabiedrības indivīdu priekšstatos par sevi, veidojot kādu no sabiedrības identitātēm - kultūrām, vēsturiskām, lokālām, kas nosaka svarīgas attiecību struktūras gan indivīdiem savā starpā, gan sabiedrībā kopumā. Pašreferenci izplatību sistēmteoriijā apraksta termins *interpenetrācija*, kura raksturo sarežģītību un savstarpējo komunikatīvo mijiedarbi sabiedrībā starp indivīdiem. Sarežģītībai pieaugot, tā tiek pārvērtta darbībā. Sistēmteoriija sabiedrības pašreferenci uzlūko kā robežu, kuru atvēršana vai paplašināšana liecina par sistēmas atvērtību un gatavību iespējamām dinamiskām pārmaiņām. Kā viena no pašreferenci atvēršanas prakses metodēm tiek izvirzīta racionalitāte un ironija. Pašreferencē sabiedrība ir tā, kas viņa ir un tai pat laikā arī tā, kas viņa nav (vēl nav ieraudzīta), tāpēc sabiedrības sevis izvērtēšana atšķirību noteikšanā no pārējās apkārtnes ir papildus resurss sabiedrības sevis redzēšanā.

1.3. Kultūras un sociālās darbības pētīšanas metodes

Sistēmteorija iezīmē vispārēju trajektoriju šī pētījuma pamatā, tas nozīmē, ka sabiedrības pašreferences aplūkojums iespējams, analizējot tās indivīdu pašreferences. Indivīdu personiskās references ir veidotas un atlasītas no kultūras, izglītības un arī indivīdu personiskās pieredzes. Pieredze, kura kļuvusi par drukāto vai izrunāto tekstu, var tikt analizēta kā naratīvs. G. Beitsona konceptu par stāstiem un sarunām – kā darbības savienotājiem sociālajā telpā atšķirīgos sociālajos laikos, kā naratīvu analīzi iespējams izprast, kā sabiedrībā indivīdi atkārtoti noteiktu kultūras uzvedības modeļi vai darbībā realizē kādas noteiktas vērtības vai normas.

Socioloģe Margarēta Arčere uzskata, ka pētniecībā analītiskos nolūkos var nošķirt: struktūru (vai kultūru) un darbību. Struktūras un darbības analīzē svarīgi ievērot temporālos aspektus, jo, ja darbības rezultātā rodas struktūra, tad to nosaka jau nākamā darbība (*Archer, 1988*). Sociālās struktūras ir atkarīgas no darbības un arī no tā, kā darbībā iesaistītās personas tās saprot. Sociālā struktūra vienmēr jau ir dota, tāpēc svarīgāk ir pētīt atkārtošānu un transformāciju, ņemot vērā, ka abas parādības ir ļoti tuvas.

Pētot cilvēku pašreferences, jāņem vērā, ka darbojošās personas var apzināties un arī neapzināties tās attiecības, kurās viņi atrodas (*Bhaskar, 1979:26*), jau iepriekšējā paragrāfā minētā “akluma” nozīmē. Sociālās darbības dalībnieka individuālās izpratnes respektēšana, analizējot sociālo struktūru, norāda uz izpratnes palielināšanos par darbību un zināšanu mijiedarbību un iespējamiem līmeņiem tajos. Rojs Bhaskars pieļauj, ka eksistē struktūras, kuras ir neatkarīgas no darbības dalībnieku adekvātas izpratnes. Un tas nozīmē, ka pētniekam jāņem vērā (un arī jāparedz tāda situācija), ka struktūru eksistence ne vienmēr ir atkarīga no to izpratnes. Par to liecina daudzo sociālo mītu, stereotipu, aizspriedumu u.c. eksistence. Kā konceptuālās pretrunas starp darbības un sociālo struktūru ir aplūkota noviržu novērtēšana sabiedrības pašreferencē, kas kādreiz atzīta un pieņemta, bet lietota citā sociāli ekonomiskā situācijā, sabiedrības iekšējā un ārējā komunikācijā stereotipu veidā atkārtoti jau zināmo priekšstatu par sevi.

Indivīdu rīcību spēj iedvesmot dzimtas nostāsti par vecajiem labajiem laikiem, kad Latvija bija agrāra zeme, ka zemnieka saimniecība bija pirmās brīvvalsts nozīmīgs ekonomisks resurss. Ja struktūru saprot kā kultūru, tad tajā ir ne tikai naratīvi, kuri tika stāstīti ģimenes lokā, bet tajā parādās arī izglītības un kultūras kods, kas ir saistīts ar analogu simbolisko

vērtību uzturēšanu. Individīda socializācija un izglītības sistēmas latentās funkcijas var izveidot tādu attieksmi indivīdam par sevi un viņa dzīvi, ka viņš spēj rīkoties saskaņā ar šīm vērtībām pat neapzinoties, ka viņa pašreferenci ir apkārtnes veidota. Viņš lieto pašreferenci savos naratīvos kā pašsaprotamu sevis redzējuma veidu, neredzot atšķirības, kuras izveidojušās jaunajā sociāli ekonomiskajā situācijā. Indivīds atkārtoti vienu un to pašu redzējumu par sevi tāpēc, jo citu neko neredz.

Pētot sociālo realitāti un cilvēku darbību, ko motivē apsvērumi un plāni, no vienas puses, un, no otras - struktūras, kuras iespaido sociālās darbības atjaunošanu un/vai pārveidošanu. Sociālā darbībā tiek atkārtota ne tikai darbība un struktūra, bet arī zināma psihiskā tradīcija vai mentalitāte. R. Bhaskars norāda, ka līdzīgas idejas struktūras un darbības analīzē izmanto arī E. Gidenss, kurš ļoti bieži izmanto konceptu *resursi*. Darbā *Sabiedrības veidošanās* viņš izsaka līdzīgas domas par darbības veicēju un viņa izpratni par to, ko viņš dara, norādot, *ka darbības veicēji darbības nerada no jauna, bet gan nepārtraukti tās atražo, izmantojot tos pašus līdzekļus, ar kuru palīdzību tie sevi var izteikt kā darbības veicējus* (Gidenss, 1999:35). Tādā nozīmē pašreferenci arī ir sabiedrības resurss, ar kuru saistās noteiktas darbības, vai arī šīs darbības veiktas to iespaidā.

M. Arčere sabiedrības nemainīgo struktūru pētīšanai, kuru var attiecināt arī uz pašreferenci, savas domas skaidrošanai izmanto metaforu: *iztēlojoties sabiedrību kā tērpu, kuru cilvēce kā ģimene nodod lietošanai no vienas paaudzes otrā. Šāds tērps glabā sevī visu pārdzīvoto, to rotā ielāpi, vietām tas ir pāršūts, tas ir arī ārdīts dažādām vajadzībām, audums daudzreiz apgriezts otrādi. Tā rezultātā no sākotnējā tērpa maz kas saglabājies. Pilnīgi mainījies ir arī lērpa piegriezums*. Viņa jautā, kāpēc šī metafora vajadzīga un ko tā izsaka, un pati arī atbild: *tērpa šuvju dēļ, jo šuves ir saglabājušās un tas nozīmē, ka ir iespējams pētīt daļas un redzēt, kāpēc notika izmaiņas, kas tās veica un kā to vērtēja pēcteči* (Арчеп, 1999: 168). Metafora par tērpa šuvēm disertācijā iesaistīta sakarā ar latviešu sabiedrības naratīvu analīzi, kuri temporālā aspektā saglabā noturību, neraugoties uz vēsturiskajiem pārrāvumiem 20. gadsimta laikā. Naratīvi tiek analizēti kā šīs sabiedrības "tērpa šuves", ar kuriem sabiedrība sevi aprakstīja (arī identitāti), saistīja tos ar dzīves vērtībām un normām un veidoja vienu no sabiedrības pašreferencēm. Naratīvi un no tiem radušās pašreferences ir aplūkotas kā latviešu kultūras šuves, kuras satur vai arī pie kurām turas viens no latviešu paštēliem – mēs

esam zemnieki, un pētījums meklē atbildi, kāpēc tieši šīs “šuves” (naratīvus) indivīdi atceras, kad apraksta sevi vai sabiedrību, pie kuras viņi pieder.

Pašreferencē piedalās sociālās struktūras atkārtošana, ar pieņēmumu, ka procesa dalībnieki apzinās, ko viņi dara un kādas struktūras viņi atkārt, vai arī atveido struktūru un darbību bez realitātes izjūtas par to, ko viņi dara. Sociālās struktūras attiecības ar temporalitāti izteiktas tādā veidā, ka sabiedrības iepriekšējo paaudžu pieredze ar naratīvu starpniecību pārdzīvo laiku un kļūst reproducējoša. Tādējādi naratīvi netiek uzlūkoti nevis kā ideoloģiskas konstrukcijas, bet kā pēctecīgas darbības veicināšanas instruments, kurā iesaistīta kāda no sabiedrības pašreferencēm. Naratīvi ir ne tikai sociālās darbības veicinātāji, bet arī psihiskās tradīcijas vai mentalitātes veidotāji. Tā bērnībā dzirdētie stāsti spēj iespaidot indivīdu dzīvesveida izvēlē un arī veidot personisko referenci. Pētījums teorētiski un metodoloģiski balstās M. Arčeres, R. Bhaskara un E. Gidensa atziņās, kuru nozīme ir svarīga, iezīmējot sakarības starp naratīviem un cilvēku dzīves praksēm, kur kolektīvā atmiņa, sociālie mīti ir kā sabiedrības resursi, kas parādās pašreferencē. Naratīvi, kā M. Arčeres metaforā par *tērpa šuvēm*, savieno dažādos sabiedrības sevis redzējumus kā resursus atšķirīgos laika nogriežņos, sākot ar vācbaltu formulēto referenci par latviešiem kā zemniekiem. Līdz zemnieku reference tiek paņemta politiskā kontekstā, pamatojot latviešu tiesības uz šo zemi, un nākamajā posmā – pirmās brīvvalsts ekonomiskā reference saistās ar agrārvalsti un zemniecību kā valsts labklājības simbolu. Naratīvi savieno latviešu sabiedrības atmodas periodus, kas naratīvu izteiksmes valodā nozīmē, ja varēja toreiz, tad arī tagad Latvijas valsts atdzims no laukiem. Naratīvam ir daudznozīmīga daba, un tā analīze ir instruments mijiedarbes izpratnei starp cilvēka darbību un pašreferenci.

Identificēšanās ar zemniekiem kultūrā izveidojusi paradigmu, kas izsaka paraugu, modeli, pēc kura sabiedrība vadās, un kura pakļauj pārējās struktūras un darbības. Šajā gadījumā – kādas attiecības veido pašreferencē *mēs zemnieku tauta* ar naratīviem, kuri piedalās pašreferencē. Pašreferences attiecības ar naratīvu iezīmē šādi apsvērumi: pašreferencē ir apziņas sfēras izpausme un ar valodas palīdzību nosaka atšķirību no apkārtnes. Pašreferencē var veidoties no runas, drukātā teksta, vizuālā priekšnesuma, rituāla formām, norādēm, ikdienas interakcionisma kopumā, var teikt, ka daudzveidības dēļ tās resurss nav ne aprakstāms, ne izsmeļams. Runa, teksts (teksts izprotams visplašākā nozīmē, tas ir drukātais, izteiktais, domās plūstošais teksts, arī darbība ir teksts) ir saistībā ar noteiktu

strukturētu naratīvu veidošanos par sevi. Veids, kā indivīds nolasa, saprot un apraksta sevi, veido pašreferences naratīvu. Par ko cilvēki runā, ko ierauga savā apkārtnē, tas veido viņu priekšstatus par sevi, kuri pāraug sabiedrības priekšstatā par sevi. Kā cilvēks ierauga sevi un dod sev pašreferenci, nosaka viņa darbības raksturu, iespējams, iespaido indivīdu tam pat vēl neredzamajā nākotnē. Atlasot pašnovērojuma īpašības, tajā iekļaujas arī vērtējums, veidojas izpratne par sevi. Ja atceramies, ka pašreferencei ir atlasa raksturojumus no pārredzamā kultūras resursu horizonta, tad jāskatās, vai šie horizonti nav apzināti sašaurināti un vai izmantoti visi resursi. Saskatot tikai negatīvos aspektus un atstājot tos, pagātnes naratīvi spēj veidot sabiedrībai sapratni par sevi, kurā var dominēt no malas uzspiestais (kolonizētas tautas vienmēr tika uzlūkotas kā vērtību un normu nozīmē nevērtīgākas) vērtējums, un, nekritiski tos pieņemot, tas var izveidot deformētu, neatbilstošu patībai paštēlu, gan arī var rasties traucējumi *autopoiesis* procesā.

Vēsturiski svarīgākie ir varonības naratīvi, tiem seko ģēniju kults, ar kuriem kultūra lepojas un uz kuriem orientējas, ekspektāciju nozīmē. Arī individuālie dzīves stāsti norāda uz savdabīgu diskursu un sapratni par sevi, ko veido kultūras naratīvi, tam nav laika ierobežojumu un tas ir kaut kāda ziņā pārlaicīgs. Tā ir triāde, kuru veido vēsture – atmiņa – naratīvs, kurā atmiņai un naratīvam atmiņās ir nozīmīga loma (*Freeman, 1993: 28-29*). Individuālais dzīvesstāsts ir sevis interpretācija, izdoma ar sevis prezentācijas nozīmi, un tas rada jaunas attiecības starp pagātni un tagadni, un ir noteiktas kultūras produkts. Ja šo ideju attiecina uz lielāku sociālu grupu, piemēram, uz laikabiedru veidotiem naratīviem, kuros dominē līdzīgas tendences dzīves aprakstos, lielāka vai mazāka kolektīva izpratnē par sevi, kuru iespaido atsevišķie stāsti, dzīvesstāsti, tos varam analizēt kā vienas sociālās laiktelpas naratīvus. Sabiedrība bieži lieto vienas vai otras paaudzes naratīvus, kurus vieno vēsturiskie notikumi, piedzīvojumi un pārdzīvojumi, un tas kļūst par veidu (paradigmu), kā tiek reprezentēti ne tikai vienas paaudzes, bet arī visas kultūras simboli, vērtības, praktizētās normas. Sociālo atmiņu veido sociālās grupas, kuras atceras tādā pašā veidā kā indivīdi; to izsaka jēdziens *kolektīvā atmiņa*, kas ir pieņemts un lietots sociālās zinātnēs jautājumos par vēstures zinātnes vēsturi jeb par sociālās atmiņas iekļaušanu kolektīvās atmiņās, arī rakstītās vēstures nozīmē (*Bērks, 1998: 31*). Socioloģe M. Ašmane par sociālās mobilitātes izmaiņām Latvijā savā pētījumā raksta, ka: *Viss ļauj spriest par paaudzes "kolektīvās atmiņas" veidošanos, masveida priekšstatu par notikumiem laika posmā no 1983. līdz 1993. gadam,*

un minētajiem fenomeniem ir nozīme apsekotās paaudzes pārstāvju turpmākā rīcībā (Ashmane, 1991: 3-9). Tiek uzskatīts, ka kolektīvā atmiņa aptver kolektīvo uztveri un kolektīvo vērtējumu sabiedrībā pastāvošo normu un vērtību terminos un jēdzienos. Vēsturē notiek vienu tekstu atgādināšana, citu savukārt noklusēšana un tas sabiedrībā ir kolektīvs process* (Bērks, 1998:38). Indivīds, savukārt, identificējas ar tekstiem sociālajā atmiņā (runātiem, rakstītiem, tēliem, darbībām utt.), kurus uzskata par nozīmīgiem savas piederības grupai. Ar indivīdu saprot Rietumu kultūras personas koncepciju, kas saistīta ar priekšstatu par vairāk vai mazāk unikālu, motivācijā integrētu un domājošu universu, kura sapratne, emocijas, taisnīgums un darbība ir dinamiski centrēta (Geertz, 1979: 229). Ar dinamiski centrētu personu sistēmt teorija saprot indivīdu kā atvērtu sistēmu (pēc analogijas ar sabiedrību kā sistēmu).

Naratīvus pēta gan kā akadēmiskus tekstus (runātus, rakstītus, drukātus), gan kā ikdienas apziņas rotācijā esošās sarunas, stāstus, sociālos mītus, atmiņas u.c., kas, lietoti ilgākā laika periodā, spēj iegūt noteiktu sociālu nozīmi un pāriet pašreferencē (White, 1990, xi). Sociāli nozīmīgu un svarīgu naratīvu lokā, ja par atskaites laiku ņemam tikai pēdējos desmit gadus, pašreferencē iespaido indivīdu pašnovērojumu, darbību un citus sociālos procesus. Sociālās darbības rezultātā iegūtie naratīvi atspoguļo no apkārtnes iegūtos sabiedrības priekšstatus par sevi, vērtību sistēmu un sniedz perspektīvu nākotnes aprisēm. Citiem vārdiem sakot, teksts, kuru runājam, nav tikai "troksnis", tam ir noteikta nozīme, jo ar to un caur to vēl nepārredzamajā nākotnē ir iespējama darbība. Sociālās realitātes procesu skaidrojumā, izmantojot metaforu par *tērpa šuvēm*, tieši naratīvu pētniecība palīdz teoretizēt materiālos procesus - sabiedrības producēšanu jeb *autopoiesi*.

Jautājums par sabiedrības pašapziņas veidojošām pašreferencēm, kādu sevi redz sabiedrības indivīdi, ir principiāli svarīgs, jo tas atspoguļo sabiedrības kā sistēmas attīstības īpatnību.

*Piemērs no vēstures un latviešu atmiņām par "vecajiem labajiem zviedru laikiem Vidzemē", ar to domājot izglītības reformu, latviešu zemnieku izglītošanu, bet šī atmiņa aizmirst par raganu sārziem, kuri, kā nevienā citā Latvijas novadā nav bijuši tik lielā skaitā kā Vidzemē. Kolektīvā atmiņa saglabāja "zviedru pārvaldes laiku" kā kontrastu "vācu vai krievu laikiem", un tāpēc naratīvam izvēlējās šo vienu piemēru un izslēdza citu atmiņu. Tā vēsturē iegāja naratīvs par labajiem zviedru laikiem, kuri deva izglītības iespējas, bet tajā pašā laikā nežēlīgi apkaroja latviešu vidū populāro tautas dziedniecību un maģiju (Biezais, 1989).

Vai pašreferēnce atbilst vēsturiski determinētai situācijai sociālajā laikā un telpā? Tas nozīmē jautāt – vai sabiedrība izmanto visus savus resursus redzējumā par sevi no savas apkārtnes, jo sabiedrība ir tā, kas viņa ir, un arī tā, ko var vēl ieraudzīt un pateikt par sevi.

1. 4. Kvalitatīvās metodes pētījumā

Sociālās dzīves daudzveidība, tās sarežģītība liek meklēt arvien jaunas iespējas pētniecisko metožu dažādībai. Jau divdesmit gadus sociālajās zinātnēs tiek izmantotas kvalitatīvās pētījuma metodes; “kritiskās” un interpretatīvās metodes atgādināja, ka arī teorijas ir teksti un ir kādu autoru radīti, balstoties viņu atlasītajos naratīvos. R. H. Brauna izteikums: “sabiedrība ir teksts” saistījās ar tādiem terminiem kā *patiesība, ticamība, varbūtība, vispārinājums un uzticamība*, kuri ietilpa jaunajos pētnieciskajos virzienos (Brown, 1987:143-144), aprakstot it kā neredzamos procesus sabiedrībā, tos, kas notiek cilvēku apziņā, kā šajā pētījumā – kā mainās cilvēku pašnovērojums, pašraksturojums un pašreference.

Disertācijas empīriskajā daļā intervijas ar respondentiem analizētas saistībā ar šī darba hipotēzi, ka sociālo darbību un cilvēku pašreferenci (sevis redzējumu un aprakstu) ietekmē kultūras naratīvi, kolektīvās atmiņas un izglītības modelis un ka indivīda pašreference veidojas saistībā ar sabiedrības komunikācijas telpā uzturētu pašreferenci. Intervijas veidotas tā, lai iegūtu priekšstatu par to, kā sabiedrības pašreference iespaido cilvēku dzīves vērtības un darbību, un otrādi, kā cilvēka individuālā pieredze maina viņa individuālo pašreferenci – sevi redzēt un aprakstīt kā zemnieku. Pētījuma priekšplānā izdalīta individuālā vēsture, cilvēka dzīvesstāsts, kurā atklājas kultūras naratīvi un dažādie sociālie mīti.

Kvalitatīvā pētījumā iespējams iegūt cilvēku dziļāko motivāciju, uzskatus, iespaidus un pārdomas par dzīves vērtībām, arī kā sadzirdēt, kā kultūras pašreference ietekmē darbības motivāciju un ar to vēlas pienākt tuvāk aprakstāmo fenomenu dabai, iedziļināties tajā caur cilvēku personisko pieredzi. Tas nozīmē ļaut stāstīt cilvēkiem pašiem, kā mainās sabiedrības dzīves prakses un pieredzes, kā cilvēki redz ne tikai sevi, bet arī – sevi sabiedrībā un kā viņi izprot sociālos procesus. Tieši tāpēc empīriskā materiāla analīzei izmantotas kvalitatīvās metodes ar iespējamu variēšanu metožu tehnikā.

Disertācijā izmantotas dziļās intervijas ar respondentiem, kuri mainīja darbu un dzīvi pilsētā un kļuva par zemniekiem, lai noskaidrotu, kādi vērtību atlases kritēriji viņus iespaidojuši un kāda loma tajā bijuši kultūras naratīviem. Iegūtā empīriskā materiāla analīzē izmantota salīdzināšanas metode, jo iegūtais materiāls tiek apzināts saistībā ar teorētisko

pirmskonceptiju (Ragin, 1994: 85). Šajā gadījumā, kā naratīvi iespaido pašreferences veidošanos kultūrā un tās noturību un kā kultūras pašreferences iespaido indivīdus mūsdienu sabiedrībā. Pētījumā naratīvi tiek aplūkoti kā sabiedrības ekspektācijas, respektīvi, *ekspektācijas zina, ka piedalās kā dalībnieces un veido sociālo lauku, kurā ir vairāk par vienu dalībnieku* (Luhmann, 1999: 303). Naratīvu ekspektācijām vajag klausītāju, lasītāju – to, kurš dzird, saprot un mācās uztvert, ko no viņa sagaida. Sabiedrības uzskati par sevi konsolidē ekspektāciju veidošanas tehniku un savieno ar kultūras vērtībām. Naratīvi uztur ne tikai ekspektācijas un savieno tās ar vērtībām; tādā pašā mērā ekspektācijas savieno ar drošības konceptu. Sabiedrības pārmaiņu laikos, kā tas ir Latvijas vēsturē, abas neatkarības atgūšanas radīja nestabilitāti, nedrošību par savu nākotni. Nedrošību mazināja atgriešanās pie pamatvērtībām – zemes darba, zemniekojot tiek atkārtots drošības koncepts: *Lai kādi laiki, mainās valdības, bet zemnieks vienmēr būs vajadzīgs*. Drošības nozīmē naratīvs iezīmē sabiedrības temporālos horizontus, laiks kļūst fleksibls, naratīvs no pagātnes spēj uzrunāt indivīdu mūsdienās (Luhmann, 1999:308). Struktūru (kultūru) un laiku savieno persona, kura manifestē sakārtotas ekspektācijas savā darbībā, kā, piemēram, dzimtas nostāsti par sekmīgu lauku saimniecību un pārtikušu dzīvi. No bērnības, klausoties nostāstus, dzirdot dzimtas vecāko cilvēku skumjas vai aizkustinājumu, tiek veidotas projekcijas cilvēka dzīvei nākotnē ar domu, ka to iespējams atkārtot, un arī par to, ko varētu darīt savādāk.

Sistēmteorija iekļauj jautājumus par indivīdu, viņa jūtām, attieksmēm un motivāciju, ar kurām var iegūt savienojumu daudzām tēmām, kuras līdz šim ir atstātas literārai tradīcijai. Naratīva saistības ar vērtībām ir atvērtas un ir relatīvi viegli pārveidojamas (Luhmann, 1999: 319). Tas nozīmē, ka naratīvs konstruē attieksmi, kas ir vērtīgs kādai sabiedrībai un tās indivīdiem, un to izsaka sabiedrības references grupa. References grupa (references devēji) ir attiecībā pret pārējo sabiedrību (references saņēmēji) un veido komunikācijas asimetriju: vieni ir kaut ko saskatījuši, formulējuši un nodod to sabiedrībai tālākai komunikācijai, kas nozīmē saskaņošanu un pieņemšanu.

Visbeidzot, vienas pašreferences *mēs – zemnieki* pakļaušana pētnieciskai analīzei rada jautājumu, cik bieži sabiedrība to lieto un kāda ir tās vispārinājuma pakāpe, kad tas tiek attiecināts uz latviešiem. Darba autore apzinās, ka veikt visu latviešu valodā izdoto tekstu kontentanalīzi nav iespējams, tāpēc, lai noskaidrotu pašreferences lietošanas “intensitāti”,

pētījumam ņemts brīvi izvēlēts laika nogrieznis. Ņemot kādu laika perioda publikācijas no sabiedrības komunikācijas telpas (drukātie teksti, uzrunas publiskajās sapulcēs) un *atsijājot* sabiedrības indivīdu komunikāciju jautājumā par paštēlu – pašreferences nozīmē. Laika nogrieznis pētījumam ņemts, pamatojoties uz sistēmteoriju, jo *pašreferences temporālie aspekti laika ziņā ir fleksibli, ar vāji izteiktu tagadnes izpratni* (Luhmann, 1999: 348-349). Laika nogriežņu izvēle pašreferences lietošanā tekstos un publiskajā saziņā deva iespēju atlasīt referentās grupas pārstāvjus mūsdienu latviešu sabiedrībā. Tekstu nozīmē izmantota daiļliteratūra, arī materiāli no Latviešu Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja arhīva un atrodamas tiešas atsauces uz pašreferenci *mēs zemnieku tauta* (V. Eglītis). Izmantotas laikraksta *Diena* publikācijas laika nogriežņos, kas ļauj saskatīt pašreferences lietošanu noteiktā laiktelpas sektorā. Laikraksts izvēlēts, jo tajā 10 gadus ir nemainīga redaktore, kas publicē visplašāko viedokļu klāstu un nav speciāli orientēts uz lauku iedzīvotājiem, kā, piemēram, laikraksts *Lauku Avīze*. *Lauku Avīze* pētījumā izmantota pētījuma uzdevumu sakarā: respondentu meklējumiem. Vienā gadījumā izmantoti arī citāti no urbānā rakstnieka Z. Skujiņa raksta sakarā ar kultūras references izmantošanu, jo uz šo rakstu atsaucās viens no respondentiem.

1.5. Interviju metodes

Pētījumā izmantotas 20 dziļās intervijas ar cilvēkiem, kuri vērtē savu dzīvi desmit gadu garumā. Caur respondentu pieredzes prizmu un viņu secinājumiem, izdarot salīdzinošo analīzi, iezīmēta “neredzamā līnija” (M. Arčeres “*tērpa šuves*”), kura liecina - kā kultūras naratīvi saistīti ar vienu no pašreferencēm. Interviju skaits var izraisīt jautājumus, vai iespējams šo respondentu skaitu identificēt ar novērotajiem procesiem sabiedrībā. Drošticamības jautājums rodas katrā empīriskā pētījumā, arī šajā gadījumā jau nelielā interviju skaitā bija vērojams, ka stāsti kļūst līdzīgi, ka respondenti piedzīvojuši līdzīgas pieredzes un, ka pašraksturojums mainās, vai arī saglabājas nemainīgs (vecāka gada gājuma respondentiem). Respondentu izvēli doties uz dzīvot laukiem, kā rāda intervijas, ietekmējusi pašreferēnce un tā atstājusi iespaidu arī viņu dzīvē un vērtību sistēmā, gala rezultātā mainījusi viņu redzējumu par sevi un apkārtni. Respondentu identitāte ar zemniekiem vai arī tās noliegums rāda, ka tas, kā sabiedrības indivīdi sevi redz, ir saistīts ar sabiedrības nākotni, kādi kultūras pašidentitātes kodī (lauku vai pilsētas) tiks attīstīti vai tiks saglabāti iepriekšējie, jo cilvēki redz un stāsta par sevi kā daļu no latviešu sabiedrības un kultūras. Intervijās respondenti interpretē savas dzīves notikumus un vienlaikus veido kultūru, kurai jūtas piederīgi, jo atsaucēs par savu izvēli, attieksmi un motivāciju ir izmantotas kultūrā esošās pašreferēnces (*Latvieši jau visi ir zemnieki vai tās saknes jau tāpat visiem ved uz laukiem*).

Interviju metode tika veidota, lai dotu iespēju respondentiem reprezentēt sevi arī kā cilvēkus, kuru rīcība nav tikai racionāli izsakāma, kā viņi savu rīcību formulēja arī vēlāk, intervijas gaitā nonākot pie secinājumiem. Gadījumos, kad cilvēks pats nespēja racionāli skaidrot savu rīcību, jo tās pamatā ir emocionālas dabas pārdzīvojumi, sarunas turpinājumā motivācija tika vēlāk formulēta racionāli. Rakstot par cilvēka dzīves gājumu kā socioloģiskās izpētes objektu, ir konstatēts, ka cilvēka dzīves attieksmes nemaz netiek skaidri formulētas, tās izpaužas izvēlē un rīcībā, un socioloģiskās metodes nav nemaz tik sīki izstrādātas, lai šīs attiecības precīzi fiksētu (*Rungule, 1993:26*). Tāpēc, izmantojot kvalitatīvās metodes, disertācijas autore paredz, ka respondenti ir apveltīti ar eksperimentālo spriestspēju un spēj novērot sevi, savu dzīvi un sabiedrību (*Shipman, 1997:37*), ka cilvēka rīcība ir saistīta ar kultūras kontekstu, šai gadījumā – ar pašreferēnces iespaidu.

Kvalitatīvie pētījumi uzlūko cilvēku kā domājošu un sevi apzinošos būtni, kura ir gatava sarežģītai sarunai par savas dzīves vērtībām. Intervijās cilvēki bija kā aktieri, kuri izspēlē savas lomas (ne vienmēr intervijas jautājumu risināti), bet izturējās radoši, paši “uzvedot” un izspēlējot savas dzīves vēstījumu. Īpaši tā respondentu grupa, kuri paši pieteicās intervijām pēc sludinājuma laikrakstā *Lauku Avīze* un teicās kaut ko tādu jau sen gaidījuši. Tā bija gatavība stāstīt par savas dzīves vērtībām, arī problēmām un vilšanos, un redzēt sevi ne tikai savas dzīves, bet arī sabiedrības un kultūras kontekstā. Kvalitatīvo pētījumu metode, citējot respondentu izteikumus, pētījumā parāda autentiskus izteikumus ar izteiksmes veidiem un vārdiem un ļauj izprast arī teiktā intonāciju.

Teorētiskais modelis, ar kura palīdzību iespējams veidot analītisko indukciju, ir metode, kuru izmanto jūrniecībā, un tā saucas *triangulācija* (*Silverman*, 1993: 156, *Shipman*, 1997: 105). Triangulācija ir termins, kas ņemts no navigācijas un nozīmē, ka novērotājs atlasa zvaigznes un ar vienkāršu trigonometrijas metodi atrod tām vietu uz zemes. Sociālo zinātņu pētījumos triangulāciju lieto, lai atrastu neatkarīgas informatīvas lietas un saprastu, kas ir zināms vai daļēji zināms. Šo metodi izmanto, lai atrastu cilvēkus, kuri dzīvē ir mainījuši, teiksim, kādu nodarbošanos, un, intervējot viņus, tiek noskaidrota viņu rīcības motivācija, kā mainījušās dzīves vērtības, šajā pētījumā – kā mainījusies viņu pašreference. Triangulācijas metode ietver arī noteiktu respondentu atrašanu, kas atbilst pētījuma uzdevumam: sameklētu cilvēkus, kuri atbilstu pētniecības mērķim un arī lai viņu stāstus izvietotu tādā skaidrojumu tīklojumā, kurš deva iespēju spriest par šo respondentu sevis un apkārtnes novērojumiem un radītām izmaiņām. Pētījumā respondenti tika meklēti ar laikraksta *Lauku Avīze* palīdzību un Latvijas Lauku atbalsta dienestā, kurā bija informācija par novadu zemniekiem, kas agrāk bijuši pilsētnieki.

Ar respondentu pašreferenci intervijās saprot cilvēku identitāti, kā cilvēki redz sevi saistībā ar savu dzīvesveidu un nodarbošanos. Pašreference ir katras izteiktas identitātes pamatā, kuru cilvēks iegūst, vērojot sevi, izdalot sevi no apkārtējās vides. Identitāti no pašreferences atšķir prakse, pašreference pētījumā aplūkota darbības nozīmē, jo identitāte ir kaut kas statiskāks nekā pašreference. Identitātes indivīdam var būt daudzas, bet pašreferents indivīds parādās darbībā (vai rada darbību, tas ir *autopoietisks*).

1.5.1. Respondentu grupa

Izvēlētās metodes ir saistītas ar uzdevumu pārbaudīt hipotēzi, kādi naratīvi iespaido cilvēku darbību un veicina identificēšanos ar zemniecību, pievēršot uzmanību tam, kā respondenti raksturoja savu izvēli un kā viņi raksturoja zemnieku dzīves priekšrocības salīdzinājumā ar dzīvi pilsētā. Salīdzinājums ar pilsētu iekļauts intervijā ar nolūku iegūt informāciju, vai pilsēta ir viņu identitātes daļa, vai tā ir iekļauta respondentu dzīves vērtībās, tādā nozīmē, vai latvietība ir arī pilsētās. Dziļajās intervijās līdzās stāstījumiem par *zemniekošanu*, bija nodoms sadzirdēt attieksmi pret pilsētu, vai tas atbilst hipotētiskam līdz pieņemumam, ka pašreferēncē par pilsētu ir “neaktīva” salīdzinājumā ar pašreferēnci *mēs – zemnieku tauta*. Referēncē par pilsētas tēmu saziņas telpā parādījās Rīgas 800 gadu svinību sakarā un izraisīja pastiprinātu sabiedrības komunikāciju par tēmu *lauki un pilsēta*.

Jautājumi pētījumā sastādīti ar nolūku, lai sarunai dotu virzienu, ka respondenti stāsta paši. Kvalitatīvo pētījumu teorētiskajos pamatojumos nav stingras norādes par jautājumu struktūru un to nozīmi. Šajā gadījumā jautājumi pildīja uzvedinošu un sarunu rosinošu uzdevumu, jo tikai tādā veidā iespējams pietuvoties indivīdu darbības motivācijai. Lielākā daļa respondentu stāstīja par emocionālo pieķeršanos atmiņām, idejām un savas dzīves vērtībām.

Jautājumi respondentiem:

1. Kādi apstākļi iespaidoja Jūsu izvēli?
2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīvesveidu?
3. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos? Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu?
4. Ko Jūs pats sev teicāt par to?
5. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi?
6. Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?
7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?
8. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?
9. Ko Jūs zaudējat, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?
10. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

11. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?
12. Vai Jūs vēlētos atgriezties uz patstāvīgu dzīvi pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Jautājumi grupējami četrās grupās – pirmā (1-3) jautā pēc motivācijas, paša novērtējuma un apraksta, kas strukturāli pietuvināts pašreferences aprakstam. Nākamās grupas (4-6) jautājumi vaicā par lēmuma pieņemšanu, saskarsmi ar jauno vidi, dabu un sociālo apkārtni. Trešā (7-10) jautājumu grupa saistīta ar dzīves vērtībām un ir uzlūkota kā daļa no kultūras reproducētās pašreferences. Ceturtā (11-12) jautā pēc attieksmes pret pilsētu. Iegūtās atbildes veido segmentu priekšstatam par pašreferenci kā centrālo sižetu, kas pasniegts dažādos variantos un ideju salikumos, respondentu atbildes intervijās atkārtoja kultūrā lietoto sevis redzēšanas veidu.

Respondentu atlasei izvēlējās vairākus variantus – vispirms meklējot Lauksaimniecības atbalsta centru rajonu nodaļās. Ne visur bija dati par zemniekiem, kuri pieteikušies apmācībām lauksaimniecībā, par viņu līdzšinējo dzīves vietu un profesiju. Vairākos centros tādas ziņas bija, un, izmantojot uzziņu kartotēkas, telefoniski sazinājos ar potenciālajiem respondentiem. Atsaucība un gatavība intervijai bija liela, ko varētu skaidrot ar situāciju, ka cilvēkiem pēc 10 gadu pieredzes gribējās dalīties pārdomās, kas ar viņiem bija noticis.

Respondentu skaits, kuri pārstāv respondentu grupu, ir 15, un 5 intervijas ir ar references aģentiem. Respondentu vidū bija dažādu profesiju pārstāvji – ar augstāko izglītību – augstskolas profesors, jurists, mākslinieki, žurnāliste, inženieri, pedagoge, sporta treneri; ar vidēji tehnisko izglītību – pārtikas tehnoloģe, elektrotehniķi, atslēdznieki, šuvēja. Cilvēki ar pilsētas profesijām ar augstu savas pilsētas darba dzīves motivāciju, pārsvarā ekonomiski aktīvajā vecumā, no 35 līdz 60 gadiem, arī pensionāri (60-70 gadi). Respondenti pārsvarā dzīvo Vidzemē (starp Cēsīm un Valmieru), Aizkraukles, Gulbenes, Preiļu un Ogres rajonā. Grūtāk bija iegūt respondētus no Kurzemes puses, Liepājas rajonā zināja teikt, ka tur tādi zemnieki nav apzināti, bet Ventspils Lauksaimniecības

atbalsta centra ieteiktie lauksaimnieki runāja izvairīgi un sevi uz respondentu loku (ka ir zemniekiem) neattiecināja. Vidzemes, Latgales un Zemgales rajonos bija laba atsaucība, cilvēki ātri aptvēra pētījuma jautājumu un problēmu loku, bet Kurzemes pusē pretēji. Iespējams, ka Kurzemē cilvēku pašreferences nav saistīta ar zemnieku kultūru, ko varbūt

nosaka jūra un meži, un cilvēki sevi redz saistībā ar jūru, mežsaimniecību u.c. nodarbēm, vai arī kultūrvēsturiski šī pašreference Kurzemes pusē ir amorfāka. Telefona sarunās ar Kurzemes puses iespējamiem respondentiem dominēja šaubas, vai viņi ir zemnieki, un par savu izvēli viņi minēja vēlēšanos dzīvot dabas tuvumā, kas kopumā atbilst modernās urbānās dzīves veidam.

Otrs respondentu meklējumu veids bija, ievietojot rakstu par pētījumu *Lauku Avīzē* (2001. gada 16. jūnijs) ar aicinājumu atsaukties cilvēkiem, kuri grib izstāstīt savu *stāstu* par to, kā aizgājuši no pilsētām un kļuvuši par zemniekiem. Uz šo aicinājumu atsaucās vairāki (4) respondenti, lai arī bija sagaidāms, ka vasaras laikā, kad laukos ir daudz darāmā, atsauktība varētu būt minimāla, par ko arī brīdināja laikraksta redaktore. Pētījumā izmantoti trīs spilgtākie stāsti, tās nebija intervijas, jo cilvēki paši reprezentēja savu redzējumu, savu dzīvi un attieksmi. Divus respondentus darba autore uzklusēja viņu dzīves vietās, jo bija nozīmīgi redzēt šos cilvēkus viņu dzīvesvietā. Pārējie respondenti uz interviju ieradās Rīgā, ko viņi apvienoja ar darba darīšanām sev pieņemamā laikā.

1.5.2. Referentā grupa

Naratīvu pētniecību izmanto dažādās disciplīnās, arī socioloģijā – kā brīvu pašreprezentāciju par tēmu, lai respondenta improvizācijā var izgaismoties pētniecības pirmskonceptijā neiekļautie aspekti, kā šajā gadījumā, intervijas ar references aģentiem, radās pētījuma gaitā, respondentu atsauces. Kādā no intervijām respondente stāstīja, ka dzejnieka Imanta Ziedoņa dzeja iespaidojusi viņas vērtību sistēmu un skatījumu uz dzīvi, ka bijusi gatava ar ģimeni mainīt pilsētas dzīvi pret dzīvi laukos. Citā intervijā atsauce uz ekonomista Gundara Ķeniņa-Kinga grāmatu *Uzņēmību! Latviešu uzņēmējs pārmaiņu laikos* un viņa izteikumiem par zemniecības perspektīvām mūsdienās. Tāpēc pētījumā tika iekļautas intervijas ar references grupas pārstāvjiem, mūsdienu pilsētas intelektuāļiem - references aģentiem un deva iespēju aplūkot referenču devēju grupu.

References formulētāju grupā iekļauti dzejnieks Imants Ziedonis, akadēmiķis Jānis Stradiņš, profesors Imants Lancmanis, profesors Vitālijs Zirdziņš, profesore Anita Villeruša. Pētījuma materiālu vākšanas laikā viņu izteikumi parādījās presē, arī publiskajās runās parādījās atsauce par latviešu piederību zemnieku kultūrai, ko sistēmteorija apraksta kā pašreferences

izplatītājus. Mūsdienās tas dod iespēju saskatīt sabiedrības komunikācijas loku no sabiedrības references devējiem uz sabiedrības dažādām grupām kā references uz klausītājiem (devēji-saņēmēji). Mūsdienu references aģenti lieto pašreferences formulu *mēs – zemnieku tauta* dažādu motīvu vadīti, un to atklāšana ietilpa šo interviju metodē.

Referenču devēju grupa ir pilsētas dzīves fenomens, tāpēc dziļajās intervijās ar references devējiem tika meklēta viņu personiskā pieredze vai ievirze pašreferencei *mēs – zemnieku tauta* un veidotu izpratni kāpēc mūsdienu pilsētas intelektuāļi atkārtu pašreferenci par piederību zemnieku. No 5 references grupas pārstāvjiem, tikai viena intervija demonstrē konservatīvās pašreferences kritiku, un ar racionalitāti un ironiju mēģina turēt pašraksturojuma horizontu atvērtu.

Mūsdienās tas ir jautājums par saskatītām vai nesaskatītām atšķirībām starp sistēmu un apkārtni, kuri veido sabiedrības pašraksturojumu, iespaido pašreferenci un rada tādu procesu atkārtosanos sabiedrībā, kuri tiek izteikti kā *autopoiesis*. Galvenā uzmanība intervijās pievērsta tādai komunikācijas izpratnei, kurā ietilpināti visi sabiedrības informācijas aprites veidi un resursi, ar kuriem sabiedrība sevi novēro, apraksta un veido savu pašreferenci kā kultūras paradigmas izteicēju.

2. nodaļa

2.1. Naratīvi un pašreferences kā paradigmas

Pašreferentās sistēmteorijas trajektorijā, naratīvi iezīmē to sabiedrības “šuvju” aspektu, caur kuru analīzi atklājas kultūras veidojoša struktūra telpā un atsedz sabiedrības sevis apraksta iespaidu uz sociālo darbību. Mūsdienu latviešu sabiedrības mainīgās realitātes novērošanā un fiksēšanā naratīvi atsedz resursus un veidus pašreferences *mēs – zemnieku kultūra* (poētisks sinonīms *mēs – arāju tauta**) kā kultūrā lietotu paradigmu, kura kļuvusi par modeli sevis izpratnei un identitātei un saistīta ar sociālo darbību. Latviešu kultūrā pēc ietilpības, ilgstamības un sabiedrības identificēšanās līdzīga pašreferences *mēs – dziedātājtauta*, kas veidoja latviešu nacionālo identitāti ar tautasdziesmām kā simbolisku līdzekli nācijai piederības apziņai. Modernās nācijas veidošanā izmantoja mitoloģisko nacionālismu, kurā “atveidota” senā un varenā kopīgā pagātne un kura savieno un dod attaisnojumu kultūras nacionālismam (Gelner, 1991:104). Latviešu kultūrā mitoloģiskā nacionālisma veidošanās sakrita ar industrializāciju Latvijā, tāpēc modernisms savienojas mitoloģisko un kultūras nacionālismu. Latviešu kopienas lielākā daļa 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā vēl dzīvoja laukos, tāpēc kultūras nacionālisma vainagošanās ar politisko nacionālismu, kuru sekmēja nacionālās valsts izveidošanās, notika vēlāk. Latviešu nācijas veidošanās (kultūras nacionālisma fāzē) sekmēja koru un folkloristu kustība, kura, līdzīgi kā citas kultūras Eiropā, veidoja jauno industriālās sabiedrības pašreferenci. Jaunā identitāte *dziedātāji* pašreferences nozīmē ir abstraktāka nekā *zemnieki*, jo dziedātāji iespējami ne tikai laukos, bet arī pilsētā, tātad arī modernā vidē. Folkloriste D. Bula secina, ka *ceļu “no zemnieka par latvieti”, ceļu uz iedomāto kopienu – vienotu tautu, nāciju latvieši vēsturiski veikuši un palaikam pārstaigā atkal no jauna, iesaistoties folkloras vācēju un dziedātāju “kopienās”* (Bula, 2000:106). Mūsdienās no jauna pārstaigā šo ceļu ne tikai kā dziedātāji, bet arī kā zemnieki. Kāpēc mūsdienās saglabājās *zemnieku tautas* reference līdzās *mēs - dziedātājtauta*? Vai nav saskatītas citas identitātes par sevi? Ja sabiedrība kā sistēma lieto apgūtas references par

* Piemēram, 1988. gadā Tautas frontes dibināšanas kongresa atklāšanas uzrunā Ē. Valters sāk ar vārdiem: “*Mana mīļā, arāju tauta*”.

sevi, tad tās pašreferenci ir noslēgta un tā noslēdzas kā sistēma un traucē savu attīstību. Var jautāt, vai pastāv konkurējošas references, kas ir sabiedrības lietošanā, bet nav saskaņotas un pieņemtas? Urbānā vidē radās pašreferences, kuras atbilst identitātes izpratnei saistībā ar kādu lokalitāti (novadnieku references – “mēs no Kurzemes vai Latgales”; urbānās – “rīdzinieki”, “liepājnieki”), bet tās nav iesaistītas tādā nacionālās kultūras pašapziņā, kā, piemēram, “*Vidzemes zeltene*”. Identitāte ar Latvijas novadiem ir poētiskāka nekā jaunās modernās urbānās identitātes, un tāpēc latviešu kultūrā urbānās pašreferences neveido savienojumu ar nacionālo pašapziņu veidojošām vērtībām, jo urbānā identitāte uztverta kā kosmopolitiska un pretēja latviskajai lauku identitātei. Pašreferenci *mēs – zemnieku kultūra* ir piepildīta ar atšķirīgu saturu, kura aizvieto latviešu vēsturiskās identitātes nišu, jo objektīvi trūkst pētījumu par latviešu sociālo vēsturi, tāpēc sabiedrība kā sistēma operē tikai ar sev zināmo apgūto vēsturiskās pašidentifikācijas kodu. Pašreferenci reproducē identitāti, kas ir atšķirīga no pilsētu identitātes un paver iespēju sevi redzēt pietiekami stabilā un atpazīstamā zemnieku stratā. Kādus naratīvus satur pašreferenci, ja ieklausāmies, ko sabiedrība par sevi saka? Latviešu sabiedrībā mūsdienās savstarpējā komunikācijā (arī publiskās runās) parādās naratīvi: par kalpa un vagara sindromu*, kā saskatītās kvalitātes tautas raksturā, kuras nāk no tiem laikiem, kad latvieši galvenokārt bija zemnieki. Lietojot šos naratīvus sevis raksturošanai, tiek iezīmētas atšķirības, kuras izsaka “kalps” un “vagars”, un abas lietotas moralizējošā nozīmē ar kauna izjūtu. Viena izsaka kalpa mentalitāti ar pakļaušanos, zemošanos varai, arī brīvības un patstāvības trūkumu, otra no kalpa par vagaru paaugstinātā mentalitāti ar pārcenšanos un iztapšanu saimniekam (varai). Pēdējo raksturo padomju varas pārstāvji ar apzīmējumu “*okupācijas pašpārvalde*”, arī attiecinot to uz nodevību un sadarbošanos ar padomju represīvajām iestādēm abās deportācijās. Naratīvā lietotie “kalps” un “vagars” liecina par negatīvajām īpašībām pašraksturojumā ar sociālā mazohisma efektu, ko, saistot ar pašreferenci, nolasām kā pašvērtējumu ar zemu sevis novērošanas horizontu (redzēt tikai slikto, atkārtot par sevi slikto). Naratīvi saistībā ar kultūras pašreferenci par zemnieku, veido savienojumu ar latviešu pieredzi vēsturē, kura veido pašraksturojumu par upuri. Naratīvs par upuri pāraug pašreferencē *mēs esam upuri*;

* Viens no respondentiem lietoja izteikumu par kalpa un vagara sindromu, raksturojot un attiecinot to uz Latvijas valsts ierēdniecības nespēju aizstāvēt latviešu zemniekus pret ES birokrātiju; arī par to, ka cilvēkiem laukos it bieži trūkst pašiniciatīvas, spēja pieņemt lēmumus un rīkoties.

tas domāts kā vēstures, politikas, lielvalstu savstarpējo slepeno vienošanās upuris. Upura motīvs sākas ar akadēmiskajiem naratīviem, kurus „atvasināja” no Livonijas Indriķa hronikas un izsaka ideju – “*mēs vardarbīgi kristianizēti, pakļauti, kolonizēti*” līdz jaunāko laiku naratīvam “*mēs tikām okupēti*”. Upura motīvs ne tikai semantiski, bet arī kultūrvēsturiski un psiholoģiski ir uzpildīts ar tādu pašraksturojumu, ar kuru operē indivīds vai indivīdu grupa sabiedrības vārdā, lai attaisnotu, noņemtu atbildību un atgādinātu, ka nebija morālas izvēles un pakļauties bija vienīgā iespēja. Pašraksturojums *mēs esam upuri* ir viena no pašreferencēm, kura vēlreiz par sevi atgādināja sākoties latviešu trešajai atmodai, sabiedrībai apzinoties Molotova-Rībentropa pakta slepenos protokolus, okupācijas publiskas atzīšanas un izvērtēšanas, kā arī sabiedrības komunikācijas telpā publiskotajiem dzīvesstāstiem par deportāciju un Sibīriju. Upura pašraksturojuma bieža lietošana liedz redzēt sevi paškritiski, piemēram, jautājumā par ebreju iznīcināšanu. Publiskās komunikācijas telpai demokratizējoties 1980. gadu nogalē, sabiedrības uzmanības lokā nokļuva aizliegtie un noklusētie – līdz šim neatzītie naratīvi, kuri sabiedrības komunikācijai pašai par sevi radīja upura pašraksturojumus ar zemu pašvērtējuma horizontu. Pēc nozīmes ne tik būtisks, bet tomēr negāciju par sevi veicinošs, kļuva izteikums, kuru lieto ziņu dienesti - izteikums “*nest Latvijas vārdu pasaulē*” liecina, ka sabiedrības indivīdiem ir priekšstats, ka Latvija atrodas ārpus pasaules, vai arī šīs sabiedrības locekļiem kaut kas vēl jāpierāda savas pastāvēšanas sakarā pārējais pasaulei (“*vienkāršais skatītājs, lasītājs*”; „*parastais mirstīgais*”). Vai arī publiskajā saziņas telpā atkārtojot domu, ka kaut kur pasaulē latviešus vai Latviju nezin. Sevis redzējums nemitīgās bailēs, ka mūs kāds pasaulē nezina, atgādina N. Gogoļa varoni Dobčensku, kuram bailes palikt nezināmam. Izplatot sabiedrības saziņas telpā negatīvu vai zema pašvērtējuma verbālas transakcijas, tiek veidots kolektīvi negatīvs pašraksturojuma segments. V. Krapancano norāda, ka indivīda sevis raksturojums un sevis redzējums iespaido indivīda nākotni, viņa darbību: *Meta – pragmatiskais pašraksturojums, izteikts verbālā transakcijā, veido referenci pragmatiskai nākotnei. Kā nākotne, tās “summējas” meta-pragmatiskās sociālās konvencijās, ko var aprakstīt ar psiholoģijas terminiem. Kādu sevis pašraksturojumu indivīdi izplata saziņas telpā, tas iespaido arī sabiedrību plašākā nozīmē, tā arī sevi novērtē un raksturo līdzīgi* (Crapancano, 1992: 91-112). Ja sabiedrība kā sistēma, atkārtoti negatīvas pašreferences, tā noslēdzas un tiek traucēta tās attīstība. Tāpēc pašreferences pārskats pats par sevi nav

pašmērķis, tāda analīze ir attīstību veicinoša, jo sabiedrībai, kuras komunikācijas telpā pašreference ir negatīva, tās attīstības iespējas ir bloķētas rezerves, kuras tā nespēj izmantot, veidojot savu nākotni, plānojot attīstību vai nosakot savu vietu citu sabiedrību vidū.

Latviešu kultūrā pašreference *dziedātājtauta* līdzīgi kā *mēs zemnieki* ir uzspiesti, to veidoja novērotāji „no malas”, no viņu redzējuma un apraksta un kurus latviešu sabiedrība pieņēma kā pašraksturojumu, jo tas saskanēja ar sociālo situāciju, kurā bija sabiedrības lielākā daļa un viņu kultūras centieni 19. gadsimtā. Pat, ja sabiedrība svešās references uztvēra ar kritiku, tās tomēr kļuva par sava veida “tradīciju”, lai arī nebija pašnovērojuma rezultāts. Laikā, kad veidojās pašiem sava pašnovērojuma “tradīcija”, latvieši vēl tikai sāka sevi apzināties un motivēt kultūras autonomiju. 19. gadsimta beigās tiek sauktas par “tradīciju ieviešanas” laikmetu, jo tas ir periods Eiropas valstu vēsturē, kad iedibinās nacionālie rituāli (kā, piemēram, latviešiem Dziesmu svētki), kuru nozīme bija veidot nacionālās identitātes vai kultūras kodu. 19. gadsimtā latvieši vēl nebija savā pašreferencē iekļāvuši savas valsts ideju, bet veidoja nacionālisma ideoloģiju ar folkloras nozīmīguma naratīviem. Arī tad bija svarīgi izveidot *nozīmes tīklojumu, kas atrodas aiz dziedātājtautas stereotipa un latviešu kultūras izpratnes un nodrošināja tam plašu atsaucis apgabalu* (Bula, 2000: 9). D. Bula lieto *dziedātājtautu* kā poētisku latviešu pašidentifikācijas stereotipu, kā arī dēvē par pašraksturojumu, un tas pārgāja tautas pašredzējumā par sevi no cittautiešu novērojuma (Bula, 2000: 59). No svešas references tas pārtapa pašreferencē, kuru sabiedrība atkārtoja no viena naratīva nākamajās paaudzēs, līdz tas kļuva par savējo.

Tā sabiedrība redzējumu par sevi paņēmusi no savas naratīvu apkārtnes gan kā redzējumu par latviešiem no malas (vācbaltu – *bauern Volk*), gan pašu noskatīto un saskaņoto – *mēs – zemnieki*, un tas kļuva par latviešu kultūras pašreferenci. 19. gadsimta naratīvi par zemnieku tautu apvienojās ar referenci par vēstures upuri, un sabiedrība, *stāstot* par sevi, turpināja arī 20. gadsimtā skaidrot savas vēsturēs notikumus un attiecības ar vēsturi.

2.2. Pašreference kā identitāte : 20. gadsimta 20.- 40 . gadi un šodien

Jēdziens *identitāte* šajā darbā tiek lietots kā indivīda vai sabiedrības iedomātās reprezentācijas saskaņa, ja tā ir uzņemta (iekļauta) pašreferencē. Darba autore vadās no pieņēmuma, ka pašreference ir svarīgāka par identitāti, jo identitāte mainās, ko līdz mainās pašreference. Pašreferences veidojas no sabiedrības rīcībā esošiem novērojumiem par sevi, kuru var aplūkot kā naratīvus. Naratīvs nav neitrāls, jo veids, kā tas tiek prezentēts, izsaka atmiņas, kas ir savienotas ar ekspektācijām, ka kaut kas līdzīgs ir vēl iespējams, vai arī ir vēlams, lai tas atkārtotos vēlreiz. Naratīvs var nepastarpināti izsaukt klausītājā vēlmi tam sekot kā jau gatavai un pārbaudītai dzīves vērtībai iepriekšējās paaudzēs. Visvairāk pastāsta t.s. "sliktie" naratīvi, un naratīvs vispār grūti iedomājams bez moralizēšanas (Mink, 1981: 234). Sabiedrības komunikācijā naratīvs ar vienu no nācijas kopības izjūtu veidojošām referencēm starp paaudzēm saskāņojas, ka *mēs esam zemnieki, jo visi latvieši no turienes ir nākuši*. Sabiedrība reprodūcē ne tikai šo naratīvu, bet arī atkārtoto noteiktas normas un vērtības darbībā, un atražo sevi mentāli kā zemnieku sabiedrību, tas ir, tādu, kuras pašreferencē bija zemnieku kultūra. Kādu sevi redz sabiedrība kā sistēma, tādas struktūras tā arī atveido kā sev līdzīgas. Pašidentifikācijas veids naratīvā ir sarežģīts, sākot ar pašvērojumu, pašraksturojumu un noslēdzot ar pašreferenci, bet šajā procesā sabiedrībā jānotiek saskaņošanai un identitātes pieņemšanai, kura latviešu kultūrā, sākot ar pirmo atmodu, galvenokārt centrējās ap zemniecību. Kultūras naratīvi palaikam "atgriežas", kā, piemēram, ar zvejniecību saistītā reference par *jūras arājiem*, atkal norāda uz zemnieka identitāti, tikai attiecinot uz jūru. Tāpēc sabiedrībai jāmeklē resursi, lai pavērtu novērojuma horizontu, lai rastos dinamiskas un atvērtas pašreferences, kuras sabiedrība varētu nodarbināt sociālo pārmaiņu periodos.

Pašreference attiecas uz apziņas sfēru, un tas nozīmē, ka sabiedrība var novērot un aprakstīt sevi kā sistēmu ar noteikumu, ka veido priekšstatus par sevi katrā darbības posmā, ko tā ierauga, aplūkodama sevi un saskatīdama atšķirības no apkārtnes. Pašraksturojums vispirms var parādīties mutvārdos, tad sajūtot saskaņu ar sabiedrību, tas attīstās rakstītā teksta veidā. Pašnovērošana un pašapraksts paliek atvērts, ja ir iespējama informācijas apstrāde ("pārstrāde"), respektīvi, kad notiek tās rotācija no indivīda līdz sabiedrības grupām un otrādi. Jo vairāk informācijas rotē starp indivīdiem, kad notiek saskaņošana, jo vairāk

saskaņota tā ieiet sabiedrības aprītē. Latviešu sabiedrības pirmās patstāvīgās pašreferences veidojās laikā, kad pirmie latviešu intelektuāļi iesaistījās kustībā par latviešu vēsturiskajām un kultūras tiesībām. Antropologs R. Ķīlis norāda: *tas bija latviskuma idejas veidošanās laiks, kad nācija iznira no zemnieku bezvēstures sabiedrības dzīlēm. Nacionālās atmodas intelektuāļi tomēr nebija brīvi, izvēloties nacionālās pašidentifikācijas tēla formas, un gala rezultātā radās nacionālās identitātes centrālais motīvs – latviešu zemnieku vēsturiskās tiesības* (Ķīlis, 1998: 118). Situācija 19. gadsimtā bija bez izvēles, it kā starp jā/nē (sistēma ir atvērta un aizvērta vienlaikus), un, ja izvēles toreiz nebija, tad no apkārtnes bija paņemts radikālākais (vienkāršākais) struktūras sevis nolasīšanas veids – sociālā identitāte – *mēs esam zemnieki*. Pašreferences saskaņošanas laikā latviešu sabiedrība nolasīja savu pašnovērojumu ar vienīgo atšķirību no sociālās apkārtnes. Vai tā bija vienīgā, vai arī šajā pašreferencē parādījās kaut kas no 19. gadsimta “tradīciju” arsenāla, ko min antropologs P. Bērks, kad 19. gadsimtā Eiropas zemēs no zemniekiem veidoja nacionālo valstu pilsoņus? Antropoloģe M. Gulestada norāda, ka norvēģi, veidojot nacionālo identitāti 19. gadsimtā, idealizēja dažus tautas dzīves aspektus, īpaši brīvos zemniekus (Gullestad, 1992: 39). Norvēģi no 15. līdz 19. gadsimtam bija Dānijas, tad Zviedrijas pārvaldē, tie bija brīvie zemnieki, viņu pieredzē nebija dzimtbūšanas institūts, kādā bija latviešu zemnieki. Eiropas kultūrās zemnieku dzīves romantizācija ir saistīta ar herderisko tradīciju, kura zemniecībā meklēja katras tautas dvēseli un bija pretrunā ar apgaismībai raksturīgo racionālismu (Tabuns, 1998: 8-9). J. G. Herdera ideja veidoja labvēlīgus nosacījumus kultūras nacionālisma attīstībai 19. gadsimtā Latvijā, kad gruva kārtu barjeras un mainījās ekonomiskās attiecības. Daļa no jaunās latviešu inteligences pārvācojās, citi tiecās apliecināt latviešu saimniecisko un kultūras patstāvību. Zemniecība, tāpat kā citur Eiropā, arī latviešiem simbolizēja pieņēmumu par autentisko kultūru un izsacīja kaut ko specifiski īpašu, it kā tikai latviešiem raksturīgu. Zemnieku tērps kļuva par nacionālo valstu identitātes simboliem un arī mūsdienās kosmopolitiskajās urbānajās sabiedrībās tautastērps ir daļa no nacionālās identitātes arsenāla un piedalās kultūras reprezentācijā.

Tā latvieši 19. gadsimtā pašraksturojumā nolasīja savu vienīgo atšķirību no sociālās apkārtnes – vācu un krievu sabiedrības, kuras rokās atradās politiskā un ekonomiskā vara, un saskaņā ar dabisko likumu tautas tiesības uz savu teritoriju nosaka no tās grupas pozīcijas, kura apstrādā zemi. Latviešu pašreferencē 19. gadsimtā iespējams identificējas ar

brīvlaistajiem, ne dzimtbūšanas laiku zemniekiem, vai arī senāku zemniecības izpratni. Zemniekiem, kuri izpirka zemi un pirmie sāka konkurēt ar muižu kā saimniekošanas modeli, tāpēc brīvais un neatkarīgais zemnieks 19. gadsimta beigās simboliski savienoja priekšstatu par senlatviešiem pirms kristianizācijas, kuri arī bija brīvie zemnieki. 19. gadsimta vēstures notikumu skaidrojums teorētiski izsakāms divos veidos: 1) ar plāna (nodoma) struktūru, kas naratīvam piešķir atpazīstamu formu un 2) skaidrojuma paradigmu, kura dod argumentus noteiktām jūtām (piemēram, Atis Kronvalds uzrunā laikabiedrus: *Mēs esam sena tauta...*), vai tas būtu saistīts ar lepnuma izjūtu (pusgadsimtu vēlāk E. Brastiņš: *Mēs esam laimīgākā no tautām...*) vai neērtības sajūtu par piederību (vai „*maza, zaglīgā tauta*” - Tacita tekstā). Vēstures skaidrojumā divi elementi veidoja trešo - pamatu interpretācijai: morālai vai ideoloģiskai. Latviešu sabiedrība, kura radījusi un attīstījusi pašreferenci saistībā ar zemniecību, izjūt lepnumu par šo identitāti, un, pieaugot riska situācijām ne tikai sociālā nozīmē, bet arī mūsdienu globālisma apstākļos, zemniecībā saskata ideoloģisku un morālu pienākumu. Pretējs piemērs ir kaimiņu zeme Polija: tā intervijā darba autorei norādīja pētniece Z. Dombrovska, līdz mūsdienām piederība vai identitāte ar zemniecību ir kauns, intelektuāļi cenšas slēpt savu sociālo izcelšanos no zemniekiem vai arī mēģina to noklusēt. Poļu pašreferenci vēsturiski saistās ar varonības naratīvu, arī muižniecība tajā veidoja vienu no lielākām sociālām kārtām salīdzinoši ar citām Eiropas valstīm, sastādot 12% no valsts iedzīvotājiem (salīdzinot ar Franciju, kur muižniecība bija tikai 3%), un veidoja stingru pašreferences centru – muižniecības (“*sjahtas*”) idealizēšanu. Poļiem, līdzīgi arī ģīriem, pagātne, sociālā atmiņa un mīti tiek lietoti, lai definētu identitāti; abas tautas pasaka, kas “mēs esam” (Bērks, 1998: 38), un tāda pašreferenci arī veido šo sabiedrību *autopoiesis*.

P. Bērks norāda, ka bez tam pastāv uzvarētāju un zaudētāju tautu *sociālās atmiņas*, uzvarētāji vēlas kaut ko aizmirst, zaudētāji nespēj samierināties ar to, kas noticis. Latviešu vēsturē vissarežģītākie naratīvi saistās ar Pirmā pasaules kara laikā izveidoto latviešu strēlnieku (sarkano un balto) novērtējumu. Pirmo pasaules karu un Eiropas monarhiju sabrukumu latvieši izmantoja, lai kaujās izcīnītu savu valsti. Tā kultūra ieguva savus varonības naratīvus, kuri iegāja pašreferencē par latviešiem kā karotāju tautu. Savukārt, par Otro pasaules kara gaitu, vācu leģionos un padomju armijā dienējušiem, naratīvi ir pretrunīgi. Mainās laiks un politiskais konteksts, līdz ar to no jauna saziņas telpā

aktualizējot naratīvus, kurā pusē karoja latviešu leģionāri un kurš uzvarēja šajā karā. Varonības naratīviem sistēmt teorija ierāda vienu no svarīgākajām nozīmēm kultūras pašreferences veidošanā (aiz tiem seko ģēniju vai talantīgo cilvēku kults). Ap varonības naratīviem veidojas un koncentrējas kādas kultūras vēsturiskā atmiņa, no kuras izkristalizējas (ģeneralizējas) sabiedrības pašreference, kura saziņas telpā veido jaunus pašraksturojuma horizontus. Naratīvs spēj būt ne tikai moralizējošs, bet arī tik spēcīgi politizēts, kā šajā piemērā Otrā pasaules kara latviešu leģionāri, par kuriem vēl vienmēr ir jāskaidro anti fašistiskās koalīcijas valstīm.

Jebkura naratīva forma nav kaut kas unikāls, bez tiem vēl ir mīti un ar tiem saistītie rituāli kā otrs tāds izteiksmes tips, un tas var dzīvot plecu pie pleca ar vēsturisko naratīvu vai apvienoties ar to (Mink, 1981: 239). Naratīva struktūra ir saskatāma cilvēcisko darbību virknē, sākot ar sapņiem un beidzot ar kultūras stāstiem, kas pārsedz vēstures konceptus, tajā skaitā arī individuālie dzīvesstāsti kā neuzrakstītā, nefiksētā vēsture, kas sniedz iespēju rekonstruēt sociālās darbības, arī dažādu procesu veidošanos, kuri radušies no naratīviem un cirkulē sabiedrībā dažreiz vairāku paaudžu laikā. 19. gadsimtā latviešu pašreferences veidošanās sakrīt ar nacionālās identitātes veidošanos, kura deva leģitimāciju mitoloģiskā, kultūras un politiskā nacionālisma attīstībai. Pirms tapa stāsti par Latvijas pirmās brīvvalsts lauksaimniecības "brīnumu", kurš kolektīvajā atmiņā saglabājās līdz pagājušā gadsimta 90. gadiem, šiem stāstiem bija noteikta ievirze, atgādināt par saimniecisko uzplaukumu, pateicoties zemniecībai. Latviešu sabiedrības sociokulturālais konteksts radīja noteiktu paradigmatisku tradīciju ekonomiskajos un literārajos tekstos, kuros priekšroka tika dota pašreferencei par agrāro valsti un zemnieku ar viņa sētu kā latvieša *dzīves pasauli*.

Kā jau norādīts iepriekš, latviešu kultūrā identificēšanās ar zemniecību ieguva nozīmi vēsturē – latviešu sabiedrība sociālajā atmiņā saglabāja kā pārlaicīgu, noturīgu paštēlu, ko izteica vērtība *brīvs un neatkarīgs zemnieks*. Politiskais konteksts izsaka ideālu individu, kurš ir brīvs un neatkarīgs no jebkādam (arī koloniālām) varām un ir brīvs zemes turētājs (*zemturis*) – saimnieks. *Brīvais un neatkarīgais zemnieks* izteica arī vēsturisko paštēlu līdz kolonizācijas un kristianizācijas laikam un vēstures gaitā klāt nāca atmiņas par cilvēku tieksmi pēc savas zemes. Latviešu zemnieki dzimtbūšanas sistēmā, būdami dažādu svešu varu pakļautībā, tomēr spēja saglabāt kultūras svarīgākos elementus (valodu, tautastērpu,

aktualizējot naratīvus, kurā pusē karoja latviešu leģionāri un kurš uzvarēja šajā karā. Varonības naratīviem sistēmt teorija ierāda vienu no svarīgākajām nozīmēm kultūras pašreferences veidošanā (aiz tiem seko ģēniju vai talantīgo cilvēku kults). Ap varonības naratīviem veidojas un koncentrējas kādas kultūras vēsturiskā atmiņa, no kuras izkristalizējas (ģeneralizējas) sabiedrības pašreference, kura saziņas telpā veido jaunus pašraksturojuma horizontus. Naratīvs spēj būt ne tikai moralizējošs, bet arī tik spēcīgi politizēts, kā šajā piemērā Otrā pasaules kara latviešu leģionāri, par kuriem vēl vienmēr ir jāskaidro antifašistiskās koalīcijas valstīm.

Jebkura naratīva forma nav kaut kas unikāls, bez tiem vēl ir mīti un ar tiem saistītie rituāli kā otrs tāds izteiksmes tips, un tas var dzīvot plecu pie pleca ar vēsturisko naratīvu vai apvienoties ar to (*Mink, 1981: 239*). Naratīva struktūra ir saskatāma cilvēcisko darbību virknē, sākot ar sapņiem un beidzot ar kultūras stāstiem, kas pārsedz vēstures konceptus, tajā skaitā arī individuālie dzīvesstāsti kā neuzrakstītā, nefiksētā vēsture, kas sniedz iespēju rekonstruēt sociālās darbības, arī dažādu procesu veidošanos, kuri radušies no naratīviem un cirkulē sabiedrībā dažreiz vairāku paaudžu laikā. 19. gadsimtā latviešu pašreferences veidošanās sakrīt ar nacionālās identitātes veidošanos, kura deva leģitimāciju mitoloģiskā, kultūras un politiskā nacionālisma attīstībai. Pirms tapa stāsti par Latvijas pirmās brīvvalsts lauksaimniecības “brīnumu”, kurš kolektīvajā atmiņā saglabājās līdz pagājušā gadsimta 90. gadiem, šiem stāstiem bija noteikta ievirze, atgādināt par saimniecisko uzplaukumu, pateicoties zemniecībai. Latviešu sabiedrības sociokulturālais konteksts radīja noteiktu paradigmatisku tradīciju ekonomiskajos un literārajos tekstos, kuros priekšroka tika dota pašreferencei par agrāro valsti un zemnieku ar viņa sētu kā latvieša *dzīves pasauli*.

Kā jau norādīts iepriekš, latviešu kultūrā identificēšanās ar zemniecību ieguva nozīmi vēsturē – latviešu sabiedrība sociālajā atmiņā saglabāja kā pārlaicīgu, noturīgu paštēlu, ko izteica vērtība *brīvs un neatkarīgs zemnieks*. Politiskais konteksts izsaka ideālu indivīdu, kurš ir brīvs un neatkarīgs no jebkādam (arī koloniālām) varām un ir brīvs zemes turētājs (*zemturis*) – saimnieks. *Brīvais un neatkarīgais zemnieks* izteica arī vēsturisko paštēlu līdz kolonizācijas un kristianizācijas laikam un vēstures gaitā klāt nāca atmiņas par cilvēku tieksmi pēc savas zemes. Latviešu zemnieki dzimtbūšanas sistēmā, būdami dažādu svešu varu pakļautībā, tomēr spēja saglabāt kultūras svarīgākos elementus (valodu, tautastērpu,

svētku tradīcijas). Vērtība kļuva par kultūras simbolu - *Brīvais un neatkarīgais zemnieks* dzīvo savā lauku īpašumā, ir dziļās attiecībās ar dabu, tās ritmiem un viņa dzīve rit nesteidzīgi un rāmi pēc paša noteiktā plāna. Lēni domāt, runāt un rīkoties ir viena no latviskās darbības pašreferencēm, kura pāriet *autopoiesis*.

Izmantojot socioloģijas jēdzienu *mentalitāte*, varam atrast tekstus, kuros tā analizēta salikumā *zemnieku kultūras mentalitāte* kā vēl viens aspekts pašreferencē. Termins *mentalitāte* (no angļu val. *mentality* – nozīmē indivīda prāta un intelektuālo stāvokli) un tiek izmantots gan personības līmenī, gan arī attiecināms uz lielākām sociālām kopībām. *Mentalitāte* disertācijā tiek izmantota kā indivīdu sociālā pašapziņa, viņu domāšanas veids un arī kā domāšanas kultūra. Parasti *mentalitātes* jautājumiem pievērš uzmanību sabiedrības krīzes periodos un *mentalitāti* apraksta kā kādu sabiedrības stabilitātes kvalitāti (arī sevis redzējumā). Vēsturisko tekstu nozīmē zemnieku kultūras *mentalitāte* tiek izcelta kā viena no pirmajām liecībām (Tacita vērojumi), par labāk koptiem laukiem kā pie ģermāņiem, kā svarīgu apliecinājumu tautas saistībai ar zemes darbiem. Raksturojot latviešu zemnieka *mentalitāti*, uzsver šejienes ziemeļu klimatu, dabas apstākļus un tieksmi pēc vienpats dzīves, par pamatu minot 13. gadsimta Rīmju hroniku (*Reimhronik*): *pagāniem bija viltīga paraša, tie nedzīvo viens pie otra, bet tiecas dzīvot savrupi* (Adamovičs, 1934: 437). Reference par savrupību kā specifiski latviešu sadzīves īpatnību latviešu pašaprakstā atgādina zināmo literāro referenci *savs stūrītis, savs kaktiņš zemes*. Zemkopja separātisma tieksmes un miermīlība ir bijušas liktenīgas latviešiem, jo nevēstī par varonību, bet vairāk par neaizsargātību un vāju orientēšanos politiskajos procesos. Izceļot kristianizācijas un kolonizācijas negatīvos aspektus, vēsturnieku akadēmiskie naratīvi veidoja latviešu pašnovērojumā vēstures upura tēlu. Zemnieku identitātes tradīcija tiek kopta 20. gadsimta 30. gadu akadēmiskajos tekstos, saistot latviešu zemniekus ar piederību pie Eiropas ziemeļniekiem, izmantojot tradicionālo pašreferences veidošanas tehniku, kas balstīta atšķirībā starp pilsētu un laukiem: *tā kā mūsu tauta gadu simteņiem ilgi bija zemnieku tauta un zemniekiem raksturīgs stiprs konservatīvisms... Zemnieku kultūra vispārīgi ir lielā mērā pretstats pilsētu kultūrai, un tāpēc mēs daudz ko varam mantot sava rakstura un kultūras noskaidrošanai, iepazīstoties ar zemnieka psiholoģiskajām īpatnībām. Daudz kas no šīm īpatnībām ir saskatāms latviešu tautā arī vēl šodien* (Vīksniņš, 1935:445). Piedēvējot latviešiem pēctecību zemniekiem, izdalot to kā specifiski latvisku īpatnību, nozīmē

konstruēt mentālu identitāti. Taču šādu mentalitāti var attiecināt uz zemnieka raksturojumu jebkurā Eiropas kultūrā. A. Vīksniņš darba dzīves specifiku, ko vairāk nosaka zemnieka darbs, piedēvē kā visas tautas īpatnības. Tās ir veselīgums, patstāvība (arī konservatīvisms), valodas dialektu un tautastērpu saglabāšana, izturība (kura pielīdzināta stūrgalvībai). Vērojumam seko atkārtotais pašraksturojums ar lauku atšķirību noteikšanu attiecībā pret pilsētu – *zemnieku kultūra ir vienpusīga, bet toties dziļa, pilsētnieku kultūra plaša, vispusīga, bet toties paviršāka* (Vīksniņš, 1935: 445).

Ar divu kultūras segmentu – pilsētas un lauku konfrontāciju nācās sastapties empīriskajā materiālā, un tas liecina, ka kultūrā naratīvi atkārtoti un atkārtoti ir radījuši noteiktus priekšstatus stereotipu veidā līdz mūsdienām, kad pozitīvā reference par laukiem tiek pretstatīta negatīvai referencei par pilsētu. Zemnieku dzīves raksturojumā gan ir minēts *bezpersoniskums*, un runa parasti noris par lauku māju saimniekiem, bet ne par konkrētiem cilvēkiem. Vēl šodien lauku māju īpašnieku uzvārdi netiek lietoti, bet viņus sauc pēc māju nosaukuma, un tas liecina par māju (zemnieku sētas) pārākumu pār atsevišķu indivīdu. Indivīdi var mainīties, tāpat kā viņu uzvārdi, bet māju nosaukumi ir kaut kas stabilāks par to iemītniekiem. Salīdzinot tekstus no 20. gadsimta 30. gadiem ar mūsdienām, redzam, ka sevis redzējumi izveido konservatīvo komunikāciju apli un tautoloģiski apstiprina pašreferenci, kura atkārtoti identitāti – piederību zemnieku kultūrai. Izņemot gadījumus, kad izdodas ieraudzīt atšķirības un paplašināt pašreferences horizontus, kā tas ir gadījumā ar brīvības cīņām un varonības naratīviem. Pašreference kā kultūras un vēsturiskā identitāte 19. gadsimtā izmantoja pazīmi: 1) ko latviešu sabiedrības pārstāvji (references devēji) pirmās atmodas laikā izteica kā vienīgo atšķirību no savas sociālās apkārtnes. Novērojums, ka latvieši galvenokārt dzīvo laukos un ka viņi ir zemnieki. Jautājumā par politiskām tiesībām uz savu kultūru un zemi izmantoja “arkla tiesības”. Atmodas darbinieku naratīvi sabiedrības komunikācijā ievadīja pašraksturojumu sabiedrības saskaņošanai – *mēs esam zemnieki*, kuru sabiedrība uztvēra kā tautu vienojošu pazīmi; 2) izvēloties pašraksturojumu *zemnieks*, tajā saskatīja zemniecības romantiskākos aspektus – ka zemnieks ir brīvs, neatkarīgs, pašpietiekams un savrups, kas kļuva par latviešu *dzīves pasaules* vienu no svarīgākajām vērtībām un tika saglabātas visa 20. gadsimta garumā.

2.3. Pašreference ekonomistu naratīvos

Ekonomistu teksti sabiedriskajā komunikācijas telpā pašraksturojumu balsta novērojumos par sabiedrības indivīdiem viņu darbībā, izmantojot kultūras identificēšanos ar zemniecību un tāda pat mentalitāte atspoguļojas indivīdu ekonomiskajā darbībā. Disertācija izmanto trīs ekonomistu tekstus, lai ilustrētu pašreferenci “mēs, latvieši, esam zemnieku tauta” ekonomistu *stāstos*. Pirmais stāsts ir no 20. gadsimta 20. gadiem sasauca ar latviešu sabiedrībā pašraksturojuma nozīmi ieguvušajiem stāstiem par 20.- 40. gadu lauksaimniecisko uzplaukumu Latvijā, atmiņas par koptajām lauku saimniecībām un lauksaimniecības produktu eksportu uz Eiropas zemēm. Pašreference no pirmās brīvvalsts ekonomistu *stāsta* par Latviju kā agrāru zemi un zemnieku kā sabiedrības centru veidoja sociālu, politisku un kultūras identitāti 20. gadsimta garumā. Ekonomista Margēra Skujenieka apjomīgais darbs *Latvija. Zeme un iedzīvotāji* (1927.) izmantots, lai ilustrētu ekonomistu tekstu, kurš ar nodomu pārliecina lasītāju (tai skaitā J. Bokalderu, kurš ir lauksaimniecības nodaļas autors).

Čikāgas ekonomistu skolas pārstāve D. Makloski norāda, ka ekonomisti ir stāstu stāstītāji (*Economists are tellers stories and makers of poems...*), jo ekonomika ir sociālās vēstures veids (*McCloskey, 1994: 9*), kurā nozīme naratīviem. Ekonomistu teksti ir veidoti, lai pārliecinātu sabiedrību par kādu reformu nepieciešamību, tie parasti izmanto divus metodiskus veidus, kā padarīt lietas saprotamas: 1) metaforas un 2) stāsti; no kurām metaforas un naratīvais skaidrojums atbilst viens otram (*McCloskey, 1994:4*). Ekonomistu teksti veido “autoritāti auditorijai”, tie pārliecina, līdz lasītāji realizē viņu idejas (*McCloskey, 1985:18*). Mūsdienu ekonomistu *stāstu* pārstāv Gundars Ķeniņš-Kings ar grāmatu *Uzņēmību! Latviešu uzņēmējs pārmaiņu laikos* (1999. g.), uz kuru empīriskā pētījumā atsaucās viens no respondentiem, un tādējādi ir iespēja izsekot referenču veidošanas lokam.

2.3.1. Ekonomista *stāsts*

M. Skujenieka grāmata *Latvija. Zeme un Iedzīvotāji* (1927.) ir teksts, kas konstruē latviešu zemnieka identitāti ar argumentiem un skaidrojumu, kādu sistēmt teorija apraksta ar atšķirību noteikšanu starp sistēmu un apkārtni. Lasot šo ekonomisko tekstu, varam saskaitīt

neskaitāmas reizes autoru atkārtojam domu dažādās variācijās, ka Latvija ir agrāra zeme. Piemēram, *šie skaitļi liecina, ka Latvija arī pirms kara vairāk pieslējās agrārzemēm (Skujenieks, 1927: 333); ja jau dibinoties uz saimnieciski darbīgo ļaužu nodarbošanās veidu varēja teikt, ka Latvija arī pirms kara bija agrārzeme, tad salīdzinot skaitļus, kuri rāda, kāda iedzīvotāju daļa pārtika no viena vai otra nodarbošanās veida, tad vēl vairāk apstiprinās izteiktais slēdziens (334.), vissvarīgākā nodarbošanās bija un ir zemkopība (335.); nepārprotami ir redzama ārkārtīgi lielā lauksaimniecības nozīmes pieaugšana pēckara gados (336); tomēr vēl vienmēr lauksaimniecība Latvijā ir vissvarīgākā nodarbošanās nozare, kura tagad uztur lielāku cilvēku skaitu, nekā pirms kara (340).* Veids, kādā M. Skujenieks atkārtoti un atkārtoti par Latvijas agrārismu, ir ekonomiskā naratīva piemērs, kas savieno kultūras pašreferenci ar neatkarīgās valsts saprasto paštēlu, vai arī liek domāt par to, ka autors grib par kaut ko īpaši pārliecināt. M. Skujenieka darbs ir piemērs pašreferences uzturēšanai, jo, vadoties pēc statistikas datiem, ne tikai Latvijā, vēl daudzās Eiropas zemēs lauksaimniecības dzīves rādītāji bija līdzīgi. Tas nozīmēja, ka pašreferenci šajā brīdī bija atvērta, tā varēja mainīties, to varēja iespaidot, radot jaunu virzienu, jo sabiedrība ir tā, kas viņa ir un tā, kas nav, tādā nozīmē, ka ir kaut kas no tā, kas nav vēl ieraudzīts. Pašreferenci no 19. gadsimta bija *zemnieki*, Latvija bija Krievijas industriāls reģions, bet 20. gadu pašnovērojums atgriežas pie zemnieka. Ja pašreferenci ir racionāla strukturējama un ja sabiedrība izprot savas vajadzības, tad ir iespējas noteikt attīstības virzienu, kas atbilst sabiedrības interesēm. M. Skujenieka naratīvs attīsta 19. gadsimta pašreferenci un sabiedrības pašaprakstā izceļ tikai to, kas viņa ir, bet neiekļāva to, kas tā tobrīd vēl nav, bet ir iespēja par to kļūt. Bet vai latviešu sabiedrība bija tikai agrāra, vai M. Skujenieks apzināti atsakās ieraudzīt, ka Latvija bija industriāla, urbanizēta un bija viens no ekonomiski attīstītākajiem cariskās Krievijas reģioniem?

2.3.2. Vai pilsētnieki?

M. Skujenieks no pašraksturojuma izceļ redzamāko aspektu, ja sabiedrības liela daļa ir zemnieki, tad arī valstij jābūt zemnieku valstij, un vienlaikus veidoja agrārvalsts pašreferenci, nemaz nemēģinot atraut latviešus kaut vai pašnovērojuma līmenī no jau tradicionāla sevis nolasīšanas moda un palīdzēt veidot jauno urbāno identitāti. Kaut gan tādi

mēģinājumi viņa tekstā ir, un tieši tāpēc tie šķiet kā iemaldījušies, un kā diskurss iezīmēja subjektīvu viedokli, kuru pats autors nekur ar skaitļiem neapstiprina. Piemēram, viņš raksta, ka *par pilsētnieku kārtām varam uzskatīt personīgos muižniekus, godpilsoņus, tirgotājus un mazpilsoņus, kuri kopā sastādīja 28% no visiem iedzīvotājiem. Bet pilsētnieku patiesībā bija daudz vairāk, jo lielo pusi pilsētnieku sastādīja zemnieki* (Skujenieks, 1927: 331). Teikumam neseko izvērsums, tāpēc šodien nevaram paskaidrot, ko domāja autors ar pēdējo teikumu. Šodien viņa teikumu varam nolasīt kā kultūras kodu, kad laucinieks, kas ieradies pilsētā, paliek zemnieks, arī pilsētā dzīvodams. Process, kad zemnieki masveidā ieradās pilsētās un urbanizējās, Eiropas zemēs noritēja visu 19. gadsimta otro pusi un bija saistīts ar kultūras nacionālisma veidošanos – urbānās vides veidošanu. M. Skujenieka naratīvā latvieši arī pilsētā ir zemnieki (salīdzinot rakstnieka Z. Skujiņa un dzejnieka A. Akmentiņa vērojumus – 3.2.).

2.3.3. Nodarbinātības statistika

M. Skujenieka naratīvā ir idejas, kuras varam nolasīt kā tādas, kuras sistēmai varēja iedot atvērtību pašreferencē. Viņš raksta, ka, *protams, no visiem lauksaimniecībā nodarbinātiem 81% ir latvieši..., arī rūpniecībā latvieši ieņem pirmo vietu, jo 69% no visiem nodarbinātiem ir latvieši*. Un tālāk: *seko tirdzniecība ir vienīgā nodarbošanās nozare, kurā latvieši nesastāda vairāk kā pusi no visiem nodarbinātiem, 1925. gadā 44 % no tirdzniecībā nodarbinātiem bija latvieši* (Skujenieks, 1927:339). Arī pēc šiem datiem spriežot, tirdzniecībā bija nodarbināts ievērojams skaits latviešu, taču nevienā no kultūras naratīviem neparādās tirgotāja, veikalnieka tēls, drīzāk ir “slīktā bodnieka” tēls, kurā ir kaut kas tāds, kas kontrastē zemniecību; tā tirgotājs neiekļūva pašnovērojumā. M. Skujenieks norāda, ka, neskatoties uz to, ka *Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis pamudina uz nodarbošanos ar tirdzniecību un kuģniecību,... tomēr nodarbināto skaits samērā neliels* (Skujenieks, 1927:334). Tirdzniecība un kuģniecība prasa zināšanas un iemaņas, kuras latviešiem bija, tad kāpēc šī nodarbes sfēra tik maz iekļuvusi pašaprakstā? Šajā nodarbē pieprasītās kvalitātes pēc ātras reakcijas, aktīva interakcionisma un drosmes riskēt, kas kontrastē ar identitāti, jo latviešu mentalitātē zemnieks parasti ir nosvērts, mierīgs un lēns (zemnieks neriskē, zemnieks palaujas uz zemi: zeme ir stabilitāte).

2.3.4. J. Bokaldera *stāsts*

M. Skujenieka darbā *Latvija. Zeme un iedzīvotāji* nodaļu par tautas saimniecību uzrakstīja līdzautors J. Bokalders, kura teksts demonstrē paradoksus saistībā ar pašreferenci. No tautsaimniecības apraksta, lauksaimniecībai ir veltīta lielākā un detalizētākā uzmanība, kas, liekas, ir saprotams, ja reiz valsts sevi definē kā agrāru. Taču ieskatoties Tautsaimniecības nodaļas preambulā, kurā dots īss pārskats par valsts saimniecisko dzīvi, autora novērojums ir par labu tranzītam, tirdzniecībai, un tiek izcelta jūras nozīme. J. Bokalders raksta: *Latvijas saimnieciskās attīstības vēsturē noteicošā loma piekrituse tam apstāklim, ka Latvija vienmēr atradusēs Eiropas austrumu un rietumu tirdzniecības ceļu krustojšanās vietā. Galvenā mūsu dzimtenes saimnieciskās dzīves attīstības virziena noteicēja bija – jūra.* Taču seko nākamais paradokss, ar kuru

J. Bokalders izveidoja savu *stāstu* par labu zemniecībai. Tajā ir retoriska pāreja – izceļot lauksaimniecību kā galveno saimnieciskās dzīves sastāvdaļu, kurā jūra tiek pakārtota lauksaimniecībai. Tas skan šādi: *Jūra bija tā, kura radīja tirdzniecības floti un lielās tirdzniecības pilsētas, pateicoties jūrai, pie mums varēja attīstīties lielpilniecība, un jūra netieši – ar tirdzniecības iespējamības un lielpilsētu radīšanu – veidoja mūsu agrārapsākļus* (Skujenieks [Bokalders], 1927:380). J. Bokaldera tekstā izveidojas tāda attiecību sakarība, kurā jūra veicina lauksaimniecības attīstību, bet nav kā svarīgs sektors tirdzniecībā, tranzītā un industrijā. Ekonomista naratīvs morāli attaisno lauksaimniecības pārākumu un nozīmīgumu, pretēji tai domai, ko autors pauž nodaļas ievadā novērtējot Latvijas ģeogrāfisko stāvokli. Tas vēlreiz norāda uz to, ka no apkārtnes tiek paņemts tuvākais pašreferenci atbalstošais komponents, kas saskatīts realitātē – lauksaimniecība, nevis tirdzniecība, tranzīts un rūpniecība. Ja iedomājamies Latvijas tautsaimniecības situāciju pēc Pirmā pasaules kara kā sarežģītu sistēmu, tad abu ekonomistu naratīvs veido vienkāršojumu, izvēlas vienkāršāko pašreferenci – agrāro valsti. Tautsaimniecību pēc Pirmā pasaules kara, J. Bokalders raksturo kā kara laikā iznīcinātu rūpniecību, kura bija *ziedoša*. Tātad Latvijā bijusi rūpniecība, bet kara izraisītās sekas un neatkarīgā valsts jaunā politiskā paradigma it kā iedod valstij tās “patieso” (“īsteno”, autentisko) pašnovērojumu, ka tā ir lauksaimnieku zeme, bet tā, ko autors nosaucis par ziedošo rūpniecību, nav latviešu veidota.

Latvijas intelektuāļi, kuri 30. gados veidoja ekonomisko pašreferenci, neizmantoja iespējas sistēmas novērojumu turēt tik atvērtu, lai būtu iespēja paplašināt pašreferenci.

Pēc Pirmā pasaules kara, cariskā režīma krišanas, neatkarības kaujām un neatkarīgās valsts izveidošanas – 1920. gadā neatkarīgā Latvijas valsts realizē zemes reformu. Tās gaitā latvieši iegūst zemi ar kultūras simbolisko vērtību – katram *savš kaktiņš, savš stūrītis zemes*. Lingvistiski šis naratīvs izteikts deminutīvos, kura nozīmi, apgrieztu reversā, var izlasīt ar ironiju kā pieticīgu un pašpietiekamu, ar zemu pašnovērojuma un pašapraksta vērtību horizontu. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas un 19. gadsimta zemes izpirkšanas sociālajā atmiņā latviešu sabiedrībā veidoja apziņu, ka, apsaimniekojot zemi, var tikt pie pārticības. Pie pārticības, kuras pamatā ir smags zemes darbs. Latviešu sabiedrības kultūras telpā nekad nav bijuši populāri naratīvi par latvieti kā tirgotāju, rūpnieku, fabrikantu, jo latvietis sevi sliktāk apzinājās pilsētā. Ja latvietis bija pilsētā, tad galvenokārt tas bija strādnieks, kurš strādāja tik pat smagi, kā teiksim, zemnieks vai arī pat zemes īpašnieks laukos, tikai pilsētā viņam nekas nepiederēja. Bagātie pilsētnieki latvieši nebija viegli atpazīstami, jo tie bija Bergs, Morbergs, Neiberģs u.c. (pārvācošanas rezultāts tiem, kuri ieradās pilsētā un pārgāja nelatviešu stratās, kuras vēl 19. gadsimta beigās bija ne tikai ekonomisks dalījums, bet arī nacionāls). Kr. Voldemāra aizsāktā jūrskolu veidošana un latviešu iesaistīšana tāljuuru braucienos nespēja radīt patstāvīgu un stabilu ar šo nodarbes veidu saistītu pašraksturojumu, kas veidotu vēl kādu pašreferenci un tādējādi demonstrētu funkcionāli diferencētu sabiedrību. Jūrniecības pašraksturojumā parādījās – “*jūras arāji*”, pašreference, kas atkal saistījās ar zemniecību. Jūrniecības pašreference norāda uz nerealizēto resursu, kā svārstības un nedrošība par savu pašaprakstu un galvenokārt sistēmas noslēgtību. Reference “*jūras arāji*” ir poetizēts apzīmējums nodarbes veidam, kurš “atgriežas” pie stabilā zemes arāja. Naratīva vērtība attīstās no moralizēšanas impulsa, bet “atgriežas” pie tādām iztēles izpausmēm, kuras sabiedrībai piešķir nepieciešamo koherenci, integritāti, piepildījumu un noslēgtību – pie zemniecības.

2.3.5. Industriāla vai agrāra sabiedrība

Zemnieku idilliskā un harmoniskā pasaule, kas aprakstīta, sākot ar *Straumēniem*, nodēvētu par “*varenāko no dziesmām, kāda jebkad sacerēta par latviešu zemnieku*” (Žīgure, 1991), savijās ar kolektīvajām atmiņām par tiem laikiem, “*kad Latvija eksportēja sviestu un speķi*

uz Angliju”, un kultūrā ieguva mīta elementu. Produkcijas eksports, kas nāca no latviešu sētas, un *stāsti*, ka zemnieku saimniecība bija valsts labklājības veidotāja (1920.-1940.), atbalsojās sabiedrības atmiņā arī trešās Atmodas laikā. Tā bija ideja, kuru izteica kontrasts, sākot ar cariskās Krievijas un vēlāk padomju varas gadiem Latvijā, jo abos gadījumos Latviju uzlūkoja kā zemi, kura ir industrializācijai piemērots reģions. Piemēram, cariskās Krievijas pirmā mašīnbūves rūpnīca “Ruso-Balt”, kura ražoja pirmās vieglās automašīnas valstī, no 19. gadsimta beigām atradās Rīgā. Latviju uzlūkoja kā attīstītu guberņu ar kvalificētu darbaspēku, bet ne kā “labības klēti”. Savukārt padomju sistēmas gados Latvijas ražotneš mainījās, tā atkal kļuva industriāla, šoreiz republika. Ja ņemam vērā, ka abas industrializācijas notika spaidu apstākļos, arī pašraksturojums veidojās nedraudzīgas ideoloģijas apstākļos, tas ir deformēts un diez vai šodien sazīmējams analīzei nepieciešamā līmenī.

Pašreferēncē pārvērtās darbībā – 20. gadsimta 70. gados, kad pilsētnieki pirka lauku mājas, tādējādi glābjot kolektivizācijas rezultātā bojā ejošo lauku ainavu ar neiztrūkstošajām viensētām. Sociologs T. Tisenkopfs lieto apzīmējumu – “mākslinieku māja”, kā dažreiz laukos vietējie iedzīvotāji dēvēja pilsētnieku nopirktās, iekoptās un pārbūvētās lauku mājas, kuras kalpoja ne tik daudz lauksaimniecības mērķiem, bet vairāk kā atpūtas vieta dabā. Zemniecības idealizēšana latviešu kultūrā 20. gadsimta 90. gadu sākumā saistās ar ruralitātes kā dzīves veida nozīmīguma pieaugumu attīstītās rietumu zemēs. Kopīgais bija tas, ka abos gadījumos sabiedrība orientējās uz rurālo dzīvesveidu kā jaunu dzīvesveida alternatīvu, un abos gadījumos tas saistījās ar noteiktu indivīda patības atjaunošanas iespējām dabā. Labklājības zemēs tās bija postindustriālās sabiedrības dzīves kvalitātes izmaiņas par labu harmonijai un pašrefleksijai ārpus urbānās vides. Latviešu kultūrā indivīdi un referentās grupas pārstāvji zemnieku dzīvesveidu saista arī ar vēsturiskās un politiskās identitātes atgūšanu un simboliski izsaka brīvo un neatkarīgo zemnieku.

2.3.6. Mūsdienu *stāsts*

Mūsdienu ekonomistu *stāstu* pārstāv G. Ķeniņš-Kings, grāmatas autors *Uzņēmību! Latviešu uzņēmējs pārmaiņu laikos* (1999.), uz kuru atsaucās viens no respondentiem un kurš stāsta

par referenču nozīmi cilvēku rīcības un arī dzīves vērtību motivācijā, kuras rodas referentās grupas izteikumu iespaidā. Grāmatas ievadā autors konstatē, ka *Latvijā šodien, 20. gadsimta beigās, vēl ir stipri mazāk uzņēmēju nekā Lietuvā un divreiz mazāk nekā Igaunijā.* (Ķeniņš-Kings, 1999:11). G. Ķeniņš-Kings, raksturojot 19. gadsimta beigās plaukstošo saimniecisko dzīvi Latvijā, secina, ka *Latvieši visas šīs iespējas negrib, nevar vai vienkārši nevēlas izmantot. Lai cik daudzsološas šīs saimnieciskās pārmaiņas arī būtu, tās tomēr vairumam latviešu nav pa prātam. Saimnieciskā dzīve vēl joprojām paliek galvenokārt ciltautiešu rokās. Liela daļa uzņēmīgo latviešu nododas tautas atmodas turpinājumam, sabiedriskam un politiskam darbam* (Ķeniņš-Kings, 1999:17). Ekonomists skaidro latviešu neiesaistīšanos pilsētas saimnieciskajā dzīvē, jo – *savos uzskatos, nostājā un pieredzē latvieši ir lauksaimnieku tauta, kas laika gaitā maz interesējās par saimniecisko uzņēmību pilsētās* (Ķeniņš-Kings, 1999:18). Ekonomista Ķeniņa-Kinga grāmatas ievadā novērojums par latviešu attieksmi pret saimniecisko darbību, izteikts secinājumā, ka latvieši ir zemnieki, un tāpēc viņi nav ieinteresēti modernajā uzņēmējdarbībā. Saimnieciskās darbības tradīciju trūkumu latviešiem viņš skaidro, ka ir pieradums būt lauku māju saimniekam kā lietpratīgam savas saimniecības vadītājam un ka šo valstij fundamentāli nepiemēroto “zemes saimnieka” koncepciju visas valsts mērogā ieviesa Kārlis Ulmanis savas valdīšanas pēdējā posmā (Ķeniņš-Kings, 1999:43). Zīmīgi, ka grāmatā izmantota atsauce uz Ed. Virzas darbu *Straumēni* gan kā stāsts par Lielbritānijā iepirkto trimdas latviešu īpašumu, gan arī kā metafora aizejošam latviešu pašreferences simbolam. *Straumēni* raksturoti gan kā *mīts par mūžīgo, tradīcijām bagāto Latvijas sētu...* gan arī *vienkāršots latviešu lauksaimniecības modelis*. G. Ķeniņa-Kinga stāstā *Straumēni* kalpo kā metafora, lai mainītu sabiedrības referenci, jo latviešu zemnieku sēta, kāda tā attēlota Ed. Virzas romānā, Latvijā vairs neeksistē, kā konstatē grāmatas autors, tā ir palikusi kā atmiņas Anglijas latviešu pensionāru kopienai (Ķeniņš-Kings, 1999:92-93).

Ekonomista grāmatu kā savu referenci zemnieka dzīvei un darbībai minēja viens no empīriskā pētījuma respondentiem, kā tekstu, kas viņu pārliecināja par zemnieka nākotni Latvijā. Viņš gan ekonomista stāstu bija izlasījis kā motivāciju savai darbībai, jo viņa saimniecības modelis ir lielsaimniecība, tai, kurai pēc prognozēm, jāpaliek Latvijas laukos, samazinoties saimniecībām ar naturālo saimniekošanas modeli. G.Ķeniņš-Kings Latvijas ekonomikas modeli grāmatā attēlo attīstāmies un modernizējamies, būtiski samazinot laukos

dzīvojošo un strādājošo skaitu. Sabiedrības komunikācijā šai piemērā redzam, ka references devējs G.Ķeniņš-Kings var izteikt vienu viedokli, bet lasītājs var izlasīt ne vien to, ko autors ir gribējis pateikt, bet arī to, ko lasītājs grib “izlasīt”. Piemēram, analizējot uzņēmību lauksaimniecībā, grāmatas autors raksta: *Aplūkojot latviešu lauksaimniekus, redzam, ka tie nav uzņēmēji šī vārda parastā nozīmē. Šeit redzam lauksaimniekus, kas iemīlējuši un uzņēmušies turpināt savu vecāku dzīves veidu un darbus.* Tālāk seko pozitīvu referenču atlase pašraksturojumam, pēc kura ir vajadzība saimniecisko modeļu pārmaiņu laikos: *Latviešu lauksaimnieks kopj savus īpašumus saskaņā ar dabas ritmiem. Viņš dabu aizsargā, viņš to neiekaro. Attiecībā uz vidi viņš ir pasīvs, ne aktīvs vai agresīvs.... Lauksaimniecība ir ģimenes pasākums. Tā ir ģimenes dzīves un darba vieta. To vada vīrs un sieva, darbus savā starpā sadalot pēc senām tradīcijām. ... Latviešu lauksaimnieki ir strādīgi zemes darbu darītāji. .... Latviešu lauksaimnieks ir taupīgs. Viņam tuva naturālā saimniecība, kur ļoti daudz tiek padarīts uz vietas.* Tās ir references, kuras lasītāju “aizved” atpakaļ pie kultūras pašreferences, ja beigās tomēr nebūtu minēts, ka *Sekmīgs latviešu lauksaimnieks izdara stratēģiskas pārmaiņas savā saimniecībā. Tās var fundamentāli mainīt viņa saimniecības raksturu* (Ķeniņš-Kings, 1999: 87-88), tad ieraugām, ka izvēles horizonts referencei atstāts atvērts. Ekonomista *stāsts* citētajā grāmatā motivē latviešus modernai uzņēmējdarbībai, tomēr vēl arvien tekstā saglabā tradicionālā zemniecības idealizācija un zemnieka dzīves poetizācija, lai arī mūsdienu zemnieki tiek saukti par lauksaimniekiem.

2.3.7. Secinājumi par ekonomistu *stāstiem*

Nodaļā analizēti ekonomistu teksti no 1) 1927. gada, tos pārstāv M. Skujenieks un J. Bokalders, kuri konstruē latviešu pašraksturojumu saistībā ar laukiem, zemniecību un Latviju retoriski pamato kā agrāru valsti. Citāti no ekonomistu tekstiem parāda, kā no sociālās apkārtnes, veidojoties Latvijas brīvvalstij 20. gadsimta sākumā, tiek atlasīts no iepriekšējās sistēmas atšķirīgais sevis pazīšanas veids: ja cariskās Krievijas sastāvā Latvija bija viena no industriāli attīstītām guberņām, tad tolaik pretēji tā tiek definēta kā agrāra. Līdzīgi atjaunojot neatkarīgo Latviju 20. gadsimta 90. gados, atšķirībā no padomju Latvijas, kura tika industrializēta, pirmo atšķirību definēja, ka Latvija varētu būt agrāra zeme. Referenci par agrāro valsti uztvēra tā sabiedrības daļa, kura atguva zemes īpašumus un

kuriem dzīves moto kļuva "Latvija atdzims no laukiem"; 2) mūsdienu ekonomista G.Ķeniņa-Kinga grāmata, kurā līdzās vecajām metaforām un kultūras referencēm par zemnieka – lauksaimnieka *dzīves pasauli*, kuru var izlasīt gan kā motivāciju uzņēmējdarbībai laukos, gan arī kā tekstu, kurā atstāta vieta pašreferences horizonta atvēršanai. 3) Ķeniņa-Kinga novērojumi par latviešu attieksmi pret uzņēmējdarbību pilsētā atkārtoti M. Skujenieka pētījuma secinājumus, kas norāda, ka notiek ne tikai komunikācija, bet arī noteiktu attiecību un darbības struktūru atkārtošana; 4) M. Skujenieka teksts ir piemērs *ekonomistu stāstiem*, kā ar retoriku iespējams pārliecināt un iespaidot, līdzīgi kā mūsdienās G. Ķeniņš-Kings motivē un pārliecina, un abi atkārtoti kultūras pašreferences, kas referē par latvieti kā zemnieku. Ekonomistu *stāsti* ir piemērs pašreferences konstruēšanai, kurus attiecina uz references aģentu funkciju.

Tekstu analīze ne tikai no naratīvu perspektīvas atsedz latentas pašreferences veidošanās un institucionēšanās veidus. Mūsdienās, apskatot tādu tekstu kā Latvijas valstības Tautsaimniecības ziņojumu, var secināt sabiedrības pašreferences izmaiņas, ņemot vērā katru no tautsaimniecības atskaitei sadaļām, to proporcionālo izkārtojumu un daudzumu.*

* 20. gadsimta 90. gados, kad Latvija atgūst neatkarību, Latvijas valdības Statistikas komitejas ziņojumā par Latvijas tautsaimniecību (*Latvija in 1991. State committee for Statistics of the republic of Latvia*) 1991. gadā no visām tautsaimniecības sadaļām lauksaimniecībai ir ierādīta vislielākā vieta. Piemēram, ja industrijas pārskats ir uz 5 lpp., tad lauksaimniecībai 9 lpp., pārējām sadaļām atvēlot vidēji 2 līdz 4 lpp. Desmit gadus vēlāk, līdzīga rakstura izdevumā, ko sagatavojusi Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, situācija ir mainījusies. Lauksaimniecības analīzei atvēlētas tikai 3 lpp., toties pieaugušas ir informācijas tehnoloģijām veltītās sadaļas – 5 lpp., un tas liecina, ka ekonomiskais novērojums ir fiksējis pārmaiņas. Sabiedrības kā sistēmas sevis novērojums ir robeža, kura iezīmē pāreju uz jaunajām tehnoloģijām un parāda jaunu sevis redzējumu un aprakstu. Līdzīgs secinājums atrodams pētījumā *Sociālie un ekonomiskie apstākļi Latvijas laukos* (*Deiviss, Šli, Tīsenkopfs*, 1997:15).

3. nodaļa

3.1. Pašreference literatūras tekstos un kontekstos

Latviešu sabiedriskās komunikācijas telpā kultūras identitātes koherenci un integritāti uzturēja atmiņas un stāsti par dzīvi lauksaimnieciskajā Latvijā; literārie naratīvi saliedēja un veidoja kultūras vēsturisko integritāti – “*latvieši nāk no laukiem*”. Naratīva saistelements – latviešu kultūras vēsture, latviešu rakstnieku dzimtās mājas tagad jau kā muzeji, lokalizētas laukos un mūsdienu dzīves diskursā veidoja stabilu kodolu priekšstatam par sabiedrības ideālu – inteligento zemnieku un uzturēja domu, ka latviešu kultūras darbinieki, rakstnieki ir nākuši no laukiem. Literatūra ir nozīmīga sabiedrības komunikācijas telpa, kurā sastopas atšķirīgi pašraksturojumi, kuri iezīmē sabiedrības pašnovērojuma horizontus un nostiprina kultūras pašreferences robežas. Tā uzrāda, vai sabiedrība kā sistēma ir atvērta vai slēgta ne tikai pašreferences nozīmē, bet norāda kāda veida mentalitāti un identitāti atkārtota. Latviešu literatūra šajā paragrāfā “atsijāta” ar nozīmi: a) izdalīt tradicionālos pašreferences horizontus sākot ar 19. gadsimta beigām, bet īpaši uzmanību pievēršot 20. gadsimta sākuma literatūras teorētiskam novērtējumam; b) tā paša perioda literatūru, kura kā otrās pakāpes novērotājs redz pašreferenci ar racionalitātes un ironijas taktiku; c) pašreferences literārais *autopoiesis* izglītības latentajā funkcijā mūsdienās – kādu mentalitāti veido mūsdienu skola.

3.1.1. Pašreferences horizonts literatūrā

Latvijas pirmās brīvvalsts gados literārais un kultūras mantojums radīja tik daudz ar pašreferenci saistītus naratīvus, ka aptvert vai iekļaut tos analīzē nav šī darba mērķis. Uzmanība tiek fokusēta uz tiem autoriem, kuru darbos kultūras pašreference ieguvusi kultūras paradigmas attēlojumu, izmantojot literatūras analīzē fiksētos novērojumus. Literatūras zinātniece V. Ulīte, rakstot par baltu kultūras literatūru (domājot lietuviešu un latviešu 20. gadsimta literatūru), izsaka domu, ka *abu tautu literatūras situācija nebija atkarīga no pašas literatūras attīstības peripetijām, bet no kopīgā sociokultūras diskursa lūzuma* (Ulīte, 2000: 172). Beidzoties patriotiskās lirikas un nacionālromantisma periodam (pāreja no mitoloģiskā nacionālisma uz politisko nacionālismu), baltu tautu etniskajā

pasauls uzskatā bija konstanti nostiprinājusies lauku mentalitāte. Lielākajās Latvijas pilsētās, īpaši Rīgā, latviešu mākslinieki un literāti tiecās pēc nacionālās mākslas elitārisma, un tādu piemēru ir daudz tēlotāja mākslā, piemēram, mākslinieki, kuri pēc domāšanas bija moderni, urbāni eiropieši – K. Padeģis, V. Grosvalds, J. Tidemanis L. Liberts u.c. (pēc references aģenta mākslas zinātnieka I. Lancmaņa vērtējumu). Literatūrā bija meklējumi pēc daudzdimensiāluma, neierobežotības un Rietumu kultūrai raksturīgā dziļuma, augstuma vertikālēm. Modernisms un industrializācija latviešu literatūrā neieguva kultūras centra, bet gan perifērijas nozīmi. Centrā palika latviešu zemnieka sēta, ko apstiprina arī V. Ulītes secinājums, ka *tautas daiļradē, kādā tā sasniedza gadsimta sākumu (atmetot tai romantiķu piešķirtās interpretācijas un pagānisma poētismu), dominēja acīmredzama pasaulīga, proti, zemnieciska orientācija* (Ulīte, 2000: 174). Zemnieku sabiedrības vērtība – zemes darbs, zemes kopšana nozīmē kontroli pār indivīdam svarīgāko – izdzīvošanas veidu. Tāpēc zemnieku kultūrai pietiek ar horizontālo plakni: lauks, dēlna, galds, kur maizi uzlikt. Arī pats Dievs nokāpj no debesu kalna tik lēni un nemanāmi, ka netraucē zemnieku viņa darba gaitās. Zemnieku kultūra ar koloniālas tautas pieredzi izveidoja sapratni par *debesu Dieva ģimeni*, kura līdzinājās zemnieka sētai, tur tikās imanentā pasaule un transcendentālā pasaule. Latviešu literatūrā neatspoguļojās sociokultūras lūzums, kas būtiski mainītu tautas kultūru uz moderno urbāno kultūru. Lūzums, kas nevarēja būt komfortabls, un teorijas valodā izteikts – tā ir sabiedrība, kuras pašreference vēl nebija atnākusi līdz pilsētai. Latviešu kultūrā sociokulturālais konflikts starp pilsētu un laukiem nolasāms arī šodien, 20. gadsimta beigu un 21. gadsimta sākumā ne tikai kultūras un mākslas diskursā*. Latviešu oriģinālliteratūrā sākot ar 19. gadsimtu līdz pat 21. gadsimta sākumam attēlotā darbības vide galvenokārt ir lauki, zemnieku dzīves likteņi un zemnieku mentalitātes tēlojumi. Latvietis it kā visdziļāk tiek saprasts un portretēts laukos, līdzās dabai, kas bijusi fons latvieša dvēseles skaidrojumā, nereti aizvietojojt pārdzīvojuma portretējumus ar dabas aprakstiem.** Pirmais oriģinālromāns – brāļu Kaudzīšu *Mērnīeku laiki* devis socioloģiskus tipāžus līdzīgi kā R. Mertonā teorijā par sabiedrībā satopamiem indivīdiem un to dzīves vērtību sistēmai.

* Piemērs, 2000. gada pavasarī McDonalda reklāmas Rīgā pie stacijas laukuma teksts bija – *McZemnieks iekaro pilsētu*. Tirdzniecības lozunga semantiskā jēga: zemniekam (lasi: latvietim) pilsēta ir jāiekaro.

** 20. gadsimta nogalē un arī paši jaunākie prozas un drāmas darbi atspoguļo latvieti laukos – I. Ābeles *Tumšie brieži*, V. Kairiša filma *Pa ceļu aizejot*, V. Kaijaka romāna *Likieņa līdumnieki* ekranizācija TV.

Īpaši kultūras ikonogrāfijā izcelti R. Blaumaņa darbi*, kuri rakstījis par latviešiem omulīgajās lauku sētās. *Skroderdienas Silmačos* ir kļuvusi par kulta izrādi Vasaras Saulgriežos, sabiedrībai nemanot, ka lugā vairāk kritisks konspekts par tā laika lauku sabiedrību – racionālas, aprēķina sievietes, zādzība, sieviešu smēķēšana, bērnu alkoholisms un vardarbība ģimenē. A. Upīša monumentālā romāna *Zaļā zem* nosaukums jau izsaka kultūras paradigmu – turpina aprakstīt un raksturot latvieti laukos, latvieša *dzīves pasaulē*, ar smagi un gari stieptām zemnieku dzīves ainām. Tiesa, romāna turpinājums *Plaisa mākoņos* darbība norisinās pilsētā, taču kultūrā nozīmību ar hrestomātisku referenci ieguva lauku daļas tēlojums un to māca skolas hrestomātijas kā obligāto literatūru. Latviskās dvēseles portretējums literatūrā pārsvarā ir par latvieti laukos un zemnieku sētu kā apkārtni, norāda, ka sabiedrība savu apkārtni redz nemainīgu.

Latviešu literatūras lauku references ir visa R. Blaumaņa daiļrade, A. Niedras *Līdumnieki*, A. Brīgaderes *Dievs. Daba. Darbs*, J. Jaunsudrabiņa *Aija*, *Baltā grāmata* un *Zaļā grāmata*, J. Veseļa *Tīrumu ļaudis*, zemnieka dzīves “Augstā dziesma” (tā tiek dēvēts romāns sabiedrības komunikācijā nepublicētā veidā – D.B.), Ed. Virzas *Straumēni*, A. Upīša *Zaļā zeme* un daudzi citi darbi veido skolu izglītības programmas pamatu arī šodien. Tas norāda uz to, ka izglītības latentajā funkcijā skolēniem tiek iemācīts saskaņots kultūras un sevis nolastīšanas, saprašanas un izteikšanas kods. Tas veido ne tikai cilvēka iekšējās dzīves references, bet arī lielā mērā veido nākamā kultūras dalībnieka darbību, kurā piedaloties, viņš pat var neapvert, ka rīkojas noteiktu kultūras veidotu ekspektāciju rezultātā. Latviešu literārajā mantojumā ir autori un darbi, kuru references nav zemniecības paradigmā, šie darbi nav uzskaitīti, jo neveido kultūras atpazīstamāko tekstuālo ikonogrāfiju.

3.1.2. Ironijas taktika

20. gadsimts bija nacionālā urbānisma mentalitātes rašanās laiks, bet vai bija radusies urbānisma kultūras apziņa, izņemot A. Deglava *Rīgu*, A. Eglīša *Līgavu medniekus*, J. Veseļa

* Par R. Blaumaņa daiļradi ir kultūras reference: “Blaumanis latviešiem ir gēnos”, tā norāda uz komunikācijas apli, sabiedrība ir pieņēmusi portretētos individuus un iekļāvusi savā mentālajā pašreferencē, lietojot izteikumu: “zemnieks latviešiem ir gēnos”.

Dienvīdu krusts, tāpat A. Čaka, E. Ādamsona dzeju, jo pilsētas kultūrai trūka savu nacionālo tradīciju, lai tā iegūtu savu garīgo dimensiju. Latvieša garīguma apvēršņi saskatāmi laukos, zemes darbos, zemnieka dzīves pasaulē. Iepriekšējā paragrāfā minēti darbi, kuri ir lauku mentalitātes veidotāji un kā obligātā literatūra izglītībā veic latentu kultūras koda nodošanas funkciju. Zemniecības mentalitātes reproducēšana ir ietverta agrīnajā socializācijā, kura tiek veicināta valsts izglītības sistēmā – bērnu dārzos un skolās. Reproducējot nevien zemnieciska mentalitāte, bet arī permanenti vēstures upuri, zaudētāji: A.Pumpura “eposa” varonis Lāčplēsis iet bojā, *Mērnieku laiku* pozitīvais varonis Kaspars pazūd, J. Poruka Cibīņš nosalst, V. Plūdoņa *Atraitnes dēls* saslīgst un mirst, līdzīgi vēstures upuri un zaudētāju lasām *Salgales Mada lomā*. Literatūra ir nozīmīgs sabiedriskās komunikācijas lauks, kas uztur un turpina nodot tālāk nākamajām paaudzēm latviešu kultūras dalībniekiem paštēlu – zaudētāji un dzīves situāciju upuri. Tekstuālais *autopoiesis* kultūras indivīdam izglītības kodā neiedod referenci par cilvēku, kurš uzvar situāciju. Literatūra kā kultūras apkārtnē dod sabiedrībai pašraksturojumu ar slēgtu sistēmas horizontu, jo nav iekļāvusi visus resursus pašreferences apzināšanā. Rakstnieks V. Eglītis, kurš ietilpst references aģentu grupā, ir mēģinājis atvērt pašraksturojuma horizontus ar kritiku, nodēvējot latviešu kultūru par amatieru kultūru un par kādu savu grāmatu rakstīja, ka “šo grāmatu bija nodomājis pavisam neizdot, jo viņa tiešām mūsu idilliskai, elementārai tautai likās par izsmalcinātu” (Eglītis, 1906: 12). Rakstnieks Anšlavs Eglītis, attēlojot zemes reformu Latvijā 1920. gadā, raksta, ka “katrā latvietī, lai viņš darītu ko darīdams un domātu ko domādams, joprojām iemājo laba daļa zemnieka gara, iegūt īpašumā stūri zemes nozīmēja svarīgu pagrieziena mūža gaitā.” (Eglītis, cit.pēc 1991: 7). Dēls referenci attiecina par tēvu, kuram pēc agrārreformas, tāpat kā citiem rakstniekiem un sabiedriskiem darbiniekiem, piešķīra jaunsaimniecību ar zemi, bet viņa reference par latviešu sabiedrību ir kritiska un ironiska. Dzīvodams Amerikā, Anšlavs Eglītis stāstā, Halovīnu svētku sakarā, atkārtoti, ka “zemnieciskajā Latvijā vairāk cienīja dzīvniekus; neviens ķekatnieku bars neiztika bez lāča, kazas, dzērves, šeit, Jaunajā pasaulē, kur dzīve kļuvusi daudz abstraktāka, redzami gandrīz vienīgi aizsaules rēgi” (Eglītis, 1958: 88). Rakstnieku tēva un dēla references par kultūru iezīmē pus gadsimta garumā saskatīto latviešu kultūras paradigmu un demonstrē arī personisko saistību ar to. Anšlava Eglīša ironija par pašreferenci, norāda, ka viņa daiļrade

atvērusi pašraksturojuma horizontus, un viņa daiļrade iezīmēja urbāno pašreferenci literatūrā jau Latvijas pirmajā brīvvalsts periodā.

Rakstnieka Gunāra Janovska urbānais romāns *Ines* attēlo notikumus 30. gadu sākumā pilsētnieku vidē Rīgā, un tajā atkal izskanējušais jautājums – “*Tu padomā! Vai tad mēs neesam zemnieku tauta?*” (Janovskis, 1982:152) adresēta cilvēkam, kurš vai nu nav sapratis, kas latvieši ir vai arī nav par to padomājis. Pašreference G. Janovska romāna sekojošā dialogā risināta ar ironijas nozīmi, jo iestāties Zemnieku savienībā nozīmē rīkoties izdevīgi, bet ne saskaņā ar savu pārliecību, vai piederību zemniecībai. Anšlavs Eglītis un Gunārs Janovskis iezīmē racionālo un ironisko attieksmi pret latviešu kultūras pašreferenci, viņiem ir otrās pakāpes novērotāja redzējums par to, ko neredz tie, kuri apraksta savu kultūru.* Viktors Eglītis, Anšlavs Eglītis un Gunārs Janovskis pieder pie references aģentiem, pilsētas intelektuāļiem, kuru naratīvi sabiedrības un kultūras pašreferenci redz kā robežu, kas saglabā sistēmu noslēgtu. G. Janovska literāro mantojumu šī pētījuma empīriskajā daļā vērtēs I. Ziedonis, kurš arī viņa daiļradē saskatījis latviešu literatūrai raksturīgo – *Kalpu zēna vasaras* iespaidu pat pilsētas romānā (4.2.1.).

3.1.1. Kultūras paradigma izglītības kodā

Latviešu saistība ar zemi bija politiski un kulturāli determinēta, kuru references veidā kā piederību zemniecībai integrēja izglītības programmā ikonogrāfiskos latviešu literatūras autorus un viņu darbus. Skolas literatūras hrestomātijā iekļautas grāmatas, kurās stāstīts par zemnieka dzīvi, vērtībām un normām. Sākot ar tautas dziesmām, kuras paradigmatiski tika attiecinātas uz katru (aicinājums – *katram latvietim pa tautas dziesmai*) līdz aicinājumam tās zināt un labais tonis prasīja arī tās rečitēt. Zemniecības mentalitātes reproducēšana ar tautasdziesmām ir ietverta agrīnajā socializācijā un kultūras kodā.

* Par skatu no malas uz latviešu literatūru – ne tikai pašreferences jautājumā parādījās ironisks raksts laikrakstā *Literatūra un Māksla* (2001, 1. novembris), kas norāda uz references horizonta atvēršanas iespējām. Raksta autoram Jurim Kelpšam latviešu literatūra ir vecās zemnieciskās paradigmas stigmatizēta un neko jaunu radīt nespējīga. Juris Kelpšs kā literatūras lasītājs un vērtētājs šai gadījumā ir kā otrās pakāpes novērotājs, kurš redz to, ko neredz pirmās pakāpes novērotāji, kuri profesionāli analizē latviešu literatūru.

Bēmi pilsētā un laukos lasa un mācās par Anneles piedzīvojumiem, Pastariņu, Cibiņu, dzīvo līdz *Mērnīku laikiem*, *Līdumniekiem*, *Silmaču*, *Straumēnu* un *Zaļās zemes* ļaudīm. Urbānais romāns, ko pasniedz skolā, kā izglītības sistēmas un kultūras atpazīstamības modā, ir perifērs. Latvieti mentāli māca sevi literāros tekstos atpazīt kā zemnieku, kura dzīves vērtības ir pretrunā ar moderno pilsētu. Mūsdienu gramatikas tekstu burtnīcā sākumskolā dominē teksti par lauku dzīvi un dabu ar latviešu klasiķu darbu citātiem. Skolēniem nozīmīgā vecumā, kad veidojas emocionālā un intelektuālā attieksme pret sevi un apkārtējo pasauli, viņš tiek pieradināts identificēt sevi ar zemnieka dvēseli pat, ja arī viņa dzimšanas un dzīves vieta ir pilsēta. Piemēram, 6. klases latviešu gramatikas grāmatā (autore: Dzintra Paegle, Zvaigzne ABC, 1993) ir 148 latviešu rakstnieku citāti, kuru vidū tēlojumi no K. Skalbes (25), E. Virzas (15), J. Jaunsudrabiņa (17), A. Brigaderes (10), A. Upīša (8) darbiem un liels skaits latviešu tautas pasakas un mīklas. Klasiķu teksti gramatikas vielai ir svarīga lieta, taču tajās dominē atslēgas vārdi – meža mala, rudzu lauki, birzis ... dabas apraksti, sajūsma par dabas skaistumu, kas tverta zemnieka - kalpa bērna acīm. Latviešu tautas pasaku fragmenti, kuru ir vislielākais skaits, vēl 12 gadīgiem skolēniem valodas gramatikas piemēriem ir no tautas pūra lādes – zemnieku dzīves gudrības! Teksti skolas bērniem 10 – 13 gadu vecumā iespaido un veido zemnieku kultūras dzīves redzējumu. Tāda pati arī 7. klases latviešu valodas grāmatā (autore: Dzintra Paegle, Zvaigzne ABC, 1995). Citēto autoru loks dažādots, taču proporcija nemainīga – no 152 autoru tekstiem: J. Jaunsudrabiņš (36), K. Skalbe (22), Valdis (12), E. Virza (7), A. Brigadere (4), E. Birznieks-Upītis (4), J. Akurāters (6), I. Grebzde (12) un 9 tautas pasakas – ar atslēgas vārdiem: sakņu dārzi, purva pļavas rudenī, govns no ganiem nākdama... dominē kalpu bērnu un saimnieku attiecības, dzīve skatīta kalpa bērna acīm. Valodas apmācības matricā tiek iekopēta lēnā, rāmā, liriskā domāšana, kura tiek mācīta ar ciešām kārtas darbības vārdiem vienkāršajos un saliktajos laikos. Valoda un domāšana ir cieši saistītas, tās veido aktīvu vai pasīvu sevis redzējumu, novērtējumu un aprakstu. Urbānai bērņībai un skolas gaitām izglītība iestrādā domāšanas un valodas dinamiku, kurā ir romantizētie lauku dabas un sociālās nabadzības tēlojumi.

Pusaudžu vecuma (11-13 gadi) periods latviešu psihologu starpkaru posma (piemēram, J.Students) darbos tiek skaidrots kā tāds, kad hormonu izraisītā nelīdzsvarotības un neuzvedība izzūd ap 15-18 gadiem. Latvijas izglītības modelī šodien turpinās pirmskara izglītības paradigma, kuru ASV dzimusī latviešu psiholoģe S. Sebre raksturo: *Iespējams, ka*

šis krasais teorētiskais sadalījums nostabilizējies Latvijas iedzīvotāju domāšanā tādēļ, ka patiešām bērni 11-14 gadu vecumā iztrakuļo savas trakulības, bet tad 15-18 gadu vecumā kļūst nopietni, introspektīvi un līdzsvaroti. Varbūt arī šāds uzvedības raksturojums atbilst agrākajai lauku dzīvei, kad indivīds ap 15 gadu vecumu beidza savas skolas gaitas un sāka uzņemties nopietnu atbildību saimniecības darbos (Sebre, 1999:9). Psiholoģe norāda, ka pasaules psiholoģiskajā literatūrā nedominē uzskats, ka jaunieši 11-15 gadu vecumā ir nelīdzsvaroti, ka, gan vienā gan otrā (arī 15-18 gadu) vecumā, pastāv lielas individuālas atšķirības. Tādējādi jaunieši svārstīgajā un nenoteiktajā attīstības periodā (11-13 gadi) ar 6. un 7. klases gramatikas mācību grāmatu materiālu ir indoktrinēti* kultūras pašreferentās pamatvērtībās - lauku darbos, lauku attiecībās, jo "latvieši ir zemnieku tauta". Par socioloģijas un literatūras kritikas attiecībām tiek diskutēts jau 30 gadus, norādot, ka tekstu vērtības pārbaude svarīga katrai paaudzei, arī šodien diskutē par nozīmīgas literatūras daļas atbilstību laikmetam, to referenču nozīmē. Literatūra dod references argumentiem, kuri paši kļūst par realitāti, un vēlāk tiek interpretēti kā realitāte (Shipman, 1999: 107-108). Literatūra nav tikai kultūras teksts, bet tā iespaido (māca pieņemt un atkārtot) noteiktas vērtības, mentālas tradīcijas un veido sabiedrības indivīdu priekšstatu par sevi pagātnes projekcijā, atstājot iespaidu tagadnē - indivīdu darbībā. Literatūra iekļaujas sabiedrības komunikācijā pašai par sevi, gan tieši, gan netieši izmantojot izglītības latentās funkcijas.

3.1.4. Ko veido literatūra

Paragrāfa tēmas kopsavilkumā - 1) 20. gadsimta sākumā pašreferences horizonts literatūrā pārsvarā saglabā zemniecības dzīves pasaules vērtības, neraugoties uz modernisma un urbānisma tendencēm sabiedrībā (vertikāles literatūrā - Aspazija, Rainis reprezentē mitoloģisko nacionālismu); 2) saglabājot zemniecības paradigmu, literatūrā 20. gadsimta 20. - 40. gados un arī emigrācijā autoru lokā iezīmējas ironijas taktika attieksmē par pašreferenci *mēs - zemnieku tauta*. References aģentu grupā (rakstnieki) parādās otrās

*Darbā termins *indoktrinācija* lietots tuvu tam, kā to lieto katoļu teoloģijā, kad kādas idejas ir lēni un ilgstoši jānodod auditorijai (angļu valodā analogs termins *inculcatio*), pasvītrotot obligātās literatūras mācīšanu un iespaidu skolēnu auditorijā.

pakāpes novērojums par pirmo novērotāju un iezīmē iespējamo pašreferences atvēršanu; 3) literatūra kā teksts (naratīvs), kas referenci piepilda ar argumentiem, kļūst par realitāti, un kuru vēlāk interpretē kā realitāti pašreferencē, latviešu izglītība indoktrinē ne tikai zemnieka *dzīves pasauli* un mentalitāti, bet rada motīvus darbībai; 4) literatūra kā nozīmīga komunikācijas telpa attēlo pārsvarā zaudētāja un upura mentalitāti, kurā indivīdam nav iedoti varonības naratīvi – uzvarēt situāciju; 5) oriģinālliteratūra pastarpināti veido jūtās, identitātē, motīvos un darbībā pasīvas un neuzņēmīgas pašreferences.

3.2. Sabiedrības pašreferentā komunikācija mūsdienās

Pašreference, aizsākta 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta laikā, kuru saskaņā ar sistēmteorijas struktūras un laika konceptu, latviešu kultūrā ir ieguvusi ģeneralizējošās reprezentācijas nozīmi. Sistēmteorijā laiks ir kustības mērs, vai kā *tempus* izsaka mūžīgā reprezentāciju pasaulē, un attiecinot to uz latviešu pašreferenci, tā ir kā mūžīgā reprezentācija par latvieša indivīda *dzīves pasauli* – laukiem. Ja pieņemam par sistēmteorijas ideju, ka tagadne ir temporāls mods, tad varam rekonstruēt pašreferences pārvietošanos pa laika un telpas dimensiju bez konkrētas piesaistes laikā. Kā tas bieži tika novērots arī intervijās, respondenti veidoja atmiņas par pagātņi, kurā viņi ar savu darbību it kā centās atgriezties atpakaļ. Vecāku vai dzimtas māju nozīme atmiņās bija “skaistā pagātne”, kuru viņi ar savu darbību centās “savienot”, “atdzīvināt” ar šodienu. Intervijās tika stāstīts, par to, cik ienesīga bija šī saimniecība, kā tika saimniekots un kādas dzīves vērtības tas uzturēja – darbu, attiecības ar ģimenes locekļiem, kaimiņiem un valsti. Kādreiz šie stāsti ietekmēja šodienas respondentus, un politisko un sociālu pārmaiņu rezultātā atmiņas iedvesmoja un veicināja motivāciju – pārcelties dzīvot laukos, lai kļūtu par zemniekiem, lai atdotu dzimtas mājām viņu sākotnēju izskatu. Stāsti par dzimtas mājām, kā vecvecāki vai radnieki tās cēlušī, pirkuši un iekopuši zemi, saistījās ar varonības naratīvu, kas spēja impulsēt jaunai darbībai – to atkārtot. Stāsti par lauku saimniecībām, iekoptajiem laukiem un mājām, draudzīgajām attiecībām mašintalkās, ir latviešu kultūras varonības naratīvi, un pauž kultūras atzītās vērtības – zemes kopšanu un lauku mājas kā patiesās identitātes un *mūžīgās Latvijas reprezentāciju*.

3.2.1. Lauki kā identitātes reprezentācija

Sistēmteorija uzsver, ka laiks zaudē savu nozīmi, jo laiks nevar būt hronoloģiski noķerams starp aizgājušo un atnākošo, laiks ir kļuvis par kaut ko tādu, kurā indivīdi spēj it kā "atgriezties" ar savu praksi, darbību. Tas atklājas, respondentiem jautājot par viņu motivāciju darbībai, tad varam nokļūt laika modā bez dalījuma pagātne-tagadne-nākotne. Piemēram, *vēl paies kāds laiks, kamēr Billītes, kas saaugušas ar Zemgales zemi, "izkāps no tās kā Afrodīte no jūras putām", kā tas bijis pirms kara. Jau ziedēja lefkojas, tāpat kā senāk... Tas viss ļoti labi un pareizi, kas notiek Billītēs, gan visā Latvijā. Latvijai ir jāatjaunojas (Žīgure, ML, 1991, 13.09).* Lauku mājas kā Latvijas atjaunotnes simbols ir atainotas masu saziņas līdzekļos, to skaitā, televīzijas raidījumi veltīti latvietības citadelei – zemnieka sētai. Pārraidot pašreferenci attēlos (*Savai zemītei un ziņu dienesta Panorāmas* veidotajiem sižetiem) tiek panākts lielāks efekts nekā tikai drukātā pašreference. Televīzijas lauku korespondents ar intervijām zemnieku sētās iezīmē ne tikai valsts robežu, bet arī atkārtoti kultūras pašreferenci simbolisku kultūras vērtību horizontam. Mūsdienās šāds sabiedrības komunikācijas veids palielina ātrumu sabiedrības saziņā ar sevi par sevi un izsaka simboliski ģeneralizējošu komunikāciju – vai latviešu zemnieka sētai ir nākotne, vai tā vēl pastāvēs vai ne. Jā vai nē, sistēma ir atvērta un slēgta vienlaikus, tās ir sistēmas svārstības, un ir progresīvs brīdis, kad iespējams iezīmēt jaunu perspektīvu sevis pašnovērošanā, pašraksturojumā un gala rezultātā pašreferencē. Ja zemnieku saimniecībām ierastajā nodarbes veidā nākotne ir sarežģīta, ar televīzijas starpniecību iespējams veicināt jaunas pašreferences aizsākšanos.

3.2.2. Pilsēta referencēs saziņas telpā

Sistēmteorija apraksta pašreferences paradoksu jeb svārstības, ko var attiecināt uz latviešu kultūras urbānajām referencēm – vai tās iekļautas pašraksturojumā ar tādu pašu pašnovērojuma interesi, kāda atvēlēta laukiem. Tas ir nozīmīgs jautājums sabiedrībai, kurai racionāli jāiespaido pašreference un jāiekļauj tajā sabiedrībai vajadzīgie resursi. Pilsēta vēsturiski ir svarīgs politiskais, ekonomiskais un kultūras centrs; vai pilsēta kultūras un sabiedrības saziņas telpā iekļauta pašreferences paplašināšanai? 20. gadsimta 90. gadu

notikumi ienesa jaunas idejas, piemēram, Ventspils kā naftas tranzītpilsēta (tagad pilsēta attīsta savas references par Ventspili kā pilsētu, kurā var studēt un arī atpūsties, *Ventspils – pilsēta ar rītdienu*), Liepāja kā mūzikas pilsētu (jau zināmā literārā metafora no 70. gadiem *Pilsēta, kurā piedzimst vējš*). Valmiera un Ventspils ar referenci par augstskolām veido sabiedrībai sevis redzējumā jaunus horizontus, kuri iezīmē jaunas robežas pašreferencē. Mūsdienu references par pilsētu ir sabiedrības komunikācijas aprītē saskaņošanā, viņu vidū ir arī tādas, kuras ir paradigmatiskas latviešu kultūrā, jo vēl atrodas zemnieku references iespaidā.

Jautājums par pilsētas referenci aktualizējās Rīgas astoņsimtgades svinību sakarā. Kāda ir mūsdienu Rīgas pilsētas reference, vai izsaka atšķirību (opozīciju *pilsēta pret laukiem*) un vai tā ir mainījusies vairāk nekā 150 gadu laikā, kopš E. Dinsberģa sacerējuma *Ziņģe par Rīgu*? Dziedājums toreiz izskan bijīgi, pilns ar ģermānismiem, jo latviešu valodai vēl trūka daudz apzīmējumu lietām, kuras bija pilsētā. E. Dinsberģis pret Rīgu izjūt pietāti un apbrīnu, kā vidē, kurā latvietis baidās ienākt. Kādi vārdi šodienas dzejniekiem ir par pilsētu? Kādas references veidojas šodien, vai tiek uzturētas vecās? Dzejniekam Andrim Akmentiņam (*Diena*, 2001, 17.09.) Rīga ir dabiski lauku pilsēta, jo “...patiesībā visrīdznieciskākie rīdzinieki ir pirmās paaudzes laucinieki...”. Par savu senču lauku māju viņš stāsta, ka “es jau arī tur nedzīvoju, bet esmu uzbūvējis mitoloģiju, ka tur esmu. Tas ir daudz svarīgāk par dzīvošanu”. A. Akmentiņš pilsētā ir ienācējs no laukiem un saglabājis savu identitāti kā jau nereālo realitāti, kurā pats nedzīvo, bet kurā iztēlojas dzīvojam, jo tā ir saistīta ar kaut ko dziļāku viņa dzīvē nekā pilsēta, kurā viņš ir nozīmīgs kā dzejnieks (vai laukos viņš spētu palikt dzejnieks? – D.B.). Viņa naratīvs ir paradokssāls, jo laukus viņš redz kā svarīgu savas dzīves telpas daļu, bet pilsēta ir tikai lauku turpinājums. Arī pilsētas kultūru viņš redz kā pirmās paaudzes laucinieku dzīves vidi, jo mūžīgā latviešu dzīves telpa viņa redzējumā ir lauki. A. Akmentiņa stāsts nostiprina pašreferences svarīgākās segmenta daļas – lauku cilvēka (nav teikts zemnieka) dzīves telpas turpinājumu – pilsētu, ne kā principiāli atšķirīgu vidi, bet gan kā lauku turpinājumu. Viņa redzējumā pilsēta nav nekas atšķirts no laukiem, pilsētā dzīvo, bet faktiskā – īstā dzīve ir laukos, kur patlaban nevar dzīvot, bet ir saglabāta iedomā kā mīts, kurā dzīvos kaut kad. Mentāli ar pilsētu neveidojas attiecības, drīzāk gan ilgās un ekspektācijās, jo nākotnes vīzijās īstā dzīve saistās ar laukiem.

Otra intervija laikrakstā ar dzejnieku Uldi Bērziņu, dzimušu rīdzinieku. Viņa poētikā Rīga iegūst vērtību pati sevī, bet vai bez lauku fona? Viņa stāstā ir epizode par jauno *Parekss* namu, ko cels aiz viņa baļķu žoga. *Lai ceļ, aiz mūsu Maskačkas paradīzes... ir zemnieku sēta Bierzeņi...* (Diena, 2001., 18.09.). Ulda Bērziņa *dzīves pasaule* nav ar pilsētas identitāti “darba attiecībās”. Tās ir vairāk reprezentatīvas, normatīvas un attiecas uz pilsētu Rīgu, lai arī pilnīgi nesaprastu, jo *es zināju, ka tā nav īsta, ka esmu nozadis, ka bija senā, vēsturiskā, kur nekad netikšu*. Doma par to, ka Rīga ir kaut kas nesaprotams, kuru dzejnieks labo ar savu piedzimšanu par rīdzinieku kā “aristokrātisku”. Kā atvainošanās skan, ka *Rīgas vēsture ir interesantāka par visas Latvijas vēsturi*, bet to pavada apziņa, ka tā paliek viņam tomēr nesaprasta. Rīga viņam ir kaut kas tāds, kurā var piedzimt, bet nekļūt par pilsētnieku, jo tas ir kaut kas tāds ko šajā nevar iegūt. Dzejnieks ir dzimis rīdzinieks, bet pauž sajūtu, ka tajā iespējams dzīvot un tomēr justies kā zemnieka sētā.

Abu dzejnieku intervijas parāda kultūras pašreferences aģentu pašreferenci pilsētā – attiecības ar laukiem fiziski ir sarautas, bet mentāli kaut kas vēl tur pie domas, ka sevi, savu dzīvi Rīgā var iztēloties kā dzīvi lauku pilsētā, kā zemnieku sētā, vai iztēlojamies dzīvojot laukos. Jaunā realitāte vēl nav iegūta (pašreferences nozīmē), tāpēc tā tiek aizvietota ar “bēgšanu” vai nu izdomā (mītā par dzīvošanu laukos) vai vēsturē, kura nav īstā, nepieder latviešiem, kur nevar nokļūt, bet kura valdzina. Mūsdienu referenci izsaka pilsētas intelektuāļi, vadoties no pašapraksta atlases atšķirības no apkārtnes, un tajā saglabāta zemnieku sētas identitāte. Arī šajā gadījumā pašreference ir asimetriska, jo to izsaka tās pašas grupas pārstāvji, kā 19. gadsimtā, kad sabiedrības pašreferenci izveidojās kādas grupas novērojuma rezultātā un vēlāk tika attiecināts uz visu latviešu sabiedrību. Situācija apraksta paradoksu, tas ir kā svārsts: dzīvot pilsētā, bet domāt un iedomāties laukus un zemnieka sētu, un demonstrē situāciju, ka arī pēc diviem gadsimtiem šie pilsētas intelektuāļi sevi redz kā piederīgus pie zemnieku *dzīves pasaules*.

3.2.3. “Nemīlētā realitāte”

Piemērs neredzamajam pilsētas un lauku konfliktam, no nejausi izvēlētā perioda no 90. gadu sākuma izdevumiem ir *Literatūra un Māksla*, kurā sastopama kāda vaiņodieša vēstule, - kā

atsauce uz profesores J. Kursītes rakstu. Vēstules autors uzskata, ka *pārliecīga intelektualizēšanās, urbanizācija cilvēkos iznīcina ideālismu, tie sāk līdzināties robotiem, kuru darbību pārtrauc vismazākais traucējums... Vienīgi nacionālās kopības apziņa ir īstais regulators, lai visi kā viens ar iespējami mazākām grūtībām tiektos uz mērķi* (LM, 1991, 20.09). Viņa domā izskan jau dzirdētās bažas, ka latvietis pilsētā zaudē kopīgā mērķa apziņu un ideālismu, pilsētnieka mentalitāte tiek vērtēta kā ieradums pasmīnēt, paņirgāties, *kas it kā būtu garīga pārākuma pazīme* (turpat). Pilsēta šajā vēstulē tiek konfrontēta ar laukiem, lauki tiek izcelti kā nacionālās kopības apziņas paudēja: *Ļoti grūti jau ir regulēt neviendabīgu sabiedrību – allaž kāds vilks uz savu pusi, prāsīs savu daļu. Vienīgi nacionālā kopības apziņa ir īstais regulators, lai visi kā viens, iespējami mazākām grūtībām tiektos uz mērķi. Ja sašķelsimies gudros un mazāk gudros, skeptiķos un vientiešos, maz ko panāksim.... Bez labām idejām, nevēlami strāvojumi ieplūst no Rietumiem – pārgudra, mūsu patreizējiem apstākļiem nevajadzīga filozofija, izsmalcinātība, sekss* (turpat). Vēstule rakstīta 1991. gadā, bet kā ir ar sabiedrības naratīviem pēc desmit gadiem? Piemēram, noteiktā laika nogrieznī pašreferences laikrakstā *Diena* ļauj ieraudzīt pazīstamos sižetus. Pašreference atgriezās kā bumerangs – izteikums: *mēs bauru tauta*, un ņemot vērā, ka zemnieks lietots ģermānismā (*Bauer*-zemnieks kā vācbaltu reference), no jauna atgriežas kā svešais, no malas uzspiestais references veids. Vēstules autors (*Diena*, 2001, 13.10.) apcer tēmu, ko nozīmē šodien būt patriotam Latvijā, kurai seko viņa atziņa, ka *Šī ir mūsu Dzimtene, šī ir mūsu valsts! Mūsu lauki un meži, ciemi un pilsētas, upes un ezeri!...Kāpēc mēs gaidām, ka mūsu vietā rūpēsies kāds cits? Gaidām, kad atnāks austrumu vai rietumu gudrais un ar vienu burvju nūjiņas vēzienu sakārtos mūsu prātus? Latvijas problēmas taču ir mūsu prātos! Kamēr mēs sevī turēsim naivo lavju bauri, "reņģēdāju", tikmēr nekas nemainīsies* (izcēlums mans – D.B.). Pašreference šajā piemērā aicina uz pārmaiņām, kuras ieraudzītas kā izmaiņas, ir indivīda skatījumā uz sevi. Citētā vēstule izsaka domu: kamēr sevis novērojums, pašraksturojums ir vecais, konservatīvais, noslēgtais – *zemnieks, bauris, arī reņģēdājs*, tikmēr nekas nemainīsies. Pašreference ironiski ievada kritiskā pašrefleksijā, kura mudina saskatīt sevī to, kas vēl nav ieraudzīts. Tas ir jaunas pašreferences attīstīšanas pieteikums.

3.2.4. Latviešu zemnieks globalizācijas apstākļos

Mūsdienu literātu dalība sabiedrības aprakstā parādās dažādos kontekstos, arī politiskajos, kā, piemēram, rakstnieka Zigmunda Skujiņa pārdomas par pasaules un Latvijas nākotni rakstā pēc 11. septembra notikumiem Ņujorkā. Viņš aicina lasītājus atcerēties, ka tehnoloģijas rada nedrošību un dzīve pasaules megapolē ir kontrastā ar latviešu zemnieku dzīves vērtībām, kura balstās zemes darbos: *Zemes kopšana nav tikai nodarbošanās. Zemes kopšana ir dzīvesveids. Tauta, atsvešinādamās no zemes, neizbēgami maina raksturu.* Rakstnieka bažas ir par latviešu sabiedrībā samanītiem simptomiem, jo virzība Eiropas Savienībā nes līdzīgu pārmaiņas, rakstnieku uztrauc, ka mainīsies tautas raksturs, ka *uz pasaules saradies bīstami daudz no zemes atsvešinātu ļaunu... No zemes aizgājušie cilvēki gribot negribot pārtop par manipulējamiem "vēja kamoliem".* Z. Skujiņa naratīvā cilvēki dalās *maizes ražotājos un barojamos liekēžos* un liecina par radikālu izteiksmes modu. Viņa lietotie piemēri no senās Grieķijas, Romas impērijas un Spānijas karaļvalsts vēstures sašaurina skatījumu uz vēsturi, kurā konfrontējas maizes audzētājs un tie, kuri aizgājuši no zemes. Mūsdienu funkcionāli diferencētā sabiedrībā šāds sabiedrības dalījums izklausās konservatīvs (references noslēgtības nozīmē), neieraugot, ka bez maizes audzētāja ir daudz valstij un kultūrai nozīmīgu darbības veidu, ar kuriem iespējams identificēties. Tā konservatīva uz pagātni vērsta retorika, brīdī, kad zemniecība jūtas apdraudēta, sakarā ar Latvijas stāšanos Eiropas Savienībā. Arī 11. septembra terora akti tiek izmantoti kā atšķirība miermīlīgam zemnieka darbam, katra atšķirība novērotajā apkārtņē veido sevis redzējumu un gala rezultātā pašreferenci. Sabiedrības nākotnes projekcijā rakstnieks atgādina, ka *latviešu spēks vienmēr bijis mūsu saistībā ar zemi. Gan vairumam pilsētnieku gan laucinieku. Tas nav ekonomikas, tas ir pasaules izjūtas jautājums* (*Lauku Avīze*, 2001, 6.11.). Z. Skujiņa rakstnieka daiļrade saistīta ar urbānā romāna žanru, taču viņa dalība references grupā turpina pašreferenci, kurā arī nākotnē latvietis redzams kā zemnieks, jo tajā nemainīga dzīves vērtība un pasaules izjūtas stabilitāte.

Pašreferences piemēri, kuri šeit minēti, preses izdevumos parādījās laika ziņā izteikti nelielā intervālā un norāda uz pašreferences koncentrētu telplaiku un to atgriešanos mūsdienās no naratīviem, kuri minēti iepriekš. Rakstā *Latvieša drauds vai patvērums* (*Sestdiena*, 2002, 18. 05.) izteikta doma ar ironijas pieskaņu kādas dziesmas sakarā: *Ja mēs sakām, ka Eiropa mūs*

nesapratīs, tā jau ir tāda zemnieciska domāšana, jo arī Eiropā – vai portugālis saprot somu? Vai grieķis iru? Tās ir dažādas tautas, un nemaz nav vajadzīgs līdz galam katru saprast. Vajag sadzīvot. Domu formulē viens no citētiem raksta varoņiem Andis Paļeļunas, kurš redz latviešus kā aizspriedumainus un kompleksu mocītus zemniekus. Pašraksturojumā ieraudzītā tautas domāšana un konservatīvisms nākotnes situācijas novērtēšanā saistīts ar zemniekiem un norāda uz noslēgtu sevis redzējumu un konservatīvu raksturojumu. Komunikācija par komunikāciju ir iegājusi tautoloģiskā aplī. Cits piemērs intervijā presei kordirģents Māris Sirmāis pēc kora ārzemju ceļojuma, izsaka savus vērojumus par austriešu un latviešu mentalitāti. Viņš latviešu mentalitātē nevelk paralēles ar Ziemeļvalstu mentalitāti, kas izriet no dabas un klimatiskiem apstākļiem, bet gan: *Mums ir cita – zemnieku – mentalitāte, esam smagnējāki. Vari simtreiz atkārtot: dziedī vieglāk, bet tas ir par vieglu teikts, jo tas ir jādzird* (Sestdiena, 2002, 3.05.). Ja smagnēji dzied, tātad zemnieki, arī šajā pašreferencē izvēlēts tradicionālais sevis raksturošanas veids un rāda, ka sistēmas novērošanas horizonti ir noslēgti.

3.2.5. Pašreferences komunikācijas aplis

Laika nogrieznī lietotā pašreference – bauris, šoreiz tās autors dzejnieks J. Rokpelnis, kultūras slejā ar nosaukumu *Skolas maize* (Diena, 2001, 9.10.) atāino pēc skolas salidojuma gūtās atziņas. Viņa redzētais un par sevi saprastais: *Tācu nekādas laicīgās skolās laikam es vairs neesmu izmācāms: dzīve gandrīz nodzīvota, gudrības galviņā tikpat, cik kādam prastam un tumšam latvju hernhūtiešu baurim Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās, kas zināja un lasīja...tos pašus neielozungotos Salamana vārdus.* Laikraksta redakcija J. Rokpeļņa slejā izcēlusi viņa domu no raksta – *tik cinisks kā vēsture es nespēju būt* – dod papildus referenci par sevis novērojumu un aprakstu kā par vienkāršu, nesarežģītu sistēmu, kas nozīmē, ka zemnieka sirids šķīstība nav samērojama ar vēstures cinismu. Vēsture tiek nodēvēta par cinisku, lai piedēvētu sarežģītību, pretstatā zemnieka vienkāršībai un viņa *dzīves pasaulei*. Pašreference reproducē vēstures nemitīgā upura latviešu zemnieka izjūtu, kuram vienmēr jāapliecina sev un pasaulei, ka ir nesaprasts, ir cietējs, ir žēlojams, arī tāds, kas nevar uzņemties atbildību par sevi. Pašraksturojums veicina referenci, kurā vēstures

upuris rada šodiena upuri; sociālā darbībā tā ir nogaidīšanas, pasivitātes, neauglīgu gaidu pozīcija *autopoiesis*.

Sabiedrības pašraksturojumu komunikāciju telpā ienes arī akadēmiskās dzīves referentās grupas pārstāvji. Vai te ieraudzīti jauni resursi? Sociologa T. Tisenkopfa izteikums izmantots laikraksta *Lietišķā Diena* rakstā *Nauda ir, ideju – nav*, kurā autore A. Pelāne apcer biznesa ideju trūkumu latviešiem. Sociologa doma reprezentē vispārinātāku akadēmisku redzējumu, un tā skan šādi – *ja latvieši būtu apsviedīga tauta, vai tas jau nebūtu izpaudies?* Viņa skatījumā latvieši ir ļoti taisnīga tauta, bet taisnība ir diezgan slinka uz atšķirību, kas ir viena no galvenajām lietām biznesā – izrauties un būt vidū. Nākamā doma tiek pārstāstīta, ka latvieši ir kūtri uz risku un drīzāk gatavi dzīvot pēc principa – *plecu pie pleca un tuvāk pie zemes* (*Diena*, 2001,05.11.).

Akadēmiskie naratīvi ar pašreferences nozīmi izsaka latviešu kultūras saziņas telpā novērojumus, kuri iegūst simbolisku nozīmi, jo pieder autoritātēm, kurām ir iespaids uz sabiedrības viedokļu veidošanā. Akadēmiķis Uldis Viesturs žurnālā *Nedēļa* norāda, ka Latvijas populācijā nav daudz uzņēmīgu cilvēku vājā ģenētiskā materiāla dēļ. U. Viestura raksts žurnālā vāka infografikā noformēts kā – *Zinātnieka viedoklis: Latviešus audzina par kalpiem nevis biznesmeņiem*. U. Viesturs saka: *100 gadu garumā aktīvākie, turīgākie, bagātākie, stādāt varošie un gribošie ir gan nošauti, gan aizvesti uz Sibīriju, gan paši devušiem pāri "dīķim", un tādejādi šajā reģionā ir notikusi ļoti liela mehāniska selekcija*. Akadēmisko autoru izteikumos valda saskaņotība par pašreferenci un izpratne par to, ka pašreferences jautājumi saistīti ar indivīda un sabiedrības pašraksturojumu, kam cieša saikne ar pašapziņu. *Vispirms mums vajadzētu tikt galā ar savu pašapziņu. Svarīgi ir pārvarēt latviešiem raksturīgo "kalpu filozofiju", kas lielākai daļai mūsu sabiedrības locekļu tiek iepotēta jau no bērna kājas – vispirms jau ģimenē, tad skolā, augstskolā. "Mācies labi, tad tu dabūsi labu darbu", saka vecāki bērniem, arī skolotāji skandina to pašu – gribi labu darbu, labi mācies!...Diemžēl studenti tiek orientēti uz darba ņēmēja lomu. Mūsu augstskolas gatavo kalpotājus. Virumam absolventu mērķis ir sameklēt "siltu vietniņu" – labi apmaksātu darbu, nekādu pārmērīgu atbildību, nerunājot nemaz par risku* (Viesturs, 2003, Nr. 9, 15.05).

Ekonomiste B. Rivža intervijā par lauksaimniecības perspektīvām Latvijā saka, ka latviešu mentalitāte ir orientēta uz “savu kaktiņu, savu stūrīti zemes ...*starp citu, laukos latviešu vienmēr ir bijis vairāk nekā pilsētās (Millenium. Skats uz Latviju, 1999: 158)* viņa secina pēc statistikas rādītājiem. Ekonomistes vērojums sasaucas ar M. Skujenieka sabiedrības raksturojumu, un faktiski šis naratīvs moralizē - latvietību saskaņotams laukos, attaisnojot to ar secinājumu, *latvieši vienmēr vairāk dzīvo laukos*. Citētā B. Rivžas intervija ņemta no Zinātņu Akadēmijas grāmatas *Millenium. Skats uz Latviju* (3. sēj.), kas iepazīstina lasītājus ar Latvijas zinātnes ievērojamākajiem pārstāvjiem. Viens no izcilākajiem latviešu zinātniekiem E. Grēns atkārtō paradigmatisko atziņu: *Jā, kas tad mēs, latvieši, esam? Esam kalpi un zemnieki. Ne jau tāpēc, ka tādi bijām sākotnēji. Mēs par tādiem kļuvām. Nedrīkst aizmirst – savulaik aktīvākie, spējīgākie vai nu tika izkauti vai aizvesti, izklīdināti, vai arī viņi aizgāja no latvietības, ieplūda citās tautās. Tas turpinājās daudzus gadsimtus.... Tie tagad ir pie citām tautām un runā citā mēlē, tie vairs nav mūsējie. Kas palika? Pazemīgākie. Kārtīgi strādātāji. Tie, kurus mēs saucam par latviešu zemniekiem (Millenium, 1999: 97)*. Vai zemnieks ir ģenētiska konsekvence vai tomēr pašreferences akts? E. Grēna naratīvs pasaka: *mēs par tādiem kļuvām*, un tas nozīmē, ka tas ir gribas akts – būt arī par kaut ko citu, ieraudzīt savā pašraksturojumā arī to, ko vēl nav sapratuši par sevi. Zinātnieks šajā citātā gan lieto plašu vispārinājumu, attiecinot uz visu latviešu sabiedrību stereotipisko apzīmējumu *zemnieks*, taču trīs sējumu grāmata par sasniegumiem zinātnē un zinātniekiem liecina par respektējamu akadēmiskās un pētnieciskās tradīcijas pastāvēšanu Latvijā. Kā savienojams redzējums par sevi kā nemainīgu zemnieku (vispārinājumā) un nopietniem sasniegumiem vairākās fundamentālās zinātnes jomās? E. Grēna izteikums sistēmteorijas valodā skan: *mēs par tādiem kļuvām*, jo tādus sevi redzējām, aprakstījām un devām sev pašreferenci. Par ko mēs kļuvām veicināja *autopoiesis* – pašreferentās sistēmas process, ko turpina no paaudzes paaudzē izglītības un kultūras koda konservatīvā programma – atkārtot vienu no konservatīvajiem pašraksturojumiem.

Pašreferenci par piederību zemniekiem izmanto sevis un sabiedrības aprakstā dažādu sociālo grupu pārstāvji neatkarīgi no izglītības līmeņa, kas liecina par augstu pašreferences saskaņotības līmeni sabiedrībā. I. Grēna pašreference sabiedrībai, kurai pats pieder, dod slēgtas sistēmas kodu, atkārtō konservatīvo pašreferenci un no vērtību horizonta neizvēlas nevienu no tiem piemēriem, kuri ar *Millenium* trioloģiju referē atšķirībā, aprakstot Latviju kā

zemi ar ievērojamu zinātnes potenciālu. Piemēri demonstrē, ka pašreference ir gan slēgta (J. Rokpelnis, E. Grēns, B. Rīvža), gan arī atvērta, gatava mainīties (U. Viesturs, E. Grēns, patriota vēstule). Ja hipotētiski pieņemam, ka pašreference ir atvērta un slēgta vienlaikus, tad tā ir gan tautoloģiska, gan paradoksāla. Sistēmt teorijā tas nozīmē, ka ir iespēja izmantot racionālo spriešanas veidu, un sabiedrība kā sistēma pati sev atver references horizontu. Kura referentā grupa to formulēs? Sabiedrības pašreference funkcionāli diferencētā sabiedrībā izzūd, jo nav iespējams atrast vienu centru, no kura novērot un dot aprakstu. Latviešu sabiedrībā lietotā pašreference ir lietota pirmās atmodas laikā, kad tai vajadzēja izteikt tautas vēsturiski pamatotās tiesības ne tikai uz savu kultūru, bet arī valsti. Taču ilgstoši lietota pašreference ir kļuvusi par paradimātisku pašai sabiedrībai, tās *autopoiesis* nozīmē.

Zemniecības ideja latviešu kultūrā tiek saprasta kā latvietība, jebkurš pretsolis pret zemniekošanas iespējām, kā patlabān pārejot uz brīvā tirgus attiecībām - un mēģinot integrēties Eiropas Savienībā, tiek uztverti kā draudi latvietībai. *Mūžam piesmieta bāleliņu apziņu vienā tautas daļā cenšas veicināt daži sabiedrībā populāri cilvēki, (grūti izprotamu apsvērumu vadīti) uzturot mītu – „latvieši ir zemnieku (vai arāju) tauta”. Tam gan turpat var sekot paziņojums, ka „mēs esam īpaši” , nu katrā ziņā esam no visiem citiem tur, Eiropā, atšķirīgi. Tie šādu šizofrēniski duālo dvēseles stāvokli, balsos pret. Pret, jo Eiropa mūs nesapratīs un tur zaudēsīm šo savu identitāti. Pašnovērojums cilvēkus Latvijā dala divās nometnēs – feodāli-patriarhāli-pastorāli noskaņotos mazohistos un optimistos. Optimistos, kas saprot, ka neesam nekāda īpaša zemnieku vai jūrnieku tauta, bet esam normāli, parasti Eiropas cilvēki. No balsojuma ir atkarīgs, pēc kuras grupas noteikumiem mēs turpmāk dzīvosim.* (Lasītāja vēstule, *Diena*, 2003, 16.09.) Sakarā ar referendumu par Latvijas pievienošanu ES valstīm saziņas telpā radās viedoklis, kas radikāli iezīmē pāreju uz jaunu sevis redzējumu, kā pašreferences attīstīšanas nepieciešamību.

Šādā situācijā sistēmt teorija iesaka lietot vairākus novērotājus, kuri dod neskaitāmus piemērus pašaprakstam un līdz ar to nodrošina plašāku atlases horizontu un veicina atšķirību sistēmas un apkārtnes noteikšanā. Novērotie un šajā daļā aprakstītie naratīvi ievada nākamajā disertācijas daļā analizētos empīriskā pētījuma materiālus par sabiedrībā lietotiem naratīviem, kuri nāk no kultūras pašreferences atkārtošanas un iezīmē arī jaunus indivīda un

sabiedrības pašaprakstus. Izmantojot P.Burdjē *habitus* konceptu, redzam, ka latviešu sabiedrība komunikācijā par sevi ir “atlasījusi” un “vienojusies” par noteiktiem griestiem vai robežām sevis novērojumos, kurus publiskajā saziņas telpā references devēju grupā tā pagaidām nepārsniedz.

3.3. Secinājumi par pašreferento komunikāciju

Galvenās idejas kopsavilkumā skar jautājumus: 1) sabiedrības komunikācijā mūsdienās, izmantojot arī modernos medijus, latviskā identitāte tiek atpazīta galvenokārt laukos. Dzīve laukos nav tikai būt zemniekam, bet nozīmē būt latvietim un reprezentēt latvisko *dzīves pasauli*; 2) mūsdienu pilsēta intelektuāļu referencēs turpina lauku zemnieku sētas identitāti, pilsēta ir lauku turpinājums citā telpiskā izkārtojumā (*visi latvieši nāk no laukiem, tārad – latvieši pilsētā turpina laukus*); 3) sabiedrības komunikācijas telpā atspoguļojas reference, ka pilsēta ir naidīga latvietībai un iedomātai tautas vienotībai, kura tiek saskatīta laukos; 4) globalizācija aktivizē references par zemnieka dzīves stabilitāti, nodomu saglabāt latviešiem raksturīgo mentālo tradīciju un mazināt riska faktoros; 5) pašreferences “*mēs - zemnieki*” lietošana dažādu referento grupu locekļu vidū liecina par augstu saskaņotības līmeni un rada sabiedrības komunikācijā par sevi tautoloģisko apli. Pašreferences process ir racionāls, tāpēc tajā vienmēr ir rezerves atvērt sevis redzējuma horizontus un iegūt jaunas robežas; 6) pašreferences saskaņota lietošana akadēmisko autoru lokā iezīmē situācijas anamnēzi, izpratnes taktiku un vienlaikus iezīmē izeju (*pārvarēt kalpa filozofiju*) – indivīda pašvērtējuma izmaiņas.

4. nodaļa

4.1. Identitātes un kultūras references attiecības

Aprakstot it kā neredzamos procesus sabiedrībā, kuri rodas cilvēku apziņā, kā šajā gadījumā, - kā mainās cilvēku identitāte, ko nosaka mainīgā vai nemainīgā pašreference, svarīgi atrast saistību starp latviešu kultūrā un izglītībā iezīmētu sabiedrības sevis atpazīšanas modeli. Kā pašreferenci iespaido indivīda – references devēja personiskā pieredze, ar kādiem argumentiem indivīds piedalās sabiedrības pašreferences aprakstīšanā, kādas komunikācijas trajektorijas veidojas un kā pašreference atspoguļojas respondentu – references saņēmēju intervijās. Sabiedrības dalībnieki - indivīdi lieto kultūrā saskaņotu pašreferenci, tas nozīmē, ka kultūras komunikācijā ir saskaņoti un pieņemti tādi pašraksturojuma elementi, kurus visbiežāk izmanto stāstot par sevi. Pēc būtības šādu jautājumu skaidrošana ir saistīta ar dziļāku procesu aprakstīšanu, kas notiek cilvēku individuālajā apziņā, kā kultūra un izglītība atspoguļojas indivīdā. Pētījuma intervijās respondenti stāsta par sevi, atskatās uz savu dzīvi un meklē atbildes par savu identitāti ar pilsētu un/vai laukiem. Salīdzinot pieredzi desmit gadu garumā, viņi apraksta un vērtē savu dzīvi, un veido priekšstatu versiju par pašreferences izmaiņu trajektoriju, jo mainās cilvēku redzējums pašiem par sevi. Indivīdi var apzināties un arī neapzināties sava pašraksturojuma referenču avotus, vai arī neapzināties to, ka viņi seko kultūrā saskaņotam dzīves modelim. Tāpēc empīriskā pētījuma daļā radās jautājums, kuras grupas indivīdus izvēlēties intervijām un kāpēc tieši viņus, jo pašreference tiek lietota visdažādākās auditorijās, to lieto cilvēki dažādās nodarbes jomās, arī zinātnieku vidē. Ja respondentu vienā daļā pašreference sāka zaudēt savu sākotnējo nozīmi, desmit gadu pieredzē zemniekojot (5.3.11.; 5.5.), un varēja raisīt domas par iespējamām izmaiņām, tad sociāli politiskā un ekonomiskā situācija pašreferenci “atdzīvināja” citā – references grupā (pilsētas intelektuāļi), kas liek domāt par vienas pašreferences radītu stagnāciju un sabiedrības attīstību bremsējošu faktoru.

Darba loģika virzīja respondentu lokam izvēlēties tos, kuri pašreferenci iedzīvināja 90. gadu sākumā, kad Latvijā cilvēki atguva zemi privātpašumā un cilvēki, kuri strādāja un dzīvoja pilsētās, devās dzīvot uz laukiem, pieņemot, ka šo cilvēku motivācijā jābūt pašreferences iespaidam. Tāpēc uzmanība tika pievērsta tam, kādus faktorus viņi min, stāstot par savu

identitāti vai dzīvesveidu, kas veido viņu pašraksturojumu dzīvei laukos, un ko viņiem nozīmē dzīve laukos. Kā viņi raksturo savu identitāti, kādus kultūras resursus izmanto un vai apzinās viņu darbības nozīmi sabiedrībai. Dziļās intervijas orientētas saklausīt attieksmi pret pilsētu, kā šie cilvēki redz pilsētu, vai pilsēta ietilpst kultūras un latviešu dzīves pasaules identitātē.

Kādā intervijā respondente stāstīja, ka viņas dzīves vērtības un rīcību iespaidoja dzejnieka Imanta Ziedoņa domas par māju, ģimeni un vērtībām, kuras mīt lauku mājās. Atsauce uz I. Ziedoni veidoja izpratni par pašreferenci mūsdienu sabiedrībā par to, kā veidojas sabiedrības komunikācijas loks par savu kultūras identitāti, kādus tēlus, metaforas un argumentus izmanto respondenti intervijās. Tas, ar ko indivīdi identificējas kā kādas sabiedrības locekļi, nav atkarīgs tikai no racionāliem argumentiem, bet saistās arī ar cilvēku emocionālo pieredzi, atmiņām, nostāstiem, kas viņu rīcībā paņemti kā references no ģimenes, kultūras un izglītības veidotā horizonta. Horizonta, kuru veidojis iepriekšējās paaudzes redzējums par sevi un viņu pieredze un kuru mūsdienās uztur kultūras un sabiedrības autoritātes. Tāpēc empīriskajā daļā analizētas ne tikai intervijas ar pilsētniekiem, kuri tapuši par zemniekiem, bet arī references devēju grupa: dzejnieks Imants Ziedonis, akadēmiķis Jānis Stradiņš, profesors Vitālijs Zirdziņš, profesors Imants Lancmanis un profesore Anita Villeruša. References grupa tika atlasīta pēc kritērija, ka viņi noteiktā laika nogrieznī mūsdienu sabiedrības komunikācijās telpā (presē un publiskajā runā), raksturojot savu redzējumu par latviešu dzīves telpu, attieksmi pret pilsētu, izmantoja pašreferenci *mēs – zemnieku tauta*. Prof. A.Villeruša intervijai pieteicās pati un viņas *stāsts* iezīmēja references devēju grupā ironisku skatījumu par pašreferenci un spēju atvērt pašreferences robežas.

4.1.1. Zemes darbi

Imants Ziedonis ir grāmatas *Kurzemīte* autors, kura 70. gados bija viena no nozīmīgākām grāmatām latviešu sabiedrībā. Autora ceļojums pa Kurzemi un pieredzētā apraksts kļuva par sabiedrības redzējumu par sevi. Tas bija dokumentāls stāsts par novadu un sabiedrību, viņu tikumiem un dzīves vērtībām, un atgādināja par zemnieku, toreiz kolhoznieku, mājām kā

nozīmīgu latviešu dzīves telpu: *Bet līdzko nāk kartupeļu stādāmais laiks, vecajam nav miera – pie mājas ir mazs zemes pleķītis, un tikai vecais dzird, kā tas sauc pēc arkla. Kartupeļu stādīšana nav dzīves nepieciešamība, bet kā tad var – zeme tā stāvēt?... Tā ir mūžsenis irenētā zemnieka dzirde, kas dzird zemi saucam, pavēlam un lūdzamies* (Ziedonis, 1970: 22). I. Ziedoņa darbs kļuva populārs padomju Latvijā, jo runāja par latviešiem svarīgu dzīves rituālu – zemes darbu, attiecībām ar zemi, un veidoja pašreferenci kolhozu laiku lauku cilvēkiem, lika atcerēties, ka viņi dara kaut ko vairāk nekā tikai apstrādā zemi. Viņa references ar latviešu pašraksturojumu adresētas latvietim laukos, lauku sētā – dzīves centrā (*Poēma par pienu*). Līdzīgu domu intervijā izteiks kāda cita respondente, – ka latvietis, ja viņš dzīvo pilsētā, pēc 40 gadiem sāk skatīties lauku sētas virzienā.

4.1.2. Lauki kā dzīves telpa

Mākslas profesors Imants Lancmanis laikrakstā *Diena* 1999. gada nogalē publicēja rakstu ar references nozīmi – *Latvieša dzīves telpa*, kuras ideja ir par kultūras telpas harmonijas apgriezto proporcionalitāti sociālai harmonijai. Viņa referencē lauki ir līdzsvarota dzīves telpa, ko veidoja latviešu sētā iemiesotā dzīves ziņa, kas viņa skatījumā bija krustota ar no muižas aizgūtas eiropiskas kultūras gaumi: *Zemnieka radītais nesa personības starojumu, kas nāca no tautas ideāla dzīlēm, bet tas savukārt bija veidojies kā mērķtiecīga klātības izpausme, saskaņojot vidi, reljefu, klimata nosacījumus ar tautas radīto ētisko un estētisko ideālu.... Ceļot māju, taisot apģērbu un mēbeli, izvēloties krāsas un dziesmas latvietis barojās no dziļi sakņotiem pirmparaugiem, tradīcija bija grāmatu parauga vietā* (*Sestdiena*, 1999, 18.12). Referenci par latvieša dzīves telpu noslēdz doma, ka *dzīves telpa ir vienādojama ar cilvēka cīņu par savu vietu sabiedrībā un cīņu par laimi, bet kultūras telpa veidojas cilvēkā pašā. Ja latviešiem gadsimtu gaitā bija kolektīvā apziņa, iedzimta un ieaudzināta iekšējā balss, tad pašreizējā pasaulē cilvēks ir vientuļāks....* I. Lancmaņa skatījumā Latvijas lauki 20. gadsimta nogalē nav lejupslīde: *Lauku cilvēka būtība ir iekšup vērsta, sīksta un noturīga. Laucinieku jūtīgums – jeb jūtīgums ir viena no šīs garīgās pasaules pazīmēm. Lauku kapelas nav tikai šlāgeru gaumes iemiesojums, bet pauž ilgas pēc skaistā un cildenā. Tā ir tieksme pēc leģendām, dzīves uztveršana mitoloģizētā veidā, kas*

personām valdībā vai Saeimā piešķir tādu pašu pasaku varoņu lomu, kā tas bija pirms 300 vai 500 gadiem... I. Lancmaņa novērojums kontrastē ar V. Ulītes teikto par baltu kultūru 20. gadsimtā. Atšķirības novērotajā apkārtnē rada atšķirīgus vērojumus un vērtējumus, viens autors redz zemnieciskā modeļa producēšanu literatūrā un mākslā kā noslēgtu un attīstību bremsējošu, otram tā ir harmonijas pilna pasaule ar tieksmi pēc cildenā. Tādā veidā uz atšķirību pamata veidojas skatījums par vienu no references segmentiem un mūsdienās atkārtoto romantisko J. F. G. Herdera ideju par zemnieku kultūras unikālo pasauli. Imanta Lancmaņa un Vidas Ulītes skatījums atšķiras, jo I. Lancmanis ir latviešu kultūras dalībnieks, bet V. Ulītei ir skatījums ir no malas, viņa ir lietuviešu literatūrzinātniece, un saskaņā ar sistēmteoriju, V. Ulīte ir otrās pakāpes novērotāja, kura redz to, ko neredz pirmais novērotājs.

4.1.3. Pilsētas mentalitāte

Referentās grupas pārstāvis akadēmiķis Jānis Stradiņš ar rakstu *Kaut kas no Rīgas gaisa nāk klāt* piedalījās sabiedrības komunikācijā par pilsētu, laukiem un pilsētniekiem laikrakstā *Diena (Sestdiena, 2001.18.08)*. Aplūkojot rīdzinieku mentālo piederību Rīgai, J. Stradiņa skatījumā ... *Čaks bija rīdzinieks, var pateikt uzreiz, bet vai, teiksim, Kārlis Ulmani bija rīdzinieks? Viņš uzsāk diskursu, kas ir galvaspilsēta, kāpēc tā atšķiras no pārējās Latvijas, kas vairāk ir zeme, kas veidojusies uz dziļa zemnieciska un baltiskās kultūras substrāta, bet Rīga ir kaut kas atsevišķs Latvijai. Viņa stāsts atgādina par pilsētu kā kosmopolitisku veidojumu, kas kontrastē ar latvisko (zemniecisko). Arī viņa tēvs Pauls Stradiņš neesot bijis rīdzinieks, drīzāk lauku zēns, kas Rīgā jutās mazliet neomulīgi. Ar šo referenci J. Stradiņš atkārtoto J. Dinsberga lauku cilvēka nedrošo skatu uz pilsētu. Ievērojamais ārsts Pauls Stradiņš studēja Pēterburgā, vienā no lielākām Eiropas pilsētām, un atgriezoties Rīgā, un tomēr jutās kā lauku zēns? J. Stradiņš uztur stāstu par latviešu zēniem lielpilsētā, kas saglabā krietnā zēna ilgas atgriezties pie zaļās dabas, laukiem: *Mēs Pārdaugavā it kā dzīvojam uz laukiem, tālāk bija pļavas, ganījās govīs, un ielas bija bijušie lauku ceļi... Pašlaik Vecrīgā jūtos kā svešinieks. Atmiņas par pēckara Rīgu un šodienas sajūtu veido**

kontrastu, kurā jūtas no pilsētas atsvešināts – reference, kura saskaņojas ar Ulda Bērziņa sajūtu par Rīgu (3.2.1.).

4.1.5. Pašreference un “iesaistīšanas rituāli”

Profesors Vitālijs Zirdziņš svinīgajā mītiņā, uzrunājot medicīnas studentus 1999. gada 1. septembrī nākamajiem mediķiem, adresēja referenci *mēs zemnieku kultūras pārstāvji* un līdz ar šo mutisko uzrunu tika iekļauts references aģentu grupā, jo visiem minētajiem references grupas pārstāvjiem ir iespāids sabiedrībā un tāpēc analizējamās tēmas lokā iekļauti kā references aģenti. Tas deva iespēju vērot sabiedrības komunikāciju par sevi pašu un iezīmēt komunikācijas loku, kurš apraksta pašreferences *mēs – zemnieku tauta* trajektoriju no references devējiem uz sabiedrības indivīdiem, kuri turpina sabiedriskajā komunikācijas telpā lietoto pašraksturojumu gan indivīdu redzējumā pašiem par sevi gan arī attīsta un vada to par sabiedrību kopumā.

Aģentu grupas personīgā pieredze un ievirze iespaido viņu pašu redzējumu par sevi, un, izplatot to tālāk sabiedrības saziņas telpā, veidojas pašreferences rotācija no references devējiem, uzturētājiem uz sabiedrību. Tas ir process no abām pusēm, hermeneitika P. Rikēra teorijā to apraksta kā apli no stāstītāja uz klausītāju un atpakaļ. Intervija ar profesori A. Villerušu ir *stāsts* par iesaistīšanu, ietekmēšanu un mijiedarbes veidu, kuru sistēmteorijā apraksta kā *interpenetrāciju*. Interpenetrācija izsaka, kā cilvēki ķermeniski tiek iesaistīti kādā sociālā darbībā, reizēm pat pret savu gribu; viņi, dzimtas atmiņu un nostāstu iespaidoti, piedalās tādā kā sociālā rituālā, labi saprotot, ka tas ir veltīgs un neauglīgs. Ģimenes naratīvi ir īpaši moralizējoši, kas sagaida noteiktas ekspektācijas no nākamajiem dzimtas locekļiem, ka tie darīs to pašu. Prof. A. Villeruša pati pieteicās intervijai, lai pastāstītu par savu pieredzi zemniekošanā un kā viņa redz, saprot vērtē sev apkārt radu vidū notiekošos procesus. Viņas intervija noslēdz pētījuma empīrisko daļu, jo konceptuāli apstiprina dotā pētījuma hipotēzi par naratīvu iespaidu uz cilvēku darbību, dzīvesveidu un dzīves vērtībām. Viņas pieredze raksturo latviešu kultūras pašreferenci, ka cilvēks var būt jebkuras profesijas pārstāvis, bet zemes darbi ir latvieša dzīves neatņemama sastāvdaļa. A. Villerušas intervija iezīmē kritiku un ironiju par pašreferenci.

4.2. Pašreferences asimetrija un pašreferences aģenti.

Sabiedrības pašreferences veidojas asimetriski: to veido pilsētas intelektuāļu skatījums uz sabiedrību, kuru pārējā sabiedrība pieņem vai ne, tāpēc intervijā ar pašreferences devējiem ir iespēja izsekot sabiedrības komunikācijas apli. Pašreferences izteicēji ir kultūras pašreferences aģenti, kuras parasti ir sabiedrībā atzītas personības ar autoritāti. Pašreferences aģenti izsaka savus novērojumus (arī pārņemtos no novērotājiem no “malas”, tādiem, kas nav dotās sabiedrības daļa) publiskajā saziņas telpā – laikrakstos, publiskās uzrunās, un ar savu autoritāti un ietekmi veicina sabiedrības pašraksturojuma pārtapšanu par pašreferenci. Pilsētas intelektuāļi realizē pašreferences izplatību ne tikai sabiedrības komunikācijas telpā, bet arī ar savu daiļradi veicinājuši pašreferences pārveidi par kultūras paradigmu. Rietumu kultūrā runā par intelektuāļiem, latviešu kultūrā pieņemts runāt par inteligēntiem (termins, kuru lieto krievu kultūrā), tāpēc var runāt par latviešu inteligēnces pārstāvjiem, kuri ne tikai uztur kultūras pašreferenci paradigmatisku, kā norādīts (2.3.4.), bet arī veicina pašreferences horizonta paplašināšanu. Disertācijā aprakstītajās intervijās references aģenti meklē pamatojumu savai personiskajai ievirzei un saistībai ar pašreferenci, kas veidojusies viņu pašu pieredzes, ievirzes un/vai pārliecības un apgūtā kultūras koda iespaidā. Reference vienmēr ir atlasē rezultāts, tāpēc pētījums pievērta uzmanību tam, kādus apstākļus un argumentus references aģenti min savā novērojumā par kultūras pašreferenci un kā izsaka personisko identitāti ar to. Kādi pieturas punkti parādās references devēju *stāstos* – kāda argumentācija ir pašreferenču atlasē, vai arī kādi naratīvi norāda uz emocionālo pieķeršanos kultūras un izglītības stereotipizētam pašraksturojumam?

4.2.1. *Straumēnu* fenomens

Dzejnieku Imantu Ziedoni viena no respondentēm minēja saistībā ar savu motivāciju, ka dzejā paustās dzīves vērtības iespaidoja viņas uzskatus un apziņu par ģimeni un mājām (no teiktā spriežot, tā ir lauku māja). Socioloģe R. Rungule I. Ziedoni vērtē kā vienu no pirmajiem, kurš Latvijā kopis ideju par cilvēka pievēršanos savas ģimenes, dzimtas vēsturei. I. Ziedonis savas dzīves apkopošanu, atmiņu apkopošanu dēvējis par brīvības izpausmi (Rungule, 1993:26). Ar brīvības izpausmi saprata ne tikai latviešu sabiedrības 80. gadu

nogalē vāktos materiālus dzimtas ciltskokam, bet tās ir arī brīvības alkas, kuras simbolizē dzīvi laukos. I. Imants Ziedonis jau 60. gadu nogalē veic savdabīgu socioloģisku pētījumu, kura rezultāts ir grāmata *Kurzemīte*. Grāmatas tapa rituālā veidā, jo rakstnieks kājām izstaigājis Kurzemi (kā savulaik brāļi Kaudzītes un kā E. Brastiņš Latviju pilskalnus uzmērot visu Latviju). Grāmatas rezonanse sabiedrībā bija ievērojama, jo tas bija vienīgais socioloģijai pietuvinātais skatījums uz vienu no Latvijas novadiem (80. gadu sākumā iznāca otrā *Kurzemīte*, autoram iecerēta arī trešā grāmata). I. Ziedoņa publicistiska galvenokārt bijusi par laukiem līdz pat šodienai. Kopā ar domubiedriem iznākusi grāmata ar paradigmātisku nosaukumu *Lauku sēta gudra* (2001.). I. Ziedonis latviešu kultūrā apraksta gan patriarhālo, gan modernizēto lauku sētu - nemainīgi svarīgāko - zemnieka sētu. Līdzīgi tam, kā H. Biezais raksta par seno latviešu reliģisko pasaules ainu, kura vēsturiski veidojusies pēc citiem principiem, jo tās centrā ir Dieva sēta debesīs un tā atgādina latviešu zemnieka sētu (*Biezais*, 1961., 1998). Tiesa, *Kurzemītē* I. Imants Ziedonis vārdu zemnieks nelieto bieži, tikai ievādā pāris vietās, it kā vienojoties ar lasītāju, ka tālāk tie sapratīs paši, ka runa ir par to pašu – par zemnieka dzīves ētiku. *Kurzemītē* (atgādinājums par deminutīvu lietošanu, arī vēl kontekstā ar vārdu salikumu, ko katrs pasaka tālāk pats sev – *Kurzemīte – Dievzemīte*) dzejnieks stāstot savieno mājas, sasienu tekstā to, kas vēsturē izkaisīts viensētās. Autors dod iespēju ieraudzīt vienā tēlā lauku sētas likteņus kopā ar to iemītniekiem, tas atgādina par bijušajām Kurzemes “slavenajām” dienām pagātnē un kā naratīvs tas moralizēja un modināja (motivēja). I. Ziedonis, līdzīgi kā H. Biezais (Meditācijā par noskrandušo vēsturi), saskatīja zemnieka dzīves konsekvences – *zemnieka zemes mīlestība dažreiz bijusi tik smaga, ka palikusi turpat zemē, tā arī valstī un revolūcijā un kopu apcirkņos nesabirusi* (Ziedonis, 1970: 24). I. Ziedonis uztur zemnieku sētas garu latviešu kultūrai tik sarežģītajā laikā, kad padomju iekārtā kolhozu sistēma atgādināja kļūdu laikus, tāpēc zemnieka dzīvi vajadzēja romantizēt – *ne tikai apzinīgumu un pienākuma apziņu, bet zemes izjūtu smārdam ir jābūt nāsīs, tikai no tādas zemes izjūtas var dzimt apzinīgums un darba griba. Kad nāk pavasarī kartupeļu laiks, tad zemnieks jūt, ka zeme prasa. Un, ja šī izjūta ir pagāniska vai patriarhāla, lai viņa ir! Tā ir izjūta, kas arī mums ir vajadzīga un pietrūkst* (turpat). I. Ziedoņa *Kurzemīte* dod referenci, ka šajā pasaulē vien tikai zemniekam atļauts dzīvot ar jūtām, kuras saskaņotas ar dabu, zemi, zemes rituāliem, pārējā sabiedrībā

tās ir nepazīstamas lietas un, ka izjūtas, kuras dod zemnieka dzīve, šai kultūrai ir vajadzīgas, tāpat kā katra lauku sēta, kura portretēta vēl kolhozu laikos.

Pētījuma intervijā dzejniekam jautā: kāda I. Ziedoņa ievirze referencē par lauku sētu kā apzinīguma un darba gribas pamatu? Vai dzejnieks nāk no zemniekiem un tāpēc sabiedrības un kultūras pašaprakstā saskata tikai šādu sevis aprakstīšanas modu? Dzejnieka dzīvesstāsts iepazīstina ar bērnības sapni kļūt par agronomu un valsts plānotāju, kas nodarbojas ar makro lauksaimniecību, jo *...es esmu zvejniekos dzimis, bet man ne mazākā interese par zvejniecību. Un tāpat kā manam tēvam nebija. Viņš bija... Mēs bijām izsūtīti... tas ir aizbēguši uz Kurzemes katlu un tur ienāca krievi, mēs dzīvojām tādu izbēgušu cilvēku mājā, vienā saimniecībā, un tur viņam piešķīra uzreiz jaunā darba zemnieka zemi, 30 ha. Viņš bija priecīgs, viņš pameta jūrniecību, zvejniecību.* I.Ziedoņa stāsts par bērnību pēckara nabadzīgā zvejnieku ģimenē kontrastēja ar iespaidiem zemnieku sētā: *Un tad es redzēju tās lauku sētas un vienmēr domāju (ļoti klusi runā- D.B.) – tādas mājas man vajadzētu. Te ir dzīve! Tā ir paradīze! Tur ir "āboliņa lauki un ķirši, govīs un tās smaržas... āboliņa lauki un Jāņi un visas tās krāsās. Kaut kāda pilnība tāda, nu sevišķi no bagātajām mājām.... Tādā bagātā mājā iebraukt, tad tā Straumēnu jušana jau man bija iekšā. Tad es lasīju Straumēnus, jau tā piefiksēju, nogruntēju tās savas jušanas Straumēnos.* Atsauce uz Ed. Virzas grāmatu *Straumēni* kā latviskās pasaules simbolisko centru ir ne tikai I. Ziedonim, bet tā latviešu kultūrā kļuvusi par vienu no referencēm, kas izsaka simbolisko nozīmi, līdzīgi kā uz grāmatu atsaucās ekonomists G. Ķeniņš-Kings (2.3.6.). References kultūras telpā neredzamā veidā pārklājas un veido sabiedrības komunikācijas apli. *Straumēni* simbolizē latviešu kultūras sapņus, "*debesu Jeruzalemi*", ja tā nav iespējama Latvijā, kā tas ir Anglijā, kurā latviešu sabiedriskais īpašums nosaukts ilgās un nostaļģijā pēc Latvijas un tās simboliskās ikonogrāfijas – lauku mājām, kādas literatūrā uzcēlis Eduards Virza.

Intervijā I. Ziedonis secina, ka neviens no literatūrzinātniekiem nav fiksējis, ka visā emigrācijas prozā ir nostaļģiskas apceres par lauku sētām, lauku dzīvi. Latvija, kura bija tikai atmiņās, emigrācijā dzīvoja – lauku sētas tēlā (arī emigrācijas gleznotāja Kalmīša rijas kļuva par zaudētās mājas simbolu - D.B.). Par latviešu literatūru I. Ziedonis saka: *....ļoti dīvaini, no kā tas nāk, ka emigrācijas proza visa ir nostaļģiskas atceres par lauku sētām, par lauku dzīvi. Pirms tam jau tas tā bija... bet tālāk nāk Klīdzējs un tas pats Janovskis, kuri pavisam, kuriem nav ar laukiem kaut kādīgs sakars, sevišķi Janovskim, kurš jau ir tāds*

*V. Lāča pēctecis savā pilsētas romantismā tādā, ka viņos ir iekšā viens... prototips, viens ļoti stiprs latviešu literatūrā ielikts prototips no literatūras – tas ir “Kalpa zēna vasara” . Kalpa zēns, kurš klejo pa latviešu literatūru – viņš tur klejo pa visu romantisko, varētu teikt, romantizēto sižetu. Es pārlicinājos, ka tā vairāk nav mīlestība, tas ir... Imants Ziedonis nepasaka līdz galam, kas tas ir. To mēģina pateikt H. Biezais *Meditācijā par noskrandušo vēsturi*, kurš raksta, ka zeme vēstures gaitā latvietim kļuvusi par centrālo un dažbrīd vienīgo vērtību: *zemes atņemšana laupa dzīvei jēgu* (Biezais, 2001:223-247). Kalpa zēna attiecības ar saimnieku, arī zemnieka smagais zemes darbs ir latvieša dzīves uztvere, un latviešu literatūras apzināti sabiedrībā uzturētais pašraksturojums. Par sabiedrības pašapziņu liecina naratīvi, kuros saklausāms sociāls mazohisms sajaukumā ar mazvērtības kompleksu – kā nolemtībai skan garām slīdošie: “tādi esam...”, “nu ko jūs gribat no zemnieka”, “mēs atkal neko nevaram” , “kalpa un vagara sindroms” utt. Kalpa zēna acīm skatīto pasauli visu redz kalpa un saimnieka attiecību – atkarības modelī, kurā citi var, bet viņš ne, vai arī gaida, kad kāds nāks un pateiks, ko darīt.*

Jautāts par pilsētas nozīmi, kas viņam ir pilsēta, I. Ziedonis atbild, ka pilsēta viņam maz interesē. Šajā jautājumā un atbilžu fāzē tiek izspēlēta paša dzejnieka minētā kalpa (zēna) sindroms:

- *Vai Ziedonis rakstīs par pilsētu? Vai Ziedonis varētu rakstīt par pilsētu? Kas Ziedonim ir pilsēta?*

- *Maz...maz interesē.*

- *Pilsētā ir izdotas Jūsu grāmatas, uzvesta luga, teiksim, Motocikls...*

- *Nu pilsēta tāpēc ir, lai viņa kalpotu Latvijai.*

- *Un kur ir Latvija... laukos?*

- *Latvija ir visa šī infrastruktūra, bet pilsēta ir tā galvenā...nu galvenais kalps (izcēlums mans – D.B.), galvenais...nu intensīvākais apkalpotājs.*

Vēl viena atsauce par kalpu, šoreiz pilsētas un lauku attiecībā, kuras I. Ziedonis apraksta kā latviešu literatūrā – to pašu referenču iespaidā, kuras pats saskatījis. I. Ziedoņa bērnības iespaidi veido viņa personisko referenci, kuru viņš kā dzejnieks turpinājis kultūras referencē, un kā šajā intervijā - iet no personiskās references uz kultūras referenci un atpakaļ. Intervijā I. Ziedonis stāsta, ka grib rakstīt *Kurzemītes* trešo grāmatu, kurā aplūkos lauku vides attīstību modernā sabiedrībā, stāstīs par cilvēkiem, kuri *nerunā, nu kā lai saka, tā vecišķi, veco saimnieku valodā par lauksaimniecību – tādā izpratnē, kā tur turēt govīs un*

cik vistas turēt... bet jau merkantīlā līmenī, praktiskā līmenī un infrastruktūras līmenī, kā tas vietējais ciems ir ... tur darba vietas, tur ir apkalpojošā sfēra, tur ir tūrisma kustība, tur ir mazais un vidējais ražotājs.... Tā ir lauku attīstība.

I. Ziedoņa pašraksturojums šajā intervijā iekļaujas komunikācijas aplī līdz jauniem kultūras pašreferences horizontiem, bet par sevi viņš saka, ka viņu vada *...nu tāds zemnieka spīts, ka tevi vienkārši apceļ...man ir dusmas....* I. Ziedoņa personiskais pašreferences aplis ir noslēgts: viņš redz literatūras radīto latviešu identitāti ar zemniekiem, kalpiem, un viņa paša sevis redzējumā dominē kalpa - saimnieka attiecības (pilsēta kalps laukiem, šoreiz otrādā attiecībā, pilsēta kalpo laukiem), viņu pašu vada zemnieka spīts. Taču viņa skatījums par lauku sētas nākotni sakrīt ar jaunajām globālisma un Eiropas reģionālās politikas idejām, moderno rurālo dzīvesveidu.

Literatūra ir viens no veidiem sabiedrības komunikācijā pašai par sevi, vai precīzāk sakot, tā ir komunikācija par komunikāciju, kura veicina pašreferences iegūšanu. Tādā pašreferences analīzē, kad kultūra novēro sevi ar otrās pakāpes novērotāja starpniecību, ir iespēja ieraudzīt neizmantotās iespējas sabiedrības redzējumā, vai arī kas vēl nav iekļauts pašreferencē, ko tajā var iekļaut un kas to var iespaidot. Intervija ar Imantu Ziedoni parāda kultūras references aģentu ievirzi pašreferencē par zemniekiem, ka tam, pamatā ir no ģimenes un literatūras pārmantotā *dzīves pasaule*, kas veido identitāti.

4.2.2. Lauku sēta kā pasaules harmonija

Intervija ar mākslas zinātnieku Imantu Lancmani notika viņa raksta *Latvieša dzīves telpa* sakarā, kas tika publicēts 1999. gada 18. decembrī laikrakstā *Diena*. Profesors Lancmanis aplūko latviešu *dzīves pasauli* 19. un 20. gadsimta mijā, kad *smagnējie lauki vēl nejuta jaunā gadsimta briesīšanu pilsētās. Lauku līdzsvarotā dzīves telpa, ko veidoja gan latvieša sētā iemiesotā dzīves ziņa, gan muižu kultūras eiropiskā gaume, bija skaista un pilnīga.* I. Lancmanis analizē muižas un zemnieka sētas attiecības, kurās meklēta atbilde zemnieka sētas kā kultūras pašreferences lokalizētajam centram. Pēc viņa domām, 19. gadsimta beigās latvietis veidoja spēcīgu saimniecību, kura nopietni konkurēja ar muižu, bet tie, kuri nolēma doties pilsētas virzienā, tur arī nokļuva. Pilsēta tad bija daudz lielāks brīnums nekā

mūsdienās, tā solīja un deva daudz. Par pilsētu viņš saka: *...latviešu lielā pielāgošanās spēja apstākļiem un spēja ārkārtīgi ātri nostāties uz kājām, jo Grosvaldi, teiksim, Fridrihs Grosvalds, kā viņš savu dzīvi sāk un kā beidz – pilnīgi kā eiropēisks kungs, un it īpaši jau Jāzeps Grosvalds un viņa brālis, vēlākais sūtnis, viņi jau bija pilnīgi rafinēti Eiropas cilvēki. No patriarhālās dzīves līdz eiropēiskai urbanizētai vidē latvieši bija nonākuši, un viņi labi orientējās “kultūras visumā”, spriežot pēc panākumiem tēlotājmākslā.*

I. Lancmaņa norāde par latviešu spēju adaptēties izsmalcinātā vidē, interesēm un vērtībām, kuru šī sabiedrības daļa sasniedza, neraugoties uz lielo kultūrvēsturisko izolētību, kādā, pēc viņa domām, dzīvoja latvieši līdz tam, varētu būt resurss sabiedrības pašraksturojuma horizonta atvēršanai un jaunu ideju piedāvājums. I. Lancmanis stāsta un vienlaikus dod atsauces (references) par latvieti, kurš nonācis pilsētā: *Tas saistījās ar to, ka es tajā laikā strādāju pie vairākām gleznām par šo tēmu – arī latviešu zemnieks un... un viņa tēls plašākā nozīmē. Un tad es skatījos šo te pilsētas strādnieka tēlu. Un tad, man no vienas puses bija jāatzīst, kad vēl viņš ir kā būtne ļoti vēl primitīva, ļoti robusta būtne, tā varētu teikt. Teiksim, seju tipāzs un arī pat stāja, viņi ļoti bieži ir vēl tādi ne visai... visai... visai neaptēsti. Un te, pēkšņi, daži cilvēki jau, kuri stāv stalti un skatās droši. Stāsts par latviešiem modernajā urbanizētajā vidē, par to, kā mainās cilvēki, ienākot pilsētā, tūlīt arī apraujas, jo man varbūt pat grūtāk runāt par pilsētu, es daudz vairāk esmu domājis par tieši šo te latvieti, kas palika laukos, un par viņa iekšējām kolīzijām. I. Lancmanis intervijā stāsta par lauku ainavu un muižu kā mazās pasaules centru, tāpēc arī viņš skatījās uz latvieša dzīves telpu kā muižas atveidu. ... *Iai latvietis nīda savu vācu kungu, bez viņa latvietis nebūtu tas, kas viņš ir. Jo kas tad ir zemnieka sēta? Kas ir vecsaimniecība? Tā jau ir muiža miniatūrā ...tur, ziniet, dažkārt tā, ka es redzu vienu vecu fotogrāfiju, un grūti pateikt, vai tā ir kāda nabadzīga barona istaba, vai tā ir kāda bagāta latvieša zemnieka goda istaba. I. Lancmaņa vērojums veido referenci par latvieti atšķirībā no sava muižas kunga, kalpa (zemnieka) un saimnieka (muižkunga) attiecībās, kurā muiža (*katra tāda muiža ir maza planēta*) ir centrs un zemnieku sētu perifērijā (kā muižas kopija), ko saprot kā kaut ko līdzīgu etnogrāfiskā muzeja būvēm. Bet no kultūras pašapraksta ir izslīdējusi bagātā zemnieka sēta, kurā ir eiropēiskas dzīves elementi, jo abu kultūru ietekme bija savstarpēja, būvēbā jau visa vācbaltiskā kultūra dziļi un dziļi caurausta ar latviskā gara ietekmi, secina mākslas profesors. Latviešu kultūras un politiskā diskursa telpā vācu kultūra galvenokārt**

mūsdienās, tā solīja un deva daudz. Par pilsētu viņš saka: *...latviešu lielā pielāgošanās spēja apstākļiem un spēja ārkārtīgi ātri nostāties uz kājām, jo Grosvaldi, teiksim, Fridrihs Grosvalds, kā viņš savu dzīvi sāk un kā beidz – pilnīgi kā eiropais kungs, un it īpaši jau Jāzeps Grosvalds un viņa brālis, vēlākais sūtnis, viņi jau bija pilnīgi rafinēti Eiropas cilvēki. No patriarhālās dzīves līdz eiropiskai urbanizētai videi latvieši bija nonākuši, un viņi labi orientējās “kultūras visumā”, spriežot pēc panākumiem tēlotājmākslā.*

I. Lancmaņa norāde par latviešu spēju adaptēties izsmalcinātā vidē, interesēm un vērtībām, kuru šī sabiedrības daļa sasniedza, neraugoties uz lielo kultūrvēsturisko izolētību, kādā, pēc viņa domām, dzīvoja latvieši līdz tam, varētu būt resurss sabiedrības pašraksturojuma horizonta atvēršanai un jaunu ideju piedāvājums. I. Lancmanis stāsta un vienlaikus dod atsauces (references) par latvieti, kurš nonācis pilsētā: *Tas saistījās ar to, ka es tajā laikā strādāju pie vairākām gleznām par šo tēmu – arī latviešu zemnieks un... un viņa tēls plašākā nozīmē. Un tad es skatījos šo te pilsētas strādnieka tēlu. Un tad, man no vienas puses bija jāatzīst, kad vēl viņš ir kā būtne ļoti vēl primitīva, ļoti robusta būtne, tā varētu teikt. Teiksim, seju tipāzs un arī pat stāja, viņi ļoti bieži ir vēl tādi ne visai... visai... visai neaptēsti. Un te, pēkšņi, daži cilvēki jau, kuri stāv stalti un skatās droši. Stāsts par latviešiem modernajā urbanizētajā vidē, par to, kā mainās cilvēki, ienākot pilsētā, tūlīt arī apraujas, jo man varbūt pat grūtāk runāt par pilsētu, es daudz vairāk esmu domājis par tieši šo te latvieti, kas palika laukos, un par viņa iekšējām kolīzijām. I. Lancmanis intervijā stāsta par lauku ainavu un muižu kā mazās pasaules centru, tāpēc arī viņš skatījās uz latvieša dzīves telpu kā muižas atveidu. ... *Iai latvietis nīda savu vācu kungu, bez viņa latvietis nebūtu tas, kas viņš ir. Jo kas tad ir zemnieka sēta? Kas ir vecsaimniecība? Tā jau ir muiža miniatūrā ...tur, ziniet, dažkārt tā, ka es redzu vienu vecu fotogrāfiju, un grūti pateikt, vai tā ir kāda nabadzīga barona istaba, vai tā ir kāda bagāta latvieša zemnieka goda istaba. I. Lancmaņa vērojums veido referenci par latvieti atšķirībā no sava muižas kunga, kalpa (zemnieka) un saimnieka (muižkunga) attiecībās, kurā muiža (*katra tāda muiža ir maza planēta*) ir centrs un zemnieku sētu perifērijā (kā muižas kopija), ko saprot kā kaut ko līdzīgu etnogrāfiskā muzeja būvēm. Bet no kultūras pašapraksta ir izslīdējusi bagātā zemnieka sēta, kurā ir eiropiskas dzīves elementi, jo abu kultūru ietekme bija savstarpēja, būtībā jau visa vācbaltiskā kultūra dziļi un dziļi caurausta ar latviskā gara ietekmi, secina mākslas profesors. Latviešu kultūras un politiskā diskursa telpā vācu kultūra galvenokārt**

parādās kā verdzinātāja (reference par 700 verdzības gadiem), sev ierādot pakļautā, tā paša kalpa lomu, kas nenoliedzami bija, tikai dzīves telpas nozīmē tās krustojās un veidoja vācu un latviešu kultūras substrātu. *Muižu orbītas par sevi bija vairāk noslēgtas. Tās tiešām bija mazas planētiņas par sevi.* Līdzīgi tiek idealizēta arī zemnieka sēta. Muižu pievilksanas spēks bija liels, I. Lancmanis domā, ka varbūt vēl lielāks kā citur Eiropā, jo Latvijas pilsētu pievilksanas spēks līdz 19. gadsimta vidum bija mazāks, izņemot Rīgu un ļoti nelielā mērā Jelgavu, jo tajās *nebija tāda spožuma un bagātības, bruģētas ielas, bagāti veikali, skaistas mājas*, salīdzinot citur Eiropā.

Jautāts par personisku ievirzi, Imants Lancmanis atbild, ka ir dzimis pilsētnieks, bet šodien sevi atzīst par tādas harmonijas piekritēju, kuru dzīvei sniedz lauki. Un tālāk seko secinājums, kas gūts, dzīvojot Rundālē: *Es domāju pilsēta ir vienmēr mazliet disharmoniska... un es nevarētu ilgstoši dzīvot Rīgā, jebkura pilsēta nogurdina, man viņa ir trokšņaina, un tur nav tā iespēja, ja tā varētu teikt, ieprojectēt savas domas... mani tas apgrūtina, tas man nolaupa kaut ko, atņem man to telpu, ko es varu izplest ap sevi tikai lauku vidē, kur es redzu horizontu, kur es redzu mākoņus, kur es redzu kokus un kur es līdz ar to salieku visu savās vietās... tā ir mana pasaule, ko es nesu sev līdzī un kuru pilsētā es zināmā mērā zaudēju. Man patīk atskriet pilsētā, kaut ko no viņas paķert, nopirkt, izskriet un dzīvot savā vidē.* I. Lancmanis pilsētas un lauku vides atšķirības nosaka pēc tā, ka mūsdienu cilvēks to vispār vairs nemeklē, viņš vairs to nedefinē, ka viņam vajadzētu harmoniju. *Viņš grib kaut ko, viņš grib labi nopelnīt, labi strādāt, viņš grib baudīt visu to, ko piedāvā mūsu dzīve un ko piedāvā patērēšanas kultūra.* Kontrastam dota reference laukiem: *Es arī skatos šos Dimanta raidījumus (Panorāmā) ar lielu aizkustinājumu. Un vienmēr tur jau var redzēt... parādās kāds jauks cilvēks un kaut kāda pamatība, tāds dziļš un jauks īstums.* Atsauces par dzīvi pilsētā, pilsētniekiem kontrastē ar atsaucēm par lauku cilvēkiem, tas parādās arī V. Zirdziņa intervijā, un norāda uz kultūrā izveidotu mentālu orientieri par dziļumu, īstumu, pamatīgumu lauku cilvēkos – referenču līmenī latvieti simboliski izsaka zemnieks.

No pilsētnieka vairākās paudzēs I. Lancmanis dzīves un darba apstākļu dēļ nokļuvis laukos un ieguvis sev jaunu identitāti ar vidi, kuru pētījis un aprakstījis savos darbos. Muižas harmonijas ideju viņš saista ar latviešu kultūras tieksmi pēc harmonijas, kuru saskata laukos: *Kopumā tomēr viņa dzīve ritēs ārkārtīgi saskanīgi, jo viņš ir... viņš ir lietu centrā –*

viņa sēta ir centrs, un viņam nekur nav jāskrien, viņam nav jābūt laikus darbā tikos un tikos, viņš ir pakļauts tikai sev, šim te mūžīgajam ritumam. Un es to uzskatu par lielu laimi.

Romantizētais zemnieka dzīves tēlojums, kas ieraudzīts no muižas kultūrvēsturiskās perspektīvas, ieraudzīta kā noslēgta harmonijas pasaule, kura nesaskan ar moderno dzīvi, regulāru darba laiku urbanizētā straujā un dinamiskā vidē – pilsētā. Kad jautājums skar privātu identitātes sajūtu, vai viņš jūtas kā latvietis vai kā eiropietis, atbildē parādās gan kauna, gan lepnuma izjūtas, un to nosaka apkārtnē, attiecības ar apkārtni. *Tas ir divains jautājums, un es pat to nevaru izskaidrot. Es varu justies latvietis, bet es vienmēr neesmu panesis tādus...tādus aizspriedumus. Mani vienkārši tas kaitina. Tad es pēkšņi negribu vairs būt latvietis, kad es redzu tādus šaursirdīgus, bezkaunīgus, augstprātīgus, nacionāli augstprātīgus paziņojumus, tad man liekas, ka latvieši tieši ir viena muļķa tauta. Bet tajā pašā laikā es varu izjust Latviju kā latvietis ...tas ir traki, bet es varu viņu izjust arī pilnīgi kā vācietis.* Protams, ka šajā attieksmē ir daudz personīga un profesionālā identitāte saistījies ar viņa pētniecības objektu – muižu. I. Lancmaņa Latvijas muižu studijas ir radījušas ideju par harmonisko vidi, kuru viņš saskata kā latvietim piemītošu īpašību veidot savas lauku mājas pēc muižas parauga, *jo pilsētas pievilksanas spēks mazāks un šīs muižas (domātas latviešu lauku mājas kā "muižiņas" - D.B.) pašas par sevi ir noslēgtas. Tās tiešām ir mazas planētiņas pašas par sevi.... orbītas es vienmēr dziļi apbrīnoju to, ka patiesi – un tas ir objektīvi, ka latvieša māja ir.... Un viņa radītā vide ir izcili harmoniska...un varbūt, ka tas atkal nebūtu smuki teikts, ka, piemēram, man liekas, šveiciešu māja vai tas pats lejassakšu mājas tips, ka tajā ir daudz vairāk stūrainības un daudz kaut kāda disproporcionalisma.* I. Lancmaņa stāsts par harmoniju, kura radīta latviešu un vācu kultūras sintēzē, *lai kā latvieši, es atkārtāju, nelamātu vāciešus, latviešos ļoti daudz kas nāca no vācu kultūras – visas tradīcijas un paradumi.* Sociālās sistēmas un vides (apkārtnes) attiecībās ir bijušā un iespējamā harmonija: *kultūras apstākļos latvieši ļoti ātri atkal kļūst par vāciska vai Ziemeļeiropas tipa cilvēkiem.* Nevis atšķirības starp latviešu un vācu kultūru, kuras bez šaubām pastāvēja un pastāv, bet jauna reference par abu kultūru sajaukumu, īpašo latviešu un vācbaltu kultūras substrātu. Pēc nozīmes I. Lancmanis latviešu kultūrā veido referenci ne tikai par sociālo atšķirību, bet uz jaunas sintēzes pamata, kurā ir izpratne par līdzāspastāvēšanas vēsturi un kultūru savstarpējo iespaidošanos. Viņa, dzimuša pilsētnieka, personiskā reference, profesionālās darbības rezultātā saistījies ar laukiem

(nosacīti, jo viņš ir direktors Rundāles pilī), un šodien viņš runā par sevi un latviešu kultūru kā dzīves harmoniju, kura lokalizēta laukos. Intervijā I. Lancmanis izceļ latviešu kultūras pašraksturojumā neadaptētos aspektus – vācu un latviešu kultūras substrātu, savstarpējo iespaidu arī latviskās dzīves pasaules veidošanā. I. Lancmanis pašreferences attīstībā iezīmē jaunus horizontu – latviešu kultūras vēsturisko saistību un savstarpējo iespaidošanos ar vācbaltu kultūru. Vācbaltu mantojums latviešu kultūrā, tāpat kā baltu mentalitātes klātbūtne Baltijas vāciešu mentalitātē, ir nozīmīgs kultūras pašraksturojuma resurss, un par to līdzīgas domas izteicis arī nākamais references aģents.

4.2.3. Pilsētnieki ar lauku dzīves izjūtu

Intervija ar akadēmiķi Jāni Stradiņu sākas ar viņa tēva, ievērojamā ārsta Paula Stradiņa raksturojumu: *zemnieku kultūra, tā ir droši vien caur tēvu nākusi, zināmā mērā, jo viņš tomēr ir izaudzis pilnīgi mazpilsētiņā vai laukos, un, teiksim, kaut kas tāds lauciniecisks vai zemniecisks viņam ir palicies, un tālāk viņš tēvu raksturo kā cilvēku, kura studijas Pēterburgā, ārsta prakse un mūža darbs – Latvijas Medicīnas vēstures muzejs, atspoguļo Paulu Stradiņu kā cilvēku, kas ātri ieaug modernajā un sarežģītajā pilsētas vidē. Par pirmās paaudzes inteligēntiem Rīgā J. Stradiņš saka: teiksim, mans tēvs bija pirmās paaudzes rīdzinieks. Īsts rīdzinieks viņš nebija, drīzāk lauku zēns, kas Rīgā jutās mazliet neomulīgi. Ja pieļaujam domu, ka Rīgā tā varēja justies daudzi ievērojami latviešu kultūras un sabiedrības pārstāvji, tad ir jautājums – vai pēc daudzu gadu studijām daudz lielākos kultūras (Maskavā, St. Pēterburgā) centros ārpus Latvijas, šīs personības vēl jutās kā “ganu zēni” savās studiju vietās, vai arī tā nedroši jutās tikai Rīgā. Franču antropologi raksta par 19. gadsimtu, kad franču zemniekus taisīja par *francūžiem* (stereotipa pieņēmums par “izsmalcinātiem” francūžiem), un O. Balzaks raksta par jauno Rastiņjaku, kurš ierodas Parīzē, un viņa sajūta ir apgūt pēc iespējas ātrāk lielpilsētas dzīves kodu, vērtības un normas. Savukārt latviešu kultūrā dominē iedomāts references tēls – tas ir kautrīgais lauku zēns, kurā saglabājusies *Kalpa zēna vasaras* mentalitāte, kā uz to norāda I. Ziedonis. Reference par *lauku zēniem* (arī ganu zēniem), kas ienāk pilsētā un izcīna savu karjeru, ir atrodama daudzās kultūrās. Taču zināma distance starp ienācēju no laukiem un lielpilsētu saglabājas, arī tiem, kuri veicināja*

latviešu kultūrai un sabiedrībai nozīmīgus procesus, jo Latvijas lielajās pilsētās latviešiem nebija politiskā un ekonomiskā vara.

Jāņa Stradiņa novērojumi par savu ģimeni un līdzīgiem rīdziniekiem no Rīgas priekšpilsētas, kur dzīve vairāk līdzinās lauku dzīves modelim: *būtībā, pašā manā bērībā Pārdaugava bija tīri lauku zona, tā kā, teiksim, tie ceļi vēl nebija bruģēti, ne asfaltēti, tie bija lauku ceļi, govju ceļi*. Arī J. Stradiņa dzīvesstāsts, atmiņas (personiskā reference) par bērnības iespaidiem veidojas no apkārtnes nolasot atšķirības, bet tālāk, runājot par sociālo apkārtni, viņš izceļ, ka audzis kosmopolitiskā vidē: *izaugu bibliotēkā, ... es lasīju daudz vairāk vācu vai franču un krievu valodā un ātrāk kā zināmā mērā latviešu valodā*. Agrīnā socializācija drīzāk varēja veidot pašreferenci, kas ir brīva no sasaites ar kultūras pašreferenci par zemniekiem, tāpēc akadēmiķa J. Stradiņa skatījums uz sabiedrību, kurai pats pieder, tomēr ir ar sistēmas un viņas apkārtnes redzējumu. Intervijā viņš skaidroja latviešu pašreferences veidošanos un saglabāšanos, kas liecina, ka pētījuma tēma arī bijusi ievērojamā zinātnieka redzeslokā.

Rīga, viņa skatījumā, atdalās no Latvijas, *kas augusi uz dziļa zemnieciska un baltiskās kultūras substrāta*, un rīdzinieki pēc vācbaltu repatriācijas bija *vācbaltiešu surogāts, vai teiksim labāk, aizvietotājs*. Jānis Stradiņš salīdzina vāciešus ar pamāti, kuri latviešiem iemācīja pilsētas dzīves stilu un kultūru, līdzīgi kā vācu muižas iespaidoja latviešu ainavu ar viensētu. J. Stradiņa un I. Lancmaņa kultūras aprakstā parādās norāde uz ietekmi un mijiedarbi starp vācbaltu un latviešu kultūru, kuru sistēmteorijā apraksta ar interpenetrāciju. Tas ir koncepts, kas var iespaidot kultūras pašreferenci, ja sabiedrība spēs par to vienoties, akceptēs un uzņems savā pašaprakstā. Tam šķērslī veidojusi latviešu 20.- 40. gadu historiogrāfija, kura politiskajā, vēsturiskajā un sociālās domas diskursā uztur vienu no paradigmām šo notikumu skaidrojumā: par nežēlīgo kolonizāciju un 700 vācu verdzības gadiem. Tāpēc J. Stradiņa un I. Lancmaņa latviešu kultūras pašraksturojums ir atšķirīgs un pat kontrastē ar sabiedrībā saskaņoto viedokli.

Akadēmiķis Jānis Stradiņš ir viens no nozīmīgiem kultūras pašreferences izteicējiem mūsdienās; viņa redzējums un sabiedrības raksturojums veido jaunu referenci, kura kontrastē ne tikai ar 1920.– 1940. gadu, bet arī pēckara padomju historiogrāfijas referencēm, kur, no vienas puses dominē nacionāli romantiskā pieeja, arī upura koncepcija, un no otras puses marksistiskā šķiru pieeja.

J. Stradiņa vērojumi, saistīti, ar kultūras pašreferenci, kuru viņš saskatījis latviešu identificēšanās tradīcijā ar zemi, - ne vien kā zemniecisko elementu, bet viņš saskata tajā identitāti ar visu teritoriju, zemi, uz kuras ir ne tikai lauku sētas, bet arī pilsētas. J. Stradiņš atzīmē, ka kultūras pašreference ir uzspiesta, ka *vācieši runāja par latviešiem, ka latvieši esot bauern Folk (zemnieku tauta), ... un runāja par latviešiem kā par nepilnīgi veidotu tautu*. Vācbaltiešu reference par latviešiem iespaidojusi atlasīt sociālajā apkārtņē nepilnīgu pašraksturojumu, jo latvieši paņēma vērojumu no malas (svešu), kas bija nepilnīgs, jo neiekļāva visu sevis nolasīšanas spektru. Referenču nozīmē intervijā radās interesants komentārs sakarā ar 3.4. daļā analizēto M. Skujenieka demogrāfisko statistisku saistību ar nacionalitāti un nodarbinātību. J. Stradiņš norāda, ka *latviešiem 1905. gadā bija vai 1000 muižnieku latviešu*". Vēsturiski cariskās Krievijas tradīcija bija, līdzās dzimts muižniekiem, titulēt augstākos ierēdņus, kuri tad ieguva personiskās muižniecības statusu. Tas ir jauns un negaidīts ieskats latviešu sociālajā vēsturē, jo personiskos muižniekus min M. Skujenieks savā darbā, bet nekur neatver, ka tie ir latvieši, jo tas ir negaidīts, pašpareferencē neiekļauts redzējums par sevi. (Vai arī tāpēc, ka M. Skujenieks bija sociāldemokrāts un viņa personiskā politiskā pašreference liedza iekļaut plašāku skatījumu par latviešu sabiedrību – D.B.) Tie bija augstākie ierēdņi, ģenerāļi, pulkveži. J. Stradiņš neslēpa arī pats savu attieksmi – *tas mani pārsteidz, kad to uzzināju*, un norāda, ka tas ir jauns sevis raksturošanas veids, kurš nav adaptēts kultūras komunikācijas telpā. Tajā dominē doma, ka latviešiem nav bijuši savi dižciltīgie, references par viņiem sabiedrība nav saglabājusi ne kultūras, ne politikas, ne ideoloģijas segmentā.

Latviešu pašreference veidojusies radikāla - kā upura, apspiestā, un kā ar zemi fatāli saistītais zemnieks, un bez tā, ko vēsturē saista ar aristokrātisko vērtību nozīmi, vairāk vērtējot praktisko kā intelektuālo. J. Stradiņš norāda, ka latvieši, iegūdami labu izglītību, galvenokārt orientējās uz profesijām ar praktisku pielietojumu, *Latvieši ir intelektuāļi ar praktisku pielietojumu. Latvieši gāja profesijās, kur bija kāda lietojama vērtība, pat teiksim, par praktisku mācītāju viņi gāja, bet nebija tāda mācīta, labi mācīta teologa, augsti akadēmiska cilvēka*. Latviešu kultūras pragmatismu viņš saista ar sabiedrības apziņas konservatīvismu, kuru raksturo priekšraksts par stabilitāti un nemainīgu dzīves ritējumu kā zemnieka zemes darbi, piezemētība, kura veidoja arī akadēmisko standartu "griestus" – orientēšanos nevis uz riskantu intelektuālismu, bet praktisku inteligenci. Latviešu kultūras

pašreferencē par zemniecību J. Stradiņš saskatījis sīkbirģeriskās kultūras iespaidu, kas balstās uz J. G. Stendera idejām un vācu tradīcijām: *jo pat, ja jūs palasiet Krišjāņa Valdemāra vēstules vai varbūt Kronvalda Ata vēstules, lūk, ģimenē viņi runāja vāciski. Un es domāju, ka tas bija zināms tāds, nu sacīsim, tāds kompensācijas mehānisms, ka izejot tautā, viņiem bija pat mazliet ārēji jāizceļ tas patriotisms, varbūt arī iekšēji gribētu viņi izcelt savu patriotismu.* Latviešu intelektuāļi pilsētā 19. gadsimtā izjuta nedrošību, jo viņi bija ienācēji no laukiem, kuri pārņēma vācu dzīves stilu un kultūru, urbānajā vidē viņi iejutās lēni un nedroši. J. Stradiņa saskatītās latviešu sajūtas pilsētā šodien lielā mērā atbalsojas no 19. gadsimta mentalitātes, kuru pārņem ar literatūras tekstiem un veido pilsētnieka mentalitāti, kura pilsētā jūtas kā iesprostota – cilvēks jūtas apdraudēts un lemts provinciālismam: *tās atšķirības izlīdzināsies, bet pagaidām latvietis tajā pilsētā nejūtas... nu īstenībā kā saimnieks vienā ziņā.... Un viņš jūtas lielā mērā apdraudēts, un no tās apdraudētības izriet varbūt mūsu provinciālisms.* J. Stradiņa novērojumā, latvieši arī šodien, ienākdami uz dzīvi pilsētā, nejūtas droši. Latviešu pilsētnieku kultūra ir 20. gadsimta garumā skarbu un traģisku notikumu pārrauta (deportācijas un emigrācija), tāpēc lielākās pilsētas vēl vienmēr latviešu mentalitātei ir tāda kā “nemīlēta realitāte”, jo ir kontrasts tam, ko kultūru ilgstoši atzinusi par savu vidi – laukus.

Ja pieņemam, ka pirmās atmodas darbiniekiem, uzrunājot tautu, bija jākompensē pašu piederība pie pilsētas, tolaik vācu kultūras, tad kultūras pašreferencē radās nevis pašnovērojuma rezultātā, bet gan kā: 1) uzspiestā reference, kuru izmantoja vācbalti norādīdami uz latviešiem kā zemnieku tautu; 2) kā kompensācijas reference, kuru veidoja latviešu intelektuāļi personiskās identitātes formulējumos; nacionālās atmodas ideologiem tas bija kā personiskās kompensācijas mehānisms; un 3) apdraudētības izjūta, kura seko latvietim pilsētā no 19. gadsimta līdz mūsdienām, jo pilsēta mentāli tiek izjustas kā nelatviska vide.

4.2.4. Ārā no pilsētas

Medicīnas profesors Vitālijs Zirdziņš 1999. gada 1. septembrī uzrunā Rīgas Stradiņa universitātes medicīnas studentus, cita starpā, izskan – *bet mēs kā zemnieku kultūras*

pārstāvji... tālāk runa ir par darba tikumu – izturību un nopietnību, kāda ir nepieciešama ārsta darbā. Publiskajā uzrunā pašreferences vērtību horizonts - zemnieku kultūras vērtības attiecinātas uz profesionālās darbības nozari, kura intelektuāli ir atšķirīga no zemniecības, taču pašreference tiek attiecināta un piešķir nozīmi latviešu tikumu stūrakmenim – zemniekam. Ja cilvēks spēj cītīgi un neatlaidīgi strādāt, tātad viņā ir dzīvs zemnieka darba tikums. Stereotips par zemnieku kā darba tikuma iemiesojumu šodienas latviešu inteliģentiem ir tautas iedomātās vienotības turpinājums mūsdienās, ka tauta pārmanto tikumu, kas nāk no zemnieka uz visām modernās dzīves profesionālajām jomām. Arī intervijā ar Imantu Ziedoni bija pašreference – *manī ir tāds zemnieka spīts*, un norāda, ka privāto referenču nozīmē tiek atkārtota paradigma - ja kultūra kaut ko atzinusi par vērtīgu, tad tās ir zemnieka *dzīves pasaules* veidota.

Intervijai medicīnas profesors bija atsaucīgs pēc ilgāka paskaidrojuma, ka tas ir viņa publikās references sakarā. Paskaidrojumu viņš uzņēma ar dalītām jūtām, jo vārdi, ar kuriem viņš uzrunājis studentus, nākamajos mediķus, esot taču tik pašsaprotami. Viņš domājis par jaunajiem studentiem, kuri nāk no laukiem un jaunajā pilsētas vidē gribējis viņus iedrošināt un saprast, ka viņi pieder pie šīs kultūras un nāk no ļoti svarīgās zemniecības daļas, un viņi šeit ir laipni gaidīti. V. Zirdziņu arī vada pieņēmums, ka lauku skolu absolventi jūtas nedroši vai nav gaidīti augstākajā mācību iestādē, un tiek atkārtota Jāņa Stradiņa doma par to, ka latvietis Rīgā nejūtas komfortabli.

Intervijā, runājot par personiskās saistību ar kultūras pašreferenci, noskaidrojās, ka profesors dzimis Rīgā, operas mākslinieku ģimenē un tagad divus gadus jau īstenojis savu mūža sapni, *jā, esmu dzimis Rīgā, bet tagad mana māja ir Iksķilē meža malā*. Ceturtās paaudzes pilsētnieks atgriezies laukiem pietuvinātā dzīvesveidā, kā modernās dzīves modelis – darbs pilsētā, ģimenes māja piepilsētā. Medicīnas profesors stāstīja bērnības atmiņas, kas izgaismoja viņa personisko pieredzi: attiecības ar laukiem veidojušās kara laikā, kad ģimene, būdama bēgļu gaitās Kurzemē, baudījusi kādas zemnieku ģimenes viesmīlību. Pēcāk arī vasaras brīvdienas pavadītas tajās lauku mājās. Dzīve laukos kļuva par svarīgu dzīves vērtību, pēc kuras tiecies visu mūžu. Intervijā lauku cilvēkus viņš attēloja kā gaišus, atvērtus un sirsnīgus - *viņu humors ir ģenerējošs*. V. Zirdziņš intervijā stāstīja par atšķirībām starp pilsētniekiem un lauku iedzīvotājiem: *tāpat tie lauku cilvēki ir stipri atšķirīgi no rīdziniekiem, es nenoliedzu rīdziniekus, viņi ir augsti intelektuāli, bet, teiksim*

viņu humors ir ar ironiju vai sarkasmu, lauciniekiem ir vienkārši humors, gaišs. Ironija, viņa redzējumā tiek saprasta kā kaut kas negatīvs, nevis papildus iespēja novērot un aprakstīt sevi, lai iegūtu attīstības perspektīvi, un sasaucas ar pilsētas izsmalcinātības postošo dabu salīdzinājumā ar lauku vienotību un tikumību (3.2.1.). Profesora V. Zirdziņa pašreferenci ir par latvieti, kurš, ja arī dzīvo pilsētā, runā par laukiem kā par to vidi, kurā sapņo atgriezties, kā dzīvesstāstā to formulē kāda no respondentēm turpmākajā tekstā. Jautāts par personisko vēlmi dzīvot lauku videi pietuvināto dzīvi personiskajā mājā un publiski izteikto pašreferenci studentiem, vai tajā saskata līdzību savai pašreferencēi un kā viņš saprot latviešu kultūras pašreferenci? Viņš noliedza, ka viņa personiskā ievirze būtu saistīta ar to. Stāsts par dzīvi jaunajā mājā pie meža malas liecina, ka kultūras pašreferences ietekme ir, ja to indivīds spēj apzināties. Savu dzīvi ieplānojot meža mājā, kā pēdējo māju apkārtnē, saka, ka *tas nav ar kādu speciālu domu, tas noticis impulsīvi, spontāni. Un es to nenozēloju ne vienu dienu. Tas ir ansamblis – tā ir sabiedrība, vide, daba, gan tas, ka esi pats dabā.* Vispirms viņš atzīstas, ka visu mūžu domājis, ka ko līdz būs iespēja, tā pārcelsies tuvāk laukiem, kad tas noticis, tad parādās atsauce uz spontanitāti, un norāda, ka kultūras pašreferenci dzīvo cilvēku sajūtās stiprāk nekā viņi to racionāli apzinās.

Profesors V. Zirdziņš stāsta par savu dēlu: *arī mans dēls jau ticis ārā no Rīgas* (izcēlums mans - D.B.), *viņš dzīvo Ķekavā un arī Ķekavas nomalē. Vienīgi meita vēl dzīvo Rīgā* (viņš izsaka ar tādu kā slēptu nožēlu – D.B.). Viņa *stāstā* parādās apzīmējums *klasisks laucinieks – neesmu klasisks laucinieks, man nav mājlopu*, dzirdams kultūras pašreferences iespaids runājot par zemniecību ar dalījumu, kuru izmanto, runājot par mākslas attiecībām ar laikmetiem un stiliem. Latviešu kultūras redzējumā jēdziens *klasika* iesaistās zemniecības dzīves modeļa aprakstā - *klasiskais zemnieks ar mājlopiem un tāds, kuram to nav.*

Zemnieka dzīves poētika nav sveša ceturtās paaudzes pilsētniekam, to viņš pasaka vārdiem: *ja pilsētnieks sevi nenorobežo no zemniecības, no lauku ļaudīm, tas vairāk ir emocionālās attieksmes dēļ, bet nevis profesionāla saistība. Zemnieks paņem pavasarī saujā zemi un viņš zina, kad ir jāsēj.* V. Zirdziņš izsaka referenci, kura saskan ar I. Ziedoņa *Kurzemīti* (4.1.1.), un norāda uz kultūras pašreferences saskaņošanu sabiedrības komunikācijas telpā.

Kāda respondenta intervijā izskan līdzīga doma: *pilsētniekam pirmā brīdi šķiet, ka viņš ir gudrāks par laucinieku, ka viņš ir labāks par lauciniekiem. Pilsētniekam šķiet, ka laucinieki ir naivi ļautiņi, beigās izrādās, ka lauku ļaudis saprot par pilsētu labāk, kā domā pilsētnieki.*

Laucinieki (zemnieka modernais apzīmējums) salīdzinājumā ar pilsētniekiem tiek iztēloti kā pozitīvāki, arī pats salīdzinājums runā par labu laukiem un veido pilsētai nedraudzīgas, svešas vides referenci. *Esmu jau ārā no pilsētas* – skan kā vēsturiska loka noslēgums, vecvecvecāki ienāca pilsētā no laukiem un ceturtās paaudzes pārstāvji tagad tur atgriežas, references loki motivācijā un darbībā sasaucas un apstiprina sistēmteorijas konceptu par pašreferences iespaidu uz indivīdu rīcību, atkārtot kultūrā pieņemtas pašreferences rīcības. Intervijā atkārtojas citās intervijās dzirdētās references – gan par naivajiem lauku zēniem pilsētā, gan zemnieka zemes izjūtu, kad jāsēj vai jāstāda, gan par lauku dzīves kā latviešu dzīves simbolisko idilli – *Straumēni*. Tas liecina par kultūras pašreferences *mēs – zemnieku tauta* augsto saskaņotības līmeni un bieži lietotu savstarpējā saziņā, un ir kļuvusi paradigmatiska kultūras parādība.

4.2. Secinājumi – personiskās dzīves ievirzes

Šajā apakšnodaļā tika analizētas intervijas ar kultūras references aģentiem, lai skaidrotu references grupas personiskās ievirzes, pieredzi un redzējumu, kurš veidojies, balstoties uz kultūrā atpazīstamiem stereotipiem sabiedrības redzējumiem par sevi – latvieši ir zemnieki, jo visi no laukiem ir nākuši, piesaucot kultūras pašreferenci gan 1) kā pārņemtu no novērotājiem no malas (vācbaltiešiem); 2) kā pirmās tautas atmodas darbinieku personisko kompensācijas izjūtu radīti (jo paši bija integrējušies vācu kultūrā); 3) kā apdraudētības izjūtu vadīti, jo pilsēta ir kosmopolitiska, nelatviska un ierobežota urbāna vide, kurā latvietis mentāli jūtas iesprostots; 4) kultūras tekstu references – īpaši *Straumēni*, atsaucēs vairākās intervijās un iezīmē referenču loku – I. Ziedonis piesauc *Straumēnu* izjūtas un, savukārt uz viņa daiļradi, kā motivējošu atgriezties laukos, atsaucas kāda respondente, gan zemes darbi kā kaut kas īpaši latviešiem raksturīgs; 5) references aģentu grupā nozīmīgi ir bērnības pārdzīvojumi laukos, tādējādi apstiprinot tēzi par agrīnajā socializācijā iegūto emocionālo pieredzi, kura saistībā ar izglītības kodu un kultūras stereotipiem, nostiprina sapratni par sevi kā kultūras dalībnieku: ka latvietis nāk no laukiem un atgriežas laukos. Mūsdienu kontekstā šīs idejas saistās arī ar rurālo dzīvesveidu – darbu pilsētā un māju ārpus pilsētas.

Līdzās esošajiem latviešu kultūras stereotipiem par sevi, šajās intervijās saskatāmas vairākas iespējas pavērt pašreferenes horizontus. Pirmkārt, referenci veidot ne tikai uz atšķirību, bet arī uz jaunas vēsturiskas sintēzes pamata, iekļaujot vācbaltu un latviešu kultūras vēsturiskās līdzāspastāvēšanu, savstarpējo ietekmēšanos un tuvināšanos kā jaunu pašraksturojuma rezultātu. Otrkārt, abu historiogrāfijas tradīciju – viena ir 20. gadsimta 20. - 40. gadu latviešu nacionāli-romantiskā, kuru raksturo reference par vēstures upuri (kolonizēta, kristianizēta, šodien arī okupēta), un otru - padomju historiogrāfijas šķiriskās pieejas iespaidā uzturēto antivācisku referenci; 6) kultūras pašreferenci sastāda sabiedrības indivīdu redzējums pašiem par sevi, kurā fokusējas iepriekš minētās daudzās kultūras trajektorijas un kas sabiedrības komunikācijas telpā veido latviešu kultūras identitāti un *dzīves pasauli* laukos.

5. nodaļa

5.1. Dzīvesstāsti kā pašreprezentācijas veidi

Dzīvesstāsti socioloģijā tiek uzlūkoti ne tikai kā izziņas avoti un metode, bet arī kā indivīdu komunikācija, kura veido sabiedrības dzīves vērtības un formulē jēgu, ka dzīves stāstu stāstīšana un uzklauššana ir sevis reprezentēšana ar noteiktu stāstījuma žanru, kurās izteiktas kultūras oficiālās dzīves vērtības kā savas (*Gofmanis, 2001: 39*). Pašreference pētījuma respondentu prezentācijā bija ne tikai atsaucis elements, bet bija saistīta ar izjūtām un noskaņas intonācijām, jo cilvēki stāstīja savu dzīvi un vienlaikus arī pārdzīvoja savu dzīvi: viņi ilgi klusēja, ieturēja pauzes un no aizkustinājuma raudāja. Respondenti, kuru intervijas kļuva par dzīvesstāstiem, pieteicās paši un intervijas sākumā atzinās, ka bija gaidījuši šo brīdi, kad viņi varēs par šo dzīves pieredzi pastāstīt.

Trīs respondenti, 2 vīrieši un sieviete; vīrieši bija vecumā 60-70 gadu, ar ļoti labu atmiņu un stāstītāja dotībām. Sieviete atbilst vecuma grupai pāri 50, pēc rakstura enerģiska, pati par sevi sakot, ka *daudzbērnu mātes ir atsevišķa šķira* (5 bērnu māte).

Divu respondentu intervijas notika viņu lauku mājās – Gulbenes un Jelgavas rajonos un deva iespēju ieraudzīt vidi, kurā viņi dzīvo un strādā, papildinot pētījumu ar novērojuma metodi viņu reprezentētai referencē. Sieviete uz interviju Rīgā ieradās ar ģimenes fotogrāfijām stāstījuma ilustrācijai par savu lauku māju. Respondenti stāstīja savu dzīvi nolūkā, ka stāstījums mainīs viņu dzīvi, jo stāstos bija problēmu situācijas un sarežģījumi.

Respondenti ir pirmās paaudzes pilsētnieki un atgriešanos laukos skaidro ne tikai ar darba zaudēšanu, bet arī: *jā, latvietis var dzīvot pilsētā, bet pēc 30 vai 40 gadiem viņš meklēs vietu, kur nolīst laukos, kur būt kopā ar dabu, sevi un ģimeni*. Attiecības ar dabu ir uzsvērtas katrā intervijā, kā kaut kas latviešiem raksturīgs, kā tāda laicīga reliģiozitāte, kurai pievēršas noteikta vecuma grupas pārstāvji.

5.1.1. Sievietes stāsts

Lauku mājas mūsdienu Eiropā nozīmē rurālo dzīvesveidu, ka tās iemītnieki var strādāt algotu darbu pilsētā. Latviešu kultūrā lauku mājas nozīmē kaut ko vairāk kā tikai dzīves

telpu un dzīves kvalitāti. Latviešu kultūras identitātes ideja ietver domu, ka latvietis, dzīvodams pilsētā, agrāk vai vēlāk savā dzīvē mēģinās realizēt sapni par savu māju laukos. Lauku mājas vai zemes īpašums iezīmē latviešu atšķirības no citām Rīgā dzīvojošām tautībām. Tādu novērojumu par latviešiem saskatījusi intervējamā sieviete, jo *mājā, kurā dzīvojam, gandrīz katram latvietim ir lauki, kaut arī viņš tur nedzīvo un neko neaudzē. Tāpēc lauki ir kaut kas tāds, kas latvieti padara “pārāku” pār citiem pilsētniekiem – jo katram ir kāda vecmamma laukos, kaut vai ar 5 vistām, un viņš (pilsētnieks) ar tādu prieku sestdienas rītā sakravājas ar savu ģimeni, paskatās no augšas uz tiem krievu puīšļiem, kuri tur spēlējas, un aizbrauc. Lauki latviešiem dod pārākuma apziņu par tiem, kuriem brīvdienas jāpavada pilsētā. Respondentes dzīve Mežciema daudzstāvu mājā iespaidoja attieksmi par dzīvi Rīgā, tie, kas dzīvo guļamrajonos, dzird un redz sev neraksturīgo vidi (saistība ar J. Stradiņa intervijas domu par latvieša apdraudētības un diskomforta sajūtu pilsētā). Emocionālu diskomfortu rada apstākļi, ka mājas kaimiņi nerunāja latviešu valodā, tāpēc latvietis tomēr tiecas pēc tās viensētas, ir vai nav, viņam tā sēta. 50% latviešu tiecas pēc laukiem, un mūsdienās ilgas pēc viensētas varbūt tie guļamrajoni to izraisa, ka latvietis tiecas pēc laukiem.*

Respondente stāsta, ka 1992. gadā abi ar vīru vienā dienā zaudējuši darbu; ka vīrs mēģinājis iekārtoties citā darba vietā, bet tur apstiprinās, ka tā ir vide, kurā viņš neiederas: *Tā arī bija traģēdija. Vīrs domāja, ka viņš ir augstas klases radio regulētājs, ka darba viņam netrūks. Abi aizgāja uz “Alfu”, bet tur nesaprata, kāpēc viņu neņēma, vēlāk saprata, ka tur bija krievu tautība pārsvarā. Sievietes stāstā Rīgas darba vietas ir sadalītas pēc nacionālā principa, kas veidoja papildus fonu diskomfortam un sajūtai, ka pilsētas vide nav viņu dzīvesvieta, ka viņi nav tai piederīgi. Darba meklējumi pilsētā iegūst papildus atšķirību par sevi kā latvieti, kurš ne tikai dzīvo sev svešā vidē, bet arī darba vietai viņš nav “atbilstošs”. Tā vairākas apkārtnes atšķirības (darbs un dzīves vieta) izveidoja attieksmi par pilsētu un orientēja aprakstīt sevi laukos un secināt, ka laukos *tam ir savi plusi, ka varam būt vieni ar sevi.* Viņas skatījumā, lauki nav tikai vieta brīvdienām, tā ir vide, apkārtnē, kura nozīmē kaut ko vairāk un ka Latvija ir īpaši izredzēta vieta. Viņai dabā ir zināmas vietas, kur var sajūst īpašu enerģiju un auras, *tā ir tāda īpaša sajūta, ko var izjust, bet to nevar pateikt.* Viņas reference par viensētu sasauca ar I. Lancmaņa zemnieku sētu kā harmoniskās dzīves modeli, un tajā latvietis nejūtas apdraudēts (4.3.).*

Lauku darbiem ģimenē bija liela motivācija, respondente stāsta, ka paši un bērni lauku darbus iemācījušies, strādājot un lasot speciālo literatūru. Ģimeni arī šobrīd, kad lielākie bērni ir jau pieauguši un it kā aizgājuši savā dzīvē, satur kopā lauku mājas un saimniecība. Lai arī viņi dzīvo un strādā dažādās vietās, kopējā saimniecība ir radījusi savu ģimenes “mitoloģiju”, ap kuru centrējas viņu brīvais laiks, iespēja būt atkal kopā un ir arī svarīgs faktors viņu izdzīvošanas stratēģijā. Piecu bērnu ģimenē lauku saimniecība ir nozīmīga ģimenes budžetam. Sievietes stāstā uzsvēta ģimenes kopējā – darba vērtība, kas ir ieaudzināta bērnos. Divas meitas ir profesionālas mākslinieces: viena ir horeogrāfe, bet spiesta strādāt Grieķijā (Latvijā darbu specialitātē nevarēja atrast) un vēstulē mātei raksta, ka ilgojas *“ātrāk tikt mājās un samīļot gotiņu”*. Otra meita čelliste Liepājas simfoniskajā orķestrī un mācās meistarklasē Mūzikas akadēmijā, *viņa ravē zemenes, stāda tomātus, viņa māk strādāt, viņai nekas nav grūti, jo viņa zina darba vērtību, viņai nav grūti arī orķestrī*. Latviešu kultūras stūrakmens ir smaga darba ētika, kuru vecāki cenšas nodod tālāk nākamajām paaudzēm, dažbrīd pat pilnīgi negaidītās mūsdienu profesionālās dzīves situācijās.*

5.1.1.1. Lauku mājas dzīves harmonijai

Stāstā parādās arī kritiskas atziņas, ka viņa vairs gan nejūtas kā zemniece, jo pēdējie gadi ekonomiski bijuši ar zaudējumiem vai “pa nullēm” (šo izteiksmes veidu lieto vairāki respondenti. – D.B.). Intervijā līdzās romantismam ieskanējās skaudrākas noskaņas, ka no lielā darba ir pārstrādājusies, zudusi agrākā saskaņa ar vīru, jaunākajiem bērniem parādās arī citas intereses nekā tikai lauki. Vērtējot procesu Latvijā, viņa atzīst, ka saprot lauku cilvēkus, kuri bezcerībā nodzeras, ka daudzi vienkārši neko negrib darīt, ka nav tā izslavētā darba tikuma laukos. Viņa uzskata, ka latvietības saglabāšana iespējama laukos un ka lauku

*Reference saglabājās gadsimta garumā aprakstos par māksliniekiem un zinātniekiem, kuri brīvā laikā kopa piemājas dārzus: *Man vajag tikai ielikt rokas zemē un ar mani viss ir atkal kārtībā*.

Piemēram, par references “ielikt rokas zemē” izplatību – trešās Atmodas līderis J. Peters intervijā laikrakstam par notikumiem pirms 15 gadiem stāsta – *Tas skan palētiski, bet 31. maijā aizbraucu uz laukiem, notupos un, lai gan neesmu mistiķis, iebāzu rokas zemē. Tādā veidā nomierinājos. Zināju, ka plēnumā tiks pateikts daudz, un perestroikas process tiks pacelts jaunā līmenī* (Diena, 2003., 31. 05.)

dzīves apstākļus iespējams tuvināt pilsētai, lai sievietēm atvieglotu mājas dzīvi. Stāstījuma intonācija bija enerģijas pilna, kura mijās ar rezignāciju par ienākumu perspektīvas zaudēšanu šodien, kad zemnieku saimniecības kļūst nerentablas. Stāstā parādās atsauce, ka sabiedrībai vajadzīga *stiprā sieviete*, ka viņu ir pārāk maz un tāpēc daudzās nebūšanas šodienas zemnieka dzīvē, jo *stiprā sieviete ir tā, kura nevis strādā, bet organizē, viņa pārrauga savu saimniecību. Sieviete ir saimniece un dzīves stratēģe, bet nevis strādniece*. Šī sižeta līnija iezīmē zemnieku sabiedrības uzskatu, ka sieviete ir tik pat nozīmīga un svarīgāka par vīrieti, jo viņa atbild par noteiktu sieviešu darba sektoru saimniecībā. Respondente redz sievieti mūsdienu lauku sētā kā vadītāju un noteicēju, kurai līdz ar to deleģēta arī atbildība. Viņas atsauce ir par labu tradicionālās sabiedrības – patriarhālās zemnieku sabiedrības dzimumu lomām, kur sievietei ir līdzvērtīga atbildība ar vīrieti. 20 gadsimta Latvijas vēsturē vīrieši ir krituši karā, un zemnieku saimniecības vadījušas sievietes, tāda situācija kultūrā ir veidojusi priekšstatu par visu varošām un spēcīgām sievietēm, kuras darba ziņā spēj aizvietot vīriešus. Arhetips saglabājies latviešu sabiedrībā arī mūsdienās, spēcīgas lauku sievietes kultā, piemēram, dažādie konkursi lauku sievietei.* Sieviete stāsta par uzņēmību sākt lauku darbu bez priekšzināšanām, jo visas zināšanas un iemaņas apguva, strādājot un lasot lauksaimniecības literatūru. Kompetence un māka izmantot jaunākās atziņas lauksaimniecībā padarīja viņu par autoritāti daudzos jautājumos pat īstajiem lauku cilvēkiem. Viņa izbrīnīta secina, *interesanti, ka lauku kaimiņiene atnāk pēc padoma, kad viņai problēmas ar lopiem* un ir gandarīta, jo padoma lūgšana nozīmēja uzņemšanu par savējo lauku dzīvesvietā.

5.1.1.2. Laucinieki un pilsētnieki

Pilsētnieku iedzīvošanās laukos – tie visbiežāk ir stāsti par vietējo iedzīvotāju skaudību, neizpratni, nedraudzīgumu un pat ļaunprātību, un pat arī tad, kad atnācēji pierāda

* Latviešu kultūras pašreferance, sastopoties ar jaunajām uz brīvo tirgu orientētām vērtībām, radīja savus skaistumkonkursus kā atšķirību Mis Latvijai, kuru organizācija un procedūra ir līdzīga kā citās zemēs. Latviešu tradicionālā kultūrā ārējiem skaistuma dotumiem un romantiskajam attiecību modelim nav ierādīta līdzvērtīga pozīcija kā Rietumu zemēs. (Sk.: Beitnere D. Latviešu tradicionālā kultūra: prāts un mīlestība//*Karogs*, 1997, Nr. 10, 172.-187.) Latviešu kultūra 90. gadu sākumā rīkoja novadu jauniešiem konkursu, kurā līdzās patīkamai ārīnei pretendentiem bija izvirzītas iemaņas un zināšanas par lauku saimniecību. Tā zemnieku kultūra reaģēja uz jaunajām dzīves vērtībām, līdzās skaistumam izvirzot prasību pēc iemaņām jeb tikuma (Sk.: Бейтнере Д. Женщины Латвии и новое время. *Феминистическая теория и практика. Восток-Запад*. СПб., 1996.с. 56-63).

saimniekošanas iemaņas, viņi tiek uztverti ar aizdomām. Pēc visa piedzīvotā viņa atzīst, ka vairāk nevarētu dzīvot kopā ar citiem, pat ne ciematā, bet grib dzīvot vieni, būt savā mājā – dabā. Atsevišķas lauku saimniecības, kā ģimenes lauku dzīves veids, ir tas, kas raksturīgs Latvijai, tāpēc neatbalsta lielos zemniekus, jo viņiem zūdot tā lauku dzīve, *tas jau ir kolhozs, viņi tikai pārtrauga, tas ir viens liels business un kolhozs ne labākajā variantā. Tie darba apstākļi vēl nav pat ne tuvu tam, kā bija kādreiz kolhozos.* Viņa domā, ka lielsaimniecību īpašnieki par daudz nostrādina savu ģimeni, savus bērnus, un secina, ka viņu ģimenēs kaut kas ir pazaudēts. No sievietes stāsta izriet secinājums, ka dzīvē galvenais ir *mīlestība un bērni, viss pārējais ir pakārtots, arī tas materiālais.* Viņi varēja paplašināt saimniecību, bet pēc tā netiecās, jo maza saimniecība ir labāka, īpaši redzot, cik daudzas sievietes smagu darbu dēļ ir zaudējušas veselību.

Sievietes intervijā lietotas atsauces uz :1) lauku māju kā latvietim komfortablu un harmonisku dzīves vidi pretstatā pilsētai, kur latvietis izjūt diskomfortu dzīvesvietas un darba apstākļu rezultātā; 2) lauku saimniecība ir vide, kur ieaudzina latviešu klasisko zemes darbu vērtību; 3) ka lauku darbus pilsētnieki var iemācīties no grāmatām, kas faktiski parāda pilsētnieku dinamismu, spēju orientēties jaunajā dzīves situācijā; 4) tradicionālās zemnieku sabiedrības *stiprās sievietes* kultu.

5.1.2. Vidzemes vīrieša stāsts

Dzīvesstāsts uzklauts Vidzemē, lauku mājās ar senlaicīgām mēbelēm, kur katrai bija savs stāsts par to, kā tās nonākušas viņu mājā. Respondents ātri pārtvēra iniciatīvu, lai izrādītu māju un pastāstītu par apkārtni, parādīja dzimtas svarīgākos dokumentus. Intervija-dzīvesstāsts bija kā sirdsstāsts, jo tajā ietilpa ne tikai ģimenes un dzimtas vēsture, kura tika pasniegta integrēta Latvijas valsts vēsturē (rakstnieka A. Grīna apcietināšanas, dzimtas vīriešu dalība atbrīvošanas kaujās, deportāciju un saņķanā terora pārdzīvojumi. Stāsti par dzimtas vēsturi un valsts vēsturi šai ģimenē tiek nodoti no paaudzes paaudzē). Respondents stāstīja un no aizkustinājuma raudāja. Mājas saimnieka stāstā dzīves vērtības sakausētas ar kultūras pašreferenci un veido dzīves asi, ap kuru centrējas visa viņa dzīve un kas bijusi svarīga, arī dzīvojot un strādājot pilsētā.

Vīrieša stāsta emocionalitāti un attieksmi pret pašreferenci raksturo viņa lietotie izteikumi: *“sākās atmoda, sen gaidītā un izsapņotā”, “mums gēnos ir zemnieku gars...”, “ģimenes vēsture gēnos iespaidoja izvēli dzīvot laukos”, “nolēmu mainīt ierasto trolejbus vadīšanu un Rīgas dzīvesveidu tāpēc, ka pienāca sengaidītais, neticami, bet īstenībā – komunisma sērgas un dzīves veida sabrukums, un radās iespēja savus sapņus īstenot”.*

5.1.2.1. Brīvība

Respondenta dzīves kvalitātes vērtējumā izskan doma, kura dominē gandrīz visos stāstos – *laukos tu vari justies brīvs, daba tevi sveicina agrā rītā, vēlā vakarā*. Brīvības tēma stāstos parādās kā arhetips, kas atbalso senu un tālu pagātni un atgādina par brīvības izjūtu, kuru šodienas cilvēkam var sniegt vienīgi lauku dzīve. 20. gadsimta garumā brīvības tēma latvietim nozīmē arī brīvību no jebkādām varām, un brīvība justies saimniekam uz savas zemes. Mūsdienās tā nozīmē arī būt brīvam no dzīves “guļamrajonos” daudzstāvu mājās, kur latvietis nejūtas kā savā vidē, arī brīvība no darba vietām, kur pieņem darbā vai atsaka darbu pēc nacionālā principa.

Tēma par brīvību un dzīve dabas vidū ir viena no Rietumu kultūras mūsdienu dzīvesveida kvalitātēm, bet tādā nozīmē, kā to saprot latviešu kultūras dalībnieki, tai vēl pievienojas pašreferences *dzīves pasaules* horizonts un tiek uzpildīts ar kultūrā saskaņotām pašreferencēm kā tautu vienojošo identitāti – īstens latvietis dzīvo laukos.

5.1.2.2. “Slimā pilsēta”

Lauku māja un zeme sniedz izjūtu par stabilu piederību videi, kura attēlota oriģinālliteratūrā un kura dzīvo stāstos no paaudzes paaudzē. Lauki ir vieta, kur uzņemt viesus, kur labi jūtas visa ģimene, un tie ir kontrastā pilsētai, jo *pilsēta ir slimā. Vairāk tur nekā nav, kur dvēseli remdināt, – kā baznīcas, krogi, teātri un sliktis gaiss, drūzmēšanās visur, bailes, ka neizvelk maku... nepatīk drūzma, nepatīk gaiss, nepatīk kosmopolītisms – tur nav latviskuma ne tirgū, ne veikalā, ne uz ielas*. Savu dzīvi pilsētā uzsācis piespiedu kārtā un tāpēc pilsētas vidi nav

varējis pieņemt, tas notika, *kad zemi atņēma un pienāca kolhozu laiki, darbam nebija jēga – maksāja 5 kapeikas par izstrādes dienu. Lauku darbam zuda jēgas. Vecāki ieteica iet mācīties un dzīvot pilsētā.* Respondents ar lauku mājām attiecības veidojis visu darba mūžu, arī tad, kad vēl dzīvoja Rīgā, vienmēr zinājis, ka atgriezīsies lauku mājās, un neatkarības atgūšana veicināja šo procesu. Neskaitāmie apbalvojumi par teicamu darbu (visu mūžu nostrādājis par trolejbusa vadītāju), sasniegumi sportā un daudzie brīvā laika nodarbes veidi liecina par atvērtu un dinamisku personību, kura tomēr neieaug pilsētas dzīvē, bet saglabā pieķeršanos lauku mājām, sētai un zemnieka dzīvei. Stāstā ir daudz par saimniekošanas problēmām laukos 90. gados un piedzīvoto vilšanos.

5.1.2.3. Romantiskā pagātne

Atmiņas par vecāku mājām un tur valdošajiem tikumiem kontrastē ar šodienas attiecībām laukos – tagad un toreiz, *kad laukos cilvēki gāja viens otram palīgā, viens otram palīdzēja, neprasīja samaksas. Tagad ir otrādi, cik maksāsi, pajautā vispirms.*

Idealizējot pagātņi, kura kontrastē ar cilvēku attiecībām šodienas laukos, respondents secina, *ka tēvam (arī mātei) bija tikai 3 klašu izglītība, bet viņš bija daudz gudrāks, salīdzinot ar tagadējiem vidusskolas beidzējiem, īpaši cilvēku attiecību kultūrā.* Atšķirības starp pilsētu un laukiem, pagātņi un šodienu stāstījumu dramatisē un romantizē, tagadni redz nepievilcīgu, bet pagātņē saskata darba tikumu un kopības sajūtu: *Mātes brālis pats konstruēja kuļmašīnu un brauca pa visām apkārtējām saimniecībām, no mājas uz māju. Tās bija jaukas bērniņas atmiņas, kad pēc kulšanas darbiem visi kaimiņi sapulcējās kopā un dejoja pie patafona spēlētas mūzikas. Bija klāti galdi un alus, bet nekad nebija piedzērušu.* Atmiņas par talkām un ballēm pēc tām ir daudzos stāstos, un pieder pie “veco labo Ulmaņlaiku” apcerēm, kurās gribas atgriezties, jo tur ir tā Latvija, ar kuru auguši, bet tajā atgriezties var tikai atmiņās. Respondents aktīvi rakstījis preseī, neskaitāmas reizes ticis intervēts, un jau sen formulējis savu attieksmi atgriezties laukos – *Tikai viena vienīga mērķa labad – lai mana Tēvzeme Latvija kļūtu tāda, kāda tā bija kādreiz, gribu dot kaut mazu kripatiņu šā mērķa sasniegšanai* (Skat.: *Satiksmes Darbinieks*, 1990. 23. 08.). Pazemība sava devuma apzināšanā netieši runā par zemnieka vērtību sistēmu, arī deminutīva

(“kripatiņa”) lietošana atgādina kultūrā plaši lietoto “savš stūrītis, savš kaktiņš”. Latviešu naratīvos parādās deminutīvi, kur parasti tie neiederas, un tas liek domāt par dainu dzejas ritmikas un etosa saglabāšanos kā izglītības un socializācijas rezultātu (gotiņas, telītes – *mums ir viens zirdziņš* u. tml.). Izteiksmes veids kontrastē ar dzīves realitātes skaudrumu un, šķiet, lietots tādā pašā nozīmē kā latvieši tradicionālā sabiedrībā, lai izlīdzinātu skarbo realitāti ar kaut ko nozīmīgu vērtību sistēmā. Neraugoties uz zemniekošanas grūtībām, vīrietis apliecināja, ka dzīvos laukos, jo te ir bijušas tādas dzīves vērtības, kuras vēlas saglabāt arī nākamajām paaudzēm, tas gan tiek izteikts vēlējuma formā, jo jaunā paaudze orientējoties uz dzīvi pilsētā.

Respondents stāstīja, kā viņš saprot references iespaidu cilvēka darbības motivācijā: ko cilvēki atkārto un kā tas var iespaidot iespējamo rīcību. *Pie varas ir materiālisma paaudze, tā domā tikai par naudas taisīšanu. Kad Hānbergs uztaisīja to palīgu tirgu, šeit strādāja 4 studenti (no RTU), tie pie vakariņu galda stāstīja, ka no valsts ir jāzogs, un, kad cilvēks ir bagāts kļuvis, tad var citiem palīdzēt.* Respondents ar sarūgtinājumu konstatē, ka šodien līdzīgi domā un rīkojas daudzi cilvēki, kuri ir varas pozīcijā.

Vīrieša stāstā rezignācija par zudušo darba morāli un deformētiem morāles principiem ir viena no emocionālākām intervijām un vietām atgādina A. Apiņa aprakstītos Vidzemes hemhūtiešu draudžu locekļu pašsacerētos dzīvesstāstus (*Apinis, 1992: 75*). Respondenta tēvs bijis draudzes pērminderis un svētdienas rītos mājās skaļi lasījis reliģiska satura grāmatas un dziedājis, *mājās valdīja svētlaimība*. Intervijā tika nolasīts tēva garīgais testaments, kas uzrakstīts īsi pirms nāves, stilistiski tas atgādina dzeju un norāda uz teksta emocionālo tuvību ar brāļu draudžu kristīgo vērtību segmentu. *Par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē es uzskatu visu to, ko mans tēvs savā vēlējumā, mums bērniem, īpaši man kā dēlam, kura rokās viņš arī aizmīga, novēlēja, kaut gan dažā rindā vēlētais grūti izpildāms. Piemēram, naidnieku par draugu gūt – kā lai ļaunuma, nodevības izpildītāju gūt par draugu – tas nav viegli. Vēl varu teikt, ka nauda ņem virsroku virs godīguma, un ilgi tā tas acīmredzot būs, jo paaudze, kura 50 gados morāli kropļota, tik ātri nemainīsies, bērnu bērnos varbūt.* Latviešu darba un savstarpējo attiecības morāles deformācijas šodienas un rītdienas perspektīvā iespējams labot, jo *svarīgākais ieguvums – brīva Latvija, nacionāla valsts, kura pilnveidojama un atjaunojama. Atziņas – ir labi, ka tā ir, bet kur izvēlēties uzticamus valdības vadītājus, daudziem ir divas sejas - raksturi.* Respondents ir politiski

aktīvs, LNNK partijas biedrs un jūtas *100 % piederīgs laukiem. Ja būtu pareiza valdības lauksaimniecības politika, nav jābūt lielām saimniecībām, pietiktu ar 30 – 50 ha zemnieku saimniecībām.* Domā, ka paši zemnieki atrisinātu, cik lielām būtu jābūt saimniecībām, kurš gribēs, turēs lielas vai mazas saimniecības, *jo tas ir dzīves veids, senču dzīves veids.*

Vidzemes vīrieša intervijā lietotas atsauces: 1) ka izdzīvošana un izlīdzināšana ir kā divas pamata stratēģijas, kuras iezīmē mūsdienu pašreferences *mēs – zemnieku tauta* izpratni, ne tikai šajā intervijā vien. Cilvēki jūtas lepni, ka saglabājuši senču krātās dzīves vērtības, smago darbu un atkarību no zemes, jo būt zemniekam ir iedomātā vēsturiskā kopība ar iepriekšējām paaudzēm; 2) stāstos pilsēta ir latvietim nedraudzīga, kosmopolitiska, arī “slima” vide; 3) starpkaru Latviju idealizē un romantizē, veidojot kritisku attieksmi par šodienu. Morāles normu deformācijā vaino 50 okupācijas gadus; 4) dzīvesstāsta bērnības atmiņas veido lepnumu par tautas pagātņi un kauna izjūtu par šodienu.; 5) atkārtoto pieņēmumu, ka zemnieki kā politisks spēks spētu sakārtot Latvijas šodienas ekonomiku.

5.1.3. Vīrieša stāsts Zemgalē

Trešā intervija-dzīvesstāsts pierakstīta lauku mājās, netālu no Kārļa Ulmaņa dzimtajām mājām “Pikšām”. Intonatīvi bagāta intervija, ar daudz pauzēm un koncentrēšanos nākamajam sižetam un, pārsniedzot intervijas žanru, bija publiska dzīvesstāsta prezentācija klausītājiem (piedalījās sieva, mazmeita un mazdēli) par izsūtījumu uz Sibīriju, tur piedzīvoto un pārdzīvoto.

Pirmā reference tradicionālai latviešu kultūrai bija nolasāma piebraucot pie mājas - pļavā saimnieks grāba sienu baltā krekļā. Baltais krekls ir ne tikai metafora dainās, kā prakse tā kļūs *autopoiētiska*, jo kopā ar viņu strādāja divi pusaudžu zēni, kuri šo normu iespējams pārmantos, ja viņi kļūs zemnieki. Dotā intervija lauku mājā, saskaņā ar P. Rikēra pieeju, ietver vēl divas realitātes: viena saistīta ar īpašu lingvistisku realitāti (kas atspoguļojās arī intervijā ar minēto zemnieku) un otra ar īpašo verbālo intonāciju valodā, vienojot formu ar saturu. Intervija-dzīvesstāsts klausītājiem, arī mājas ļaudīm, nozīmēja ekspektācijas ar tādu gaidu efektu, kurš atstāja iespaidu arī uz darba autori. References “es” mijās ar referenci “mēs”, un saskaņā ar P. Rikēru, veidoja hermeneitisko apli (Ricoeur, 1988: 165), no stāstītāja uz klausītājiem, un no klausītājiem uz runātāju.

5.1.3.1. Lauki dvēselei

Intervijā respondents par savu dzīvi laukos runāja kā par izjūtām, *ko nevar aprakstīt vārdiem un ka lauki cilvēka dvēselei dod vairāk kā pilsēta*. Apkārtnes redzējums mūža gaitā bija pakārtots laukiem, pat *arī pilsētā dzīvojot, dzīvojām kā laukos, daudz staigājām pa mežiem, purviem*. Intervijā vairākkārt tika uzsvērts, ka, pilsētā dzīvojot, vienmēr tiecies pie dabas, arī Rīgā dzīvojis privātmājā ar dārzu, kas kaut kādā ziņā atgādināja laukus. Viņa motivācija atgriezties laukos bija līdzīga kā daudzās citās intervijās teiktajam: *Nodarboties ar zemi – tas ir gēnos. Katram latvietim iekšā sēž zemnieks. Un mēs gribam to noliegt (ļoti ilgi pauzē - D.B.) - tā ir pēdējā muļķība*. Respondents stāsta, ka viņa tēvs bija aizgājis no laukiem, viņu raksturo īsi un lietišķi, ka *viņš bija pilsētnieks, viņš bija atslēdznieks*. Intonācijā jūtama nosodījuma attieksme, ka tēvs aizgāja no laukiem un kļuva pilsētnieks, un neatgriezās pie zemes. Stāsta sižets raksturīgs visām intervijām, un, proti, pilsētnieki ir kaut kas tāds, kas ir īslaicīgs, jā, viņi ir dzīvojuši pilsētās, bet vienmēr skatījušies atpakaļ pār plecu uz laukiem. Lauki deva patvērumu un pabaroja divos pasaules karos, aktualizēja jautājumu par izdzīvošanu, nodrošināja iztiku tām ģimenēm pilsētā, kurām bija lauki*.

Respondents stāsta par darba komandējumiem Krievijā un tur gūtajām atziņām par latvietību un viņa dzīves telpu. Par piederību lauku videi, tuvību dabai viņš saka, *kad nedēļu dzīvoja Maskavā un cilvēku burzmā, ir labi pēc tam pazust Ķemeru purvā, lai būtu tālāk no šīs varzas*. Tas bija radikālākais izteikums par pilsētu un tās sabiedrību.**

* Par latviešu valodā lietoto apzīmējumu *lauki*, ar ko saprot gan lauku mājas, saimniecību un piemājas zemi (ir arī vēl otrs nedaudz žargonēts apzīmējums – “*jābrauc uz zemēm*”, kas radies padomju laikā, kad pēckara paaudzei piespiedu kārtā bija jābrauc “celt” lauksaimniecību uz t.s. neskartajām zemēm). Tāpēc naratīvos, kur parādās izteiciens – *jābrauc uz zemēm*, saklausāma tāda kā piespiedu, arī ironiska attieksme, kura liecina par pārmaiņu iespējamību kultūras pašreferencē.

**Pētījuma laikā nācās dzirdēt vēl kādu radikālu attieksmi par pilsētu. Tā piederēja kādam sirmam kungam laukos, kurš gan neatbilda pētījuma grupai, jo nebija saistīts ar zemkopību, lai gan dzīvo laukos, ir pensijā un pilsētas dzīvoklī tikpat kā neuzturas. Sarunā viņš stāstīja, ka visu mūžu nodzīvojis Rīgā, jo tāds bijis darbs, bet 17 gadu laikā pat līdz pilsētas centram nav aizbraucis, jo – *pilsēta man riebjas*. Nepatiku pret pilsētu var sastapt jebkurā sabiedrībā, latviešu referencē pilsēta apdraud latvietību. Tas nav tikai pilsētas un lauku konflikts, kas pastāv jebkurā kultūrā. Kultūras reference zinātkāro un inteligēnto latvieti vilina uz pilsētu, bet esot tajā, viņā sāk darboties kāds pretējs spēks, jo pilsētas vide nedod latvietim apstiprinājumu, ka šeit viņš ir saimnieks.

5.1.3.2. Sēta kā vienota dzīve

Respondentam stāstījums raiti plūda pats – *un tie lopi, viņi katrs ir personība. Tai kūti visas govīs ir personības. Mēs ar govi labi draugi un arī ienaidnieki. Pasvied salmus, govīs nikna palika, gāž ar asti pa acīm. Citā reizē iedod viņai ko, kas viņu āpmierina (bumbierus!) viņa ar asti piesit pie krūtīm* (ilgi pauzē un pārdzīvo stāstīto, vēro klausītāju reakciju. - D.B.). *Lai runā un saka ko grib, tā ir dzīvā daba, viņi visi domā. Kad es biju Rīgā, es to visu nesapratu. Te ir ko redzēt. Te ir jādzīvo un jāredz visas tās attiecības.* Latviešu tradicionālā kultūrā ir apdziedātas attiecības ar mājdzīvniekiem, īpaši govīm, un tās ir atnākušas līdz šodienas zemnieka sētai, kura nav lielferma, bet ir saglabājusies individuāla attieksme pret katru mājdzīvnieku, tāpat kā saudzējošā attieksme pret dabu. Stāstā atdzīvojas kaut kas no E. Virzas *Straumēnu* pasaules, tikai modernā kontekstā *-tikai mazā saimniecībā var izveidot attiecības ar lopiem, šeit nav ķīmija, šeit nav inde, šeit ir vide un par to es stāvu un dzīvoju un nekad nemainīšu* (izcēlums mans, lai pasvītrotu paustā intonāciju. - D.B.). Tā ir latviešu zemnieka sēta, cilvēku un dzīvnieku attiecības, lauku vide, kurā visa dzīve norit saskaņā ar dabas ritmiem un harmonijā. Respondents izsaka domu, ka cilvēcei jāatgriežas pie zemes un pie saprāta, *ja tas nenotiks, visa kultūra aizies bojā. Pavasarī, kad nolīst lietūs, vajag iziet ārā, kā te smaržo, to nevar izstāstīt.*

5.1.3.3. Daba un kaimiņi

Attiecības ar dabu ir emocionālas, arī citās intervijās bija izteikums, ka to, ko sniedz daba, *nevar izteikt vārdos.* Tāpēc viņš nosoda kaimiņu, kurš savā teritorijā izmanto ķīmiju lauku mēslošanai, tā ir kā nodevība pret dabu un dzīvību. Attiecības ar kaimiņiem veidojas sarežģītas, jo apkārtnes zemnieki atnācējus no pilsētas uzņēma naidīgi ar neuzticību, bijušas daudzas apzinātas nekrietnas rīcības. Var noprast, ka tiem, kuri visu mūžu dzīvojuši laukos nav aizspriedumu, ražas vārdā izmantot ķīmiju. Stāsts vedina uz atsauci par latviešu literatūrā pazīstamo R. Blaumaņa Indrānu tēva monologu par nocirstajiem kokiem – *bet es nošķiru tos, kuri piepilda manu maku, no tiem, kas piepilda manu sirdi, ar uzticību estētiskām, nevis pragmatiskām, merkantilām vērtībām.* Nocirsto koku vietā ir laukos

izmantotā ķīmija, par kuru runās arī respondenti citās intervijās – *kam ceļas roka bārsīt ķīmiju.*

Šajā dzīvesstāstā atgriešanās zemnieka sētā tiek attēlota kā izglābšanās no pilsētas. Laukos gan ir daudz vairāk jāstrādā, bet te esot miers un klusums, kā arī *te nav putekļu.* Respondents stāsta, ka, dzīvojot laukos, tomēr jūt nošķirtību no pasaules, jo nav satiksme, kā ironija skan atzinums, ka cara laikos te bijis vilciens, padomju laikos autobusi, bet tagad nav nekādas satiksmes. Pilsētas sižets stāstā parādās vēlreiz, bet tā ir kā vieta, kur realizēt savu produkciju, *tikai tik, cik pārdot savu preci.* Respondents gan atzīst, ka šodien latvieši var tirgoties (domādams ne tikai savu preci), bet secina, *tikai nekur vairāk nevar tikt,* tirdzniecībā latviešu maz. Iepriekšējā daļā minēta latviešu distancēšanās no tirdzniecības stratas, jo tā neko ar smagu darbu neražo, bet tikai pārdod. Zemnieka dzīves redzējumā tā nav tik cienījama nodarbošanās kā zemes apstrādāšana un lopu audzēšana.

Intervija-dzīvesstāsts pārstāv latvietības ideju: spītu, kas saista šos cilvēkus pie izvēlētā dzīves veida un dzīves vērtībām, pie zemes. Šodien zemnieks laukos iemieso kaut ko no iztrūkstošā varonības naratīva. Zemgales vīrieša stāsts referencē izmanto šādas idejas: 1) ka latvieši ir ģenētiski zemnieki, kuri noteiktā vecumā tiecas dzīvot laukos, arī kā senču dzīves vērtību un latviskās vides uzturēšana; 2) ka pilsētā latvietis nespēj dzīvot, jo pilsētas dzīve nespēj emocionāli uzlādēt un bagātināt, kā to spēj lauki; 3) attieksme pret pilsētu negatīva, pilsēta vajadzīga tikai tik, cik aizvest lauksaimniecības preci – ātri uz pilsētu un ātri atpakaļ (senāk pat nebija interese tirgot, preci varēja pie pilsētas pārdot pārpircējiem, tā vēsturiski latvieši neizveidoja labu pašreferenci par tirdzniecības sfēru, atstādami to citiem); 4) atnācējiem no pilsētas veidojas sarežģītas attiecības ar kaīmiņiem, tas norāda uz konfliktu starp pilsētu un laukiem; 5) attiecības ar laukiem ir attiecības ar zemi, kurā iegūstama dzīves kvalitāte – tīra vide bez ķīmijas.

5.2. Interviju apkopojums

Apkopojot šajā paragrāfā respondentu lietotās atsauces, var izdalīt šādas svarīgas nozīmes, kuras veido šo cilvēku identitāti saistībā ar viņu dzīves pasauli: 1) ka laukos latvietis var justies brīvs. Brīvības tēma izsaka kaut ko arhetipisku no latviešu nebrīves vēstures; 2)

dzimtas stāsti un vēsture iedvesmo lauku māju atjaunošanu un ir ieguldījums no senčient mantotās Latvijas atjaunošanā; 3) lauki dod tīru dzīves vidi, kurā nav ķīmija; 4) tajā valda harmoniskas cilvēku un mājdzīvnieku attiecības, kuras uzrāda tuvību tautas dziesmām un Ed. Virzas grāmatas *Straumēni* gaisotnei. 3) starpkaru Latviju idealizē un romantizē, viedojot kritisku attieksmi par šodienu. Morāles normu deformācijā vaino 50 okupācijas gadus; 4) dzīvesstāsta bērniības atmiņas veido lepnumu par tautas pagātni un kauna izjūtu par šodienu.; 5) atkārtoto pieņēmumu, ka zemnieki kā politisks spēks un spētu sakārtot Latvijas šodienas ekonomiku; 6) stiprās sievietes kults kā latviešu lauku sētas vadītāja, darbu pārzinātāja, kas šasaucas ar tradicionālās sabiedrības dzimumu lomu.

Šī atsauču grupa atbilst references aģentu idejai par latviešu zemnieku sētu kā pasaules harmonijas modelis. Reference attīstījusies kultūras un dzimtas naratīvu iespaidā, ko bagātinājusi respondentu personiskā pieredze.

Sekojošās atsauces par laukiem ir kontrastā pilsētai : 6) references par pilsētu kā latvietim nedraudzīgu vidi, kurā pilsētas kosmopolitiskajā gaisotnē latvietis jūt diskomfortu; 7) ka latvietis noteiktā vecumā tomēr mēģinās iegūt savā īpašumā lauku māju, pat ja arī nenodarbosies ar lauksaimniecību, jo viņš ir *ģenētisks zemnieks*. Intervijās uzsvērtas īpašās attiecības ar dabu, kuras tiek "mitoloģizētas" stāstot par aurām, dabas izjūtām un emocionāli atbildīgo attieksmi, nesaindējot dabu ar ķīmikālijām.

Pilsētnieka iedzīvošanās laukos ir sarežģīta, kurai palīdz pilsētā iegūtā mobilitāte un dinamisms, - ja ko nezina par lauksaimniecību, izlasa grāmatās. Iemaņas nereti veidojas labākās nekā vietējiem zemniekiem, kuri nāk pie jaunpienācēja pēc padoma. Iegūtā spēja neapjukt sarežģītās situācijās lauku sētā netiek vērtēta kā pilsētas kvalitāte laukos. Tā netiek ievērota references nozīmē un varētu runāt par labu pilsētai, tur iegūtai dinamikai un atvērtībai. Pilsēta referencē netiek ievērota pozitīvā nozīmē.

Visbeidzot, reference *mēs - zemnieku tauta* emocionāli lietota respondentu grupā, kuri dzimuši un vēl atceras pirmskara agrāro Latviju.

5.3. Intervijas ekonomiski aktīvo grupā.

Iepriekšējā paragrāfā tika iezīmēts hipotētiskais komunikācijas loks par referencēm, kuras izsaka sabiedrības references aģenti un laukos dzīvojošie bijušie pilsētnieki. Atsauces komunicējas savā starpā, atsedzot pašreferences komunikācija loku no literāriem tekstiem, izteikumiem, stāstiem - stāstītājiem uz klausītājiem, kuri tās kā identitātes un vērtības uzņem savā referencē un realizē arī darbībā. Šajā paragrāfā intervijas, kuras raksturo pragmatiskāki mērķi – ko cilvēki sagaidīja, dzīvojot un cītīgi strādājot laukos, vai iespējams labi nopelnīt. Intervējamo lokā cilvēki, kuri atguva dzimtas vai ģimenes lauku īpašumus, gan arī tie, kuri jau 80. gados pameta pilsētu. Tajā skaitā bija arī t.s. *Breša zemnieki* (*Breša zemnieki* apzīmējumu intervijā lieto paši respondenti un apzīmē tos kā zemniecības “zelta gadu iespēju” vai zemniekošanas “labie laiki”, kad pēdējos padomju Latvijas varas gados, tika radīta labvēlīga valsts programma privāto zemnieku saimniecību attīstībai).

Atstāt pilsētu un mainīt profesiju, radikāli mainīt dzīvi – ir nopietns pavērsiens dzīvē, un šī tēma ir socioloģiski interesanta jebkurā sabiedrībā - kāda ir viņu rīcības motivācija? Intervētajiem cilvēkiem bija pilsētas profesijas, ievērojamu mūža daļu viņi pavadījuši pilsētā. Kas viņus mudināja atgriezties laukos, mēģināt integrēties vidē, kurā viņus ne vienmēr pieņēma un piespieda apgūt jaunas zināšanas? Varam jautāt, kāpēc viņi, mainoties sociāli ekonomiskajai situācijai, nemēģināja kaut ko jaunu apgūt pilsētā? Kāpēc arvien vēl, runājot T. Tisenkopfa vārdiem, *...tuvāk pie zemes, kas skan kā atgādinājums savs kaktiņš, savs stūrītis zemes?* Kāpēc latvieti sauc ne tikai ģimenes īpašumi, kuri tika atgūti 90. gadu sākumā? Intervijās bija *stāsti* par aiziešanu “uz laukiem” arī 80. gadu sākumā, un tieši šiem cilvēkiem visgrūtāk bija sameklēt skaidrojumu savai rīcībai. Divās intervijās respondentiem bija grūti argumentēt, kāpēc viņi aizgājuši dzīvot uz laukiem, kur tikai *Breša zemnieka* statusā finansiāli bijis viegli, pārējais tika raksturots kā grūtības iedzīvoties lauku cilvēku vidē, kuri nepieņēma pilsētniekus, kaitēja tiem, un pēdējā desmitgade ir pat likusi mainīt neskaitāmas nodarbes, pielāgotas lauku vajadzībām, bet ne reizes viņiem nav bijusi doma par atgriešanos pilsētā. Kas šo cilvēku uzskatos ievēdojies no kultūras pašreferences un izglītības koda un kas pārtapis viņu sociālā darbībā?

Vai viņi bija kultūras vērtību pārraidījumu konceptu (izglītības latentā funkcija) iespaidā, kurus paši neapzinājās? Vai arī viņu rīcību noteica naratīvi, kuri iespaidoja viņus no

bēmības un dzīvoja sapņu veidā viņos, līdz radās reāla situācija tiem sekot? Respondentus raksturo viņu lēmums – atstāt pilsētu, profesiju, draugu un paziņu loku un mainīt profesionālās kompetences segmentu. Apstākļu maiņa veidoja noteiktas darbības, kuras pavadīja dzīvesveida un dzīves vērtību izmaiņas un kuras dažbrīd palika neapzinātas.

5.3.1. Smags darbs

Intervijās stāsti galvenokārt ir tikai par smagu darbu, par to, ka zemnieku saimniecība nenes ienākumus, tā ir tikai izdzīvošana - grūti savilkt galus, ģimene aug, un bērniem vajag izglītoties. Saimniecības ienākumi desmit gadu laikā sarukuši (lieto izteikumu “pa nullēm”) un šodien intervējamie raksturo saimniekošanu laukos kā “*dārgu hobiju*” un tikai kā brīvā laika pavadīšanas veidu. Daži respondenti atgriezušies pilsētā, bet lauku saimniecību saglabājuši tikai personiskām vajadzībām. Tie cilvēki, kuri atgriezās laukos, tur arī palika un mēģināja rast jaunus veidus, kā nopelnīt savā saimniecībā, un sevi par zemniekiem vairāk neuzskatīja, bet vairāk orientējās uz to, kas ir vispār pieprasīts tirgū, valsts iepirkumos vai sabiedrībā – lauku tūrisms, transporta pakalpojumi un ekoloģiskā saimniekošana. Divi no 16 respondentiem mainīja dažādus saimniekošanas modeļus: no graudkopības uz lopkopību, tad uz mežsaimniecību, aktīvi sadarbojās ar Lauksaimniecības ministriju (rakstījuši ieteikumus likumdošanas uzlabošanai, dibinot dažādas lauksaimnieku organizācijas, arī veidojuši pašdarbības kolektīvus), arī organizējuši un piedalījušies zemnieku protesta akcijās. Tie ir cilvēki, kuri arī pilsētas dzīvē bija sociāli aktīvi, un, nonākot jaunajā dzīves modelī – laukos, ir aktīvi arī kā lauksaimnieki.

Intervijā tikai viens respondents sevi konsekventi sauca par zemnieku, pārējie bija nomainījuši referenci – sevi saucot par lauksaimniekiem, darba organizētājiem vai vienkārši savu dzīvi saistīja ar laukiem un tāpēc jutās kā laucinieki, bet ar latviešiem raksturīgo uzsvērto interesi par kultūru, ar interesi par dzimtas un novada vēsturi, dabas ainavu un biotopu veidošanu. Intervētie cilvēki devās uz savām dzimtas mājām, atguva zemi vai arī vēl agrāk, 80. gadu nogalē, dažādu motīvu vadīti, kļuva par *Breša zemniekiem*; viņu kopējās idejās ir šādas raksturīgas references.

5.3.2. Īstens latvietis

Uz jautājumu, kāpēc vēl turas pie laukiem, jo nu jau ar smagās mašīnas transporta pakalpojumiem var arī mēģināt pelnīt pilsētā, viens no respondentiem nemāk atbildēt. Tad vienīgo reizi, kad intervijā pajautāju tieši par attieksmi pret latviešu pašreferenci, viņš tā kā atmodās un bija priecīgs par to, ka var pateikt skaļi – *nu jā, tas jau tā ir. Gan jau latviešiem arī pilsētā dzīvojot, saknes iet uz laukiem. Brīvajā laikā latvieši meklē laukus, velk pie zemes. Tas laikam gēnos.* Respondents nebija saistīts ar ģimenes lauku īpašumu atgūšanu, viņa aiziešana uz laukiem 80. gadu sākumā bija viņa iekšējas sajūtas vadīta, kuru viņš intervijā nemācēja argumentēt, līdz brīdim, kad tika piedāvāta atsauce uz pašreferenci. Tas vedina domāt, ka latviešu sabiedrības izglītības standartos ir integrēta ideja par latvietību laukos, kas bērniem tiek iemācīta kultūras vērtību pārraidīšanas veidā – *interpenetrācijā* un kura iespaido lēmumu veidošanos dažādos dzīves posmos tā, ka cilvēks to var arī tieši neapzināties. Vīrietis kā vienīgo tautas identitāti, kas savienota ar dzīvesveidu un vietu, izteica vārdiem – *ja esi īstens, vai gribi būt īstens latvietis, tev jādzīvo laukos.*

5.3.3. Lauki ir kaut kas lielāks

Viņš stāsta, ka dzimis un audzis pilsētā, tad aizgājis dienēt, tur nokļuvis specvienībā, elitārās armijas vienībā. Kad demobilizējies, Rīgā piedāvāts labi apmaksāts darbs, bet izvēlējis dzīvi laukos. Tolaik viņu motivēja ticība lauksaimniecības perspektīvai, un arī citās intervijās tik bieži minētais: *gribēju justies brīvs, godīgi pelnīt naudu* (godīgi pelnīt naudu ir sinonīms dzīvei laukos. – D.B.). Viņš stāsta, ka jau jaunībā brālis gājis uz kino, bet viņam – *labāk skaldīt malku nekā iet uz kino.* Izteikumā redzams, ka viņam no jaunības dienām saglabājusies dzīves vērtības izpratne par to, ka dzīves pamatā ir smags darbs un rutīna, kuru var saprast kā zemnieka dzīves vērtības. Viņa intervijā izskan pakļaušanās situācijai un misijas apziņa būt zemniekam kā dzīves veids: *Tāpat kā pret to netaisnību* (domāta netaisnība pret zemniekiem. – D.B.), *tauta nepamodīsies, viņa ir pieradusi, tas ir gēnos jau, ka vienmēr kāds ir uz kakla, tā netaisnība jau ir pierasta. Tauta ir pacietīga un stūrgalvīga. Tāpat, lai cik nemaksā par to pienu, viņš iet un turas pie tās govīs. Tas ir dzīvesveids, tas arī*

uztur pie dzīvības. Respondentam ir 40 gadu, savai dzīvei citas iespējas viņš vairs neplāno, jo zeme ir kā enkurs, kas piesien un liek strādāt. Ja mežu izcirtām, tad stādījām mežu. Zeme – tas ir dzīvesveids. Pat braucot ar mašīnu, var sajust kā smaržo pļava. Respondentu izteikumi par attiecībām ar zemi un dabu atgādina literāro tekstu noskaņas, kuras no intervijas uz interviju tiek atkārtotas dažādos salikumos. Intervijās līdzīgu domu pasaka daudzos veidos, kādai sievietei zemes sajūta ir kaut kas lielāks. Domāju, ka man ir paveicies, kad nokļuvu laukos. Kas tas ir, nav pateikts nevienā intervijā līdz galam, bet norāda uz emocionālu pieķeršanos, kuru, ja nesaprot uzvedinoši, vārdos nevar izskaidrot.

5.3.4. Motivācija darbībai

Intervijās runā arī cilvēki, kuri ir pirmās paaudzes pilsētnieki, un, dzimtām atgūstot savu zemi īpašumā, viņi atgriezās laukos. Cilvēki uzsver, ka tas bija materiālu apstākļu motivēts solis, saistīts ar atgūto dzimtas vai ģimenes zemi, ar saimniecību un nespēju to pamest, jo *vecāki pierunāja, tur ir daudz zemes, lai tikai lauki būtu apsaimniekoti*; citā intervijā teikts: *tēvs ar brāļiem jaunībā bija devuši viens otram zvērestu, ka kāds vienmēr nāks te dzīvot un turpināt ģimenes tradīciju*, vai arī radi teica: *kurš gan cits, ja ne Tu!* (radi vai arī tēvs un māte piespieda). Bieži tiek minēts, ka radu konslijs nolēmis, kuram no radiem ir jāatgriežas laukos un dzimtas interešu vārdā jāsaimeņo un jāatgriež saimniecībai bijušais spožums. Intervijās atspoguļojas, ka citu teiktais (naratīvs) ietekmējis, saglabājies gadiem ilgi - no stāstiem bērniībā līdz lēmumam atgriezties uz dzīvi laukos.

90. gadu sākumā sākas “*lielā atgriešanās*”, kā atcerējās respondents, ka *90. gadu sākumā lēmumu pārceļties uz laukiem iespaidoja eiforija, latviešiem šķita, ka visi cels lauksaimniecību*. Individuālā pieredze šajā piemērā tiek saistīta ar sabiedrību kopumā, ar tajā valdošo tā brīža izjūtu, kura raksturota kā eiforija. Cilvēki stāsta, kā ļāvuši sevi pierunāt un kā tajā iesaistījušies bez priekšzināšanām par lauksaimniecību, jo ģimenes vēsture iespaidoja doties saglabāt senču zemi no aizmirstības. Daudziem tā bija ilgi gaidītā iespēja spert kāju sētā, kur saimeņoja citi ļaudis, pat arī tad, ja māja nebija saglabājusies. Emocionālu pārdzīvojumu radīja doma, ka staigās tagad, pa senču koptu zemi – *šeit atnākot, ir nācies domāt, ka te staigāja vecaistēvs un vecāmāte. Un ko un kā viņi būtu darījuši.*

Kāda sieviete lieto apzīmējumu, ka *dzimtas, kuras nāk no laukiem, nāk ar spēku iekšā*. Kādreiz (padomju laikos) uz tām vietām, kur atradās dzimtas mājas, cilvēki brauca tikai, lai palūkotos, lai tikai kājām pieskartos zemei – *tur jūt to spēku, ko nevar izskaidrot. Nejūtu atmiņas no mātes puses, tās mani neaizskar, jo māte pilsētniece, bet dzimtas no laukiem nāk ar spēku iekšā. Tēvs nāk no laukiem, tur es jūtu to spēku. Tas ir, kad sievietes precas un jūt dzimtas uzvārda spēku*. Atšķirībā no mātes, kuras dzimtā ir pilsētnieki, tur šī spēka neesot, tāpat kā neesot piederības un sakņu izjūtas. Intervējamā atzīstas, ka *tās ir tās saknes, ko nevar vārdos pateikt*. 20. gadsimta kontekstā motīvs par vārdos nepasakāmo ir mūžīgs, tomēr varam ieraudzīt, ka nepasakāmais kā jaunas, laicīgās reliģiozitātes attiecas uz dabu un personisko, ģimenes vai dzimtas vēsturi un saskan ar modernās sabiedrības sekularizācijas raksturu – pieaug interese par individuālo vēsturi (dzīvesstāstu), un arī ģimenes un dzimtas vēsturi (Jensens, 1997:42).

5.2.5. Nozīmīgākās vērtības

Dzīvi pilsētā vērtē atšķirīgu, kā neciešamu: *Rīgā dzīve nepanesama, transports pārpildīts, visur rindas... tāpēc nolēmu iet uz laukiem, dzīve Rīgā bija apnikusi*. Dzīves problēmas un nelaimes (nomira vīrs) vedināja domāt par atgriešanos pilsētā, *bet tad es iestādīju veselu hektāru bērzus, un tad viss bija kārtībā, tad es sev teicu: tagad esmu palikusi šeit un piesējusī sevi ar bērzu birzi*. Arī šajā respondentu grupā parādās ezoteriskas domas: *respondente sākusī redzēt āderes, ūdens līnijās zem zemes, ka pirmos gadus bija sajūta, ka tā vieta nepieņem, bet ar to vietu ir jāsarunā... materiālā ziņā dzīve paliek arvien grūtāka, bet pašai labāka sajūta*. Laukos ir iegūta jauna identitāte par sevi, un to veicinājusi apkārtnē.

Patī svarīgākā vērtība, kuru min šīs grupas respondenti, runājot par dzīvi laukos, ir brīvība (arī 4.3.2.1.). Lauki dod brīvību, brīvības sajūtu, kura ļauj izvēlēties strādāt vai nestrādāt šobrīd, atšķirībā no pilsētas, kurā izvēles iespējas vērtē kā mazākas: *brīvība cilvēkam laukos dod iespēju sevi attīstīt, var sevi saprast, kāds ir cilvēks, Rīgā tas būtu bijis smagāk*. Kādā intervijā sieviete no Latgales šo domu izteica, runājot par visas dzimtas vēsturi - *mums visiem gēnos ir, ka mēs alkstam brīvības. Mēs nevaram strādāt rūpnīcā pie konveijera no -*

līdz un veikt kaut kādu monotonu darbu. Mums vajag radošu darbu, pašam domāt, pašam veikt. Varu strādāt tikai ar iedvesmu. Par pārmaiņām dzīvē un pieņemto lēmumu viņa vēl šodien saka, ka *neviens neticēja, ka es aiziešu uz turieni, uz laukiem dzīvot. Es pat pati nevarēju iedomāties gadus 15 atpakaļ, ja kāds būtu teicis, ka es dzīvošu laukos, ka man būs ferma, 21 slaucama govys, 100 ha zemes, ka man būs zemenes, lauku tūrisms, es teiktu – tas ir neīsts cilvēks.* Sievietei šādai rīcībai motivēja viņas tēva sapņi, no bērnības dzirdētie stāsti par tēva un viņa brāļa doto solījumu par dzimtas māju saglabāšanu, tāpēc par sevi un savu dzimtu viņa saka: *Mēs bez darba nevaram. Tēvs atstāja 35 ha zemes, tad es pirku zemi apkārt klāt no visiem, kas pārdeva, tagad klāt ir vēl 76 ha. Tēvam jau arī bija sapnis zemi palielināt. Visu, ko tēvs ir ieplānojis, viss ir piepildījies.* Par vīra dzīves sapņa piepildījumu izteicās vēl kāda sieviete, kura lauku māju pirkšanu saista ar to, ka gribējusi palīdzēt realizēt vīra sapni – *gribēju atbalsīt vīra bērnības sapņus, ka viņš kādreiz dzīvos laukos meža malā* (4.2.4.).

5.3.6. Pilsētnieks laukos

Respondenti stāsta par to, kā viņu ienākšana laukos bija saistīta ar grūtībām, jo vietējie iedzīvotāji jaunatnācējus pilsētniekus uzņēma ar aizdomām un bieži vien pat tieši kaitēja, *ar laukiem ir tā, ka laucinieks ienācēju nepieņem.* Kā visur jaunatnācējus nepieņem, vēro viņus, vai pilsētnieki spēs kļūt par zemniekiem. Tikai vienā intervijā bija pozitīvas atsauksmes par labām attiecībām ar kaimiņiem, par savstarpējo izpalīdzību un draudzību.

Par sava darba atzinību kādā intervijā minēts – *vislielākais novērtējums bija, kad viens vecs lauku kaimiņš piezvanīja un prasīja padomu, kā man esot izaudzināti sivēni. Tad sapratu, ka kaut kas ir padarīts.* Bijušie pilsētnieki sajūt, ka ir pieņemti no vietējiem, kad tie nāk pie viņiem pēc padoma, jo jaunienācēji nepārtraukti lasa grāmatas par lauksaimniecību.

Bijušie pilsētnieki apgūst zemniekošanas iemaņas un zināšanas, lasot literatūru, pašmācības ceļā, arī apmeklējot kursus un ieviešot jauninājumus. Mūsdienu darba organizācija laukos prasa jaunas iemaņas, *jo laukos zemnieks pelna nevis laidarā vai druvā, bet tai istabā, kur viņš rēķina. Tas ir ne tikai rietumu, bet arī mūsu modelis. Visi spēcīgākie zemnieki ir rēķinātāji,* secina kāds respondents. Ja saimniecība ir organizēta kā ražotne, tad pats

saimnieks uz kombaina strādā labi ja vienu dienu, tikai lai atpūstos, jo dzīve prasa būt darba organizētājam, menedžerim, plānotājam un stratēģim. Tā intervijās izteicās cilvēki, kuri ir sekmīgi un kuru saimniecībās ir simtiem hektāru. Viņu pieredzē lauku darbs vairāk līdzinās industrijas darba ritmam, un attiecībās ar zemi pazūd poetizētā romantika, kuru var saklausīt mazo zemes īpašnieku intervijās.

Inovāciju ziņā bijušie pilsētnieki jūtas pārāki par vietējiem, jo nebaidās izmēģināt dažādus jauninājumus un ieviest savā saimniecībā. Pilsētnieki laukos atgriežas ar lielāku drosmi riskēt un ieviest jauninājumus, par ko izpelnās vietējo apbrīnu vai arī neizpratni. Pilsētnieki parāda vietējiem, ka laukos ir iespējams dzīvot un ne tikai eksistēt. Intervijā respondente savas izjūtas, nonākot laukos, salīdzina ar I. Leimanes romānu *Vilkaču mantiniece*. Viņa apguva saimniekošanu laukos, un tā izrādījās sekmīgāka kā vietējiem, tāpēc katru viņas jauninājumu vietējie uzņēma ar aizdomām, jo viņai veicās. *Varbūt tāpēc arī mani vietējie sauc par raganu. Kaimiņiem palīdzu sataisīt papīrus, vietējiem rakstīt projekta pieteikumus subsīdiju piešķiršanai, bet kaimiņiene teica, jā, viņa tur buras.* Dzīvei laukos dažreiz nāk klāt neizpratne, jo *cilvēkiem interesē aprunāt vienam otru. Tas bija grūtākais pārvarēt cilvēku aizspriedumus, mainīties, pieņemt jauno.* Bijušie pilsētnieki ir atvērtāki jauninājumiem un nebaidās izmanto to, ko piedāvā mūsdienu lauku saimniecībai.

5.3.7. Dzīve pa īstam

Intervijā izteikums *dzīve laukos ir īstā dzīve* saistāma ar ekoloģiskas lauksaimniecības priekšrocībām, un tās cilvēki raksturo kā īpašas attiecības ar zemi, un uzsver, ka produkcijas daudzums nav svarīgs, nozīmīgāka ir kvalitāte, *roka neceļas to ķīmiju kaisīt.* Kāda respondente savā saimniecībā atzīst tikai biolauksaimniecību, kura radusies, viņas vārdiem sakot, no nabadzības, jo viņa nav varējusi iegādāties ķīmiskos mēslojumus, bet rezultāts iznācis veselīgāks. Tāpat viņa lepojas ar biotopiem, atjaunotajā pļavā uzzied puķes, kuras jau sen tur nav ziedējušas un pļavā atgriežas stārķi.

Kāda ģimene bija atradusi pilnīgi jaunu nodarbes veidu – dažādu svaigu garšvielu piegādāšanu iesākumā restorāniem, tagad arī lielveikaliem. Viņi uzsvēra, *ja mūsu paaudze to nedarīs, nenāks uz laukiem, tad kurš to darīs, kādam tas ir jāuzņemas – to vietu paturēt.*

Iepriekšējā paaudze to izdarīja, mūsu uzdevums to turpināt. Doma, ka, atnākot uz laukiem, tiek turpināts kaut kas svarīgs un nozīmīgs ne tikai viņiem vien, bet arī visai dzimtai. Respondente, kura pilsētā bija žurnāliste, atzīstas, ka dzejnieks Imants Ziedonis iedvesmojis ar ideju par senču dzīvesvietu, ģimenes un morāles vērtībām. Savu izvēli viņa pamatoja “*kā senču aicinājumu*” un lepojas ar biolauksaimniecību, uzskatot, ka viņas uzdevums šo vietu (resp., lauku māju) *saturēt un sakopt nākamām paaudzēm.* Viņas reference sakrīt ar kopējo noskaņu, ka *cilvēkam vajag savu stūrīti zemes, un ir jāmeklē savas saknes, no kurām viņš nācis.*

Sieviešu stāstos saistība ar dzimtas un ģimenes tradīcijām izteikta vairāk nekā vīriešiem, kas saskan ar K. Giliganas sieviešu dzīvesstāstu pētniecībā fiksēto, ka sievietes kultūrā iemācītas sevi redzēt kontekstā, saistībā ar kādu citu – vīrieti vai ģimeni, vīrieši, savukārt, savu dzīvesstāstu veido perspektīvā, kā viņš pats visu nosaka (Gilligan, 1983).

5.3.8. Latvietība laukos

Stāsti intervijās veidojas kā dzimtas, bet top par tautas vēsturi, kurā latvietībai ierādīta dzīvesveida nozīmē – *latvietība tā ir tradīcija, ko iemāca ģimenē, tas ir dzīvesveids, krāsu salikums – kas uzvēdī latviešu senatnes elpu, kas saistās ar Latviju, liepām, ozoliem un zaļo zemi.* Atgriešanās dzimtajās mājās iedvesmo rakstīt vai pētīt dzimtas vēsturi. Lauki ir vienīgā vide, kur var saglabāt latvietību, secinot, ka agrāk pilsēta bija krieviska, tagad amerikāniska. Bijušo pilsētnieku skatījumā šodien arī *lauki nav latviski... Ar latvietību saprotu tīrību, kārtību un dvēseles skaidrību. Man ir bijis tā, ko nevar izskaidrot vārdos .. es eju pie tiem cilvēkiem un sajūtu viņi ir... latvieši, skaidri, gaiši un mierīgi. Šie desmit gadi iedarbojušies draudoši..... Cilvēki ir nodzirdīti.* Pilsētnieki laukos jūtas atšķirīgi, vienā nozīmē tāpēc, ka ir ienācēji un ka viņi atgriezušies laukos nolūkā saglabāt un turpināt lauku mājas nākamajām paaudzēm kā mantojumu, kas nav izsakāms tikai naudas vērtībā. Tā ir izpratne par latvietību, dzīvesveidu un dzīves vērtībām. Tāpēc, redzot vietējo bezpalīdzību un nevēlēšanos strādāt, netīrību un skaudību, to uzskata kā latviešiem neraksturīgas īpašības, kuru attīstību veicinājuši pēdējie 50 gadi, kā arī pēdējā desmitgade pastiprinājusi degradāciju.

Visās intervijās ir tēma par zemnieka darba bezcerīgumu, nerentablu saimniekošanu (“pa nullēm”), ka zemnieks bez finansiāla atbalsta nav izdzīvot spējīgs, jo daudzi “startēja” ar nelielām zemes platībām, kuras ne visi spēja palielināt. Intervijas ar lielsaimniecību vai ekonomiski veiksmīgu saimniecību īpašniekiem skaita ziņā ir nedaudzas (3), kuru secinājumi par savu pieredzi norāda uz pārmaiņām pašreferencē.

5.3.9. “Es esmu zemnieks”

Kāds respondents, ierodoties uz interviju, ironiski stādījās priekšā kā zemnieks. Tiekoties ar viņu vēlreiz, tika jautāts, kāpēc to izmanto par šādu pašreferenci, vai tas tomēr lietots ironiski, vai artistiski. Viņš ir lielsaimniecības īpašnieks, bijušais augstskolas profesors, ar 23 gadu darba stāžu. Viņa pašreferencē bija jūtama gan neslēpta ironija gan spītīgs lepnums, *artistiski es jūtos kā zemnieks, tas ir kā izaicinājums pārējiem*. (Viņa spīts sasauca ar I. Ziedoņa minēto zemnieka spītu, kas dzen viņu rakstīt). Respondents uzskata, ka Latvijas kā valsts pagātne un arī nākotne ir laukos, ka Eiropas Savienībā piedzīvotās sērgas paver iespējas latviešu zemniekiem, traucē vienīgi valsts politika, kura laukus neatbalsta. Respondenta dzimta nāk no laukiem, bet visi viņa dzimtā ir bijuši lauku skolotāji, mūziķi un faktiski ar zemkopību nav nodarbojušies. Viņa motivācijā tiek atkārtots – *katra latvieša gēnos ir zemnieks un daba, šī zeme un tauta ir izredzēta*. Vēl būdams mācību spēks, viņš visas vasaras pavadījis kalnos vai tuksnesī, visu mūžu “turēja” vīziju, ka nekad pilsētā nepaliks. *Vēl studiju gados jutu, ka pilsēta nav mana vide*, un intervijā pauda domu, ka *zemniekošana dod iekšējas brīvības izjūtu un ka tagad viss ir atkarīgs no paša pūlēm*. Respondents ir viens no Lauku atbalsta asociācijas dibinātājiem, un jau ļoti sen sapratis, ka dzīve laukos nav mīts, bet realitāte, par kuru zemniekam ir jācīnās. Viņš arī organizējis un vadījis vienu no pirmajām zemnieku nemieru akcijām un uzskata, ka laukos ir jādzīvo vairāk cilvēkiem nekā līdz šim, ka lieli attālumi līdz darbavietai pilsētā ir visās attīstītās zemēs. Respektīvi, ja ir apdzīvoti lauki, tad ir dzīva Latvijas tradicionālā ainava. Respondents uzskata, ka Latvijai ar zemniecību ir nākotne, jo *mūsu aktīvie un spēcīgie zemnieki ir noteikti pārāki par jebkuru Eiropas zemnieku jau tajā vispusīgā pieejā, domāšanā, arī tehniskajā aprīkošanā... ja tikai nebūtu izkropļots tirgus, Latvijas zemnieks izkonkurētu visus pārējos*. Pašreferencē šajā intervijā ir ieguvusi jaunu argumentāciju un

precizē to - nu jau mūsdienu Eiropas kontekstā. Tajā neparādās ideja, ka visa mūsu kultūra ir zemnieku, bet gan, ka sekmīgie zemnieki ir viens no veidiem, kā Latvija var iegūt savu paštēlu ES. Refleksijās par zemnieku un vēsturi, zemnieka un valsts attiecībām, respondents izteica domu, ka *tur jāmeklē vēsturē vai arī tas ir vagara sindroms, ka mēs meklējam sev sliktākos variantus*. Pēc viņa domām sindroms darbojas vēl šodien, *ārkārtīgi... taču darbīgais gēns laužas uz āru*. Bez gēnu piesaukšanas nenotika gandrīz neviena intervija, tādā vai citādā veidā tā doma tika izteikta arī šajā intervijā.

Respondents bija pirmais, kurš ieradās uz interviju un kļuva par pētījuma "*atslēgas personu*", jo, pilsētas dzīvī būdams fizikas profesors un intelektuālis, dzied korī vēl šodien, viņa personiskā reference par dzīvi laukos portretē latviešu zemnieku – kopj zemi un ir izglītots. Tiekme pēc zemes un izglītības ir divi raksturīgākie kultūrā ieliktie references veidi.

5.3.10. Mūsu nākotne un lauki

Bijušo profesoru intervēju atkārtoti, lai pārjautātu par minētajiem latviešu mītiem par zemniecību. Atkārtotajā intervijā viņš tikpat pārliecināti un temperamentīgi runāja, ka *nācījas saglabāšanās iespēja, vienīgā iespēja būt latvietim ir caur laukiem. Noteikti un vienīgi* (runā īsi un aprauti) *un tagad vēl tā globalizācija*. Lai piekļūtu viņa mītam par zemniecību, bija jāpārjautā un jāpārjautā. Tā tas bija līdz brīdim, kad saruna nonāca pie pilsētas novērtējuma. Viņa stāstījumā ainava izskatās tāda, ka *cilvēki laukos mokās, jo ir bezcerīgi, turas kaut cik tik ienācēji (respektīvi – pilsētnieki), jo ir ar netradicionālu domāšanu* (izcēlums mans. – D.B.). Te arī nonākam līdz pilsētai, kura tiek gan nopelta gan noklusēta, bet tā ir pamats šodienas zemniekošanas panākumiem tiem, kuri *kaut cik turas*. Pilsēta viņiem, sekmīgajiem zemniekiem, ir devusi dinamismu, netradicionālu domāšanu, drosmi riskēt un arī koordinēt solidaritāti (šeit domāti zemniecības nemieri robežpunktos, kurus organizējis respondents). Intervijās var sadzirdēt, ka pilsētās var dzīvot, lai kādā dienā atgrieztos savā patiesajā vidē – laukos. Pilsētas nozīme un loma intervēto cilvēku dzīvē nebija izcelta nevienā *stāstā*, cilvēki labprāt daudz un tēlaini stāsta par laukiem, bet par pilsētu nebija labu atmiņu. Atkārtotajā intervijā respondents atsaucās uz literāriem avotiem,

kuri pēc viņa domām ir veicinājuši negatīvo latviešu rakstura (vagaru un pakalpiņu) sindroma veidošanos. Viņš minēja literatūru, kura, pēc viņa domām gan iedvesmo, gan rada latviešu raksturā negatīvos sindromus - Ed. Virzas *Straumēnus*, J. Purapuķes *Savu kaktiņu, savu stūrīti zemes* un J. Jaunsudrabiņa *Kalpa zēna vasaru*. Literatūra, kura ir norādīta 3. nodaļas paragrāfā par izglītības sistēmu latviešu valodas apgūvē, jaunajās paaudzēs kodē uzvedības un vērtību modeli, kas, pēc intervējamo cilvēku atzinuma, ir sabiedrības attīstību traucējošs faktors (4.2.1.).

5.3.11. Lauku uzņēmējs

Savukārt nākošajās divās intervijās respondenti atzinās, ka sevi par zemniekiem neuzskata, bet gan par lauku uzņēmējiem vai darba organizētājiem un vadītājiem. Intervijās viņi secina, ka, laukos saimniekojot, ir jārēķina un jāskaitļo, kur un kā izdevīgi darboties, darbībā jāvadās pēc ekonomiskā aprēķina un izdevīguma principa. Pēdējās references autors ir no Latgales, viņš kritizē: *Tā kultūras tēze par "arāju tautu"*, un atzīst, ka tā nepatīk, tāpat kā pirmo Latvijas lauku cildināšana. Respondents neatzīst *zemes mīlestību*, viņš saka, ka *Zemes mīlestība? Nē, zemi es nemīlu. Es varu mīlēt sievieti, savu bērnu, bet zemi nē. Tāpat kā to ielu nē.*

Reference par zemnieku mainās; tā pēdējo divu interviju dalībnieki sevi neuzskata par zemniekiem, jo *zemnieks ir kaut kas pazemojošs. Zemnieks ir pieticīgs, visu piecieš. Jau tas vārds vien - zemnieks, "bours" - tas kaut kā sevi nostāda. Tur svarīga doma, vai tā sevi saucot, sevi pacel vai nopel.* Viņš arī uzskata, ka zemnieki nav īpaši jāizceļ no kultūras kā kāda īpaša grupa. Dotā respondenta atbilde bija viskritiskākā par pašreferences centrālo vērtību, un tā norāda, ka ironija piedalās pašrefleksijā un palīdzēs veidot jaunu sabiedrības pašaprakstu un gala rezultātā iespaidos arī pašreferenci.

Vienlaikus respondentu identitātes konfrontējas: vienam apzīmējums zemnieks ir kaut kas līdzīgs artistiskam jokam, citu iedrošināšanai, divās citās intervijās apzīmējums zemnieks noraidīts, norādot, ka laiki ir mainījušies. Pēdējā respondenta identitātē lauki ir darbības veids, ko nosaka *ekonomiskais aprēķins un izdevīgums*. Tā ir kritika par tiem zemniekiem, kuri vispirms iesēj un tad izmīsuši raugās, kur ražu pārdot, ka vispirms ir viss labi

jāaprēķina, jāizskaitļo, ka laukos jāsaņem tāpat kā visur citur. Kopējais secinājums, ka nākotne pieder saimniecībām, kurās saimnieks tikai organizē. Kritiskajās refleksijās par situāciju laukos respondents secina, ka liela daļa cilvēku laukos meklē sev priekšnieku, kurš pateiks, ko darīt, *ka cilvēki vēl šodien meklē sev, kam pakļauties* (kalpa sindroms).

Respondenta pārdomas par ekonomisko situāciju un morālo klimatu ir perspektīva un izeja no situācijas, kurā atrodas sabiedrība: *Mēs visi esam auguši vienādos apstākļos, mēs visi ģimenē dzirdējām, ko "spert" kolhozā, no rūpnīcas jau neviens neizgāja mājās, ja neiznesa kaut ko sev līdzī kabatā. Nu kur tad tie godīgie bērni lai izaug? Mēs arī tagad skatāmies, kur kāds pie lielākas šprīces, tur tas lielāko gabalu mēģina noraut. Bērns dzird, ko vecāki mājās runā, un tas iegulst dziļi bērna sirdī. Vienīgā cerība, ka ģimenēs, kur nebūs materiālo problēmu, izaugs cilvēki, kas spējīgi par morāles lietām domāt, un domās par pārējiem. Bet tā, kas var izaugt no nabadzībā auguša cilvēka? Nekas prātīgs. Viņš var būt vienīgi viltīgāks, izsisties ar viltību un ļaunumu.* Lauku uzņēmējs (kā viņš sevi nodēvē) ir piedalījies arī pašvaldības vēlēšanās, balotējies par deputāta kandidātu, bet nav ievēlēts, viņa skatījumā apkārtējā vide izvēlas pārstāvjus pēc savas līdzības *ievēl tādus klusākus un neizteiksmīgākus.*

Kāda ir nākotnes perspektīva, vai bērni, vecāku vērtību sistēmas iespaidoti, izvēlēšies dzīvi laukos? Vecāku novērojumā – labi ja kāds no bērniem paliks laukos, jo, redzot nežēlīgo cīņu par izdzīvošanu, bērni ir noskaņoti pragmatiskāk. Arī vecāku domas izsaka šāds citāts: *negribas, ka bērni velk tādu eksistenci, kad ūdens dārgāks par pienu, jo tagad lauksaimniecība ir dārgs hobijs.* Cilvēki apzinās, ka ir iesaistīti zemes kopšanā kā nolemtībā, jo nespēj neko mainīt. Ja kultūras zemnieciskā pašreferēnce veidoja zemniekus, tad, mainot sevis redzējumu, mainās *autopoiesis* process, kurā tiek projicētas jaunās kvalitātes. Pēdējās intervijas dod iespēju ieraudzīt, ka pašreferēnce atveras, tā jau ir atvērta un tajā var rasties izmaiņas. Pirmās paaudzes pilsētnieki, bērniības un vecāku stāstu iespaidā, vēl "atskatās" pār plecu uz laukiem. 20. gadsimta vēsturiskā situācija Latvijā veidojusies tā, ka pilsētu dzīve lielajās pilsētās ir bijusi galvenokārt citu etnisko grupu pārākumā, ja neskaista gadsimta pirmo pusi.

5.3.12. Vēlreiz par pilsētu

Intervijās pilsēta, visbiežāk tā ir Rīga, tēlota kā vide, kura ir *neciešama, apnicīga, tajā nevar lāga iedzīvoties, tajā var tikai iegriezties uz brīdi, pilsētā trūkst gaisa*. Dominē arī nacionāli motīvi, ka *Rīga nebija latviska, veikalos var jautāt latviski, bet tad neatbildēja*, tāpēc lauki iegūst tādas vides nozīmi, kurā ir iespēja būt latvietim. Kad šie motīvi parādījās vairākās intervijās, radās jautājums respondentiem, vai latvietība iespējama arī pilsētā? Atbildes bija izvairīgas. Lakoniskajā *latvietība ir tur, kur ir latvieši*, taču kādā intervijā tas tiek atzīts: *Ja nebūs tie lauki un laucinieki, arī tie mazie zemnieki, latviešiem nepaliks latvietība, lai arī būtu tie koncerti un Dziesmu svētki*. Respondente netic, ka latvietība var saglabāties *tais pilsētās, tais fabrikās*, jo *latvietība nāk no laukiem, tais enerģijās, kas ir laukos*. Radikāls vērojums par pilsētu kā latviešiem svešu vidi saglabājas. Uz jautājumu par atgriešanos pilsētā, vai to vēlētos, atbildes galvenokārt ir noliedzošas – *nekad negribētu, lai cik slikti apstākļi arī būtu. Pilsētā ir tikai uz īsu brīdi, mācības, darbs, bet tikai uz brīdi. Īsta dzīve un daba ir labāka*. Latvieša dzīves pasaule intervijās tiek attēlota kā sadalīta: pilsēta kā nepieciešamība, bet īstā, patiesā dzīve ir laukos, pilsētā var tikai iebraukt, lai pārdotu savu produkciju vai iepirktos. Intervijās pilsēta parādās kā apkārtnē, kura nav integrējusies vai nav iekļāvusies pašreferencē. Kultūras telpā izveidojies pašraksturojums, ka latvieši savu dzīves pasauli vairāk identificē ar laukiem. Pilsēta intervijās parādās kā vide, kurā respondenti ir ieguvuši sociālās iemaņas, dinamismu un spēju adaptēties jaunajai dzīves situācijai laukos, bet nekad netiek novērtēts, ka tas iegūts pilsētā. Pilsētu neredz pozitīvu, tā palikusi atšķirīga, nedraudzīga vide latvietībai un iedomātai tautas vienotībai (3.2.1.).

5.4. Interviju apkopojums

Šajā paragrāfā analizētas intervijas ar ekonomiski aktīvā grupas respondentiem. Viņu secinājumi par pieredzi laukos izmantoti, lai veidotu priekšstatu par sabiedrības komunikācijā rotējošām referencēm. Tēmas un idejas atkārtojas, tāpat kā izteiksmes veidi, minot atsauces literatūrā, tās tēlus vai metaforas, stāstot par sevi kā latviešu sabiedrības daļu. Intervijās minētās atsauces atkārtos šādus principus, no kuriem veidojas intervējamo

personiskā identitāte un kas izsaka sabiedrībā lietotās references, ko nozīmē būt latvietim (*mēs – zemnieku tauta*): 1) brīvība, dzīvot laukos nozīmē dzīvot brīvībā, brīvība kā pašizziņa un pašattīstība, iespēja piepildīt sapņus; 2) dzīve laukos kā dabīgā un ekoloģiski tīrā vidē, attiecības ar dabu kā vārdos nepasakāmais tuvojas laicīgās reliģiozitātes izpausmei sekulārā sabiedrībā; 3) zemes mīlestība kā tradicionālu referenci nomaina pragmatiska attieksme pret lauksaimniecību kā ražotni (turīgo lielsaimniecību īpašniekiem); 4) attieksme pret latvietību, kuru saskata laukos; dzīvot laukos ir kaut kas vairāk, tā ir mīsiņa, īpaši mūsdienās ES un Latvijas paštēla sakarā; 5) attieksme pret pilsētu kā latvietībai un sev nedraudzīgu vidi.

Attieksmē pret pilsētu bieži paliek neminētas pilsētā iegūtās zināšanas, dinamisms un atvērtība jaunām netradicionālām darba metodēm, kuras nereti ir konflikta pilsētņieki – ienācēji pret tradicionālajiem lauciniekiem pamatā. Tāpat nepamanīta ir dziļākā motivācija aiziešanai uz laukiem 80. gadu sākumā un vidū, respondenti uzvedināti, visbiežāk atsaucas par zemnieku gēniem. Atkārtotā intervijā pārjautājot, respondents atzīst, ka laukos aktīvākie un uzņēmīgākie ir bijušie pilsētņieki, tā netieši norādot uz pilsētu kā nozīmīgu sociālās aktivitātes vidi, kura noder, dzīvojot laukos. Pilsēta nav ieraudzīta latviešu pašaprakstā kā svarīga politiskās, ekonomiskās un sociālās dzīves segments, bet dominē kā pretstatījums pilsēta pret laukiem.

Šīs nodaļas ievadā minēts, ka stāstījumi ekonomiski aktīvo respondentu grupai ir pragmatiskāki, tomēr tie saglabā emocionalitāti un liecina par dziļiem un iekšēji nemotivētiem cēloņiem savas identitātes veidošanā, kurā svarīgu lomu spēlējusi izglītības latentās funkcijas – kultūras pašreferences kodēšana un tālāk nodošana pilsētņiekiem ar literatūras starpniecību. Pēdējais apstāklis sasaucas ar 3.1. un 4.2. nodaļās minētām tēmām par literatūru kā kultūras pašraksturojuma veidotāju. Kultūras pašreferences “ceļo” no vienas intervijas otrā un liecina par kultūras pašreferences *mēs - zemnieku tauta* saskaņotu lietošanu sabiedrības komunikācijā.

5.5. Dzimtas nostāsti un atmiņas (interpenetrācijas piemērs)

Pēdējā intervija ar augstskolas profesori, kura intervijai pieteicās pati un kuras pieredze apliecina sarežģītus iesaistīšanas rituālus, kurā tiek atveidota attieksme kā atkarības saistības ar zemi, un atsedz kritisku sabiedrības pašraksturojumu. Viņas vērojums par dzimtas nostāstiem, par atmiņām, ko stāsta viena paaudze nākamajai, un kā ar šo stāstu palīdzību tiek uzturēta sabiedrības tradicionālā identifikācija ar zemnieku. Zemnieku lauku sēta dzimtas stāstos parādās kā sena, laimīga un pārtikusi vide, kurā jācenšas atgriezties. Ja ne tieši, tad meklēt iespēju palīdzēt radiem zemes darbos kā tādā seno laiku rituālu atdarinājumā. Intervija tapa nejauši, noklausoties, kā universitātes profesore lekciju starpbrīdī kolēģiem stāstīja par savām sestdienas *zemniekošanas* talkām, ar skumjām un ironiju secināja, ka ir iesaistīta kaut kādā darbībā, kas ir pret racionālo saprātu. Intervija konceptuāli vainago pašreferences izmaiņu meklējumu, jo viņas pieredze un pašreference intervijas sākumā bija ar tradicionālo atziņu – *īstenībā manas saknes, mana izcelsme ir laukos – esmu dzimusi, augusi un visu bērnību pavadījusi Skrīveros. Bet ne jau lauku mājā, mēs dzīvojām pilsētas tipa dzīvoklī*. Tas bija īpaši svarīgi, ka intervija sākās ar tik pierasto kultūras formulu, kuru pati profesore tūlīt pat, sākusi stāstīt, papildina, līdz pilnīgi pārlabo pati sevi – *bieži vien latvieši saka, mēs visi nākam no laukiem. Es nezinu, vai es varu teikt, ka nāku no laukiem. Mans tēvs bija rīdzinieks, viņam bija pilsētas profesija, mamma bija medmāsa, cēlusies gan no lauku ģimenes*. Ģimene dzīvoja daudzstāvu mājā, pie kuras bija neliels sakņu dārzs, tātad mazs, bet zemes gabals.

Viņas intervija ieguva ne tikai dzīvesstāsta nozīmi, tā pieskārās arī dzimtas nostāstiem, atmiņām, kuri kā kultūrā analizētie naratīvi pauda noteiktas ekspektācijas šo stāstu klausītājiem, viņu ģimenes locekļiem. Profesore, saskatījusi savas dzīves konsekvences saistībā ar lauksaimniecību (viņas lietotais apzīmējums), ironiski konstatē – *bet kaut kā liktenis ir lēmis, lai arī karjerā esmu pacēlusies pāri tai lauksaimniecībai, bet liktenis kaut kā izaicina, un kaut kādā veidā man pie tās zemes jāatgriežas*. Izvēlējusies profesiju, lai varētu attīstīt un pilnveidot sevi intelektuāli un būtu tālāk no zemes darbiem. Pēc precībām ar ģimeni sāka dzīvot privātmājā, kurai bija sakņu dārzs, un viņa atkal nokļuva tur, no kurienes gribēja tikt prom. Vīra ģimenē turpinājās tradīcija - nemainīgais standarts, ka visa dārza platība ir sakņu dārzs, lai arī raža niecīga (*jo zeme jau nevar palikt tukša - 4.1.1.*). *Tas*

rudens ieguvums no dārza minimāls. Man bija žēl tā laiku, ko pavadu dārzā, man vienmēr likās, ka es varētu labāk pilmveidot sevi, pabūt vairāk kopā ar saviem bērniem. Varētu izglītot sevi, baudīt kultūru, strādāt pētniecībā un man vienmēr pietrūkst laika. Profesores intervijā pašreference izdzīvo "pilnu ciklu" – sākot ar apliecinājumu piederībai, tad noliegumu, un visa dzīve, viņas skatījumā, veidojās, it kā cīnoties ar uzspiestiem zemes darbiem, jo viņa izjūt to kā konfliktu ar profesionālo piederību. Iesaistīšana darbībā, kāda aprakstīta intervijā, rada daudzas izjūtas. Vispirms bija nostāsti par senajām ģimenes saimniekošanas tradīcijām, ko atkārti nākamā paaudze, kura, lai arī vairs nedzīvoja laukos, bet pilsētas savrupmājā, tomēr bija spiesta strādāt piemājas sakņu dārzā.

*Viņas iesaistījās zemes darbos, motivējot to kā solidaritāti ar radiem, līdz viņā veidojās vainas, kauna vai atkarības sajūta, piemēram, ja nepiedalās kartupeļu stādīšanas vai novākšanas talkās, vārdos izteiktā un arī neizteiktā nosodījumā no vecākās paaudzes puses: *tad es sajutu šo spiedienu* (morālo. – D.B.), *ka ir jābrauc viņiem (radiem) palīgā, ka ir jādabū ziemei kartupeļi, burkāni, kāposti. Paši viņi nevar aizbraukt, tad es arī piedalos tais talkās, visā tajā lauksaimniecībā. Tad man bieži ir pārdomas... Bezjēdzīgi tas ir dažkārt laika ziņā, jo tā pietrūkst ikdienā un cik mazs ir labums un ieguvums.**

Latviešu sabiedrībā ir saglabātas pilsētnieku attiecības ar laukiem, parasti lauku radiem, ko, no kultūras paradigmas viedokļa, var uzlūkot kā vēsturiski veidojušos pilsētnieku solidaritāti ar laukiem. Pilsētnieki atkarības, morāla spiediena, pienākuma vai arī kādu citu motīvu vadīti, sestdienās, svētdienās brauc palīgā uz laukiem radiem. Vēl šodien latviešu atmiņās ir stāsti par mašīntalkām, mēslu talkām, kā tās vienoja cilvēkus. Stāsti parasti tiek romantizēti, kā viss, ko attēlo kā pagātnē notikušu. Profesores stāsts ir par pilsētnieci, kas, pakļaujoties ģimenes spiedienam, ir iesaistīta darbībā, kurai šodien nav lielas jēgas vai materiāla labuma, un secina, ka zemniekošanas darbi pārvēršas par zemes rituāliem. *Tas vairāk arī neaudzina jauno paaudzi. Jaunā paaudze ir daudz mērķtiecīgāka. Šis lauksaimniecības modelis viņiem liekas "crazy". Viņi neredz to kā darba audzināšanas modeli, tas pat liekas kaut kas pretējs manam tēlam, ka viņi no manis sagaida kaut ko vairāk.*

Latviešu sabiedrībā koptā darba tikuma vide – lauku darbi ir tik daudzu latviešu agrīnās socializācijas atmiņās, ka viņas stāstā tas iegūst jaunu nozīmi. Ka tie jaunai paaudzei iedod

nepareizus orientierus pašattīstībā un pašizziņā, tas nozīmē, ka laiks ir mainījies attieksmi arī pret tradicionālās latviešu kultūras galveno vērtību sistēmu – zemes darbiem.

Profesore vērtē – *tā ir kā nodeva, kā kalpošana senčiem*. No references par *senču aicinājumu* līdz atziņai, ka tam pragmatiski ir slēpta latentā nozīme – *mēs zemnieku kultūra uzturēšanai dzīvē*. Arī ideja par *kalpošanu*, liek domāt, ka mūsdienās veidojas attiecības saimnieks (vecā paaudze) un kalps (jaunā paaudze), simboliski atdarinot zemes rituālus un “iemācītos” literāros avotus.

Intervijā ir stāsts par vēl kādu radu dzīvi, kuru viņa vērtē kā bezjēdzīgu. Tas ir par cilvēkiem ar labām pilsētas profesijām, kuri pārceļas uz tukšu vietu, lai atjaunotu to, kas reiz ir bijis, par ko ir tikai dzirdēts ģimenes stāstos. Viņa uzskata, ka radu ģimenes gadījums, viņu izmisīgā cīņā ar savu zemnieku dzīvi ir *saistīts ar kādu mītu, ar iracionālu nostaļģiju pēc tiem vecajiem laikiem, ko senči kādreiz atsaukuši atmiņā*. Manī tas rada protestu, *kāpēc cilvēki izvēlējušies tādu dzīvi*. Šajā intervijā arī sociālā apkārtnē tiek ieraudzīta no jaunas perspektīvas – *tas netiek cienīts arī no apkārtējās sabiedrības, tu esi tāds zemnieķelis – nu, ko tu tur audzē?! Profesores pašas pieredze un skatījums uz to, kurā bijusi iesaistīta pret savu gribu, ir radījis negatīvu attieksmi pret zemnieku kā nozīmīgāko kultūras simbolu*. Viņas novērojums par tuviniekiem un cilvēkiem, kuri apsēsti ar zemes darbiem: *es vienmēr domāju, ka cilvēkam jādomā par sevi un no tāda racionāla viedokļa jāapsver, ko es varu darīt. Ir jāmeklē jēga tam, ko daru. Tas liekas bezjēdzīgi, ka cilvēki izlemj spontāni, pamatojoties uz nostaļģiskām atmiņām*. Radnieki, kuri atteikušies no labi apmaksātām pilsētas profesijām, aizgājuši atjaunot dzimtas īpašumu laukos, viņas vērtējumā ir savu dzīvi izniekojuši, jo dzīvo nabadzībā uz izdzīvošanas sliekšņa, smagajam darbam neredzot galu.

Teorētiski šajā intervijā iezīmējas *ass atmiņa* - vēsture – naratīvs, ar kuriem apraksta šādus kolektīvus pārdzīvojumus un atmiņu stāstījuma iespaidus (3.1.) un kuri ilgstoši spēj saglabāties naratīvos un motivēt cilvēkus rīcībai. Rīcība, kura aprakstīta intervijā, prasa no cilvēkiem daudz uzpurēšanos, pašai izliedzības, un vērotājam no malas jāsecina, ka tas ir bezjēdzīgi. No pašreferences pozīcijām raugoties, šāda rīcība atgādina tādu varonības izpausmi, kas aizvieto kultūrā iztrūkstošos naratīvus.

Interpenetrācija kā socializācijas un kultūras references koncepts apraksta sarežģītus iesaistīšanas, līdzdalības, vai arī kādus kultūrā praktizētus modeļus, kas tiek nodoti no vienas paaudzes nākamajai, vai arī kā idejas (arī pašreferences) tiek realizētas. Teorētiski no

pragmatiskā redzējuma, apskatītajā gadījumā un respondentes vērtējums par to, ir pašreferences atvēršana, jo kritizē un apšaubā kultūrā līdzšinējos sevis redzējumus.

Šajā paragrāfā references grupas pārstāves intervija noslēdz paradigmatisko pašreferences lietošanu gan mutvārdos, gan praktiskajā darbībā ar ironisku kritiku. Arī ar to, kā pati sāk *siāstu* par sevi, saskatīdama savu piederību laukiem, un tūlīt arī to apstrīdot, jo stāsts sākās ar kultūrā pieņemto sevis redzējumu – *manas saknes ir no laukiem*. Viņa laboja, ka viņa nav no laukiem, bet gan no mazas pilsētas. Ka visa mūža garumā viņa bijusi iesaistīta lauksaimniecības darbos kā sev nesaprotamos rituālos, kuri no racionāla skata punkta, ir maz efektīgi. Intervija atsedz viņas skatījumu par iesaistīšanos šajos zemes rituālos pašas dzīvē un kā veidojas radnieku dzīve. Intervijas autore to attiecināja uz dzimtas nostāstiem, kuriem piemīt “magnētisks spēks” – tos stāsta ar nodomu, ka dzimts māju saimnieciskais brīnums jāatkārto. Dzimtas stāsti mudina, ja mājas nopostītas, tās jāceļ no jauna, neraugoties uz izmainīto apkārtni. Tas norāda, ka naratīvi turpina iespaidot sabiedrības individuus viņu motivācijā un darbībā, kura nesakrīt ne ar viņu profesionālo, ne *dzīves pasaules* identitāti, bet viņi tiek iesaistīti pašreferences producēšanā pret pašu gribu .

Galvenie secinājumi

Disertācijā izvirzīti šādi uzdevumi un, tos risinot, gūtie secinājumi ir:

1. N. Lūmana sistēmteorijas teorētiskais pamats tika izmantots, lai analizētu vienu no latviešu kultūras pašreferencēm *mēs - zemnieku kultūra* un tās saistību ar kultūras paradigmu. Kultūras paradigma veidojas no zināšanu uzkrājumiem par sevi, šajā gadījumā no pašreferencēm, kādas par sevi saskatījusi un tekstuāli attīstījusi sabiedrības saziņas telpa. Disertācijā izmantotās N. Lūmana sistēmteorijas galvenās idejas ir šādas: sabiedrības komunikācijā pašai par sevi veidojas pašnovērojumi, kuri tiek fiksēti drukātos tekstos un iegūst izplatību (informācijas aplis no indivīda uz sabiedrību un atpakaļ) publiskajā saziņas telpā. Pašnovērojumi sabiedrībā laika gaitā iegūst atbalstu, tie saskaņojas, kas nozīmē, ka sabiedrības indivīdi vienojas par pašnovērojumiem, kas turpmākās komunikācijas rezultātā sabiedrībā uzkrājas jau kā saskaņoti pašraksturojumi. Laiktelpas nozīmē tie pāriet no vienas paaudzes nākamajā un saglabājas, un sabiedrības komunikācijas rezultātā kļūst par pašreferenci, veidu, kā sabiedrība sevi nosauc, kas viņa ir. Šo procesu apraksta: pašreferenci – izplatība – laiks – darbība. Pašreferenci laika un izplatības nozīmē iegulst sabiedrības indivīdu priekšstatos par sevi, veidojot kādu no sabiedrības identitātēm (kultūrām, vēsturiskām, lokālām utt.). Pašreferenci izplatību sistēmteorijā apraksta *interpenetrācija*, kura raksturo sarežģītu savstarpējo mijiedarbi, iespaidošanos, indivīdu ietekmi (izmantojot autoritātes spēku) sabiedrībā. Sabiedrības saziņas telpā naratīvi ilgstoši uztur kādu no pašreferencēm un tā veidojas kultūrai paradigmatiska situācija, ko raksturo konservatīvs sevis redzējums, kā attīstību bremzējošs faktors. Sistēmteorija sabiedrības pašreferenci uzlūko kā robežu, kuras atvēršana vai paplašināšana liecina par sistēmas atvērību un gatavību iespējamām dinamiskām pārmaiņām. Kā viena no pašreferenci atvēršanas metodēm tiek izvirzīta racionalitāte un ironija. Sabiedrības pašreferenci nozīmē pateikt, kas *viņa* ir, un tai pat laikā arī, kas viņa nav (vēl nav ieraudzīta), tāpēc sabiedrības sevis izvērtēšana atšķirību noteikšanā no pārējās apkārtnes uzlūkota kā papildus resurss sabiedrības sevis redzējumā un raksturojumā.

2. Izmantojot jaunākās teorijas socioloģijā, kurās izvirzītas idejas par kultūras un darbības attiecībām un to izpētes iespējām, kultūras un darbības attiecības skatītas kā pašreferenci paradigmatiskuma (nepārtrauktības un stabilitātes) reproducēšana. M. Arčeres metafora par

"*tērpa šuvēm*" izmantota analīzei par latviešu kultūras naratīviem, kuri temporālā aspektā saglabā noturību, neraugoties uz vēsturiskajiem pārrāvumiem 20. gadsimtā. Naratīvi kā šīs sabiedrības "*tērpa šuves*", kas nodoti no vienas paaudzes nākamajai, kļūst par sabiedrības pašreferenci, kas veido identitāti. Disertācijā naratīvi netiek uzlūkoti kā ideoloģiskas konstrukcijas, bet kā pēctecīgas darbības veicināšanas instruments, kurā iesaistīta kāda no sabiedrības pašreferencēm, un tiek secināts, ka naratīvi ar izglītības latento kultūras nodošanas kodu nākamajām paaudzēm, atkārtoti ne tikai kā sociālās darbības, bet arī psihiskās tradīcijas vai mentalitātes.

3. Naratīvu teorijas atklāj sabiedrības komunikāciju pašai par sevi, neraugoties uz apstākli, ka sabiedrības pašreferenci funkcionāli diferencētā sabiedrībā izzūd, jo nav iespējams rast vienu centru, no kura novērot un dot aprakstu. Latviešu sabiedrībā lietotā pašreferenci *mēs – zemnieku tauta* lietota pirmās atmodas laikā, kad tai vajadzēja izteikt tautas vēsturiski pamatotās tiesības ne tikai uz savu kultūru, bet arī zemi, teritoriju, vēlāk arī valsti. Zemniecībā latviešu kultūrā tiek izprasta kā latvietība, un jebkurš pretsolis pret zemniekošanas iespējām, kā patlaban pārejot uz brīvā tirgus attiecībām un mēģinot integrēties Eiropas Savienībā, tiek uztverti kā draudi latvietībai. Sistēmteorija iesaka izmantot vairākus novērotājus, kuri dod neskaitāmus piemērus pašraksturojumam, nodrošina plašāku atlases horizontu un veicina atšķirību sistēmas un apkārtnes noteikšanu.

4. Disertācijā makro līmeņa sistēmteorija ir savienota ar mūsdienu vidējā līmeņa teorijām par naratīviem un empīrisko pētījumu, lai noskaidrotu pašreferences veidošanās mehānismu. Tas deva iespēju secināt, ka pašreferences horizonts atkārtoti tradicionālās latviešu sabiedrības izpratni par *sevi*. 20. gadsimtā, abu neatkarību laikā kultūras teksti (ekonomistu, literātu) veido komunikācijas apli ar sabiedrību. Arī mūsdienās moderno saziņas telpā referentās grupas pārstāvji atkārtoti pašreferenci *mēs – zemnieku tauta*, kā sabiedrībā saskaņoto pašraksturojuma veidu. Tas tiek nodots nākamajām paaudzēm socializācijas gaitā ar dzimtas *stāstiem* un izglītības latento funkciju: kultūras kods literatūrā, kurā hrestomātiski dominē agrārās kultūras paradigma. Psiholoģiski un kulturāli latviešu izglītības modelis indoktrinē latviešu kultūras jaunos dalībniekus zemnieku *dzīves pasaules* vērtībās veidota lauku mentalitāte, kurai ar moderno urbāno vidi veidojas mentāli sarežģītas attiecības. Latvietība tiek saprasta un nodota nākamajām paaudzēm kā lauku kultūra, kura ir tautas iedomātās vienotības turpinātāja, jo *visi latvieši ir ģenētiski zemnieki*. Pētījums atsedz, ka

latviešu sabiedrībā ir vēl kaut kas no tā, ko vēl var par *sevi* uzzināt, izpētīt un izprast. Arī kādi sabiedrības attīstības resursi iesaistīti un kādi vēl ne, un ko sabiedrība par *sevi* redz (referentās grupas intervijas – J. Stradiņš, I. Lancmanis). Ironijas taktika kultūras tekstos parādījusies sporādiski un nav spējusi būtiski ietekmēt pašreferences horizonta izmaiņas (V. Eglītis, G. Janovskis).

5. Disertācijā izmantotas 20 dziļās intervijas ar izvēlētu respondentu grupu, tajā skaitā arī 5 intervijas ar pašreferences aģentiem. Empīriskajā daļā sagatavoti oriģināli interviju jautājumi. Atbildes analizētas saistībā ar disertācijas hipotēzi, ka sociālā darbība un cilvēku *sevis* redzējums un *sevis* apraksts ir kultūras naratīvu, kolektīvās atmiņas, izglītības koda iespaidots un tam ir sakars ar sabiedrības pašreferenci. Interviju analīze apstiprina pašreferences saistību ar cilvēku dzīves vērtību un nomu veidošanos, kura veido vienu no latviešu kultūras paradīgmām.

6. Analizētās intervijas apliecina sabiedrības komunikācijas apli, kurā sabiedrība vienojusies savā aprakstā un lieto to kā pašreferenci un īsteno savā darbībā, dzīvesveidā. Pašreferenci izplata pilsētas intelektuāļi, kuri paši *sevi* redz piederīgus zemniekiem, ko nosaka references devēju grupas personiskā ievirze pašreferencei *mēs – zemnieku kultūra* (4.1., 4.2.) kā kompensācija vai uzturēta iedomātā tautas vienotība. Disertācija iezīmē vairākus komunikācijas lokus šī teksta ietvaros, kad vieni autori atsauces uz nākamo autoru un tie savukārt uz iepriekšējo izteikumiem, uzskatiem, domām, kas veido pašreferences iekšējo komunikāciju. Iekšējā komunikācija rada konservatīvu Latvijas valsts tēlu (ārējā komunikācija), ja latvietība tiek saprasta kā dzīve laukos, zemniecība.

7. Intervijās respondenti par *sevi* izteiktās referencēs parādīja pašreferences komunikāciju, no references aģentiem (devējiem) uz references saņēmējiem un lietotājiem. Pašreference *mēs – zemnieku kultūra* izsaka latviešu kultūras dalībnieku intervijās nosauktās vērtības: 1) brīvība, dzīvot laukos nozīmē dzīvot brīvībā (5.1.1., 5.1.2.1., 5.1.3.1., 5.3.5.); 2) dzīve laukos kā dabīgā un ekoloģiski tīrā vidē (5.1.2.3., 5.5.3.); 3) zemes mīlestība, no tradicionālās atsauces uz pragmatisko attieksmi pret lauksaimniecību kā ražotni (5.4.10., 5.3.11.); 4) latvietība kā identitāte iespējama laukos; un 5) latentā veidā iezīmēta attieksme pret pilsētu kā latvietībai un, sev tai skaitā, nedraudzīgu vidi; naidīga latvietībai un iedomātai tautas vienotībai (5.1.1.2., 5.1.2., 5.1.2.2.); 6) pašreferences *mēs – zemnieki* lietošana dažādu referento grupas locekļu vidū liecina par augstu saskaņotības līmeni un

rada sabiedrības komunikācijā par sevi tautoloģisko apli, kuru iespējams mainīt, paplašinot sevis redzējuma horizontus (3.3.). Ja intervijās pēc desmit zemniekošanas gadiem, reference mainījās, tad tā “atdzīvojās” pilsētas intelektuāļu vidū, kas norāda par kultūras pašreferences paradigmatiskumu atsevišķās grupās (3.2.1.).

Visas references intervijās veidotas uz atšķirības principa – lauki pret pilsētu, latvieši pret pārējām tautībām, pilsētnieki pret lauku vietējiem zemniekiem, - kā to apraksta sistēmteorija. Līdz ar to disertācijā, izmantojot N. Lūmana sistēmteoriju par pašreferences komunikācijas loku, secināts, lai iespaidotu sabiedrības pārmaiņas *autopoiesis* nozīmē latviešu kultūras pašraksturojumā jālieto racionalitāte, kā tas aprakstīts 5.5. nodaļā, kurā racionalitāte samērota ar ironiju.

8. Empīriskā pētījumā iegūtie dati liecina, ka a) pēdējo desmit gadu pieredze maina indivīdu redzējumu par sevi, kas var iespaidot sabiedrības orientāciju uz jauniem horizontiem sevis aprakstā; b) resursus tam var veidot references grupas pārstāvji, kuri pašreferenci veido no vairākiem skatu punktiem, tai skaitā ne tikai no atšķirības, bet ieraugot kultūras sintēzes radītos efektus (latviešu un vācbaltu) nevis kā kvalitatīvi jaunu, bet arī kā līdz šim neievērotu aspektu; c) pēdējo desmit gadu laikā sabiedrības izmaiņas ir tik straujas, ka sevis aprakstā, kā to liecina intervijas, tiek piemērotas attīstīto industriālo zemju dzīves modelis kā turpinājums esošai referencei par latvietību laukos, jaunā kvalitātē (no zemnieka par lauksaimnieku, darba organizētāju nonākot līdz modernai lauku dzīvei – darbs pilsētā, dzīve laukos); d) pilsētas reference saglabājas negatīva, jo latviešu kultūrai vēl nav izveidojušās stabilas un noturīgas mentālas attiecības ar urbāno vidi.

Sabiedrības komunikācijas telpā sastopamie kultūras pašraksturojumi uzrāda, ka faktiski nav nekādas sinhronizējošas atbilstības starp to, kā sistēma fiksē savas attiecības ar apkārtējo pasauli. Tāpēc empīriskās daļas indikācijas ļauj secināt, ka pašraksturojums ir novecojies. To parāda gan sociālā struktūra, gan semantika un mudina sabiedrību pārejas laikmetos saglabāt plašu perspektīvu vērojumam, jo mainās sabiedrības sevis vērojums, un arī raksturojums, kas liecina, ka notiek sabiedrības kā sistēmas strukturālās transformācijas.

Disertācijā izvirzīta hipotēze ir apstiprinājusies: ka kultūras naratīvi veido sabiedrības indivīdu priekšstatus par sevi un ka sabiedrība komunikācijā par sevi, atkārtoti vienu no vēsturiskām pašreferencēm *mēs – zemnieku tauta* un ir konservatīva un tautoloģiska, un, ka mainoties sociāli politiskajiem apstākļiem, sabiedrības indivīdi ir ieguvuši jaunu pieredzi un maina redzējumu par sevi, kā šīs kultūras dalībniekiem, kas potenciāli var iespaidot sabiedrības jauna pašraksturojuma attīstīšanos un mainīt esošo kultūras paradigmu.

Izmantotā literatūra

1. Adamovičs L. Daži raksturīgi vaibsti mūsu senču garīgajā sejā // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1934. Nr. 11, 435-443. lpp.
2. Alanen I. The change in the Baltic agricultural production system brought about by the privatisation of agriculture. (Citēts pēc Deivis S., Slī B., Tisenkopfs T. *Sociālie un ekonomiskie apstākļi Latvijas laukos*. Ziņojums Latvijas valdībai un Pasaules Bankai.- Rīga: LZA, FSI, 1997.)
3. Archer M. *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
4. Archer M. S. *Realist social theory: the morphogenetic approach*. – Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
5. Арчер М. Реализм и морфогенез. *Теория общества*. Сб. Под ред. А.Ф. Филипова. – Москва, КАНОН-пресс, 1999.
6. Ashman M. Change of Behavioral Stereotypes in the Consciousness // *The Youth in the Changing Europe*. - Uppsala, 1991.
7. *Atmiņa un vēsture. No antropoloģijas līdz psiholoģijai*.- Rīga: N.I.M.S., 1998.
8. Balodis A. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. - Rīga: Kabata, 1991.
9. Bateson Gregory. *Steps to an Ecology of Mind*. - San Francisco, 1972.
10. Бейтнере Д. Женщины Латвии и новое время // *Феминитическая теория и практика. Восток-Запад*. - СПб., 1996, с. 56-63.
11. Beitnere D. Latviešu tradicionālā kultūra: prāts un mīlestība // *Karogs*. 1997, Nr. 10. 172.-187.lpp.
12. Beitnere D. Gars bezbailīgi raugās nolieģumam acīs // *Reliģiski-filozofiski raksti*. – Rīga: FSI, 2001, VII. - 238.- 247. lpp.
13. Beitnere D. No mīta uz kultūras paradīgu (sabiedrības pašapraktīšana un latviešu kultūras nacionālisma specifiskie aspekti) // *Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums*. - Liepāja, LPA, 2000, 29.-38. lpp.
14. Beitnere D. Vai latvieši ir tikai zemnieki? // *Karogs*. 2002., Nr. 11. - 150. -163. lpp.
15. Biezais H. *Smaidošie dievi un cilvēka asara*. - Plone: Senatne, 1991.

16. Biezais H. Meditācija par noskrandušo vēsturi // *Reliģiski-filozofiski raksti*. Rīga: FSI, 2001, VII, 223.-237. lpp.
17. Bhaskar R. *The possibility of naturalism*. – N.Y.: Harvester Wheatsheaf, 1979.
18. Brown R.H. *Society as Text*. – Chicago: University of Chicago Press, 1987.
19. Clam J. System's Sole Constituent: The Operation. Clarifying a Central Concept of Luhmannian Theory // *Acta Sociologica. Journal of the Scandinavian Sociological Association*. 2000, Volume 43, Nr. 1, p. 63-79.
20. *Contemporary Social Theory. The Blackwell Reader*. Eds, by Anthony Elliot. -Oxford: Blackwell, 1999.
21. Crapanzano V. *Hermes' Dilemma and Hamlet's Desire. On the Epistemology of Interpretation*. - Cambridge: Harvard University Press, 1992.
22. *Criticism and the growth of Knowledge*. Ed. by Lakatos Ed. I. and A.Musgrave Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
23. Freeman M. *Rewriting the self*. – London: Routledge, 1993.
24. Гадамер. Х.-Г. *Истина и метод*. – Москва: Прогресс, 1988.
25. Geertz C. From native's point of view: on the nature of antropological understanding. Rabinow P. and Sullivan W.M. (eds) - *Interpretative Social Science: a Reader*. - Bercley: University of California Press, 1979.
26. Gilligan C. Verantwortung fur die anderen und fur sich selbst – das moralische Bewußtsein von Frauen. In: Schreiner,G. Hg.: *Moralische Entwicklung und Erziehung*. Braunschweig, 1983 (skat.: Pahnke D. *Ethik und Geschlecht*. Marburg: Diagonal Verlag, 1992)
27. Gīrcs K. *Kultūru interpretācija*. - Rīga: AGB, 1998.
28. Gidenss E. *Sabiedrības veidošanās*. - Rīga: ABG,1999.
29. Gofmanis Ē. *Sevis izrādīšana ikdienas dzīvē*. - Rīga: Madris, 2001.
30. Gullestad M. *The Art of Social Relation*. - Oslo: Skandinavian University Press, 1992.
31. Hagen R. Rational Solidarity and Functional Differentiation // *Acta Sociologica. Journal of the Scandinavian Sociological Association*. – 2000, Volume 43. Nr. 1, p. 27- 41.
32. Jensens O. V. Arheoloģija un modernā sabiedrība // *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis. A*. – 1997., 51.sēj.- 5/6.- 42. lpp.
33. Karulis K. *Etimoloģijas vārdnīca*. – Rīga: Zinātne, 1992.

34. Luhmann N. *Gesellschaftsstruktur und Semantik*. - Frankfurt: Surkamp, 1981.
35. Luhmann N. *Social System*. - Stanford: Stanford University Press, 1999.
36. Maturana H. R. *Erkennen: Die Organisation und Verkörperung von Wirklichkeit*.
Ausgewählte Arbeiten für biologischen Epistemologie. – Brunswick, 1982.
37. Maturana H.R. *Man and Society*. In *Autopoiesis, Communication and Society: The
Theory of Autopoietic System in the Social Science*. - Frankfurt, Surkamp, 1980.
38. Maturana H. R. and Varela Fr. J. *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of
Human Understanding*. - Boston, 1992.
39. McCloskey D.N. *The Rhetoric of Economics*. - Madison: University of Wisconsin Press,
1985.
40. McCloskey D.N. *Storytelling in Economics. Narrative and Culture. To Uses of
Storytelling in the Sciences, Philosophy, and Literature*. - London: Routledge, 1994.
41. *Millenium. Skats uz Latviju*. Latvijas Zinātņu akadēmija. 1. sēj., Rīga: a/s Valters un
Rapa, 1999.
42. *Millenium. Skats uz Latviju*. Latvijas Zinātņu akadēmija. 2. sēj., Rīga: Madris, 2000.
43. *Lauksaimniecības ražošanas rādītāji 1995. gadā*. Lauksaimniecības ministrija, 1996.
44. Nedelmann B., Sztomka Pj. (eds). *Sociology in Europe. In search of Identity*. - Berlin:
Walter de Gruyter, 1993.
45. Ķeniņš-Kings G. *Uzņēmību! Latviešu uzņēmējs pārmaiņu laikos*. - Rīga: Jāņa Rozes
apgāds, 1999.
46. Kivisto P. *Key Ideas in Sociology*. - California: Pine Forge Press, 1998.
47. Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolution*. - Cambridge: Cambridge University
Press, 1970.
48. Kursīte J. *Latviskā identitāte un folklorā //Latviešu folklorā mītu spoguļi*. - Rīga:
Zinātne, 1996.
49. *Narrative and Culture*. Ed: By A. Benjamin. – London: Routledge, 1994.
50. *On Narrative*. Edited by W.J.T. Mitchell.- Chicago: The University of Chicago Press,
1981.
51. Ostenberg Dag. Luhmann's General Sociology // *Acta Sociologica. Journal of the
Scandinavian Sociological Association*. 2000, Volume 43., Nr. 1, p. 15-25.

52. Outwaite W. *New Philosophy of Social Science. Realisms. Hermeneutics and Critical Theory.* – London: Mcmillan, 1987.
53. Zhiyong L., Anders K.K. A Paradigmatic View of Contemporary Public Administration Research // *Administration & Society.* - May 2000, Vol. 32, Issue 2, p. 138.
54. Ricoeur P. *Hermeneutics and the Human Sciences. Essay on Language, Action and Interpretation.* - Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
55. Ragin Ch. C. *Constructing Social Research.* – California: Pine Forge Press, 1994.
56. Rungule R. Socioloģija un cilvēka dzīves gājuma izpēte // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.* A. 1993, Nr. 12 (557).
57. Sebre S. Psiholoģiskās teorijas par jaunību kā dzīves posmu // Koroļeva I., Rungule R., Sebre S., Trapenciēre I. *Latvijas jaunatnes socioloģisks portrets.* - Rīga: LU FSI, 1999.
58. *Social Theory Today.* Edited by A. Giddens and J. Turner. Stanford: Stanford University Press, 1987.
59. *Sociology in Europe. In Search of Identity.* Edited by B. Nedelmann und P. Sztumpka. - Berlin: Walter de Gruyter, 1993.
60. *Социологос. Социология. Антропология. Метафизика.* - Москва: Прогресс, 1991.
61. *Социология. Основы общей теории.* – Москва: Аспект Пресс, 1998.
62. Silverman D. *Interpreting Qualitative Data.* – London: Sage, 1993.
63. Shipman M. *The Limitations of Social Research.* – Los Angeles: Longman, 1997.
64. Stichweh R. Systems Theory as an Alternative to Action Theory? The Rice of Communication's as a Theoretical Option // *Acta Sociologica. Journal of the Scandinavian Sociological Assosiation.* 2000, Volume 43., Nr. 1., p. 5-13.
65. Thomas L. *Using Qualitative Methods in Organizational Research.* London: Sage, 1998.
66. Tabuns A. Socioloģija Latvijā: vakar, šodien, rīt. *Sabiedrības pārmaiņas Latvijā.* Rīga: Jumava, 1998, 8-70. lpp.
67. Tisenkopfs T. Dzīve un teksts: biogrāfiskā pieeja sociālajās zinātnēs // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.* A. - 1993, Nr. 5 (550).
68. Tisenkopfs T. *Zemnieku saimniecības Latvijā.* Ziņojums par zemnieku aptaujas rezultātiem. - Rīga: FSI, Baltijas Studiju centrs, 1996.

69. Tisenkopfs T. Constructed countryside: post-socialist and late modern mixture in rural change. *Latvija in Europe Sociologically* - Rīga: University of Latvia, Nr. 1(22), 1999, p. 72-111.
70. Ulīte V. Kosmopolītiskas garīgas kultūras prasība – modernā estētisma ģenēzes priekšnosacījums XX gadsimta sākumā baltu literatūrā // *Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums* – Liepāja: LPA, 2000, 172- 181. lpp.
71. Vīksniņš Dr. Mēģinājums raksturot latvieti un viņa kultūru // *Burtnieks*, 1935., Nr.5 366-376 lpp., Nr. 6, 443-451.lpp.
72. Weber M. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. - London: Routledge, 2000.
73. White H. *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. - Baltimore: The John Hopkins University Press, 1987.
74. White, H. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. - Baltimore: The John Hopkins University Press, 1990
75. Zālītis Fr. *Latvijas vēsture*. - Rīga: Zvaigzne, 1991 (1935.)

Daiļliteratūra

1. Eglītis A. *Pansija pilī*. – Rīga: Liesma, 1991.
2. Eglītis A. Halovīni. *Sveiciens Ofījai Ozo. Amerikas dzīves tēlojumi*. – Los Angeles, Grāmatu Draugs, 1958.
3. Eglītis V. Ievads (1908) *Vērtības pārvērtējot*. – R. P. 1911. Valoda un dzeja // *Mājas Viesis*. 1909.
4. Janovskis G. *Ines*. – N.Y.: Grāmatu Draugs, 1982.

Izmantotā periodika

1. Lasītāja vēstule. Vēl par kamevālu. // *Literatūra un Māksla*. 1991. 20.09.
2. Žīgure A. Billīšu atjaunošanu vērojot. // *Literatūra un Māksla*, 1991.13. 09.
3. Lancmanis I. Latvieša dzīves telpa. // *Diena*. - Sestdiena, 1999. 18. 12.
4. Zīrnis E. Kaut kas no Rīgas gaisa nāk klāt. (Intervija ar akad. J. Stradiņu) // *Sestdiena*, 2001. 18. 08.
5. Pelāne A. Nauda ir, nav – ideju. (Intervija ar sociologu T. Tisenkopfu) // *Lietišķā Diena*, 2001, 5. 11.

6. Puķe Ieva. Pilsētas sikspārnis. (Intervija ar dzejnieku A. Akmentiņu) // *Diena*. - 2001. 17. 08.
7. Šaitere T. Rīga būs mūžīga. (Intervija ar dzejnieku U. Bērziņu) // *Diena*. - 2001, 18. 08.
8. Lasītāju vēstule – Vai viegli būt patriotam? // *Diena*. - 2001. 13. 10.
9. Rokpelnis J. Skolas maize. // *Diena*. – 2001. 09. 10.
10. Kelpšs J. Kāpēc es nelasu latviešu literatūru. // *Literatūra un Māksla*. - 2001. 01. 11.
11. Skujiņš Z. “Pēc 11. septembra pasaule būs citāda.” Kāda? // *Lauku avīze*, 2001. 6. 11.
12. Lūsiņa I. Turpmāk caurvējš būs vienmēr. // *Diena - B daļa*, 2002.03.05.
13. Brauna A., Plamše K. Latvieša drauds vai patvērums? // *Sestdiena*. - 2002.18.05.

Pielikumi

Intervija ar dzejnieku Imantu Ziedoni

I. Ziedonis - Biogrāfiski tas jāņem, ka es pats esmu... tā man ir vistuvākā sfēra – es esmu pēc aicinājuma agronoms. Gribēju būt agronoms un valsts plānotājs, kas veido makro lauksaimniecību. Es esmu zvejniekos dzimis, bet man nav ne mazākā interese par zvejniecību. Un tāpat manam tēvam nebija. Viņš bija... Mēs bijām izsūtīti... tas ir aizbēguši uz Kurzemes katlu, un tur, kad ienāca krievi, mēs dzīvojām tādu izbēgušu cilvēku mājā, vienā saimniecībā, un tur viņam piešķīra uzreiz jaunā darba zemnieka zemi, 30 ha. Viņš bija priecīgs, viņš pameta visu jūrniecību, zvejniecību. Un tad viņu apcietināja un filtrācijā aizveda prom, un tad mēs ar vectēvu kļuvām saimnieki. Es, vārdu sakot, saimniekoju.

Jaut. - Bet no kurienes tas ir tā saimniekošana, tā zeme?

I. Ziedonis - Es nezinu. Man nekādi senči lauksaimnieki nav bijuši, bet vienkārši nepatika jūras darbs, vienkārši man nepatika jūra. Man patika lauki un... Mēs braucām reņģes pārdot ar māti pa lauku mājiņām. Un tad es vienmēr domāju: “Tādas mājas man vajadzētu. Te ir dzīve! Tā ir paradīze!”

Jaut. - Un kas tai paradīzē bija?

I. Ziedonis - Pirmie ābolu lauki un ķirši, un tur govīs, un es tās smaržas, un āboliņi... āboliņa lauki, Jāņi un visas tās krāsas. Kaut kāda pilnība tāda, nu sevišķi no bagātajām mājām. Tādā bagātā mājā iebraukt, tad tā *Straumēnu* jušana jau man bija iekšā. Tad es lasīju *Straumēnus*, jau tā piefiksēju, nogruntēju tās savas jušanas *Straumēnos*. Tad ir tāda parādība, ko neviens no mūsu literatūras zinātniekiem nav fiksējis, es pat ieminējos, bet viņš... varbūt viņam tas nepieleca, ka ļoti dīvaini, no kā tas nāk, ka emigrācijas proza visa ir nostalgiskas atceres par lauku sētām, par lauku dzīvi. Nu pirms tam jau tas tā bija, nu... “Jaunsaimnieks un velns” un “Saplēstā krūze” un tā... Bet tālāk, kad nāk Klīdzējs un tas pats Janovskis, kuri pavisam..., kuriem nav ar laukiem kaut kādīgs sakars, sevišķi Janovskim, kurš jau ir it kā tāds Lāča pēctecis savā pilsētas romantismā tādā, ka viņos visos ir iekšā viens... prototips, viens ļoti stiprs latviešu kultūrā ielikts prototips no literatūras – tas ir “Kalpa zēna vasara”. Kalpa zēns. Un visi tie leģionāri, kas te šāva un asinīs bija līdz

ausīm, un dzīvi... pusdzīvi tika prom, un tagad viņi tur Daugavas Vanagu tajās atpūtas mītnēs diezgan indīgi un nikni, un neapmierināti ar dzīvi sēž un visus lamā. Un ka viņiem tur arī ir labestīgāk, tā pozitīvāk uzstellēti... Bet visi viņi, tie, kas tur nodzērās un... it sevišķi Klīdzējs... var just Klīdzēja romānos. Klīdzēja romānos tas kalpa zēns ir absolūti... Viņš tur klejo, viņš klejo pa visu romantisko, varētu teikt, romantizēto sižetu. Es pārlicinājos, ka tā vairāk nav mīlestība, tas ir... Vienalga, kādi tur avantūristi nebūtu, vai Īvande Kaija, vai kas, ka viņa nav tikusi vajā, viņa tur var laist mīlestību iekšā un seksu vai ko, bet viņa no tā vajā netiek.

Jaut. - Bet nekur pašreference nav tik dzīvi saglabājušies kā šeit, manuprāt, tā identificēšanās tieši ar zemnieku kultūru.

I. Ziedonis - Nu, var jau būt tāpēc, ka mūsu tās valsts vēsture ir īsa ļoti, un tā integrācija starp pilsētnieku un laucinieku nepaspēja notikt. [...] Bet to es... to es izdarīšu (stāsta par jaunu iecerī grāmatai - D.B.). Un tas ir... tas ir tāds, nu, vārdu sakot... nu jā... nu tāda zemnieka spīts, ka tevi apceļ. Man ir dusmas...

Jaut. - Vai Ziedonis rakstīs par pilsētu? Vai Ziedonis varētu būt rakstījis par pilsētu? Kas Ziedonim ir pilsēta?

I. Ziedonis - Maz... maz interesē.

Jaut. - Pilsētā ir izdotas Jūsu grāmatas, ir uzvesta luga, nu, teiksim, "Motocikls"...

I. Ziedonis - Nu pilsēta tāpēc ir, lai viņa kalpotu Latvijai.

Jaut. - Un kur ir Latvija? Laukos?

I. Ziedonis - Latvija ir visa šī infrastruktūra, bet pilsēta ir tā galvenā... nu, galvenais kalps, galvenais, nu... intensīvākais apkalpotājs.

Jaut. - Jā, bet pilsēta uzvedas bezkaunīgi – viņa nedod naudu uz laukiem, kā Jūs tikko teicāt, birokratizējas.

I. Ziedonis - Tāpēc es arī... Mēs tur braucam, es cenšos kūdīt pašvaldības, ka pašvaldībām ir jāatgūst sava pašapziņa, un jāliek gudrus cilvēkus, kas ir projektspējīgi...[..]

Jaut. - Jūs teicāt, ka pilsēta ir kalps tikai. Bet pilsēta ir tā, kas iznēsā visas tās intelektuālās vērtības.

I. Ziedonis - Bet tā jau ir tā kalpošana. [...] Nezinu. Es uztveru, ka, teiksim, lauku, ka tautas atjaunotne nāk no laukiem tā fizioloģiskā, bioloģiskā un ka pilsētai ir šī bioloģiskā masa jāapkalpo – jāizglīto. Tik tā pakalpošana, tik apkalpošana, cik tālu viņa viņu aristokratizē,

cik tālu viņus mobilizē... Es nedomāju... Gluži otrādi, es nedomāju, es nenostādu to pretī. Es tagad pieminēju tos cilvēkus, kas dzīvo laukos no pilsētas, kuri nedomā būt laucinieki un kuri nav arī pilsētnieki, bet nu kur šī integrācija jau ir notikusi. Un viņi pastāv uz tādu dzīvesveidu, un tas ir tas nākotnes dzīvesveids. Kā jau visā Eiropā ir, kad lielākā daļa no dzimtas tomēr strādā pilsētnieciskā vidē, pilsētniecisku darbu, un viņiem ir tā privilēģija dzīvot laukos un baudīt lauku labumus, ko pilsētnieks nevar baudīt, kas viņam nav.

Jaut. - Kas ir "lauku labumi"?

I. Ziedonis - Tā pati daba. Pilsētniekam nav dabas. A. Brigaderei ir ģeniāla formula: "Dievs – Daba – Darbs". Iztrūkstot vienai šai struktūrvienībai triādē, izjūkot, nevar veidoties, principā, harmonisks darbs, nu tā attīstība, evolūcija. Iztrūkstot vienai struktūrvienībai: vai nu darbam... Tu vari dzīvot dabā, bet tad pilna tā daba ar dzērājiem ....

Bet tā kā tā daba viena neko nenodrošina... un ir jautājums: cik mums ir dievticīgo? Viņi iet visi baznīcā, bet varbūt viņi nestrādā nemaz, un viņiem arī daba nav vajadzīga, ja jau Dieva pasaule ir... Bet, ka tāda harmonizēta vide ir, to fiksējusi A. Brigadere. ... ir grūti teikt, tas jau ir tāds, himna un zināmas nōdevas tur ir, bet kam... Bet A. Brigadere ļoti patiesa. [..]

Jaut. - Tas bija citāts no "Kurzemītes" – tāpēc to jautāju. Ja es pareizi sapratu, Jums ir saglabājusies, faktiski, negatīva attieksme pret pilsētu, vai es nepareizi sapratu.

I. Ziedonis - Varētu teikt – jā, man nepatika.

Man jau te arī uz Rīgas astoņsimtgadi aicina startēt un uzstāties, un runāt, un tur filmē, Brikmanis gatavo tos klipus... Man nekāda patikšana nav par Rīgu kaut kur steigties, ne mazākā vēlēšanās, neaizrauj... Nav ko teikt par Rīgu. [..]

Jaut. - Jūs redzat tajā darbā, ka Jūs braucat tē, pa Latviju, par tām pirtīnām rakstāt – tas ir misijas darbs, sirds darbs?

I. Ziedonis - Jā, mums jau neviens to neliedz darīt. [...]

Un es orientējos uz tiem cilvēkiem, ...Tā nav... tā nav pret... taisni otrādi – tā ir drīzāk... Nu jā, nu varbūt ne pret Rīgu, te Rīga mazāk iejaukta, te ir mazpilsēta iejaukta. Un mazpilsētās... mums maz vajag mazpilsētas, mums vajag gandrīz tāpat kā laukus. Jo mazpilsētā ir nu tā pati, tā Rīgas kopija, viņa ir tur kaut kā nokopējusies, viņa tikai tāda latviskāka. Jā, nu ja tur gribētu zinātnisku darbu izstrādāt, tad jau tur varētu tā speciāli, mērķtiecīgi to darīt tās aptaujas.

Intervija ar mākslas zinātņu profesoru Imantu Lancmani

Jaut. - Kā Jūs redzat latviešu kultūru – vai tā ir atnākusi līdz pilsētai, vai ne? Jo Jums ir ļoti interesanta doma, kurai es gribu pasekot. Jūs īpaši akcentējat Grosvalda ģimeni un vēl tās, varbūt vēl nedaudzas ģimenes, kuras bija īsteni pilsētnieki un eiropieši. Jums pat bija tāds precizējums.

I. Lancmanis - Viņi atnāca, bet tas viss ir sākarā ar šo spriedzi. Es domāju, ka spriedze, kāda latviešu tautai ir bijusi visos gadsimtos, ir viņas spēka pamats, un es arī tieši domāju, ka šī spriedze tagad ir lielā mērā zudusi pēdējo 10 gadu laikā, kas ir zināmā mērā sabiedrības, nu, tāda nolaišanās, ja tā varētu teikt.

Viņš aiziet uz pilsētu tāpēc vien, ka viņš grib kaut kas būt, jo laukos, mēs ļoti labi zinām, cik maz tās iespējas. Teiksim, saimnieki... ja... Labi. Saimnieki laukos izsitas. No 19. gadsimta vidus viņi pērk to zemi no tā muižnieka. Mēs to visu labi zinām no R. Blaumaņa. Bet tas ir tikai daļēji pieņemams. Un tā otrā puse, kurai jau ir mazliet vairāk vēl spīts un avantūrisma, tie metas uz to pilsētu un grib tur to. Lūk, viņš aiziet, un sākas tas dīvainais process. Tātad latvietis izcīna savu vietu. Un par to Grosvaldu, ko es minēju, tas tikai parāda to arī latviešu lielo pielāgošanās spēju apstākļiem un spēju ārkārtīgi ātri nostāties uz kājām, jo Grosvaldi... viņi jau ir pilnīgi rafinēti Eiropas cilvēki. Es pat domāju, ka diez vai mēs atradīsim kaut kur Eiropā kādu tautu... Ir ļoti grūti atrast, jo visas šīs tautas tomēr nav bijušas tik ļoti tajā rezervāta izolētībā kā latvieši.

Es domāju, ka katrā ziņā latvieši nogāja tādu arī īsu, bet interesantu ceļu..... Man varbūt pat ir grūtāk runāt par pilsētu, es daudz vairāk esmu domājis tieši par šo te latvieti, kas palika laukos, un par viņa iekšējām kolīzijām. Varbūt tamdēļ, ka mana tēma arī tagad lielā mērā ir muiža. Tātad, viss tas, kas ir muiža kā dzīves telpa, kā dzīves stils, un kur kungī no vienas puses, zemnieki no otras puses, un visa tā vide – tās ir tūkstoš mazās mikro vides, kur pilsēta būtībā nespēlē lomu. Katra no tām ir ļoti autohtona, un katra tāda muiža ir maza planēta, kur visas tās orbītas tek ap to muižu.

Es gribētu teikt, ka bez tā pretpola (muižas) tas latvietis arī nebūtu varējis nemaz būt. Viņš būtu kaut kāda amorfa masa. Bet reizēm viņš viņu nīst un no viņas atgrūžas, un reizēm viņš viņu kopē. Jo kas tad ir latviešu zemnieka sēta? Kas ir vecsaimniecība? Tās jau ir muiža miniatūrā – un visa iekārta, un viss, kas tur notiek, un kas pastāv 19. gadsimta beigās, kā jau tie latvieši uzvedas, gērbjas un kādi ir tie interjeri. Tur ir, ziniat, dažkārt tā, ka es redzu vienu vecu fotogrāfiju, un grūti pateikt, vai tā ir tāda nabadzīga barona istaba, vai tā ir bagāta latviešu zemnieka goda istaba. Lūk, tā tad tas ir no otras puses atkal – baroni iedomājas, ka viņi dzīvo nez kādos mākoņos un ko tie muži tur apakšā kaut ko tur tādu prastu un riebīgu... Bet būtībā jau visa vācbaltiskā kultūra dziļi un dziļi caurausta ar latviskā gara ietekmi. Un tas jau ir... tas jau neglābjami, kaut, ja mēs ņemam vērā to, kā noritēja dzīve. ... Un būtībā tas viss top jau lielā mērā arī latvisks vai precīzāk – tā ir simbioze.

Jaut. - Tā ir ļoti interesanta doma, kā Jūs fokusējaties uz Latvijas laukiem, un arī tas, ko latvieši kopēja no vācbaltu vidus, ka Latvija kaut kādā ziņā ir mazo muižiņu kultūra. Jo es šodien arī dzirdu, ka cilvēki saka: "Es braucu uz savu muižiņu", domādami ar to savu kaut lauku īpašumu, bet tikai vasarā.

I. Lancmanis - Jā, jo muižiņa, redziet, tur viņi domā ne tik daudz to skaisto māju, viņi domā to vides noslēgtību. Tas savā ziņā arī... Tāpēc varbūt domāju, ka mana aizraušanās nav tikai tāda subjektīva, mākslas vēsturnieciska. Es domāju, ka es objektīvi saskatu to, kas tur ir bijis šajā muižā – tā ir viņas noslēgtā harmonija, tas miers... Tas jau nav nekas jauns, un tas saistās tikai ar baltiem, jo mēs labi zinām, ka "*country life*", ka tā ir visā pasaulē, un angļi patiešām to prot kultivēt ļoti skaisti un jebkurā vietā. Bet varbūt Latvijā tas bija vēl vairāk, jo pilsētu pievilksanas spēks mazāks un šīs orbītas, muižu orbītas par sevi vairāk noslēgtas. Tas tiešām bija mazas planētiņas katra par sevi.

Jaut. - Kāpēc Jūs domājat, ka pilsētu pievilksanas spēks bija mazāks?

I. Lancmanis - Nu pilsētu bija mazāk. Latvieši, es domāju, ka viņi nekļuva par pilsētnieku arī tamdēļ, pirmkārt, jau arī Latvijā pilsēta nevarēja izraisīt līdz pat 19. gadsimta vidum tādu īstu apburšanu, jo viņā nebija tas, kas bija Rietumu pilsētās – šī te bagātība, spožums, bruģētās ielas, bagāti veikali, skaistas mājas. Izņemot Rīgu un ļoti nelielā mērā arī Jelgavu, kura nekad nebija nekāda pārāk grezna pilsēta, pārējās jau bija tādi lieli miesti. .... Pilsētas bija ļoti primitīvas.

Jaut. - Jūs esat pilsētnieks. Kas Jums ir pilsēta?

I.Lancmanis - Pilsēta man ir... Kā lai saka? Es, no vienas puses, esmu ļoti pie tās pieradis – tas ir dabīgi, jo es pilsētā esmu pavadījis sava mūža pirmo daļu, kad cilvēks veidojas. Un tomēr es esmu ļoti ātri atzinis to harmoniju, kuru izdveš tieši lauki. Es domāju, pilsēta ir vienmēr mazliet disharmoniska. Un arī tagad... Es taču jau dzīvoju ilgi laukos, tagad, Rundālē, un es nevarētu ilgstoši dzīvot Rīgā, jebkura pilsēta – nogurdina, man viņa ir trokšņaina, un tur nav tās iespēja, ja tā varētu teikt, ieprojiēt savas domas – nevar, jo garam viss tas rīb un skrien cilvēki, un viņu izstarojumi, un mana nepieciešamība reaģēt uz viņiem – paskatīties, lai redzētu, un es, protams... paziņas... tur sasveicināties un papļāpāt kaut ko tukšu... Mani tas apgrūtina, tas man noļauja kaut ko, atņēma man to telpu, ko es varu izplest ap sevi tikai lauku vidē, kur es redzu horizontu, kur es redzu mākoņus, kur es redzu kokus un kur es līdz ar to salieku visu savās vietās. Es tad manu sevi un to manu pasauli, ko es nesu sev līdzī un kuru pilsētā es zināmā mērā zaudēju. Man vispār patīk atskriet pilsētā, kaut ko no tās paķert, bet es gribētu teikt tieši tā, kā pirms 300 gadiem – paķert, nopirkt, izskriet un dzīvot savā vidē.

Jaut. - Jūsu skatījumā, vai, latvieši, kas ir tagad nonākuši pilsētā, jo latvieši ik pa laikam tā plūst uz pilsētu, un arī tagad mēs redzam. Vai latvietis, ienākdams pilsētā, kļūst par pilsētnieku, vai viņš paliek laucinieks, vai tās saites ar laukiem ir ļoti cieši uzturētas?

I. Lancmanis - Bet tur nav nozīmes saitēm. Cilvēks var braukt varbūt katru vakaru uz kaut kādiem laukiem, vai katru sestdienu, svētdienu pie vecmāmiņas, viņš var vienlaikus ienīst šos laukus, viņš var viņus dievināt – tas ļoti individuāli. Es domāju, ka tas nav nekas, ko varētu teikt latviska vai nelatviska parādība. Es domāju, ka tā ir katra cilvēka iekšēja lieta. Ir cilvēki, kuri dzimuši, lai dzīvotu pilsētā, un ir tādi, kuriem vienmēr pilsētā dzīvot būs apgrūtināši.

Jaut. - Statistika rāda, un M. Skujenieks rakstīja 20. gs. 20. gados, ka ir noteiktas nacionalitātes, kas nedzīvo nemaz laukos, Latvijā dzīvodami, ka viņi veido tikai to pilsētas vidi, un ka latvieši pamatā tikai laukos, un tā ir tā pašreferēnce, ka mēs esam zemnieku kultūra.

I. Lancmanis - Jā, es domāju katrā ziņā, ka vismaz vienu lietu varētu pateikt: ka latviešiem vajadzētu it kā būt laimīgākiem laukos, ja, protams, laimes jēdziens vispār

būtu realizējams. Tur jau ir tas paradokss. Es uzskatu, un arī lielā mērā objektīvi, ka Latvija tika sasniegusi ap 1900. gadu sava veida tādu harmonijas formu vismaz, bet tur jau ir tas – arī likteņa ironija – neviens jau nebija laimīgs, visi jau gribēja kaut ko citu, visi gaidīja kaut kādu mistisko, dīvaino laimi, un mēs redzam, ka tiešām mokās arī romānos attēlotie personāži. Un viņi nezināja, ka nāks tūkstošreiz disharmoniskāka vide, un visu sagraus, un cilvēks būs plosīts, un arī, ka pilsēta neņēsīs nekādu apmierinājumu. Protams, ir jautājums, ko cilvēks uzskata par laimi, jo ir cilvēki, kuri dzīvo pilnīgā disharmonijā un var pilnīgi apmierināties ar materiālajām lietām, un domāt, ka laime ir kaut kādu ieguvumu un priekšrocību summa, un nevis tas miers. Un es arī nedomāju, ka Latvijā zemnieki būtu īpaši laimīgi. Nu, protams, kopumā ņemot vērā konkrētas problēmas, to varētu saprast, pat jābrīnās, kā viņi vēl tur dzīvo. Bet es katrā ziņā domāju, ka viņi arī pa laikam tomēr aptver to, ka viņi ir vide, kura ir dabīga, kura ir nomierinoša un kur viņiem ir tāds liels mērķis – dzīvot savā sētā, viņš skaidri zina, ko viņš darīs, nu pat ja viņš īsti nezina, varbūt, ka viņš labi pārdos to savu labību vai citu izaudzētu, un tad viņš tur dusmosies un lamāsies – kas arī ir jādara. Un kopumā tomēr viņa dzīve ritēs ārkārtīgi saskanīgi, jo viņš ir... viņš ir lietu centrā – viņa sēta ir centrs, un viņam nekur nav jāskrien, viņam nav jābūt darbā tikos un tikos, viņš ir pakļauts tikai sev, šim te mūžīgajam ritmam. Un to es uzskatu par lielu laimi.

Jaut. - Es šeit redzu spriedzi: ka latvieši uz pilsētu dodas it kā vajadzības spiesti, bet viņi nekad nav apguvuši pilsētu garīgi. Es šeit redzu konfliktu kultūrā. Viņi atdod it kā citām kultūrām apdzīvot pilsētu, jo viņiem pašiem tā saistās ar atgriešanos tajā harmoniskajā vidē.

I. Lancmanis - Galu galā jāņem vērā, ka mūsdienų cilvēks to vispār vairāk nemeklē, viņš nemaz vairs to nedefinē, ka viņam vajadzētu harmoniju. Viņš grib labi nopelnīt, labi strādāt, viņš grib baudīt visu to, ko piedāvā mūsu dzīve un ko piedāvā patērēšanas sabiedrība. Un tas ir ļoti skaidrs. Beigu beigās atcerēsimies arī, ka, piemēram, 18. gadsimtā Rīga bija bezgala daudz latviešu, kuri tur atrada tu savu vietu, nu kaut vai kā kalpotāji, neskaitāmi kalpotāji.

Jaut. -Jā, viņi mainīja uzvārdu, ja viņi aizgāja no latvietības.

I. Lancmanis - Nu nē... Tādi bija, jā, bet vairums jau palika vienkārši kā sulaiņi un... Rīga jau bija pilna ar latviešiem tajā zemajā slānī, kad vēl nebija īstu tādu latviešu

birģeru kategorija, jo vismaz tādu bija ļoti maz. Un es šajā brīdī varu teikt tikai to, ka es arī skatos šos Dīmantu raidījumus ar lielu aizkustinājumu. Un vienmēr tur jau var redzēt, tur parādās kaut kāds jauks cilvēks un kaut kāda pamatība, tāds dziļš un jauks īstums. Un visur ir tas refrēns, ka “jā, ja nu vēl daži gadi un šīs mājas jau būs tukšas, neviena tur nebūs...” Es katrā ziņā domāju, ka lietu attīstība ir, neteiksim, “tragiska”, jo nevajadzētu ielikt tur tādu subjektīvo vērtējumu. Es pieļauju, ka tas man ir subjektīvs, bet... Nu tā tas ir, un tas ir ļoti skumji. .... Jo tagad jau, piemēram, Liepājas rajonā jūrmalas teritorijas, kas būtībā izskatās tā kā pēc lielā mēra 1709. gadā.

[..] Jo 20.gadsimta sākumā Latvija ir sakopta tāpēc vien, ka muiža arī tur darbojas kā šis paraugs, kā etalons, kurā viss ir kopts un kur katru rītu vajadzēja obligāti visus celiņus muižā nogrābstīt. Un tas viss jau pārceļo uz zemnieku sētām, un katrs ļoti labi zināja, kas ir tīrība un kas ir netīrība. Bet mūsdienās es ar šausmām redzu, ka laukos daudzi cilvēki vairs to nezina, viņi neredz.

Jaut. - Bet ja latvieši gāja kultūru atdarinošo ceļu, tas nozīmē, ka tā bija tikai forma un ka saturs nebija apgūts?

I. Lancmanis - Es gribētu teikt, pie sīkstiem latviešiem varbūt bija īpaša spēja pārdzīvot šo te depresiju, un ar iekšējo un ārējo haosu nonākt pie kārtības. [..]

Jaut. - Vai Jums ir kāds pozitīvs skatījums, ko Jūs varētu pateikt, vai Jūs varat iedot vienu pozitīvu referenci latviešiem?

Nu, latvietis ir... es domāju, ka viņš pamatā ir ar tieksmi uz harmoniju, pie tam tas ir ne tikai šī te, ko es uzskatu pie tādām dziļām, tādām ģenētiskām, varētu teikt, ka nācijai piemītošām īpašībām, tā ir harmonija, jo to nu parāda latviešu tautas māksla un viss tas, ko latvieši ir radījuši, nu, kā mēs sakām, senatne vai kaut kāda nosacīta senatne, tas, ko uzskata, teiksim, - tautastērpu. Es vienmēr esmu dziļi apbrīnojis objektīvi, ka latviešu māja ir radīta vidē un ir izcili harmoniska. Un tur nu es gribu teikt, ka pat viņa ir vairāk harmonizēta. Piemēram, mājas apjoms, kā viņš to uzbūvē – sienas, jumtu, ka viņš to nosēdina dabā. Un varbūt, ka tas atkal nebūtu smuki teikt, ka, piemēram, man liekas, šveiciešu māja vai tas pats lejassakšu mājas tips, ka tajā ir daudz stūrainības un daudz kaut kāda disproporcionalisma. Tas varbūt ir efektīgs, bet tas ne tuvu nav harmonizēts, kā tas ir ar šo latviešu sētu. Vai latviešu tautas tērps. Tas ir latvieša tēls, kādu viņš izveidoja to savā nabadzībā. Viņa mēbeles, visa krāsu gamma, katrs priekšmets, kas nāk

no viņa rokām, ir apgarots, skaists. Un no šī viedokļa es varu teikt: patiesi es jūtos Brīvdabas muzejā tik pat labi, kā vienā muižā vai pilī. Es to apbrīnoju, es to baudu neizsakāmi, jo tā ir ne tikai skaista lieta, bet tā ir tā harmoniju izstarojoša lieta. Tātad, tas būtu pirmais. Tagad otrais ir tas par šo harmoniju, kura nāk, ko es uzskatu, kā iemācīta kultūra. Lai kā latvieši, es atkārtoju, nelamātu vāciešus, viņos ļoti daudz iekšā no vācu kultūras – visas tradīcijas un paradumi. Un viss tas tomēr latviešus vieno bezgala, bezgala ar vāciešiem. Un tur ir šī te kārtības mīlestība un nedaudz pedantiskuma, kas varbūt ir aizmirsts, bet kas vēl uzplauktu. Kulturālos apstākļos latvieši ļoti drīz vien atkal kļūst par vāciska vai ziemeļeuropeiska tipa cilvēkiem, kuriem patīk sava vide sakopta un dārziņš ir brīnišķīgs, un viss ir nokrāsots, izslaucīts, un viss ir nevainojams. Tāpēc es domāju, ka tas ir tas, nu, tas labais, kas ir ieprogrammēts un kas varbūt var parādīties. Protams, kopā ar masu kultūru tas vairs nekad nebūs tik brīnišķīgs un tur būs daudz lēti komerciāla un “uzsmucināta” no žurnāliem un no televīzijas un interneta nākoša, bet, vienalga, es domāju, ka kopumā Latvija kaut kādā veidā harmonizēta tiks, un arī pats cilvēks, vismaz ārēji, bet kas būs iekšā, tas ir jautājums, diemžēl, nevis par latviešiem, bet par cilvēces attīstību kopumā.

Intervija ar akadēmiķi Jāni Stradiņu

Jaut. - Socioloģijā mēs runājam par sabiedrībām, kuras ir atnākušas līdz pilsētai un kuras nē. Un jūs tik interesanti ieskicējat, ka ir cilvēki, kuri ir tā kā rīdzinieki, kas ir Rīga.

J. Stradiņš - Redziet, nu tā zemnieku kultūra, tā ir droši vien caur manu tēvu nākusi, zināmā mērā, jo viņš tomēr pilnīgi ir izaudzis mazpilsētiņā vai laukos, un, teiksim, kaut kas tāds lauciniecisks vai zemniecisks viņam ir palicies, un dzīvot mēs tiešām dzīvojām Pārdaugavā, un dzīvojām atsvešināti no Rīgas kā no lielpilsētas, un tādā kārtā. Arī vidusskolu, kurā es mācījos, tagadējā Āgenskalna ģimnāzija – toreiz Rīgas 5.vidusskola, nevarētu salīdzināt ar centra vidusskolām, teiksim, ar pirmo vidusskolu vai Franču liceju, vai kaut ko tādu, tur bija pavisam cita tradīciju plūsma, un tie bija nomaļu bērni, strādnieku bērni, sociālā ziņā citādi un mentālā ziņā citādi, un būtībā arī zemnieku bērni.

Mumu skolu apmeklēja ļoti daudz no apkārtējiem pagastiem no Mārupes, Babītes pagastiem, kas faktiski runājot nebija pilsētnieki īstenībā, tā kā tā bija pusei lauku, pa pusei pilsētas skola. Un Pārdaugava bija, būtībā, pašā manā bērībā tīri lauku zona, tā kā, teiksim, tie ceļi vēl ne bruģēti bija, ne asfaltēti, tie bija lauku ceļi, govju ceļi... Tā kā šajā ziņā tas stipri atšķīrās no Rīgas inteliģences, no Rīgas, īstās Rīgas inteliģences.

Jaut. - Bet ja jūs panoramētu visu Latvijas kultūru, teiksim, uz tādu jūsu zināšanu un izpratni, ka latvieši vairāk identificējas ar šo zemniecību, teiksim, pat akadēmiski izglītoti cilvēki, un tas, ka viņi kalpo tai zemniecības idejai, ka viņi tiešām ar lauksaimniecību nopietni nodarbojas brīvajā laikā.

J. Stradiņš - Jā, tas ir pilnīgi pareizi. Bet Latvijā, es domāju, varbūt ir nenovērtēti un varbūt mēs drusku šo komponentu pārvērtējam, ir ļoti daudz arī, nu varētu pat teikt, tāda sīkbirģeriskā kultūra, kas balstās, zināmā mērā, uz Stendera un uz tādām pusvācu tradīcijām, jo pat, ja jūs palasāt Krišjāņa Valdemāra vēstules vai varbūt Kronvalda Ata vēstules, lūk, ģimenē viņi runāja vāciski.

Un es domāju, ka varbūt, ka tas bija zināms tāds, nu sacīsim, tāds kompensācijas mehānisms, kad, izejot tautā, viņiem bija pat mazliet ārēji jāizceļ tas patriotisms, varbūt arī iekšēji viņi gribētu izcelt savu patriotismu. [...] Nu tas ir pareizi, ka ļoti daudz latvieši, tas jau, vienvārdsakot, kad cieši tāpēc runāja par latviešiem, ka latvieši esot *Bauern Folk*, vai ne, teiksim, un tā. Un runāja par latviešiem kā par nepilnīgi izveidotu tautu, tas jau bija viens no argumentiem, ko avīze *Stadt und Land* vērsa pret Kronvaldu Ati un tamlīdzīgi – ka tā nav tauta, ka tas ir rumpis bez galvas un bez rokām, teiksim tā. Ka bez kājām... Bet kas ir interesanti, kad latviešiem bija 1905.gadā vai kā 1000 muižnieku latviešu.

Jaut. - Latviešu?

J.Stradiņš - Jā, latviešu, jā, tūkstoš muižnieku bija. Tas ir tādi, kuri ir pēc *čina*... absolūti pēc stāvokļa. Jā pēc izcīnīta *čina*, vārdu sakot.

Jaut. - Bet tie ķoniņi nevarēja būt?

J. Stradiņš - Nē. Absolūti ne. Nē, nē. Tie, nu teiksim, Pauls Valters bija muižnieks kā profesors. Vārdu sakot, tas, kas izgāja kaut kur kaut kādā noteiktā ģildē. Tas ir tā saucamais *potomsvinij dvorjanstva* un *ļičnaja dvorjanstva*, un *potomsvinij*, teiksim, ir tie aristokrāti, kas iet tālāk, bet *ļičnaja dvorjanstva*, tie ir tie augstākie ierēdņi, nu

piemēram, ja jūs esat ģenerālis vai pulkvedis, tad jūs dabūjāt personisku muižniecību. Personisku muižniecību, un latvieši tādi bija ap 1000. Tas man pārsteidza, kad es to uzzināju. [..]

Jaut.- Profesor Stradiņ, es gribētu jautāt, teiksim, ja mēs skatāmies uz latviešu kultūru, vai latvieši ir pietiekami novērtējuši valsts nozīmi Latvijas situācijā tirdzniecībā? Kāpēc parādās vienmēr referenti saistībā ar zemniecību? Margēra Skujenieka darbā arī faktiski ir visu laiku tā kā... tā pierunā, ka mēs esam agrāri, agrāra valsts, bet faktiski jau abi divi tie krievu valdības laiki Latvijā - vienmēr Latviju industrializēja.

J.Stradiņš - Tā ir, jā.

Jaut.- Un Latvija pati sevi grib redzēt tikai kā agrāru valsti, jo arī 90. gadu sākumā cilvēki bija tādā sapnī.

J. Stradiņš - Jā, sapnī, ka būs agrāra valsts. Jā, lauksaimniecība neizrādījās tik perspektīva, mūsu platuma zonās, piebildīsim, vai ne. Varēja būt... tad latviešiem...[..]

Jaut. - Jūs jūtaties pilsētnieks?

J. Stradiņš - Nu, laikam tomēr. Tāpēc, ka man jābūt ir... protams, es mežā justos labāk, bet laukos dzīvot es noteikti nevarētu.

Jaut.- Kāpēc jūs mežā justos labāk?

J. Stradiņš - Nē, nu mežā es jutos vienkārši labāk, teiksim, mežā it kā es varu rakstīt vai domāt, vai kā. Mežā labāk var izdomāt kaut ko, vai ne, pilsēta, teiksim, drusku vienmēr tāda nomācoša. Iespaudu ir atstājusi tā saspīestība, zināmā mērā tā klaustrofobija nāk, teiksim. [..]

Jaut. - Un mazpilsēta tomēr... jūs gribat teikt, ka arī nākotnē tā izjūt, ka latvietis pieder zemei, ka viņš saglabāsies. Ka tāda urbāna sabiedrība, tādi rafinēti pilsētnieki diez vai būs.

J. Stradiņš - Redziet, jums jāņem vērā viena lieta. Kāpēc pilsētā jūtās neomulīgi? Tāpēc, ka visās lielākajās pilsētās, puse un stipri vairāk nekā puse ir krievi, ne latvieši. Un, teiksim, es domāju, ka tās atšķirības izlīdzināsies, bet pagaidām latvietis tajā pilsētā nejūtas...nu īstenībā kā saimnieks vienā ziņā. Jā, vai ne. Un viņš jūtas lielā mērā apdraudēts, un no tās apdraudētības izriet varbūt mūsu provinciālisms. No apdraudētības sajūtas.

**Intervija ar Rīgas Stradiņa universitātes profesoru,
dekānu, Dr. med. V. Zirdziņu, kurš 1999. gada 1. septembrī, uzrunājot studentus,
teica, ka “mēs zemnieku kultūras pārstāvji...”**

Jaut. - Jūsu vecāki bija pilsētnieki?

V. Zirdziņš - Jā. Viņi bija rīdzinieki, mani vecvecāki visi nākuši no laukiem, mani vecāki satikās Rīgā, es esmu dzimis Rīgā, bet tagad es atkal esmu Ikšķilē, meža malā.

Jaut. - Kāpēc Jūs, dzimis pilsētnieks, esat atgriezies laukos?

V. Zirdziņš - Mani vecvecāki jau jaunībā kļuva rīdzinieki, mani vecāki bija rīdzinieki, viņi strādāja Rīgā, viņi bija aktieri, viņi tagad ir miruši.

Mani bērni ir dzimuši Rīgā, bet es tagad esmu izrāvis no Rīgas, es divus gadus dzīvoju Ikšķilē, pareizāk Ikšķiles pašā malējā mājā, ar to sākas vai beidzas Ikšķile. Arī mans dēls jau ticis ārā no Rīgas, viņš dzīvo Ķekavā un arī Ķekavas nomalē. Vienīgi mana meita vēl dzīvo Rīgā.

Jaut. - Kāpēc tas notiek Jūsu ģimenē?

V. Zirdziņš - Tas pat nav ar kādu speciālu domu vai plānu, tas ir noticis impulsīvi, spontāni, un es to nenožēloju ne vienu dienu. Tas ir ansamblis – tā ir sabiedrība, vide, daba, gan tas, ka pats esi tai dabā. Kaut vai, nu man nav mājlopu, es neesmu klasiskais laucinieks, bet tagad man ir suns, man nekad līdz tam nebija suņa. Tagad es izjūtu, kas tas ir – dzīvnieks. Tāpat tie lauku cilvēki ir stipri atšķirīgi no rīdziniekiem. Es nenoliedzu rīdziniekus, viņi ir augsti intelektuāli, bet, teiksim, viņu humors ir ar ironiju vai sarkasmu, lauciniekiem tas ir vienkārši humors, gaišs.

Jaut. - Vai ironija, sarkasms ir kas slikts?

V. Zirdziņš - Nē, bet tas ir līmeņots humors, lauku cilvēkam tas ir gaišs, tas varbūt nav tik ļoti asprātīgs un dziļš kā dzejniekam, bet tas ir ļoti ģenerējošs.

Jaut. - Vai pilsēta jūtu patībai ir sveša?

V. Zirdziņš – Noteikti, nē, jo visu dzīvi dzīvoju Rīgā, es arī joprojām strādāju Rīgā, es katru dienu esmu Rīgā un dienas aktīvāko daļu es pavadu Rīgā, vienīgais brīvo laiku esmu ārpus, es esmu vakarā projām no tās. Es nenoliedzu, Rīga ir pati skaistākā pilsētā pasaulē. Noteikti.

Jaut. - Es saprotu, ka tas bija spontāni, jūsu uzruna divus gadus atpakaļ 1. septembrī. Dekāns uzrunā studentus un saka: "Mēs – zemnieku kultūras pārstāvji...", man bija ļoti svarīgi to dzirdēt, jo tai brīdī sapratu, ka mans pētījums iet pareizā virzienā. Kāpēc medicīnas studentiem dot uzrunu, *mēs – zemnieku kultūras pārstāvji*, jo tajā uzrunā ir ieslēptas kaut kādas kvalitātes vai sīkstums, izturība, alkas pēc izglītības.

V. Zirdziņš - Jā, jo medicīnu izvēlas studēt cilvēki, kuri izvēlējušies studijas bez merkantīliem apsvērumu pretējiem, kā viena daļa jauniešu patlaban to dara. Jo studējot medicīnu, viņi iet iekšā nezināmā vidē, viņi riskē, jo situācija pašlaik nav tik labvēlīga kā citās zemēs un nav tik labvēlīga kā pirms 10 gadiem. Situācija ir sarežģījusies, tā nesola tik daudz kā kādreiz. Studēt var ļoti stipri cilvēki, kas ir pārliecināti par sevi, kas zina, ko viņi grib, kam ir noteikti plāni un kas nav vienkārši meklētāji.

Jaut. - Jūs latvietī redzat kvalitāti, ka viņš nav labuma meklētājs?

V. Zirdziņš - Varu teikt tikai par studentiem, kurus pazīstu, tie cilvēki nāk studēt, kas grib daudz ko izprast – gan sevi, gan savus līdzcilvēkus, dabā, pasaulē. Viņi nāk ne tikai studēt, viņi nāk ne tikai apgērbt baltu halātu un palīdzēt citiem atgūt veselību, tā tas nav, viņi ir dziļāk motivēti.

Jaut. – Pirms diviem gadiem Jūs aizgājāt no Rīgas dzīvot Ikšķilē un pirms diviem gadiem devāt studentiem šo referenci – *mēs – zemnieku tauta*.

V. Zirdziņš - Jā, bet tas nebija tāpēc, ka es aizgāju no Rīgas, jo tikt no Rīgas laukā vienmēr man gribējies, man bija vasarnīca Duntē. Visi cilvēki cenšas dzīvot ārpus pilsētas, tas ir visā pasaulē.

Jaut. - Mani interesē aspekts, ka šajā kultūrā cilvēki ar akadēmisku izglītību, ar urbānām profesijām, viņi tiecas darīt zemes darbus kā tādu rituālu.

V. Zirdziņš - Jā, man jau arī veidojas dārzs, es pēc tā tiecos. Es jūtos labi pie zemes. Varu visu dienu nostrādāt dārzā vai ap to, man nav laika sajūtas par izniekotu laiku. Tas reti izdodas, bet, kad izdodas, es jūtos labi.

Jaut. - *Country life* kā dzīves stils ir aktuāls visā pasaulē, kad tuīgākie slāņi pārceļas dzīvot ārpus pilsētas, es meklēju atbildi, kāpēc Latvijā ir tik dziļa identificēšanās ar zemniecību, arī zemnieku partija atdzimst. Smags darbs pie zemes dod dzīves vērtības izjūtu, kas ir iekodēts kultūrā.

V. Zirdziņš - Ja sākam svērt darba nozīmīgumu, tad tie, kas strādā "urbanizētās" profesijas, intelektuālā darbā un kuri tam veltī visu savu laiku, viņus nedrīkstētu noniecināt. Arī viņi dara ļoti svarīgas lietas, viņiem neiznāk laika tikt pie tām aktivitātēm, ko dara zemes cilvēks. Zemes cilvēkam tas darbs nav hobijs, bet jūtas tai pašā darbā labi. Pilsētas profesijas, kuru ir skaitliski vairāk, ne katrs strādā tās un jūt no tās gandarījumu. Nu mediķiem ir veicies, viņi gūst gandarījumu no savas profesijas, ne tikai atalgojumu, ka viņam ir nodarbe, viņi gūst gandarījumu, ka dod otram veselību.

Arī tā zemnieku partija, tie ir cilvēki, cīnās ne jau par ētiski - emocionālām vērtībām, viņi vairāk cīnās par to, lai zemnieks tiktu novērtēts, lai tiktu dots tas, kas viņam pienākas, lai viņš var normāli strādāt, dzīvot un gribēt strādāt par zemnieku. Tur nav partijas darbā emocionālais moments. Pats zemnieks, tur gan ir emocionālais iekšā.

Es nevaru pieskaitīt sevi zemniecībai tādā kvalitātē, kā viņš to dara, es savā dārzā nevaru sevi uzskatīt par zemnieku. Ja pilsētnieks sevi nenorobežo no zemniecības no lauku ļaudīm, tā vairāk ir emocionāla attieksme, bet nevis profesionāla saistība. Zemnieks paņem pavasarī saujā zemi, un viņš zina, kad ir jāsēj.

Jaut. - Jā, bet kā Jūs to zināt, jūs esat otrās paaudzes pilsētnieks, kā Jūs to varat zināt par to zemi, ko Jūs man tagad sakāt?

V. Zirdziņš - Tāpēc, ka bērnībā visas vasaras pavadīju laukos, tie nebija radi, bet ļoti labi draugi, mēs tur bijām kara laikos bēgļos, viņi mums deva patvērumu, viņi bija kaut kas vairāk kā radi, tie bija lieliski cilvēki. Es tur dzīvoju, strādāju, gāju ganos, tā bija pirmsskolas vecumā un divus gadus skolas laika brīvdienās. Man bija neskaidra doma, ja dzīves apstākļu sakritība būs, es iešu dzīvot ārpus pilsētas.

Tie studenti, kurus uzrunāju, es zināju, ka daudzi jaunieši, topošie studenti, bija nākuši no laukiem vai mazpilsētām un parasti ar viņiem ir labi strādāt.

Jaut. - Vai tā Jūsu doma bija, ka mēs, visi latvieši, nākam no laukiem un Jūs, tie, kas patlaban nākat no laukiem, esat šeit šajās studijās laipni gaidīti?

V. Zirdziņš - Noteikti, jo viņi varētu būt vienīgi reālie ārsti, kuri patiešām strādās laukos, jo vienīgi viņi atgriežas laukos.

Intervija ar Rīgas Stradiņa universitātes SVF dekāni,

Dr. med., profesori Anitu Villerušu,

kultūras paradigmas kritizētāja no personīgās pieredzes, intervijai pieteicās pati.

Jaut. – Kā Jūs iesaistījāties lauksaimnieciskajā darbībā, jo Jūs esat profesore, akadēmiskas dzīves cilvēks, kā tas notika, ka brīvajā laikā esat nokļuvusi pie tik nopietniem lauku darbiem? Vai un kā ģimene to ir iespaidojusi?

A. Villeruša – Īstenībā manas saknes, mana izcelsme ir no laukiem, esmu dzimusi, augusi, visu savu bērnību pavadīju Skrīveros. Mēs nedzīvojām lauku mājā, mēs dzīvojām pilsētas tipa dzīvoklī, bet padomju laikos jaunā paaudze bija saistīta ar laukiem. Mums bija katru rudeni skolā talkas, pēc tam, nobeidzot skolu, vasarā kāds mēnesis bija jāstrādā, ravējot bietes. Rudeņos atkal - vācot ražu. No vienas puses, tā bija darbaudzināšana, un es to pozitīvi vērtēju, jo zināmā mērā man radās priekšstats, kā cilvēks iegūst naudu, cik grūti to ir iegūt un cik viegli tērēt. Tādēļ es varēju daudz labāk paskatīties uz to, kā nāk nauda, tas radināja pie sistemātiska darba, pie pienākuma apziņas. Bija jāveic kaut kāds noteikts darba apjoms. Nekad neesmu uzskatījusi, ka jebkurš darbs, ko dari, ir vajadzīgs un tā ir goda lieta strādāt.

Bet diezgan agri es apzinājos, ka visu savu dzīvi es centīšos veidot tā, lai man nebūtu jāstrādā šis darbs, man gribējās kaut ko vairāk iegūt, sasniegt, mācīties. Jo es sapratu, ka ir melnie un gaišie darbi, kas nav saistīti ar šo zemi, un es gribēju būt tur augšā.

Bieži vien latvieši saka, mēs visi nākam no laukiem. Es nezinu, vai es varu teikt, ka es nāku no laukiem. Mans tēvs bija rīdzinieks, mana mamma medmāsa, viņu dzīve bija iekārtojusi tā, ka toreiz viņi dabūja dzīvokli un darbu Skrīveros un aizgāja tur dzīvot. Viņi nebija nekādā saistībā ar lauku darbiem, kā tikai tas ģimenes dārziņš pie mājām.

Bet manas mammas senči ir cēlušies no lielas saimnieku ģimenes, kuriem bija vairāki desmiti ha zemes Ogres rajonā, tā – bija mana vecvecvecmāmiņa, un tad to zemi sadalīja visiem radiem. Vēl šobrīd daži mani senči tur saimnieko, kuri atguva zemi pēc kolhozu iziršanas. Kaut kā liktenis ir lēmis, lai arī karjerā esmu pacēlusies pāri tai lauksaimniecībai, bet liktenis kaut kā mani izaicina un kaut kādā veidā man pie tās zemes ir jāatgriežas.

Kad es beidzu toreiz savas studijas, es strādāju Valmierā, man bija dzīvoklis blakus slimnīcā, bija tuvu darbs, es pilnīgā nodevos medicīnai. Tad pēc laulībām, es tiku aizvesta uz mājām, kur apkārt bija zeme, bija dārzs. Nonācu savās Ikšķiles mājās, kur tagad dzīvoju ar saviem bērniem.

Sākumā pirmie gadi dzīvojām kopā ar vīra vecmāmiņu, un tās bija ģimenes tradīcijas, ka dārzā pie mājas bija jāaudzē kartupeļi, burkāni, dārzeņi, pats par sevi saprotams, jābūt ziediem. Visa tā zemīte, 1700 m² bija visi apstrādāti, ielikti lieli pūliņi, lai noņemtu ražu. Tā raža jau bija niecīga, tas prasīja lielas pūles, un ieguvums no tā bija mazs, jo zeme ir tuvu ceļam, tur nav laba mēslojuma. Tas rudens ieguvums no dārza bija tik minimāls, ka es vienmēr vairāk pukojos, strādājot dārzā, nevis darbojos ar gandarījumu. Man bija žēl to laiku, ko pavadu dārzā, man vienmēr likās, ka es varētu labāk pilnveidot sevi, pabūt vairāk būt kopā ar saviem bērniem. Varētu izglītēt sevi, baudīt kultūru, strādāt pētniecībā, kur man vienmēr pietrūkst laika.

Taču laiki, paldies Dievam, mainījās. Ienākot lielajām pārmaiņām, mazpilsētās sāka mainīties sabiedriskā doma, ka piemājas zemē varbūt nevajag kultivēt kartupeļus. Pamazām šie mazdārziņi sāka pārveidoties par zāles dārziem ar augļu kokiem, puķu dobēm vai kādu garšvielu dobēm. Tā mēs savu dārzu pamazām pārvērtām. Tagad es savu dārzu izjūtu savādāk, tur tagad ir zālājs, puķu dobes, kuras man sagādā prieku. Tur tagad nekas vairāk nav saistīts ar lauksaimniecību.

Tornēr saite ar lauksaimniecību, man gribot negribot, paliek, jo nu jau kopš manas otrās meitas piedzimšanas, kad atgriezos darbā, mana mamma apņēmas pieskatīt bērnus. Mana mamma aizgāja pensijā, atnāca dzīvot pie mums. Mammai ir māsīcas, brāļi, māsas, māsīcas un brālēni, kuriem ir lauku saimniecības. Un tad es sajūtu šo spiedienu, ka ir jābrauc pie viņiem palīgā, ka ir jādabū rudenī ziemai kartupeļi, burkāni, kāpostus. Paši viņi nevar aizbraukt, tad es arī piedalos tais talkās, visā tajā lauksaimniecībā. Tad man bieži ir tādas pārdomas. Bezjēdzīgi tas ir dažkārt laika ziņā, jo tas pietrūkst ikdienā un cik mazs ir labums vai ieguvums.

Tas vairāk neaudzina jauno paaudzi tā, lai viņi iepazīstas ar tumšo darba pusi. Jaunā paaudze ir daudz mērķtiecīgāka, viņa apzinās, uz ko viņi iet. Šis lauksaimniecības modelis viņiem pilnīgi liekas *crazy*. Jaunā paaudze nevar saprast, ko tā mamma grib demonstrēt.

Viņi to neredz ne kā darba audzināšanas modeli, pat liekas kaut kas pretējs manam tēlam, ka viņi no manis sagaida kaut ko vairāk. Bet tā ir kā nodeva, kā kalpošana senčiem.

Šajā aizgājušā sestdienā man bija tāds protests, un mamma gribēja apciemot savu māšīcu, kura, manuprāt, bezjēdzīgi kaut ko mēģina iedzīvināt, atjaunot vai restaurēt savās atgūtajās lauku mājās. Apmeklējuma iemesls, ka mums nav vēl sagādāti kartupeļi ziemai, un tad es teicu, vai esam kādreiz palikuši bez kartupeļiem? Ja nebūs kartupeļu, ēdīsim makaronus vai kaut ko citu. Šoreiz atteicos braukt, tā vietā aizbraucām uz baseinu ar meitām. Bērni bija sajūsmināti. Mamma bija ļoti aizvainota.

Es paskaidroju, ka negribu tur braukt. Es varbūt aizbrauktu, ja tas būtu kaut kur citur, bet mammas māšīca... Mammas māšīca ir cilvēks ar Lauksaimniecības Akadēmijas izglītību, pat strādājusi šai medicīnas akadēmijā, viņa bija pārtikas tehnologs, viņas vīrs – kolhoza direktors, viņi bija iekārtojuši savu dzīvi normāli. Viņi mācēja atpūsties, viņiem bija savs mazdārziņš, kādreiz viņi arī daudz ceļoja, brauca uz teātriem, koncertiem, bija normāla dzīve. Bet tagad ar zemes atgūšanu – viņi iedomājās atgriezties senču zemē. Viņi atgriezās tukšā vietā, tur nebija pat māju pamatu. Tagad 10 gadu laikā viņi nav spējuši īstenībā neko radīt.

Tur ir tikai pagaidu mitekļi lopiem, pagaidu mitekļi pašiem. Viņi dzīvo šausmīgos, dramatiskos apstākļos. Un kā vārdā viņi to dara? Viņi dara sev pāri, strādā pāri saviem spēkiem un īstenībā neredzot tam ne materiālu segumu, ne morālu gandarījumu. Viņi dara sev pāri psiholoģiski un emocionāli. Viņi nav spējīgi vairāk nekur aizbraukt lielās naturālās saimniecības dēļ (6 govīs, aitas utt.). Es nevaru to pieņemt, es nevaru saprast, kas ir noticis ar cilvēkiem, kāpēc bija vajadzīgs šāds kritiens. Es to uzskatu par kritienu. Kā vārdā tas notiek?

Tas netiek cienīts arī no apkārtējās sabiedrības, tu esi tāds *zemnieķelis*, nu, ko tu tur izaudzē?! Arī viņu dēļiem tas neinteresē. Es viņus saprotu, jo viņiem ir sava dzīve. Manī tas rada protestu, kāpēc cilvēki ir izvēlējušies tādu dzīvi?

Jaut. - Vai esat domājusi, kāpēc cilvēki to dara, vai viņi ir mītu iespaidā?

A. Villeruša - Iespējams, ka šis konkrētais ģimenes gadījums ir saistīts ar kaut kādu mītu, ar iracionālu nostalgiju pēc tiem laikiem, ko senči ir kādreiz atsaukuši atmiņā. Piejauju, ka viņu vecāki, kas bija labi saimnieki, kuri piedzīvoja arī Sibīriju, kuri visu zaudēja. Un savukārt viņu vecāki, kuri bija lielu zemju īpašnieki un bija cēlušies no zemniekiem, tas

kaut kādā mērā ir ietekmējis cilvēkus atgriezties šais klajājās vietās. Bet es vienmēr domāju, ka cilvēkam ir jādomā par sevi un no tāda racionāla viedokļa jāapsver, ko es varu izdarīt. Ir jāmeklē jēga tam, ko daru. Tas liekas bezjēdzīgi, ka cilvēki izlemj spontāni, pamatojoties uz nostalgiskām atmiņām. Atceros, ka vecmāmiņas vienaudži atcerējās jaunību, kā ir tirgojušies ar labību... un tas savīts ar romantiku... cik jaukas bija talkas, tas saturēja ģimeni, siena talkas, kartupeļu talkas. Tas ir saistīts ar izdzīvošanu, pa vidu bija 2 kari, pilsētas radi nāca uz laukiem, tur tika izmitināti. Līdz ar to radies mīts, katram jāturas pie laukiem, ja kaut kas notiek, tad ir lauki, kur varēs izdzīvot. Tas mums dažreiz liek hiperbolizēt lauku nozīmi šodienai.

Faktiski ir aizmirsuši, ka arī tais mazajās provinciālajās pilsētās pastāvēja kāds inteliģences kodols, kas ap sevi pulcināja un virzīja sabiedrības attīstību. Satiku dakteri Rozīti, kura stāstīja par bērniību Daugavpilī, par inteliģenci, par vidi, kurā pulcējās cilvēki un veidoja tādu gaišu centru.

Mums veidojas tāda situācija, lauki identificējas ar domu, ka pilsētniekiem jānodas uz laukiem, jāizcērt krūmi, jāar zeme. Diez vai mēs tādā veidā pacelsim lauku sabiedrību, laukos bieži cilvēki ir nodzērušies. Drīzāk inteliģence varētu radīt centrus, uz kuriem tiekties. Arī jauniešiem palīdzēt saskatīt idejas, ka laukus var izmantot ne tikai aršanai, bet arī tūrismam, vai kādam citam labam projektam. Tā plaisa jau pastāvēs starp pilsētu un laukiem.

Vēl pirms kādām divām nedēļām mani vecāki mantoja zemi un nelielu māju Lielvārdē. Vecajiem radniekiem (pie 90 gadiem) tas standarts bija, ka visa zeme ir jāapstāda. Mammai saku, cik patērējam laiku un benzīnu, mēslojumu, vagojumu utt., lai to visu apstrādātu. Cik tas viss izmaksā? Vai tas maz atmaksājas?

Kādreiz savai mammai vaicāju, kā viņa jūtas pēc kādas talkas, vai neesi nogurusi? Ar to domāju, ka intelektuālais darbs ir vēl smagāks.

**Jautājumu atšifrējuma konspekts – Vija Dovmane, 55. g. v., 5 bērnu māte,
pilsētas profesijā pārtikas tehnoloģe,
S. Eizenšteina ielā 37 – 63, Rīgā**

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

“Esmu tīra pilsētniece, vīrs arī. Esmu pirmās paaudzes rīdziniece. Vasaras visas dzīvojām laukos pie mammas Tūjas jūrmalā, ārkārtīgi skaistā un mežonīgā dabā. Tad, kad apprecējos, visu laiku tiecos pēc dabas. Kad bija iespēja, mana māsa ieprecējās Aizkraukles rajonā, viņas vīra vecāki dzīvoja pie Lobes ezera un viņi teica, ka man ar 4 bērniem iedos zemi, lai iestādītu kartupeļus. Mēs cēlāmies pāri ezeram, tur nebija ceļa, tur bija ļoti skaisti. Pirmo gadu iestādījām kartupeļus, sējām dilles, tirgojām Rīgā dilles tiktāl, ka sapelnījām pusi no “Žiguļa”. Tas sākās 1989. gadā. Un tad manas māsas vīrs bija pirmais Breša zemnieks, un tur bija ļoti laba pagasta vadītāja (toreiz ciema padomes pr-tāja), viņa tur arī viesojās, iepazīna mūsu ģimeni. Viņa mums piedāvāja zemi. Mežonīga vieta, tur nebija pat ceļu. Mums pietiktu ar vienu hektāru, beigu beigās paņēmām 5 ha lietošanā, tagad mums ir 50 ha kopā ar mežu. Tad bija 4 bērni, tagad ir 5. Arī vīru tas aizrāva, ne tikai dabas skaistuma ziņā.”

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

Kad dabūja dzīvokli Mežciemā, kur ģimene nonāca krieviskā vidē. Tas tik ļoti nomāca, ka lauki bija arī tas otrais aspekts.

„To es tikai tagad saprotu, ka pēc 21 gada Mežciemā jutāmies kopējā vidē, bet dzīve mainījās (daudzi no darba kolēģiem, latvieši, samainīja dzīvokļus). Tie, kas dzīvo guļamrajonos, dzird un redz sev neraksturīgo vidi. Un bērni laukos visus darbus iemācījās, ko strādāja, to bērni iemācījās. Vīrs ir radio regulētājs, bet arī iemācījās lauku darbus.

Interesanti, ka lauku kaimiņiene atnāk pēc padoma, kad viņai ir problēmas ar lopiem, varu dot padomus un palīdzēt, jo lasīja daudz grāmatu par laukkopību”

„1992. gada mūs abus ar vīru atlaida no darba abus vienā dienā, jo strādājām Baltijas kara apgabala kara rūpnīcā. Tā arī bija traģēdija. Vīrs domāja, ka ir augstas klases radio regulētājs, ka darba viņam netrūks.” Abi aizgāja uz “Alfu”, bet tur nesaprata, kāpēc viņu neņēma, vēlāk saprata, ka tur bija krievu tautība pārsvarā. „Tad vīrs atrada darbu. Mēs mainījāmies, kad es laukos, tad vīrs pie bērniem un otrādi. Visu jau var iemācīties.”

3. Kādi apstākļi iespaidoja Jūsu izvēli?

„Un vēl kas – daudzbērnu mammas ir atsevišķa šķira- kad ir 4 un 5 bērni, tad ir stipri jādomā vairāk. Mēs esam visu ko darījuši, mēs esam lējuši sveces, gāja taisīt bēres, kāzas, kristības. Mums ir 4 istabu dzīvoklis, bija grūti nomaksāt, mums bija 2 gadu parāds. Domāju, ka daudzbērnu mātes sindroms ir visu iemācīties, visu darīt, lai bērniem sagādātu visu, kas nepieciešams.”

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu?

“Vēl ir tik grūti, mēs esam 16 – 17 km no apdzīvotas vietas, ne lopu dakteri var laikus dabūt, arī pasts nekad nepienāk. Telefons nebija, tagad vienu vecu mobilo nopirkām. Tam ir savī, savs plus, ka var būt vieni ar sevi.

Dzīve gāja uz augšu, pirmos 5 gadus – jā, nopirkām mašīnu, biju *Breša zemniece*, ņēmām kredītus no bankas, divas reizes pa 50 tūkst., toreizējā naudā. Un toreiz ar visiem bērniem un darbiem atdevām visus kredītu. Audzēja graudus, piensaimniecība deva peļņu. Tagad ir nulles variants, tikai paši paēduši, un skaistums ir tā dabas enerģija. Tagad nomāc dzīve Mežciemā, veikali, iela troksnis, skaļums. Nav latviešu skolu Mežciemā, visi bērni ir braukuši uz skolu”.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

„Latvietis tomēr tiecas pēc tās viensētas, ir vai nav tā sēta. 50% latviešu tiecas pēc laukiem. Varbūt, ka tie guļamrajoni to izraisa, ka latvietis tiecas pēc laukiem. Varbūt ne tādi lauki kā mums, jo ir īsta palīgsaimniecība – ir 4 govīs, divas teles, 5 cūkas, 50 putni, tītari, zosis, vistas, pīles.”

„Jā, latvietis var dzīvot pilsētā, bet pēc 30 vai 40 gadiem, kur viņš meklēs vietu, kur nolīst laukos, kur būt kopā ar dabu, ar sevi, ar savu ģimeni. Mājā, kurā dzīvojam, gandrīz katram latvietim ir lauki, kaut arī viņš tur nedzīvo, neko neaudzē. Katram ir kāda vecmamma laukos kaut vai ar 5 vistām, un viņš (pilsētnieks) ar tādu prieku sestdienas rītā sakravājas ar savu ģimeni, paskatās no augšas uz tiem krievu puīšļiem, kuri tur spēlējas, un aizbrauc ar vecu “Žigulīti” vai kādu labāku mašīnu.” (Repliku pavadīja īpašs galvas žests, ar kuru viņa rādīja kā paskatās uz tiem citiem, kuri paliek pilsētā. - D.B.).

„Ir tāda vieta, kur sajutu enerģiju un auras, dabā to varot sajust. Kad ziemā māja bija ieputināta līdz logiem sniegā, izjutu, kā visa tā lielā enerģija tiek viņai vienai.” Tic, ka Latvijā ir svētvieta, ka Latvija ir izredzēta zeme, kur tā enerģija ir vairāk nekā citās vietās.

(seko garāks stāsts par Vāciju un vāciešiem ar secinājumu: ka Latvijā cilvēkiem ir īpašs garīgums). Tā ir tāda īpaša sajūta, ko var izjust, to nevar pateikt.

Atzīstas, ka pat nevarētu vairāk dzīvot kopā ar citiem, pat ne ciematā, bet patīk vieniem dzīvot, būt savā mājā dabā.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē?

„Mīlestība un bērni, viss pārējais ir pakārtots, arī tas materiālais. Viss pārējais ir pakārtots.”

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Viss dzīvē ir ieguvums, un ir apmierināta ar dzīvi. Bērni māc strādāt. Mana viena meita ir čelliste, strādā Liepājas simfoniskajā orķestrī un mācās meistarklasē pēc Mūzikas akadēmijas. Viņa ravē zemenes, stāda tomātus, viņa māc strādāt, viņai nekas nav grūti, jo viņa zina darba vērtību, viņai nav grūti arī orķestrī.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīves veidu?

„Gribas palutināt bērnus, bet vajag celt agri augšā, vajadzīgs pienākums. Zaudējums? Zaudējums varbūt ir necilvēcīgs darbs. Zaudējums personīgā plāksnē ar vīru, mēs maināmies ar vīru darbiem, pati vada auto, citreiz jūtas, kā “azbesta sieviete”, ka ir Lauva pēc zodiaka, ir rīkotāja, bet visi jau ir pieraduši, ka mamma visu zina un visu parādīs.” Baidās, ka dzīvē bērni atskatīsies uz mammu, kas visu var. Meita (vecākā) ir horeogrāfe, šeit Latvijā darba viņai nav (strādā uz grieķu kuģiem). Vecākā meita raksta no Grieķijas, ka grib tikt ātrāk uz māju un samīlot gotiņas, grib braukt uz laukiem.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Jā, noteikti, jā, un es ļoti dzīvoju līdzī, tā aizraujos un tad norāju sevi, ka vairs jau neesmu tāda zemniece kā biju, ka nevajag to. Dzīvoju līdz zemnieku nemieriem, arī ka daudzi nodzeras, ka negrib darīt. Man ir divas mājas un neviena nav kārtībā riktīgi. Kam man tā kārtība, ja zēns nemācēs savā ģimenē neko izdarīt. Zēns pats taisa remontu savā istabā. Viņš to prot visu izdarīt. Mān ir daudz plusu to lauku dēļ. Es tur neesmu neko uzcēlusi, tur ir tikai tāds vagoniņš, nu kūts tur ir, mēs to uzcēlām, no koka, ar zāģu skaidu pildījumu. Tiem, kam tās mūra kūtis, tiem govīs vairāk slimu kā man. Daudzas atziņas es vienkārši iemācījos.” Tagad bērni ne tik ļoti grib strādāt, un saprot, ka katram veidojas savas intereses. Visas vasaras bērni dzīvoja uz laukiem un palīdzēja.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

„Kultūras ziņā, jā, jo tad, kad ir jauki pasākumi Rīgā, tad esam kā zemnieki spiesti braukt uz laukiem, bet nu jau neko nevar padarīt. Pašlaik vairāk nevar apstāties, pēdējiem bērniem pietrūkst naudas. Ja nav saimniecība, uz pensiju, ne vīra algu izdzīvot nevar. Arī lielie bērni gaida pienu, olas”. Laukos viena meitene no daudz bērnu ģimenes pieskata lopus, maksājam viņai.

Dzīve ir savērpusies kopā gan pilsēta, gan lauki, ka nevar atdalīt. Uzskata, ka tas ir viens no labākajiem variantiem. Ja Latvija iet uz ES, uz globalizāciju, lauki ir 90 km no Rīgas ir nieks. Ārzemēs cilvēki brauc strādāt 50-60 km, domā, ka tas ir viens no nākotnes modeļiem. Kāpēc gan lauku sieviete nevarētu dzīvot un izbaudīt pilsētas dzīvi? Kaut gan arī laukos var uztaisīt tādu dzīvi kā pilsētā, tad nav tik liela atšķirība. Var turēt lopiņus tik, cik grib. Viņa neatbalsta lielos zemniekus, jo viņiem zūdot tā lauku dzīve, tas jau ir kolhozs, viņi tikai pārrauga, tas ir viens liels bizness un kolhozs ne labākajā variantā. Tie darba apstākļi vēl nav pat ne tuvu tam, ka bija kādreiz kolhozos. Viņa domā, ka arī ģimenē šie cilvēki par daudz nostrādina savu ģimeni, savus bērnus, viņu ģimenēs kaut kas ir pazaudēts. Viņa arī varēja paplašināt saimniecību, bet pēc tā netiecās. Maza saimniecība ir labāka, jo daudzas sievietes, cik viņa ir redzējusi, no smagiem darbiem ir zaudējušas veselību. Viņa ir saglabājusi kaut kādu pilsētniecisku attieksmi, viņa domā varbūt dara lauksaimniecības darbus kārtīgāk kā īstie laucinieki. Ja liela saimniecība, tad visa tā ģimene ir izdzīta. Ģimenes mātei ir jāredz, kas ģimenei nāk par labu vai nē.

„Nabaga sievietes ir sev uzvēlušas par daudz darbus, zaudē sievišķību. Visapkārt laukos redz cilvēkus, pārsvarā vīriešus, kuri ir zaudējuši cerības, viņi ir nodzērušies. Viņa domā, ka līdzās nav stīpras sievietes. Lauku māju vada sieviete, jo viņa redz visu darbu spektru, vīrietis veic pa vienam darbam. Labāk veicas tur, kur sieviete izliekas, ka strādā, bet faktiski darbus vada. Tur, kur vīrietis vada, tur viņš mazāk dzer, bet ... vispār nevar pateikt.”

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Jūtas piederīga videi laukos, visus teļus dzemdībās govīm pati pieņem, kad cūkas ir slimas, viņām jāšpricē. Reizēm skatās un brīnās, ka tie īstie laucinieki ir tādi “*nošņurkuši*”, bet laukos tad var taču ļoti daudz skaista atrast. Ir daudz nodzērušies vīrieši, un domā, ka pietrūkst stīpro sieviešu, vai arī tas dzīves smagums, tie padomju laiki to nodarījuši. “Man

nebija fermas zínāšanu, es nācu un darīju pēc grāmatas, kā teica intuīcija. Latviešu sievietēm stipra intuīcija, kā jau ar bērniem, vajadzīga intuīcija.”

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

“Nekad. Tieši otrādi, pēdējam bērnam ir 12 gadi, nevaru atstāt viņu pilsētā, bet, kad pēdējais bērns būs uz savām kājām, tad mēs ar vīru paliksim laukos. “

Domājot par latviešiem, par garīgumu, jūt, ka kaut kas iet “šķērsām”, varbūt vajadzētu valdībā vairāk sievietes. Nevar paskaidrot bērniem, kāpēc ir tik nepareizi. Tik daudzas lietas ir nepareizas. Valsts atbalsta tikai lielos zemniekus. Latvijai jau bija kolhozi, un tie sevi neattaisnoja. Tie cilvēki, kas dzīvo un strādā pie lieliem fermu kompleksiem, dzīvo sliktāk kā kolhozu laikos. Tie strādnieki pie saimniekiem ir ļoti slikts variants.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Dzintars Galējs, 68 . g. v

Gulbenes rajona, Jaungulbenes pagasta “Jaunstāmeri”,

pilsētā bija trolejbusa vadītājs ar 30 gadu darba stāžu.

(slīprakstā pievienotas rakstiskās atbildes)

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Respondents ir dzimis pirmās brīvvalsts laikā, “kad laukos cilvēki gāja viens otram palīgā, viens otram palīdzēja, neprasīja maksās, vai nē. Tagad ir otrādi, cik maksāsi pajautā vispirms”. Respondents domā, ka morāle ir grimusi, salīdzinot ar tiem cilvēkiem tajos laikos, kuriem tā izglītība bija mazāka. Viņa tēvam (arī mātei) bija tikai 3 klašu izglītība, bet viņš bija daudz gudrāks, salīdzinot ar tagadējiem vidusskolas beidzējiem, īpaši cilvēku attiecību kultūrā. Mātes brālis pats konstruēja kuļmašīnu un brauca pa visām apkārtējām saimniecībām, no mājas uz māju. Tās bija jaukas bērniības atmiņas, kad pēc kulšanas darbiem, visi kaimiņi salasījās kopā un dejoja pie patafona spēlētas mūzikas. Bija klāti galdi un alus, bet nekad nebija piedzērušo. Respondents vienmēr gāja vecākiem līdzī palīgā, un lauku darbi vienmēr bijuši sirdij tuvu.

Kad pienāca kolhozu laiki, nebija jēga darbam – par izstrādes dienu maksāja 5 kapeikas. Lauku darbam zuda jēga. Vecāki ieteica iet mācīties un dzīvot pilsētā. Atgriešanās laukos tagad nozīmē atgriešanos bērniības zemē, vecāku lauku mājā – tas bija kaut kas īpašs.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

„Nolēmu mainīt ierasto trolejbusa vadītāja darbu un Rīgas dzīves veidu tāpēc, ka pienāca sengaidītais, neticami, bet īstenībā – komunisma sērgas un dzīves veida sabrukums un radās iespēja savus sapņus īstenot.”

30 gadus strādāja Rīgā par trolejbusu vadītāju. Darba vietas raksturojums bija pozitīvs tikai viena piebilde, ka esot augstprātīgs. Uzskata, ka cilvēks bez augstprātības nekas nav, cilvēkam jābūt savam “es”, ka “es varu ar savu darbu pierādīt.” Tāpat arī šeit strādājot un dzīvojot, šī īpašība palīdz.” Arī māšai 87 gadi, un viņa vēl iet uz lauku strādāt. Ģimenē ir vienmēr bijis darba tikums.

3. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Respondents domā, ka morāle ir grūmsi salīdzinot ar tiem cilvēkiem tajos laikos, kuriem tā izglītība bija mazāka. Respondents parādīja tēva atstāto garīgo testamentu, rakstītu dzejā. (Daudz stāsta par tēvu, raud. – D.B.)

4. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

“Nolēmu mainīt ierasto trolejbusa vadītāja darbu un Rīgas dzīves veidu tāpēc, ka pienāca sengaidītais, neticami, bet īstenībā – komunisma sērgas un dzīves veida sabrukums un radās iespēja savus sapņus īstenot.”

5. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Sen lolota cerība atgriezties laukos, kad brīva būs Latvija. Vienmēr klausījās “Amerikas Balsi”, pat speciāli iekārtoja darba maiņas sporta dēļ un lai varētu dzirdēt šo raidstaciju. (To klausījās, pat būdams armijā Čečenijā!) Vienmēr zināja, ka šis okupācijas režīms nebūs mūžīgs. Kolhozu laikos visur zaga un slinkoja, un uzskata, ka tas latviešiem samaitāja raksturu. Vecā paaudze, kas atcerējās vecos Latvijas laikus” tie, - vēl zināja darba tikumu, bet jaunai paaudzei tas jau sāka zust.

6. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Sāka saimniekot gandrīz kā pirmais *Breša* zemnieks, bet vietējie noskauda un rajonā tika kā 21. zemnieks (abiem ar sievu vēl šodien ir Rīgas pieraksts). Toreiz pieprasīja visvairāk kredītus, aprēķināja, kas tos varēs atdot. Kredītu samazināja, daudzi kaimiņi baidījās ņemt kredītus. Toreiz visu varēja dabūt ļoti lēti. Tie, kas toreiz baidījās, tie tagad pērk dārgos.

7. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Sāka dzīvot, šeit laukos, bērnības atmiņu iespaidā, stāstījumā ir tik daudz pozitīvu atmiņu par attiecībām starp cilvēkiem, mazpulku laiki ir labā atmiņā.

Vēl min labus skolotājus pamatskolā - direktors Alfrēds Vārdaunis ielika pamatus ja ne simtam, tad 50 – 60 cilvēkiem, kuri šodien Latvijā ir augstos amatos (viņš bija Operas mākslinieka Vārdauna tēvs).

Tēvs bija reliģiozs, bija pat pērminderis, tēvs svētdienas rītos lasīja Bībeli „mājās valdīja svētlaimība”, labā atmiņā saimes kopējas brokastis. 10 gados ir daudz izdarīts, atjaunojot tēva sētas izskatu, jo kolhozu laikos te visu sabojāja. Pilsētā bija jāstrādā citiem.

“Laukos tu vari justies brīvs, daba tevi sveicina agrā rītā, vēlā vakarā. Un, ja gribi baznīcu, teātri, arī to tu vari iegūt. Krogī uz katra stūra, bet vislabākais, kad pie tevis viesojas labi cilvēki dārza laubītē, dīķmalā, ezermalā vai pie kamīna verandā, zālē. Laukos ar mašīnu vai zirga pajūgu brauc, kur gribi, pilsētā, lai tiktu uz priekšu – sastrēgumi, nervozēšana utt.”

8. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē?

Šo māju apciemoja bieži jau no tiem laikiem, kad te vēl dzīvoja vecāki. Tagad ne dēls, ne audžudēls neatbrauc ciemos, ne arī naudu iedod mājai.

Dzīve kļuva smagāka, bet skaistāka. Traucē vecums un naudas trūkums. Graudus nav vērts sēt, jo tas, ko saražo, valstij nav vajadzīgi, kaut gan valstī cilvēki dzīvo badā. Pirmo reizi pa šiem gadiem palikuši ar vienu govi, bija 20, tad 7, tagad viena govys.

Tēvam bija 17,8 ha, tad iedeva 7,6 ha klāt, kaimiņi kādreiz iedeva zemi apstrādāt. Jēga nav apstrādāt zemei.

Dzīvo ar ticību, ka laiki mainīsies, ka tauta ievēlēs normālus valsts vadītājus. Tā pie varas ir materiālisma paaudze, tā domā tikai par naudas taisīšanu. Kad Ē. Hānbergs uztaisīja to palīgu tirgu, šeit strādāja 4 studenti (no RTU), tie pie vakariņu galda stāstīja, ka no valsts ir jāzogs, kad cilvēks ir kļuvis bagāts, tad var citiem palīdzēt. Respondents domā, ka studentiem tādi paši bijuši pasniedzēji.

Respondentam ticību nākotnei dod ģimene un valdība, kura kādreiz būs.

9. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Respondents daudz stāsta par savu vecāku un savu dzīvi pirmajā brīvvalstī. Stāstījums galvenokārt balstīts uz šo divu laiku salīdzinājumu. Intervijā dominē dzīvesstāstu motīvi, ar

izteikti daudz personālijām, kas neattiecas uz uzdotajiem jautājumiem, bet stāsta par Gulbenes LNNK organizāciju.

“Par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē es uzskatu visu to, ko mans tēvs savā vēlējumā mums bērniem, īpaši man kā dēlam, kura rokās viņš arī aizmiga, novēlēja, kaut gan dažā rindā vēlētais grūti izpildāms. Piemēram, naidnieku par draugu gūt – kā, lai ļaunuma, nodevības izpildītāju gūt par draugu – tas nav viegli. Vēl varu teikt, ka nauda ņem virsroku pār godīgumu, un ilgi tā tas acīmredzot būs, jo paaudze, kura 50 gados morāli kropļota, tik ātri nemainīsies, bērnu bērnos varbūt. Jo kādi ir krievi no paaudzes uz paaudzi, mums visiem zināms, sakāmvārds “Vilks spalvu met, tikumu ne.”

10. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīves veidu?

Laukos dzīve ir smagāka kā Rīgā, arī kultūras pasākumi iet garām, nevar visu uz Rīgu izbraukāt.

“Svarīgākais ieguvums – brīva Latvija, nacionāla valsts, kura pilnveidoja un atjaunojama. Atziņas – ir labi, ka tā ir, bet kur izvēlēties uzticamus valdības vadītājus, daudziem ir divas sejas – raksturi.”

11. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīves veidam?

Laukos dzīvotu ļoti labi, ja saražoto produkciju pirktu par pieklājīgām cenām, pat ne lielām, arī tad būtu nozīme.

100 % jūtas piederīgs laukiem. Ja būtu pareiza valdības lauksaimniecības politika, nav jābūt lielām saimniecībām, pietiktu ar 30 – 50 ha zemnieku saimniecībām. Domā, ka paši zemnieki to jautājumu atrisinātu, cik lielām būtu jābūt saimniecībām. Kurš gribēs turēt lielas vai mazas saimniecības, ” jo tas ir dzīves veids, senču dzīves veids”. Lai ražotu, lai paēdinātu tautu, pietiktu ar 5 kolhoziem, bet cilvēki nav paēduši. Veikali pilni ar importa precēm. “Latvijā ir jā saglabā latviskais dzīves veids.” *Uz jautājumu, vai tas ir tikai laukos iespējams, atbildēja:* tas ir arī pilsētā iespējams. Rūpnieciskā ražošana arī ir samazinājusies. Sarunā atgriežas pie G-24 kredītiem, ar domu, ja tie būtu iedoti zemniekiem, Latvijā nebūtu nezāļu, Latvija būtu apkopta. Pirmajos Breša zemnieku gados cēla zemnieku mājas, kūtiis utt. Visur atjaunojās lauki, tagad, kā redzams, mājas ceļ tikai muitnieki.

Pilsēta bija vajadzīga tajā brīdī, kad laukos nevarēja dzīvot. Pateicoties ienākumiem no realizētām vērtībām, pārdots mežs, lai var iekārtot māju. Pārdeva sīvēnus, govīs, cūkas, tas deva ienākumus.

Rīgā apmeklēja saviesīgo dzīvi ļoti bieži, tagad esot LNNK valdē, valdības locekļi, tā sakot, Rīga pati atbrauc pie viņiem ciemos. Rīgā dzīvojot, bija vairāk stresu un uztraukumu, šeit dzīve tomēr ir mierīgāka.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Apkārt tomēr nav vērtējams kā dzīves sabrukums, vērtē to tikai kā apātiju. Bezdarbnieki laukos sūdzas, ka nav darba, bet dabūt palīgus nevar dabūt. „Pēc pulkstens trijiem jau atstāj siena vākšanu, jo esot par karstu. Tad jau nav ko brīnīties, ka nevar nopelnīt. Dzer gan viņi katru dienu, var tikai brīnīties, kur viņi to naudu ņem.

Konfiscēto spirtu tirgo veikalos, viss ir saskaņots ar valdības rīcību, valdība pati saņem kukuļus par šīm nelikumībām. Tā ir degradēta paaudze.”

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Nē, pilsētā ir burzma, krievu valoda, veikali, televizors, neko jau citu neredz. Ilgāk par vienu dienu nevar. Sievai arī bērnība ir pa laukiem pagājusi. Laukos dzīve bija dabiska. Sievai arī dzīve pilsētā patika un nekad nedomāja, ka atgriezīsies laukos.

“Pilsētā, nē un nekādos apstākļos, jo, pat aizbraucot, turp uz 1-2 dienām, jūtos noguris.”

**Intervijas atšifrējuma konspekts - Jānis Dzenis, 40. g. v.
Aizkraukles rajona, Kokneses pagasta “Kalnavotiem”,
pilsētā bija sporta treneris, masieris.**

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

„Domāju, ka, jā, tās ir vectēva un vecāsmātes mājas, viņus izsūtīja 1941. gadā un kā īpašums atgriezts atpakaļ 1988. gadā, bet dzīvojam tajā no 1992. gada.”

Dzimis jelgavnieks, bet viena vecāmma dzīvoja Jūrmalā, bet otra laukos – Zalbē, un visas vasaras pagāja daļēji laukos. Profesija – sporta pedagogs, strādājis veselības jomā, tūrisma biznesā. Gāja dzīvot uz laukiem ar domu par lauku tūrismu. Sāka zemniecību ar graudkopību, tad cūkkopību, tad palika pie graudiem, tagad arī lauku tūrisms. Kopā ar nomāto zemi – apstrādā 250 ha aramzeme, ir arī mežs.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīvesveidu?

Rīgā bija normāls bizness, arī Jelgava. Lauki atnāca kā mantojums. Vecāki pierunāja, tur ir daudz zemes, lai tikai lauki būtu apsaimniekoti. Īpašumu sadalīja. “Uzķēros uz zemes āķa, pirmos divus, trīs gadus gandrīz nogājām uz grunti, visa nauda iegāja zemē iekšā, bet tad sākām domāt, un viss *aizgāja* (veiksmes nozīmē), kad tam nopietni pievērsāmies.”

Veselības bizness nogrima, naudas reforma visu mainīja. Tanī brīdī likās, ka zeme varētu būt tā stabilākā, ka to neviens nevar atņemt, kaut gan šodien saprot, ka bankas var visu atņemt, ja viss ir apķīlāts (un viss ir arī apķīlāts). Var darīt jebkuru darbu, vajag, un tā arī uz laukiem aizgājām un visus lauku darbus iemācījāmies.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Divi aspekti: pirmais, man patīk lauki, ka var iziet plikām kājām no mājas, nepatīk staigāt kurpēs, patīk peldēties, mājās ir Daugavas krastā, skaistā vietā.

Otra lieta: liekas, ka varētu būt viegli, citiem neaug, bet man varbūt izaugs. Izrādās laukos viss pedantiski un laicīgi jāzina. Lauku darbi nav loterija. Pilsētniekam pirmajā brīdī šķiet, ka viņš ir gudrāks par laucinieku, ka viņš ir labāks par lauciniekiem. Pilsētniekam šķiet, ka laucinieki ir naivi ļautiņi, beigās izrādās, ka lauku ļaudis saprot par pilsētu labāk, nekā domā pilsētnieki.

Bieži vien lauku bērni labāk startē dažādās olimpiādēs, arī lauku skolās labi pieejams dators un interneta pieslēgums. Lauki tomēr ir relatīvi nabadzīgi.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Grūti pateikt, tai lūzuma punktā lauki ir nervus paņēmuši, Rīgā nebija tik nervoza dzīve. No 1985. gada līdz laukos dzīve uzlabojas. Iekšēji sevi nevar nosaukt par zemnieku, bet gan ir darba organizētājs, vadītājs. Saimniecībā strādā divi cilvēki.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē?

Kas ir svarīgākā vērtība? Bērni ir galvenā vērtība, saimniecības sakārtošana piesaistīs zemei bērnus. Varbūt tas ir vēsturiski, jo tā ir senču zeme, kas tiek saposta, tā ir skaista vieta. Aug bērni, brauc ciemiņi, bērni zina svešvalodas un var palīdzēt, kad brauc tūristi. Bērni

pārņems dzīves modeli, zemi, visas sakarības nav nosaucamas. Visi, kas lika šķēršļus, visi ir atgājuši malā.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Vērojumu bija vairāk, kad dzīvoja pilsētā. Laukos izveidojusies vērotāja attieksme palīdz, bet brīvu brīžu tam nav. Ja grib vadīt saimniecību, nevar nemaz sēsties uz traktora, jo tad neiet uz priekšu. Arī ārzemēs ir 3 zemniekošanas kategorijas: 1) kuras vada saimnieks; 2) strādā pats; 3) saimnieks ir slinks, kam nav apgriezīenu. Strauji attīstās saimniecība, kur saimnieks tikai organizē.

Šodien Latvijā ar zemi, graudiem nopelnīt nevar, bet tā sistēma darbojas, ja ar darbošanos piesaista līdzekļus, tad saimniecība var pastāvēt. Pilsētnieki turpina organizēt zemnieku dzīvi arī tagad visaugstākā līmenī, pats ierosināja kredītprocentu atmaksu lauksaimniecības ministram, un tā patlaban notiek (graudkopībai).

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīves veidu?

Zaudēts nav nekas. Dzīve pilsētā bija ar citu specifisku, darbs ar cilvēkiem. Tagad ir darbs ar zemi. Izrādās, ir tieši tāpat, kā grib zeme, tai jādod viss, ko vajag. Tāpēc jau arī nodarbojas ar lauku tūrismu, jo ir vēlēšanās atgriezties pie tā pirmā, tas bija daudz interesantāk. Tās masāžas ir smags fizisks darbs, tad varēja vairāk uzzināt par cilvēku, kāds viņš ir, kā darbojas.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Zeme arī ir sabiedrība, tur ir kukaiņi. Vienus vajag iznīcināt. Tur bija cūkkopība, tur mēs smējāmies, ka tikai ir jānomaina aizgaldi. Cūkas bija jābaro, bet cilvēki vēl paši samaksā.” Jūtas piederīgs videi.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Tāds pats monotons ritms dzīvei kā pilsētā. Kombinejot var atpūsties, bet tikai uz vienu dienu, viņa saimniecībā to dara profesionālis. Pats tikai dienu brauc ar kombainu, jo laiks prasa organizēt darbu. Jūtas kā pilsētnieks, kas tikai organizē darbu laukos. Pilsētnieki māk iegūt zināšanas, nav stereotipu, kas ir zemniekiem. Laukos nāk iekšā jaunas tehnoloģijas, tie nav vecie Ulmaņlaiki. Pavasarī ir minimāls laika sprādis, nav mēnesis un 3, bet darbs jāveic 2 - 3 dienās.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Jā, to gan izjūt. Tāpēc, ka bērnībā dzīvojis laukos. Arī tūristiem patīk lauki. Pašiem rīdziniekiem sāp galva, pēc pāris dienām laukos. Sievas ievilkšana laukos bija pakāpeniska, jo viņa ir dzimusi rīdziniece. Latvijā jau ir tikai viena pilsēta – Rīga, Jelgava jau ir lauki.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Labprātīgi Rīgā vairs neatgrieztos dzīvot, jo dzīvojam kā miljonāri. Rīga – 1,5 stunda, bet var dzīvot un strādāt laukos. Vēl detaļas nav nopērkamas uz vietas, viss mainās ļoti lēni.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Māra un Andrejs Kaugari, 55. g. v.

Aizkraukles rajona, Aiviekstes pagasta “Vecupēni”,

pilsētas profesijā žurnāliste un inženieris

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Sievai no bērnības bija teikts, ja laiki mainīsies, tad viņai būs jāiet saimniekot uz dzimtas īpašumiem, to viņa bija dzirdējusi visu apzinīgo mūžu. Nejūtas kā pilnīgi īstie rīdzinieki, jo augusi Kazdangā, vecāki bija pasniedzēji lauksaimniecības tehnikumā, augusi lauku muižā, un ir redzējusi, kā saimnieko laukos. Vīrs dzimis un audzis Limbažos un mazpilsētu uzskata tik pat kā par laukiem. Rīgas dzīves laikā bija mazdārziņš. Viņa strādāja par žurnālisti dažādos preses izdevumos, vīrs strādājis par inženieri Rīgas jaunajā robotu rūpnīcā.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīvesveidu?

Iespēja atgūt īpašumus sakrita ar laiku, kad abi zaudēja darbu. Tas bija kā senču aicinājums atgriezties dzimtas zemē un tur saimniekot.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Bija vajadzīgi iztikas līdzekļi, jo ģimenē bija bērni un bija jā rūpējas par viņiem. Bērni palēnām iemācījās lauku darbus, dēls studē Lauksaimniecības Universitātē.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Iesākumā jā, bija perspektīva, ka laukos var sākt dzīvi no jauna un ka tas izdosies. Tad šīs cerības gāja mazumā. Kauguru ģimenei visai neauglīgā zemē izdevās tomēr atrast savu saimniekošanas nišu, jo Amerikas radi atveda garšvielu sēklas un viņi sāka audzēt

garšvielas. Sākās sadarbība ar Rīgas restorāniem. Patlaban viņu ražojumi ir pieprasīti un dzīve sāk iegūt stabilu virzienu. Tūlīt būs gatava jaunā māja, jo visus desmit gadus ģimene laukos mitinājās vagoniņā.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Radās brīvības sajūta, bet arī tas prasīja daudz lielāku darbu nekā dzīve pilsētā. Daudz vairāk pašiem bija jādomā par iespējām pārdot produkciju. Vairāk bija jāpaļaujas uz saviem spēkiem.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

Laukos parastajiem zemniekiem ir dzīve, viņi padara darāmo, iedzer, dzīvo kā grib, bet respondenti jūtas, ka viņi nedzīvo, bet ir ierauti straujā darba virpulī. “Mēs dzīvojam uz ceļa”- izteikums, kas norāda, ka viņu dzīvē nav brīvdienu un brīva laika, ka visa dzīve pakārtota šim lauksaimniecības ražošanas veidam – biolauksaimniecībai. Latvija jau nav tikai Rīgā, tāpēc jau viņi to dara. Tāpēc ir vajadzīga lauku māja. Jā, Rīgā jau ir koncentrēti Latvijas gaišākie prāti.

Respondente ir I. Ziedoņa dzejas cienītāja, kura palīdzēja sakārtot viņas vērtības, ko var izteikt sekojoši – dzimtā vieta, senču dzīves vieta, arī ģimene ir vērtība, un morāles vērtības. Vērtība ir dzīve laukos.

Vīrs visu mūžu ir bijis pilsētnieks, tāpēc ir nostaļģija pēc laukiem pēc savas zemes. Uzsver, ka visu mūžu mācīts nevērtēt tikai materiālas vērtības.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Dzīve laukos ir ļoti praktiska. Apkārtnē dzīvo ļoti daudz labu cilvēku, kaimiņš nekad neatteiks, nāks palīgā. Kad palīdzēja kaimiņi, arī viņiem gāja palīgā. Nāca palīgā pat pirmo reizi ieraugot.

“Ja mūsu paaudze to nedarīs, nenāks uz laukiem, tad kurš to darīs, kādam tas ir jāuzņemas, to vietu pieturēt. Iepriekšējā paaudze to izdarīja, mūsu uzdevums to turpināt.”

8. Ko Jūs zaudējat, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Kultūras dzīves nozīmē gan ļoti. Dzīve laukos prasa ļoti daudz laika veltīt darbam. Uzdevums ir šo vietu saturēt un sakopt nākamajām paaudzēm.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīves veidam?

Pirmajos gados laukos vēl bija palīgdarbs jāņem, lasīja grāmatu korektūras. Pirmo gadu dzīvoja pie kaimiņiem, tad vēlāk gan vairāk negribēja. Uzskata, ka viņiem nav normāla dzīve.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Jūtas, ka ražo un dzīvo uz ceļa. Dara to, tāpēc, ka katram kaut kas jādara. Pilsētā nekad nejustu un nebūtu paši tik izpalīdzīgi, kā to tagad dzīve iemācīja laukos.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Vienš filologs salasās dzeju un plēšas pa laukiem, Dieviņš arī pelēkā mētelīti redzams, uzkāp kalnā un parunāties tuvāk. Ir nopietna attieksme pret cilvēkiem, ja kaut kas notiek, tad ir cilvēki, kas palīdzēs.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

„Nē. Cilvēkam vajag savu stūrīti zemes, cilvēkam jāmeklē savas saknes, no kurienes viņš nāk.”

Intervijas atšifrējuma konspekts – Ruta Norkārkle, 53. g. v.

Preiļu rajona, Rožkalnu pagasta “Salenieki”

Dzimusi Daugavpilī, 40 gadus dzīvojusi un strādājusi Mālpils pašvaldībā

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

100 % ģimenes tradīcija noteica atgriešanos laukos. Strādājusi Mālpils tehnikumā, lauku darbus strādāt nemācēja, neatšķīra auzas no miežiem vai kviešiem. Vienīgais ko mācēja – govi slaukt, ko iemācījās pie vecmāmiņas bērnībā laukos. Kad nomira vecā māte, uz laukiem aizgāja tēvs, jo kādam bija jāturpina dzīve tai mājā. Tēvs ar brāļiem jaunībā bija devuši viens otram zvērestu, ka kāds vienmēr nāks te dzīvot un turpināt ģimenes tradīciju. Tēvam bija trīs meitas, un kādai no viņām bija jāiet un jāturpina lauku dzīve ģimenes īpašumā.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

„Neviens neticēja, ka es aiziešu uz turieni, uz laukiem dzīvot. Es pat pati nevarēju iedomāties pirms 15 gadiem, ja kāds būtu teicis, ka dzīvošu laukos, ka man būs ferma, 21

slaucama govys, 100 ha zemes, ka man būs zemenes, lauku tūrisms, es teiktu – tas ir neīsts cilvēks.” Pieņēma lēmumu nākt dzīvot uz laukiem, vispirms viena pati, braukāja starp Mālpili, ģimeni un laukiem.

„Mums visiem gēnos ir, ka mēs alkstam brīvības. Mēs nevaram strādāt rūpnīcā pie konveijera no līdz un kaut kādu monotonu darbu veikt. Mums vajag radošu, pašam domāt, pašam veikt. Varu strādāt tikai ar iedvesmu. Tā ir Paukštu dzimta. Tā ir sena dzimta, cēlusies un sākusies ar Paukštu Mātīsu, Kalupes muižas vagaru. Dzimts teika stāsta, ka muižkungs uzdāvinājis daudz zemes, viņš organizēja darbus muižā. Tas ir mūsu dzimtā, mēs esam darba organizētāji.”

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

„Mēs bez darba nevaram. Tēvs atstāja 35 ha zemes, tad es pirku zemi apkārt klāt no visiem, kas pārdeva, tagad ir 100 ha. Tēvam jau arī bija sapnis zemi palielināt. Visu, ko tēvs ir ieplānojis, viss piepildījies.”

Lauki deva brīvības sajūtu. Jaunībā gribējās dzīvot pilsētā, dzīvokli ar vannu, bet tagad tas viss ir ierīkots te laukos. Ļoti daudz lasa grāmatas – sākot ar J.Jaunsudrabiņu, norvēģa Vulbrantsena darbi, par lauku dzīvi, lasot ir izdzīvotas lauku tradīcijas.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

„Cilvēkam visu laiku jāmainās. Kādreiz patika dzīve dzīvoklī, tagad patīk brīvība, patīk laukos piecelties un iziet dārzā pie ziediem, aiziet pie gotiņām noglaudīt.”

Materiāli iesākumā bija grūti izdzīvot. Tad sāka domāt, ko darīt. kā varētu labāk dzīvot. Tad pati pamazām, konsultējot ar pašvaldību, ar rajona padomi ar Lauksaimniecības konsultācijas centru. Pamazām sākās kredīti, sākās projekti, subsīdijas.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Gribēja pierādīt, ka laukos var izdzīvot, ka nav ko čīkstēt. Valsts dod lielas naudas, ka var izdzīvot. “Esmu ieguvusi”. Apkārtējie reaģēja negatīvi. 1997. gadā pat nokļuva pagasta padomē. Respondente savu situāciju salīdzina ar I. Leimanes romānu *Vilkaču mantinieci*. Varbūt tāpēc, ka arī viņu vietējie sauca par raganu. Kaimiņiem sataisot papīrus, kaimiņiene teica, jā, viņa tur “buras”. Laukos interesē aprunāt vienam otru. Tas bija grūtākais pārvarēt cilvēku aizspriedumus, mainīties, pieņemt jauno, ko nes šis laiks. Gribējās pierādīt sev un

apkārtējiem, ka laukos var ne tikai eksistēt, bet arī dzīvot. Sākumā mērķis bija saglabāt tēva saimniecību, jo tēvs bija *Breša zemnieks*.

„Visi Paukšti ir organizatori un saimnieki. Visi ir romantiķi, mūziķi un gleznotāji. Viens tēva brālis ir mūziķis, mirušais tēva brālis bija mūziķis un gleznotājs.”

Pati raksta grāmatu par atgriešanos uz laukiem, sākot ar bērnības atmiņām līdz mūsdienām.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

Saimniecībā strādā arī strādnieki, ne vienmēr pati strādā, jo dzīvē ir svarīgi atrast laiku nogrimt grāmatās, padomāt, tieši tad, kad pati grib. Svarīgi ir papētīt seno vēsturi, kas ir bijis mājas apkārtnē.

Ekonomiskā puse arī ir ļoti svarīga. Cenšas atrast kaut ko sev raksturīgu, meklē individuālu pieeju. Tas izraisa apkārtējo neizpratni. Lauku sievas nāca pat paskatīties, kādi kartupeļi izaug mūsu laukā, vai tie nav savādāki. Arī zemes stāda citādāk, kā laukos pierasts 1,4 metru atstatumā, lai var vagas izplaut ar zāles plāvēju un ogas tīras. Apkārtējie to nosoda, ka zemes neravē.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Latvietība ir tradīcijas, ko iemāca ģimene, dzīves veids un krāsu salikuma tradīcijas. *Latvju rakstos* jau uzsvērts – dzīvokļa iekārtojums, dzīves veids, kas uzvēdī latviešu senatnes elpu, kas saistās ar Latviju, liepām, ozoliem ar zaļo zemi.

Kas ir zemnieks vai zemiece? Arī senos laikos zemiece bija baltā priekšautā. Cilvēks ir tāda būtne, kas jādzen un jādzen.” Pamazām tā netieši, cilvēkus audzinot, ievēroja, ka lauku sētā tomēr parādās arvien vairāk kārtīgas sētas. Ir iesaistījusi daudzas saimniecības biolauksaimniecībā. Tas radās no nabadzības, ka nevar iegādāties ķīmiskos mēslojumus, bet tas gala rezultātā ir veselīgāk.” Un kāpēc gan, respondente jautā, to nevarētu pabalstīt pati valsts, ja ražas ir zemākas. Ogrē zemnieki ir nokārtojuši sertifikātus biolauksaimniecībā un pamazām iekārto savas sētas un mājas.

Savā ģimenē respondente audzina bērnus ar domu, ka dzimtai šeit jādzīvo un jāsaimnieko, ka tā ir dzimts tradīcija. Viņa uzskata, ka tas jādara no mazotnes.

„Jauniem ļaudīm lauki liekas kaut kas baismīgs, bet laukos var ierīkot tādu pašu dzīves standartu kā pilsētā, pēc kā tiecas jaunie, bet pilsētā nekad nebūs tā dabas jaukuma, kas ir

laukos. Klusums, putna dziesmas un ezera starojums. Arī pašvaldībā vajadzīgs gan jurists, gan policists. Laukos dzīve ir lētāka.”

Bet šodien Eiropas Savienība diktē noteikumus, cik procentiem jādzīvo un jāstrādā laukos. Uzskata, ka Latvijas valdība jauc rādītājus, cik jāstrādā laukos un cik jādzīvo. Viņa piekrīt, ka jāstrādā 3-5 % cilvēku, bet jādzīvo ir noteikti vairāk.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

„Zaudējām vecos draugos, kaut gan apciemojam viņus, satiekamies. Zaudēju manikīru utt. Zaudēju arī netīrās kāpņu telpas, netīro apkārtni, apkārtējo iedzīvotāju bērnu lamas.” Labu darbu zaudēja, bet ieguva citu.

Nē, nekas būtisks nav zaudēts.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Vairāk nevar dzīvot bez lauku vides, un arī vide bez viņas nevar. Vidi kopj un saudzē. Jau tēvs bija dabas saudzētājs, arī šodien veido biotopus, pļavas atjaunojas, uzzied tādas puķes, kas bija izzudušas. Puķes, kas ir skaistākas par rozēm, pasakaini skaistas. Ezera krastā atsāk ziedēt purenes, kas bija izzudušas, stārķi dzīvo pagalmā.”

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Dzīve ir mainījusies. No rīta pieceļoties, var iziet pie dabas, redzēt rīta rasu, rudens zimekļu tīklus, var izjust saikni ar dabu. „Izjust brīvību, neviens nekomandē. Ņemot kredītu, bija ticība saviem spēkiem. Latgalē cilvēki ir iebiedēti, tās sarunas, ko cilvēki runā savā starpā uztur nedrošības sajūtu.” Neviens nav izputināts, kurš kredīta naudu ielicis attīstībā, un nav bijis zaudētājs. Jāstudē subsīdiju nolikums, jāreķina un jāriskē. Pagaidām nav neviens zemnieks, kas nav atdevis kredītu.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Laukos praktiski ir vienīgā vieta, kur latvietību saglabāt, pilsētā kādreiz bija krieviskais, šodien amerikāniskais. Paši to latvietību nīdējām. Kaut gan tagad gaisotne ir labāka, pazuduši uzraksti angļu valodā. Kaut gan pilsētā latvietību jāsaglabā, tagad tas iespējams tikai laukos.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Gribas pilsētā uz dienu divām trim iekļauties tajā, izjust, piemēram, Vecrīgas gaisotni.

Citu reizi pēc nokārtotām darīšanām, patīk pakļauties pa vecpilsētu. Kā citi brauc uz laukiem pabaudīt to, kas nav pilsētā, tā viņa brauc uz Rīgu. Iznāk strādāt ar projektiem lauku atbalstam, ziemā nākas būt Rīgā gandrīz katru nedēļu.

Laukos dzīvot var un tur ir skaisti dzīvot. Svarīgi, ka ģimene ieinteresē jauno cilvēku palikt vai pēc studijām atgriezties laukos. Ceļš uz pārticību ir garš. Ikdienā ģimenē bērniem ir jārāda piemērs, ka dzīvot var laukos labi, viņu pagastā ir lielas valsts subsīdijas, pagastā ir interneta pieslēgums. Jādarbojas un viss notiek.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Andris Actiņš, 65.g. v.

Cēsu rajona, Veselavas pagasta “Brīvnieki”,

PTU Automātikas fakultātes profesors, tehnisko zin. doktors.

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Tieši pilsētnieks nav, jo atnāca uz augstskolu 1959. gadā, un bija pilsētnieks līdz 1990. gadam. „Dzimta ir vidzemnieki, māsīca ir izpētījusi dzimtas saknes līdz 1727. gadam. Senči visi nāk no Gaiziņkalna apkārtnes, bija 9 brāļi, dzimta liela. Dzimtas pamatā ir skolotāji un mūziķi, laukos dzīvojuši, bet ar zemkopību nav nodarbojušies. Interesanta vēsture ir ar vecotēvu, viņi kopā ar brāli tika pie īpašuma Gaujienas pusē, ienesīgāka saimniecība bija tēvam brālim, tēvam vajadzēja zemi atstāt.” „Zemnieks nekur pasaulē nav bagāts, bet pārticis gan un nodarboties ar lauksaimniecību zināmā mērā piemīt fanātiķiem.”

Pabeidza LU fizikas fakultāti, 23 gadi nostrādāti Tehniskajā Universitātē Automātikas fakultātē, pasniedza metroloģiju, mērīšanas tehniku.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīvesveidu?

Jau bija darba veterāna izdienas medaļa. Respondents domā, ka katra latvieša gēnos ir zemnieks un daba. „Latvieša sūtība un vietu ir interesantas teorijas un ir aktuālas arī tagad. Šī zeme un tauta ir izredzēta, bet tas nav šīs tēmas jautājums”.

Jau pionieru vecumā palaimējās būt Artekā, ceļošana bija populāra, un bija iespējas, tādēļ jūtas kā profesionāls ceļotājs, ir bijis alpīnists, kalnu tūrists. Jau studiju gados skaidri zināja, ka atstrādās 3, nu 5, varbūt 10 gadus pilsētā, maksimums 15 gadi, ka pilsēta nav vide, kuru

var just kā savu. „Apstākļi bija tādi, ka pavērās iespējas, jādomā nebija, gāja atpakaļ uz tēva mātes īpašumu, ar kuru jau bija daudzus gadus saistīts pirms tam. Mantojumā bija 18 ha zemes, patreiz ir 141 ha”.

Bija pārlicība, ka pilsēta nav īstā vide, trīsreiz gadā devās uz kalniem vai tuksnesi. Netālu no Rīgas bija zemes gabaliņš, kur relaksēties. Bija grūti atgūt īpašumus, bet tas izdevās. Dzīvē kādreiz bija divas alternatīvas kādreiz vai nu mūzika vai fizika.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

„Sākums bija ļoti smags, ja mantojumā nebūtu kolhozu pajas, palīdzēja tēva brālis, kuru atveda no Amerikas, tā kā bez finansējumiem zemnieks nevar izdzīvot”.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Pasniedzēja darbs augstskolā, „tāpat skolotājus neapskaužu vēl joprojām darbojas princips – nav sliktu skolnieku, ir slikti skolotāji. Tehniskajā Universitātē, rektora A. Veisa laikā pasniedzējiem bija stipri lielas tiesības, bet pēdējos gados arī pasniedzēji bija vainīgi, ja students negrib mācīties. Darbs nedevis gandarījumu, visu laiku pavada vainas apziņa, pienāk rīkojums, ka ar atpakaļ ejošu datumu vajag tādas un tādas atskaites”.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

„Te tagad viss bija atkarīgs no manis pašā. Ja bija idejas, tad varēju meklēt ceļus, kā tās realizēt. Iekšēja brīvība un pietiekoši radikāls un neatkarīgs esmu bijis visu mūžu”. „Tagad mazāk spaidu. Dabā, kalnos, vai koros dziedot, to tā nevajag. Varu būt pie dabas un redzēt rezultātu. Tagad pēc 11 gadiem varu redzēt savu vidi tādu, kādu to vēlos redzēt. Izdevās sakārtot mežus un dīķus, tos sertificēt”.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

„Latvijā būt par zemnieku ir neprāts, un izņēmumu apstiprina likumsakarības. Tāpat kā Eiropā viena stingra specializācija ir nedroša, pie mums arī kolhozu laikā bija svarīgas palīgnozares. Galvenā nozare ir cūkkopība, no graudiem ir atteicies, tos audzē tikai minimāli”.

„Vidzemē nav citas izejas, visu nosaka zemes auglība. Laukos zemnieks pelna nevis laidarā vai druvā, bet tai istabā, kur viņš rēķina. Tas ir ne tikai Rietumu, bet arī mūsu modelis. Visi spēcīgākie zemnieki ir rēķinātāji”.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

„Ir laika trūkums, par to sūdzas visi. Piekrītu teorijai, ka laiks ir izmainījies, laiks skrien ātrāk, to jūtu ar gadiem. Pasaules prakse rāda, ka kaut ko jaunu uzsākt var līdz 40 gadiem, pašam nācās visu mainīt pēc 50 mūža gadiem. Līdz tam nebija iespējas”.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Ar laukiem ir tā, ka laucinieks ienācēju nepieņem. Septiņi gadi ir minimums. Veselovas pagasts ir ļoti mazs, tur visi viens otram ir radi”. Ir sabiedriski aktīvs, dibināja un vadīja zemnieku un piensaimnieku biedrības, mednieku biedrības dalībnieks. Citos pasākumos – deju kolektīva pianists. Tagad pēc 8-9 gadiem zināmā mērā pagasts viņu ir pieņēmis.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Laika nav, lai visu pagūtu. Lielu laiku velta laikrakstiem, presei, žurnāliem, bet par cik vada vienu no četrām lauku organizācijām, tāpēc jāseko visam līdz. Darba spēka trūkums ir samilzis. Tā ir milzīga problēma atrasts darba spēku, normālu darba spēku atrasts ir gandrīz neiespējami jebkur jebkam Latvijā. Runas par bezdarbu ir absurdas. Mums nav bezdarbs, mums ir bezdarbnieki. Tāpat kā rietumu zemēs. Mums tāds procents ir ārkārtīgi liels. Tā varbūt ir zināmā mērā reakcija pret totalitārisma politiku.

„Nav nekādas ilgas pēc pilsētas dzīves, ir lauku mājā visas ērtības. Lai pilsēta nāk pie manis. Lai atbrauc koris pie manis padziedāt skaitā ainavā. Vada konkursu “Pazīsti Rīgu”, jo 23 gadus bijis pilsētnieks. Dzīves mobilitāte augsta un tāda ir bijusi vienmēr.”

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Dibināja Lauku atbalsta asociāciju, saprotot, ka dzīve laukos nav mīts, tas ir viņa roku darbs pirmās zemnieku nemieru akcijas. „Mīti ir sabiedrībā. Par cik lauksaimnieku organizācijā un Latvijas lauku atbalsta asociāciju mēģinām realizēt idejas, kuras nav nemaz tik tīkamas valdībai. Mēģināju kaut ko darīt vēsturei. Kaut kas jādara, mierā nevar palikt.”

Liels iedzīvotāju skaits laukos nav nekas slikts, lieli attālumi visur pasaulē no mājām līdz darba vietai, tas nav nekas īpašs. Liels skaits lauksaimniecībā nodarbināti – 15, 17 %, no tiem 10 % ir slēptie bezdarbnieki. „Pilsētnieks sējot jau nav laucinieks, zemnieks pensionārs ar vienu gotiņu jau nav lauksaimnieks. Mums to skaita tāpēc ir tik liels, lai

bezdarbnieku procents būtu mazāks". Agrārās ekonomikas institūta direktors Migļavs atbalsta viņa viedokli.

„Eiropa jau saprot, ka sērgas ir godam nopelnītas lietas, arī tur pāriet uz ģimenes saimniecībām, tā ap 50 ha lielām. Ir valstis, kur to pasludina par valsts politiku, tas ir mazākas un dinamiskākas”.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

„Par cik tagad Latvija iet soli priekšā Eiropai, jebkurā jautājumā (arī par pilsonību) visus jautājumus sagatavojam par sliktu sev. Arī tagad SAPARD projekts birokrātijas līmenī pārspēj visus Eiropas birokrātus”. 90. gadu sākumā bija pārlicība un doma, (tagad tā doma ir apstiprinājusies), ka Eiropas Savienība kā impērija sabruks daudz ātrāk kā PSRS. „Tā vairs ilgi nevar pastāvēt, varbūt 10-15 gadus. Tāpat kā visas impērijas, tā ir pilnīgi izkurtējusi. Cilvēka iekšējā brīvība, viņa apziņa, kā viņš jūtas tā ir briesmīga gan Amerikā, gan Zviedrijā. To mūsu prese teica jau 70.-80. gados, toreiz ceļojot, par to pārliecinājies. Eiropas Savienība nav mums”.

„Latvijai ar zemniecību noteikti ir nākotne. Jo mūsu aktīvie un spēcīgie zemnieki ir noteikti pārāki par jebkuru Eiropas zemnieku jau tajā vispusības pieejā, domāšanā un arī tehniskajā aprīkošanā. Mums jau bija vienu brīdi valsts politika, viņi (valdība) solīja, ka Lattelekom būs tā modernākā, tas izrādījās blefs. Bet lauksaimniecībā gan ienāk pašas modernākās tehnoloģijas. Tie paši skābsiena rituļi, kas Eiropai bija par dārgu, un arī mums ir stipri dārgi, arī modernās tehnoloģijas ir pietiekošas. Ja būtu neizkropļots tirgus, tad noteikti Latvijas zemnieks izkonkurētu visus pārējos”.

„Mums par lauksaimniecības politiku Eiropā meloja līdz pēdējam, izņemot A. Piebalgs (bij. Izglītības ministrs), pirms diviem gadiem Zemnieku savienības kongresā atklāja visus skaitļus par atbalstu Eiropā. Tad visa lauksaimniecības politika Eiropā ir nesalīdzināmi stingrāk reglamentēta nekā tas bija krievu laikā šeit. Mums nekaunīgi meloja. Tagad to nevar noliegt”.

Somija, Zviedrija, Norvēģija reizē gatavojās 1994. gadā iestāties ES, un, ja Zviedrija tā, ne tik slikti kā Latvija, tā vismaz nerunāja sev pretī. Latvija arī tagad piedāvā sliktāku variantus sev pat par to, ko mums neprasa, tur jāmeklē vēsturē vai vakara sindroms, ka mēs piemeklējam sev sliktākos variantus. Sindroms darbojas vēl šodien. Ārkārtīgi. Tautas

labāko daļu fiziski zaudēja jau no 1937., 1940.- 1941., 1949.g., trešdaļa emigrēja. Darbīgais gēns tomēr laužas uz āru”.

Atkārtota intervija, sakarā ar minētajiem “mītiem” par zemniekiem (14.11.2001)

Jautājums, kāpēc visur stādās priekšā kā zemnieks Actiņš, ko viņš ieliek šajā pašreferencē?

„Jā, ja tā padomā es visur tā stādos priekšā kā zemnieks Actiņš. Artistiski es tā jutos kā zemnieks, tāpēc es to saku, es tā jutos. Tas ir drusku izaicinājums pārējiem. Tāpēc Latvijas kā valsts gan pagātne, gan nākotne ir laukos”.

Kā tad ir ar pilsētām, ja lauki latviešiem ir tik svarīgi?

„Jā, Guntara Ķeniņa -Kinga grāmata, tur ir doma par pilsētu un laukiem, uz laukiem aiziet tie, kas nespēj samaksāt dzīvokli. 90. gadu sākumā aizgāja arī intelektuāļi”. Atgriešanai laukos nevar atrast skaidrojumu, arī tēvs viņu nav sapratis, kad pateicis, ka grasās atgriezties laukos. Pats brīnās, ka tik ilgi nodzīvojis pilsētā. Pazīst cilvēkus, kas kalnos uzkāpuši, pēc laika jūt nepieciešamību pēc laukiem. (viņš lieto vārdu *zemniekošanu*).

Uz jautājumu, vai latvietim svarīgi būt zemniecībā, atbild – noteikti.

„Tā ir nācījas saglabāšanās iespēja, iespēja būt latvietim caur laukiem. Noteikti un vienīgā iespēja, jo tagad tā globalizācija, kaut gan jau padomju laikos jau 70. gados sapratu, ka Rietumu civilizācija iet pretī bojā ejai”.

Pareģo, ka, iespējams, jau viņa mūžā ES sabruks. Latviešu puse dzīvo laukos.

„Šis laiks nācijai ir ļoti bīstams, jo, to, ko vācieši nespēja, tie 50 padomju varas gadi bija daudz bīstamāki. Trešdaļu labāko nācījas daļu tauta zaudēja”. Pats netika pie *Breša zemnieku* iespējām, jo vietējie pretdarbojās. „Laukos cilvēki mokās, jo ir bezcerīgi. Kaut necik turas tie ir pilsētnieki, ienācēji ar netradicionālu domāšanu”.

Ja būtu palicis pilsētā noteikti zemnieku nemierus vērtētu savādāk, neesot tur iekšā (laukos), laukus nevar izprast. (runā par latviešu sindromiem – vagaru, pakalpiņu, “tie sindromi, kas ir literatūrā”). Min literāros darbus, kuri ir iedvesmojuši – Ed. Virzas *Straumēnus*, J. Purapuķes *Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes*, gan J.Jaunsudrabiņa *Kalpa zēna vasara*. Tās ir saknes, kur ir tā būtība, kas turpinās arī tagad (runā par sindromiem, kuri traucē valsts politikai ne tikai laukos).

Intervijas atšifrējuma konspekts – Alberts Trops

Ogres rajons, p.n. Turkalne “ Kokneši”,

pilsētā bija sporta treneris

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Respondenta ģimene nāk no laukiem, pašam bija profesija pilsētā, bija sporta treneris pēc Fizikultūras institūta, 25 gadus dzīvoja pilsētā.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

Par treneri strādājot Ogrē, pelnīja 83 rubļus, un lielākas algas dēļ gāja strādāt uz meliorāciju, ko respondents vērtēja kā darbu, kas ir tuvāk dabai. Patīk skatīties dabā un labāk jutās šai darbā. Kaut arī trenera darbs saistīja, kaut gan vērtē to kā cilvēka izdzīšanu, ka tiek cilvēka veselībai darīts pāri. Bijis svarcelšanas treneris.

Meliorācijā strādāja pazīstami cilvēki, kas pelnīja 10 reizes vairāk kā viņš trenera darbā. 10 gadus nostrādāja par treneri un tad aizgāja. „Pēc 10 gadiem meliorācijā, sākoties tiem skaistajiem laikiem, jo tas jūgs bija tik ļoti kaklā iestrēdzis, ka jūgs zuda, katrs to gaidīja, un es arī priecājos. Tad virmoja tās motivācijas, tā brīvības sajūta, ka te būs Eiropas vai Amerikas standartī”.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

„Rīgā bija dzīve nepanesama, transports pārpildīts, visur rindas... tāpēc nolēmu iet uz laukiem, dzīve Rīgā bija apnikusi”. Būdam par treneri domāja, ka kaut kur jāiegādājas māja laukos.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Laukos sāka saimniekot ar nelielu saimniecību 80. gadu beigās, bija *Breša zemnieks*, Ogrē astotais, „tais laikos vēl bija baiļu vēsma, ka var aizsūtīt uz Sibīriju, ka nevar būt pārāk bagāts. Likās, ka uzdrīkstēšanās sākt saimniekot jau var beigties Sibīrijā. Dzīve strauji gāja uz augšu. Piens maksāja 1 rublis litrā. Toreiz bija veiksmīga saimniecība, kādi gadus 2 - 3 varēja bez bailēm ņemt kredītu. Bija lopkopība un graudkopība. Tagad viss apstājies, ka pat nevar teikt, ka saimniecība ir pa nullēm”.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Toreiz gribēja visu valdību lamāt, visus ministrus, Saeimu, ierēdņus, biznesmeņus, izlaupītājus – “visus, kas samaitāja zemniekošanas prieku”. Savā dzīves izvēlē nevilās, jo „tie laiki bija skaisti”. Kolhoza laikos sāka saimniekot, bija daudz ilūziju, atsauc pat vienu latvieti no Sibīrijas, uzcēla tam māju. Respondentam iedeva māju un zemi nomaļā vietā, kolhozs ļoti daudz palīdzēja. Tehniku uzdāvināja, pirmajā gadā zemi apstrādāja, sēklu iedeva, iedeva 5 ha vietā 30 ha, arī mežu, atrada palīgus, padomdevējus. Pats lasīja grāmatas, brauca uz mācībām, lekcijām utt. Visus lauku darbus iemācījās.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

Gribēja labus materiālos apstākļus, lai arī visai sabiedrībai būtu pārticība.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

„Radās brīvības sajūta, paša saimniekošana, varēja realizēt savas idejas, ražot produkciju un pārdot, bija labas cenas”. Ar savu darbu jutās vajadzīgs.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Pilsētas dzīve neko daudz nedeva, pilsētā var tikai iegriezties. Bet vēl uz kaut ko cer. Domā, ka vairāk par 60 % tirgus ir jau iztirgots, viss ir pārdots. Zemnieki vairāk nav vajadzīgi.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

Jā, jūtas piederīgs. Uzbūvēja jaunu klēti, pagrabu, darbi veicās. Ko paspēja uz to brīdi kamēr nebija lats dzīve bija ļoti laba, ar latu dzīve pamazām gāja uz leju. Kritās iepirkuma cenas, Šķēle atvēra tirgus robeža, tirgus ir Eiropai Latvijā, bet ne Latvijai Eiropā. Viņu uzskata par lielāko noziedznieku Latvijā. Respondents uzskata, ka lielās saimniecības nav Latvijai piemērotas.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Tagad jūtas savai videi piederīgs. Lai arī viss ir palicis dārgāks, jebkurš maksājums ir pieaudzis. Valdība nedara neko, ļauj, lai Latviju Eiropa apēd.

Nevienam neprasa, vai grib būt tai Eiropas Savienībā. Domā, ka zemnieki negribēs iestāties ES.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

„Nekad negribētu, lai cik slikti apstākļi arī būtu. Pilsēta ir tikai uz brīdi, mācības darbs, bet tikai uz brīdi. Īsta dzīve, daba ir labāka. Laukos problēmu ir daudz. Latvieši bija zemnieku kultūra, iepriekšējā gadsimtā. Ja tagad radītu zemniekiem apstākļus, ka var pārdot, tad šeit pārpludinātu visu ar pārtiku. Iedzīvotāji sarastos atpakaļ laukos, tagad cilvēki aiziet no laukiem”.

„Latvietība ir tur, kur ir latvieši. Galvenais, lai latvieši būtu vairākumā. Patlaban dzīve laukos smaga, visi ieraujas sevī, neiet pat kaimiņš pie kaimiņa”.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Jānis Viksna, 50. g. v.

**Ogres rajons, Ikšķiles lauku teritorija “Ceplīnieki”,
pilsētas profesija – šoferis, atslēdznieks.**

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

„Pārsvarā visa Latvija nāk no laukiem. Tēvs izpirka zemes, cēla un iekārtoja saimniecību”. Respondents audzis laukos un zināja, kā saimniekot. No bērnības redzēts, kā saimnieko laukos. No bērnības zināja, ka tā ir tēva zeme, tikai padomju laikos tur saimniekoja kolhozs. Arī mātei bija zeme. Viņi abi tur tikai divus gadus pasaimniekoja 1948. gadā, tad tos izsūtīja, jo viņiem bija liela saimniecība. Ģimenes vēsture iespaidoja izvēli. 25 gadus dzīvoja pilsētā. Profesija – šoferis, jumīķis, atslēdznieks.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

Respondents atbildēja, ka nav nomainījis līdzšinējo dzīvesveidu, bet gan apvienojis. Dzīvo pilsētā un uztur lauku saimniecību, nav bijis *Breša zemnieks*. Nodarbojas ar lopkopību.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

„Lai saglābtu zemi. Zemes un dzimtenes mīlestība”. Katrs latvietis nevar būt zemnieks.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Dalēji. Respondents ilgi un daudz sūdzas par valsts vienaldzību pret mazajām saimniecībām, kuras viņš uzskata par visas lauku dzīves pamatu. Arī Eiropā viņš uzskata, ka mazās saimniecības ir svarīgākas. Domā, ka pēc desmit gadiem Latvijā būs palicis tikai

nedaudz lielsaimniecības, kuras varēs pastāvēt, jo valdība nedot skaidras atbildes un nav nākotnes izjūtas par to, vai Latvijai lauksaimniecība ir vajadzīga.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

(sūdzas par valdības politiku lauksaimniecībā).

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

Zemes mīlestību. (nemitīgi sūdzas par grūtiem saimniekošanas apstākļiem).

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Latvija izdzīvos ar mazajām saimniecībām.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Papildus rūpes.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Vienmēr jutos kā cilvēks, kura vieta ir laukos”.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Sarežģītāka, jāapvieno darbs pilsētā ar lauku saimniecības rūpēm. Bez pilsētas algas nevarētu uzturēt savu saimniecību.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Jā, jūtu.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Nekad.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Līvija Valdheima, 60. g. v.

Aizkraukles rajona Seces pagasta “Strautmales”,

pilsētā bija kažokādu šuvēja.

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Dzīvo Rīgā no 17 gadiem, bēgļu gaitās kara beigās no Seces bija aizgājuši uz Kurzemi, un lēnam ar gadiem pārcēlās dzīvot uz Rīgas pusi, kur bija vieglāk dzīvot. Sevi uzskata par īstenu rīdzinieci, vidusskolu beidza Rīgā, identitāte – jūtās kā rīdziniece. Kad, sākoties 90. gadiem, atgūstot īpašumus, un bija vienīgā no visiem radiem, kura bija spējīga sākt atgūt

lauku īpašumus, jo bija ģimene un bērni. Viņai teica: "Kurš, ja ne Tu!" Pārlicināja, ka tur viss labi augs un tā ir tik skaista vieta.

Kad aizbrauca, tad pārsteidz, ka māju nosaukums bija rakstīts krieviski. Mājā dzīvoja cilvēks, kuru viņas ģimene paņēma savā lauku sētā par strādniekiem, bet gūstekņi bija tik vārgi, ka viņus paglāba. Viņas tēvam šis cilvēks bija tēvam pateicīgs par glābto dzīvību, arī palīdzēja, kad bēgļu gaitās bija Kurzemē, viņas tēvu izglāba šis kara gūsteknis. Viņš arī ielaida dzimts īpašuma mājā ar pateicību "Ja Tu esi Plankenberga meita, man Tev ir jāpalīdz". Nekādu konfliktu ar iepriekšējo īrnieku nebija, viņš pats aizgāja.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīvesveidu?

Radi piespieda, tēvs un māte arī. Tai gadā, kad sāka pietrūkt cukurs, toreiz likās, ka bērni ir mazi, bija doma, ka lauki palīdzēs izdzīvot, ka tur vienmēr būs ko ēst.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Doma, ja strādā, tad noteikti būs. Lauki dod arī brīvības sajūta. Bija problēmas ar bērniem.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Nopirka pajas, iestājās lauku apkalpes servisā, tas deva drošības un piederības sajūtu. Pirmajā brīdī, pārdodot mežu, varēja nopirkt sēklu miežiem, pajas, telītes.

Lauku darbus apguva, lasot grāmatas, prasot padomus kaimiņiem. Sevi uzskata par grāmatu tārpiem, zināšanas iegūstamas lasot.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

„Grūti, brīžiem liekas, ka to izturēt vairāk nevar. Runājot ar servisa priekšnieci, saka, ka nav naudas maizei, uz ko viņa atbild, ka maizi arī nepērk, ēdot kartupeļus. Rīgas draugi domā, ka laukos dzīve ir bez bēdām, jo neredz, ka laukos, lai iegūtu to pašu produktu ir vajadzīga nauda benzīnam, lopbarībai. Viņi neredz, ka tajā ir jāiegulda nauda. Tehnika maksā, arī nebija disciplīna. Rīgā bija pierasts, ka sarunāts un var pajauties. Bet laukos, ja nepiedziesies, tad atbrauks”.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē?

Rīgas draugi atbrauca ciemos un pajautāja, vai negrib traktoru, par to prasot samaksu graudā. Tā bija ārstu ģimene, kas gribēja tīru pārtiku un bija ieinteresēti sadarboties tādā veidā. Tā bija liela bagātība iegūst traktoru. Pieņēma kaimiņu zēnu kā audzudēlu.

Laukos ir grūti samierināties ar bezatbildību. Piemēram, atnākot mērnīkam, kad lūdza ierādīt zemi, ko varētu apstrādāt. Mērnīks pakāpās uz cinīša un ar rokas žestiem ierādīja zemi, kuru varēja apstrādāt. Kaimiņš bezkaunīgā veidā pa nakti apar, apsēj un atkal nevarēja tikt pie savas zemes.

Lauki deva brīvības sajūtu, varēja strādāt, kad grib un vajag. Varēja palīdzēt bērniem, audzināt mazbērnus. Prieks par bērniem, ka viens dēls arī nodarbojas ar lauksaimniecību (lopkopību). Saimniecība ir pieticīga, nav naudas ķimikālijām, tāpēc arī viss saražotais ir ekoloģiski tīrs.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Respondentes vecāki bija pārliecinājuši, ka, sākot zemnieka dzīvi, viņa būs ieguvēja, ka zeme tur ir auglīga, vecāki stāstīja, cik varena bijusi raža tajā gadā, kad bija jādodas bēgļu gaitās un nevarēja to novākt, kā vecāku saimniecībā cūkas baroja ar zirņiem. Tur bija uzburta idilliska lauku dzīves ainava, kāda nepiepildījās, tagad saimniekojot, cūkkopību bija jāpamet, jo nevarēja samaksāt visus sertifikātu nodokļus, nevarēja pārdot saražoto.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

„Sākumā pietrūka draugu, jo draugi nevarēja tik tālu atbraukt, lai arī dzīvo tikai 100 km no Rīgas. Arī draugiem tas bija pārāk dārgi. Tas apstākļi sarūgtināja. Otra lieta, no kultūras dzīves Secē jūtas izstumti. Ar vīru patika apmeklēt dažādus pasākumus, pati bija apmeklējusi daudzus kursus, gatavoja ādas plastikas priekšmetus, tas deva lielu prieku dzīvē. Daudzi preses izdevumi palikusi neizlasīti, sakrājušies lielās kaudzēs. Bet bija prieks par katru izdīgušu sēklu”.

9. Vai jūtaties piederīga jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Jā, jūtas piederīga jaunai videi. Dzīve Rīgā liekas ļoti dārga. Pensija ļoti maza. Visu mūžu ir strādāts, lai būtu pensija, bet tā tomēr ir tik maza. Liekas, ka nekas labāks arī vairāk nebūs. Vīrs ir ļoti slims, viņam ir mūža invaliditāte”.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Darbam laukos nav peļņas, tie, kas daudz strādā, ir tikpat nabagi, cik tie, kas pārtiek no sociāliem pabalstiem. Zemnieki priecājas, ja izdodas sagādāt visu lopiem nepieciešamo, bet tas jau nav pašam cilvēkam. Ir liels prieks sākt arī tagad dzīvi no gala, daudz saimniecības lietas ir tagad atdotas dēlam, un pati respondente jūtas, ka sāk saimniekot no sākuma.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Jā, tur laukos viss patīk. No sākuma bija grūti atbrīvoties no kaimiņiem – dzērājiem, arī no tā īrnieka. Jā, tagad jūtas kā zemniece, apmeklē visas sapulces, visus kursus, mācās un interesējas. (Stāsta par mēģinājumu pelnīt ar kliļām, 3 mēnešus ietirgoja tikai 52 latus, ja ieguldīts bija 200 latu.)

„Seces pusē ir slikti ceļi, tie ir vieni dubļi un “trepes”. Staburags ir 6 km no mājām.

Tai pusē ir ļoti daudz ienācēju nelatviešu, jo daudz saimnieku izsūtīja uz Sibīriju, arī bija likums, pēc soda izciešanas bijušajiem cietumniekiem deva iespēju apmesties uz dzīvi, 101 km no Rīgas- Secē”.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

„Nekad, jo nevar saprast, kā varētu tikt galā ar dzīvi pilsētā. Arī tā brīvības sajūta – dari, kad vari. Kad grib var pagulēt, kad grib strādāt. Un ar visu var tikt galā. Lauku kultūras nama pašdarbība ir tik neinteresanta un primitīva, ka nevar nosēdēt”.

Domā, ka pilsētnieki laukos māk labāk saimniekot, lauciniekiem ir ļoti atpalikusi domāšana. Viņi negrib saprast, ka var daudzas lietas darīt savādāk, nekā tas bijis līdz šim. „Visu ko pats var izdomāt, pašam arī jārealizē. Neviens neko nedos un netiks, viss pašam”.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Melita un Andis Muižnieki, 50. g. v.

Cēsu rajona Straupes pagasts, “Vējiņi”,

pilsētā – viņa: Izglītības nodaļas inspektore, augstākā pedagogiskā izglītība un

viņš – jurists.

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Saņēmām māju īpašumā, tuvākie radi, kuri varēja nākt šurp saimniekot, atteicās vecuma dēļ. Strādāt valsts darbu un strādāt arī šeit - to nevarēja apvienot, divus gadus tā mēģināja, tad pieņēma lēmumu sākt dzīvi laukos.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīvesveidu?

„Tā ir sievas vectēva māja, tā bija vecsaimniecība. Sākumā domāja, ka tā būs vasaras māja, pārdeva jau esošo vasaras māju. Strādāja Valmierā un nevarēja apvienot pilsētas dzīvi un ar darbu laukos. Bet tagad tas viss ir kardināli mainījies. Lauki ir lauki, un pilsēta ir pilsēta”.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

„90. gadu sākumā lēmumu pārcelties uz laukiem iespaidoja eiforija, latviešiem šķita, ka visi cels lauksaimniecību”. Respondenti izvēlējās iespēju strādāt laukos ar domu, ka tas dos iespēju labāk dzīvot.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Abi ir dzīvojuši tikai pilsētā, tas prasīja apgūt visu lauku dzīvi. Un tagad tas ir apgūts. Respondents uzskata, ka viņi ir virs vidējā līmeņa ienākumu ziņā. „Tas prasīja smagu darbu 10 gadu garumā. Pilsētniekiem ņemties ar lopiem ir “galīgi garām”. Kūtī ir 20-30 cūkas. Tās nejut ne darba, ne naudas ziņā”. Dzīvo no visādiem darbiem, tīrīja ceļus pagastam ziemā, mežā strādāja, sēja graudaugus – griķus. Vidēji ap 100 ha iesēja griķus. Cēsu rajona mērogā viņiem ir lielākie griķu lauki. Tas bija izdevīgi.

Skatās, kāds ir pieprasījums, nevis kā citi zemnieki – iedomājas kaut ko audzēt un to dara, bet ir jāzina, pēc kā būs pieprasījums. Seko līdz pieprasījumam, vispirms strādā ar galvu un tad ar rokām. Uzskata, ka paši vainīgi, ja kaut kas iet šķērsām.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Jūtas kā pilsētnieki laukos. Nejūtas kā zemnieki. Ir prieks, ka kaut kas izdodas. Tagad priecājas, kad brauc tūristi. Ir prieks par tūristu prieku. Tūristi - tie atstāj arī savu naudu. (Ģimenei pieder pazemes ezeri – tūrisma objekts).

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

Viņa: „Pirmajā brīdī bija jauka brīvības sajūta, ej un dari, kad gribi un ko gribi. Tad pietrūka cilvēki. Tagad reizē ar tūristiem – arī cilvēki ir. Bet brīvības sajūta paliek. Nav rāmju un nav no zvana līdz zvanam. Iet „garām” kompjuāterizācija.”

Viņš: pilsētas dzīvē bija jurists, šodien uz valsts iestādēm skatās “šķībi”, daudzas institūcijas neveic darbu ar pilnu atdevi. „Jā, ir liela atšķirība, ka cilvēks strādā valsts vai savā labā”. Mainās atbildības sajūta, kaut gan valsts darbā viņa bija liela, bet šeit rezumē ir pašam jāsecina.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Laukos cilvēki nodzēras, ir divas kategorijas, kuri nodzēras un viņiem nekas neinteresē. Otriem ir pajukusi ģimene, bērni ir prom. Cilvēks pudelē meklē aizmiršanos. Ir vēl arī dzērāji, kuri tomēr aizies uz zaļumballi, teātri.

„Attieksme pret darbu laukos ir briesmīga. To nevar iedomāties, ka var tik bezatbildīgi izturēties. Kolhozu laikos viņi varēja strādāt nestrādāt, izpeļņa bija. Tiem cilvēkiem kaut kas dzīvē ir sajucis. Pat nespēj saņemt palīdzību. Tie ir slimi cilvēki.

Žēl ir teikt, ka tie vājākie grimst nost. Mājās bieži ir nekārtība. Agrāk jau sestdienās kā likums bija māja jāmazgā, sēta bija jāslauka”.

„Te dzīvoja kolhoza laikos tādi cilvēki, kuri ik pa laikam mainīja dzīves vietu, nekur šie cilvēki nejutās kā mājās. Cilvēkiem iznīdēja māju sajūtu laukos. Saimniekus izsūtīja, vai izdzina, tur mājas gāja postā, jo tie kolhozu laiku cilvēki mājas neturēja kārtīgas”.
(Respondente daudz runāja par netīrību lauku sētās un par to iedzīvotāju samierināšanos un nevēlēšanos tīrīt un sakārtot).

Viņš: uzskata, ka „pilsētā atbildības sajūta cilvēkiem ir lielāka nekā laukos. Tas ir disciplīnas un morāles jautājums. Ja pilsētā ir augstāks dzīves līmenis, tad arī visi citi līmeņi ir augstāki”.

Uzskata, ka kolhozs tos cilvēkus ir izlaidis. Vienā dzīves posmā, kad strādāja vēl pilsētā, un kādreiz brauca uz darbu, laukos cilvēki vēl guļ. Pilsētā cilvēki sāk agrāk darbu, laukos tā nav, to redz pēc visiem kaimiņiem. Arī tagad viņi guļ ilgāk. Dienā arī strādā ilgāk nekā astoņas stundas.

8. Ko Jūs zaudējat, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Respondente runā par to, ka psiholoģija izmainās, atnākot no pilsētas uz laukiem, tā kļūst citādāka, lauku cilvēks ar vienu govī ir piesiets saimniecībai, katru dienu vairākas reizes dienā gatavo tiem ēst. Viņa domā, ka cilvēks nedzīvo lopiem, bet gan lopī ir cilvēkiem. Viņa uzskata, ka, mainot šo skatu uz dzīvi, lauku saimniecību var vadīt vieglāk. Pēdējos gados viņi dzīvo bez govīm, jo nav piena dzērāji, jo nav pieraduši pie treknā lauku krējuma un piena. Laukos par dzīvi laukos valda stereotipi, ko viņi lauž, jo nāk ar pilsētas dzīves pieredzi.

Nejūtas, ka ir kaut ko zaudējuši, atstājot pilsētu. Arī teātru apmeklēšana ir tikpat sasniedzama kā pilsētā. Bija labs vecais darba kolektīvs, skolu valdē bija atbildīga par rajona bērnu dārziem.

Viņš: zaudēja pilsētas vidi kopumā. Vairāk bija cilvēku un kustības, toties šeit ir daba.

9. Vai jūtaties piederīgi jaunajai videi un dzīvesveidam?

Noteikti jūtas piederīga videi. Tā saite ir bijusi vienmēr, jo netālu no šejienes ir dzīvojuši mamma, te ir bērnības atmiņas, tā vieta ir tuva jau sen. Vidusskolā mācoties vai augstskolā mācoties, bija saikne ar šejieni.

Šeit atnākot, ir nācies domāt, ka te staigāja vecais tēvs un vecā māte. Un ko un kā viņi būtu darījuši.

Viņš: jā un nē. Apstākļi tā ir iekārtojušies. Pat negribētu dalīt tikai laukos vai pilsētā.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Emocionāli, dzīvojot pilsētā, dzird tikai apkārtnes trokšņus, nav attiecību ar dabu. Laukos jebkuram cilvēkam nozīmīgi ir sajust dabu, putnus. Materiālais aspekts – ja dzīvotu Valmierā, ar “cietajām” algām diez vai varētu atļauties, lai meita studē. Laukos dzīvojot, ģimene ir turīgāka, ir apceļota Eiropa. Darba ziņā laukos darbi ir nepadarāmi, tie ir smagi, pilsētā dzīve ir daudz vieglāka. Tomēr laukos, kad strādā un domā, kur nopelnīt, var dzīvot labāk.

Vasara šeit piepildīta, daudz tūristu. Bet pēc vasaras skriešanās un iešanās rudenī iestājas miers. Abi ar vīru daudz lasa. Pilsētā dzīve bija vienmuļāka, stingrs darba režīms, te laukos pats var dzīvi regulēt, tas ir lielākais ieguvums.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Viņa: „Vispār nē, bet pie viena nosacījuma. Ja pēkšņi ir veselības problēmas, ja ir vajadzīga regulāra medicīniskā palīdzība”. Šeit ir iedzīvojušies un šeit saista, ir iekopta vide un dzīve.

Viņš: „būtu ļoti labi brīdi padzīvot pilsētā un kādu laiku laukos. Rīgā gan negribētu, bet Valmierā gan”.

Intervijas atšifrējuma konspekts –Modris Klaušs, 45. g. v.

Preiļu rajona, Rudzātu pagasts, Vidu sādžā, “Neļķes”,

pilsētas profesijā strādājis dažādus darbus, vid. tehniskā izglītība

1.Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Dzimis laukos, pēc Višķu tehnikuma beigšanas, ieguvis tehniķa – mehāniķa profesiju. 1978.- 79.g. visi gāja uz pilsētām, respondents, vecāku atbalstīts aizgāja uz Līvāniem strādāt

stikla fabrikā, tad strādājis tirdzniecībā, par noliktavas pārziņi, šoferi, arī glābšanas stacijā. Vienmēr strādājis vairākus darbus. Kad sākās kooperatīva laiki, atvēra 2. kooperatīvu rajonā. Tas nodarbes veids neattaisnojās. Tad ugunsdzēsējos, pakalpojumu kombinātā. Tad atvēra veikalu Līvānos. Kad sākās graudu cenu pieaugums *Breša zemnieku* laikos, devās atpakaļ uz laukiem. Gadu nobrauca pa Krieviju, kamēr saveda visu vajadzīgo tehniku. Kopā ar vecākiem nodarbināja cilvēkus graudkopībā. Tagad ir pārgājuši uz lopkopību, galvenokārt piensaimniecību (80 govīs).

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

Gadus trīs remontējis baznīcas, arī varēja nopelnīt un atpūsties. Sasniedzot 30. gadu vecumu, izlasījis Bībeli, palasījis indiešu filozofiju un tagad cenšas “nepieķerties” lietām. „Nav tā, ka “kur labi, tur tēvzeme”. Par dzimteni ne, bet par lietām gan, nepieķeras”. Līvānos uzcēla māju, kad tā vairs nebija vajadzīga, to pārdeva. Uzskata, ka pats un sieva ar saviem uzskatiem atšķiras no pārējiem. Izstrādājis principus: ne par vienu nerunāt sliktu un izskaust skaudību. Domāt, ka cilvēks dzīvē to pats sasniedzis, un vajag domāt, **kā** (izcēlums mans – D.B.) viņš to sasniedzis.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Uzskatīja, ka darbībā visur jāvadās no ekonomiskā aprēķina un no izdevīguma. Tā kultūras tēze par “arāju tautu” viņam nepatīk. Toreiz neatkarības sākumā cilvēki sapņoja par vienu, diviem zirgiem un domāja, ka tad varēs saimniekot. Respondents uzskata, ka tas ir iegājies pirmo Latvijas laiku cildināšana, kam bija zeme un zirgs, tie varēja dzīvot. Arī daudzi politiķi pārāk spēlēja uz tiem bijušajiem labajiem laikiem. Vārdos bija doma par zemnieku lauku dzīves atjaunošanu.

1991.-1992. gadā sāka vairāk strādāt laukos, iesākumā daudzi dzīvoja daļēji pilsētā, daļēji laukos.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

Pamazām visa ģimene pārcēlās uz laukiem. Vai mainījās uz augšu? „Grūti salīdzināt, jo slikti nedzīvoja arī vecajos laikos. Pirmajos gados nācās no kaut kā atteikties, jo līdzekļus ieguldīja ražošanas attīstībā ar domu, ka varēs dzīvot labāk. Doma bija, ka varēs labi pelnīt”. Bija *Breša zemnieks* un tad bija labas graudaugu cenas. Bet tas nebija ilgi.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Kā zemnieks nejūtas, bet gan kā lauku uzņēmējs. Patlaban jūtas vislabāk šajā nodarbē, jo visur skaitļo un skatās, kur var izdevīgāk darboties. Dzīvot gribas vieglāk un brīvāk, lai var materiāli atļauties to, ko gribas.

„90. gadu sākumā teicu tā: lai es ēdu mazāk desas, bet es tagad jūtos labāk. Tad bija morāls, varbūt uzkurbulēts, bet pacēlums”. Tad nedomāja, kādā mašīnā brauks, es biju morāli apmierināts. „Es vienmēr esmu bijis apmierināts ar dzīvi”.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

„Pēc 35 gadu vecuma iemācījos priecāties par dzīvi, lasīt un saprast, ka citi arī tāpat ir domājuši. Nauda nav mērķis, bet līdzeklis. Svarīgi redzēt, kā tas ies, vai izdosies vai nē. Nauda nav svarīga, bet svarīgi ir “dabūt cauri”. Arī šodien vēl strādā pilsētā ugunsdzēsējos, patīk būt cilvēkos, patīk saskarsme, sarunas.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

„Nepatīk apātija, kura šodien daudziem jauniem cilvēkiem. Ka pirms un pēc armijas jaunie cilvēki dzīvo pie vecākiem, rodas apātija, tad iedzer arī un neko jau ar to neatrisina – domāju – problēmas”.

Attieksme pret priekšniekiem: „vēl šodien meklē sev priekšnieku, kas pateiks ko darīt. Cilvēki vēl šodien meklē sev, kam pakļauties”. Tādus, kas mēģina viņu, resp., aktīvu cilvēku – atdarīt (pateikties) tādu ir maz. To pieredzēja vēlēšanās, balotējoties vietējā pašvaldībā, lai pārbaudītu sabiedrisko domu. „Cilvēki ievēlēja tādus klusākus un neizteiksmīgākus”. Kad kolhozi beidzās, sākās zagšana, kaimiņš zaga no kaimiņa.

Uz jautājumu par zemnieku īpašo lomu latviešu kultūrā, atbild, ka tas ir pazemojums atdalīt vienus no otriem, zemniekus atdalīt no citiem. „Kolhozos pietiekami visus taisīja par strādniekiem, kāda gan var būt zemes mīlestība, varbūt kādiem vecajiem, bet šodien uz pudeli ir lielāka mīlestība. **Darba tikumu rada izdevīgums.** Tagad zemniekiem ir grūti būt kompetentam visos jautājumos, jo labāk visu izdarīs, jo lielāki augļi santīmos.

„Tagad jau ir mazāka raudāšana, cilvēki sāk saprast, ka vienalga kur strādāt, ja tikai var naudu nopelnīt. Cilvēki grib darīt un nopelnīt. Iesākumā cilvēki kautrējās iet strādāt pie kaimiņiem laukos, agrāk ņēma cilvēkus no Līvāniem”.

„Mēs visi esam vienādos apstākļos uzauguši, mēs visi ģimenē dzirdējām, ko nospert kolhozā, no rūpnīcas jau neviens neaizgāja mājās, ja neaiznesa kaut ko sev līdzīgu kabatā. Nu, kur tad tie godīgie bērni lai izaug? Mēs arī tagad skatāmies, kur kāds ir pie lielākas šprīces, tur tas lielāko gabalu mēģina noraut. Bērns dzird, ko vecāki mājās runā, un tas iegulst dziļi bērna sirdī. Vienīgā cerība, ka ģimenēs, kur nebūs materiālo problēmu, izaugs cilvēki, kas spējīgi par morāles lietām domāt, un domās par pārējiem. Bet tā, kas var izaugt no nabadzībā auguša cilvēka? Nekas prātīgs. Viņš var būt viltīgāks, izsisties ar viltību un ļaunumu”.

8. Ko Jūs zaudējat, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

„Tas ir atkarīgs no cilvēka, ja grib var aizbraukt un baudīt pilsētas dzīves labumus. Rīgas radi tik pat maz var paņemt no kultūras dzīves, tas jau neko neizsaka, kur dzīvo. Ja grib, var visur aizbraukt un visur būt klāt”.

Atsaucas uz pētījumu, ka ģimenes ar vienu strādnieku un vidējā posma speciālistu, ir panākušas lielākos sasniegumus lauku saimniecībās, un tie ir bijušie pilsētnieki. Tie ir visveiksmīgākie. Respondents ik pa laikam paraugās apkārtnē, ar ko savu dzīvi salīdzināt un ko grib sasniegt. Ir paēduši, apģērbti, mašīnas ir, meita studē, sevi noslogot pārāk negrib.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

Uzņēma kā “balto zvirbuli”, jo nāca no pilsētās, nebija nekādu zināšanu, jo nemācēja rudzus no kviešiem atšķirt. Lasīja literatūru, konsultējās un mācījās. Apkārtējie uzņēma ar aizdomām. Dažiem liekas daudz, citiem maz, kopā ir ap 80 govīm. Pašiem ir jādomā, ka te vien būs jādzīvo. Tā arī apkārtnē var manīt, ka cilvēki cenšas nopļaut zāli, sakopt savas mājas apkārtni.

Nekur nav centies sevi piesaistīt ne laukiem, ne pilsētai. „Zemes mīlestība, nē, zemi es nemīlēšu. Es varu mīlēt sievieti, savu bērnu, bet zemi ne. Tāpat to ielu arī ne”.

„Citi runā par to, ka tas paliks dēlam, mazbērniem. Un tad beigās dēls negrib palikt laukos. Es redzu, kā tas tēvs pārdzīvo, ka dēls negrib turpināt tēva darbu. Mans dēls arī pats nolēma iet projām, un tagad gan viņš domā par atgriešanos. Cilvēkam neko nekad nevajag uzspiest”.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Var plānot savu dzīvi, celties, kad grib. Dzīvei neko pārāk dārgu nepērk, bet vairāk skatās, lai dzīvi var vairāk baudīt. Sev un ģimenei nodrošināja pārtikušu dzīvi pilsētā, cēla māju, viens no astoņiem Līvānos cēla māju, tajos laikos jau ne katrs to varēja.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Daba patīk, rūpējas par stimām, netālu ir mežs. Stīrnā neredz gaļas gabalu. Vienu gadu bija mežs biznesam, bet to atmata. Respondents uzlādējas pilsētā, pūlī, sabiedrībā. Uzlādējas ar enerģiju, kad ir jādomā.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Bija doma, ka aiziesim pensijā, tad ar sievu atgriezīsimies pilsētā, bet tagad tos līdzekļus iegulda ražošanā. Gan jau ar sievu tad nopirks māju, kur gribēs. Vēl nav izdomājis, kur ies. Tā doma bija. Tagad ar sievu domā, ka paliks dzīvot tomēr pie dabas, laukos. Cenšas iegūt bērniem izglītību, jo to neviens nevar atņemt.

Par arāju tautu negrib piekrist, „jau tas vārds zemnieks, “bauris”, kaut gan tas it kā sevi nostāda. Dažbrīd viens otrs inteliģents nevar pateikt to, ko viens zemnieks. Tur svarīga ir doma, vai, sevi saucot par zemnieku, pazemo vai pacel. Pēc viņa domām zemnieks ir kaut kas pazemojošs. Zemnieks ir pieticīgs, visu piecieš”. Ir jāprasa cieņa no tuvākā.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Eduards Tarvids, 45. g. v.

Aizkraukles rajona, Aizkraukles pagasta “Ceriņos”,

Pilsētā dzīvojis līdz armijai, ieguvis elektromontiera profesiju.

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Dzimis Rīgā, viņa vecāki dzimuši laukos, ienāca Rīgā dzīvot pēc kara. Vecākiem bija neliels īpašums, par to zināja, bet vecāki nekad par to nav stāstījuši.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

19 gadus nodzīvots pilsētā, un vienmēr zinājis, ka ies dzīvot uz laukiem. „Tā bija vēlme dzīvot laukos, labāk skaldīt malku nekā iet uz kino. Laukos var justies brīvs”.

Domāja, ka laukos varēs godīgi pelnīt naudu. Negribēja stāties augstskolā, mācīties, jo redzēja, ka izglītība dod nepelnītas privilēģijas. Domāja, ka „to visu varēs pats iegūt, nopelnot godīgā darbā” (*resp., dzīve laukos bija sinonīms godīgam darbam. - D.B.*). Dzīvo laukos jau no 1983. gada vēl no kolhoza laikiem, laukos tur dzīvoja tēva māsa. Atteicās dzīvot ciematā, kolhozs toreiz iedeva atstātu māju. Nebija *Breša zemnieks*, negaidīja, ka kredītus palīdzēs dzēst naudas devalvācija un pēc tam parādu dzēšana, jo bija jau ģimenes cilvēks un baidījās, ka nevarēs atdot parādus.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Zemes darbi dod gandarījumu. Bija liela enerģija, paguva uzcelt māju, kūti uzcēla no pašiem pamatiem, iepirka visu laukiem nepieciešamo tehniku. Tagad ir apaudzis ar parādiem „*kā ezis ar adatām*”, jo ar lauksaimniecību vairāk nevar nopelnīt.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

„Bija liela ticība, ka lauksaimniecībai būs perspektīva. Tā gaisotne bija tāda, ka visi centās atgūt savus īpašumus, cīnījās un kopa savu zemi, bet pamazām tas mainījās”. Ir 3-4 ha zeme, kādreiz nomāja zemi, visa tehnika ir saglabājusies. Bija jaukta tipa saimniecība gan lopkopība, gan graudkopība. „Tagad lauksaimniecība ir dārgs hobijs, vismaz tādām sīkzemniekam kā man”. Katrā ziņā gribējās, lai viss ir skaisti ap māju, lai bērniem patiktu. Bērni noteikti ies augstskolās un diez vai paliks laukos, varbūt vienīgi dēls, apguvis traktoru jau no pirmās klases. „Negribas, lai bērni velk tādu eksistenci, kad ūdens ir dārgāks par pienu. Tagad jau atmaksājas tikai magones audzēt, bet tas laikam draud ar sodu. Pārējais viss neatmaksājas, protams, ka lielsaimniecībām tas ir savādāk”.

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

Vienmēr cilvēki brīnās, ka aiziet no pilsētas dzīvot uz laukiem, laukos pat pensionāra 50 lati ir liela nauda. Laukos var sevi daļēji nodrošināt ar pārtiku. Jāgrozās kaut kā, jādomā, kā bērni maizi vecumdienās iedos.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

Kādreiz nopirka dārgu kombainu, bet apkārtējie arī pārtrauca audzēt graudus un kombainu vairāk nevarēja nodarbināt. Nācās nopirkt uz kredīta smago mašīnu.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Vecie cilvēki tie gan raujas no rīta līdz vakaram, tiem, kuriem viena, divas govys, neatmaksājas graudus sēt. Pārdeva vislabākos kviešus ar augstu lipekļa procentu par tādu pašu cenu, par cik iepirka klijas. Daudzi laukos nodzēras, droši vien nevar pielāgoties jaunai situācijai. Tāpēc arī strādniekus nevar atrast, nedēļas divas pastrādā, saņem algu un sāk dzert.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Nenožēlo, ka aizgāja uz laukiem, pat šodien nepatīk braukt uz Rīgu, ja nu vienīgi nakti. Pilna nauda ar transporta pakalpojumiem.

9. Vai jūtaties piederīgs jaunajai videi un dzīvesveidam?

„Jūtas piederīgs (teica: „labs jautājums”). „Jā, jūtas kā sīkzemnieks. Tā bija doma jaunībā, kā stimulēt aiziet no Rīgas, jo Rīga nebija latviska, veikalā varēja prasīt latviski, bet neatbildēja. Gan jau latvietim arī pilsētā dzīvojot saknes iet uz laukiem. Brīvajā laikā latvieši meklē laukus, velk pie zemes. Tas laikam ir gēnos. Tāpat kā pret to netaisnību, tauta nepamodīsies, viņa ir pieradusi, tas ir gēnos jau, ka vienmēr kāds ir uz kakla tā netaisnība jau ir pierasta. Tauta ir pacietīga un stūrgalvīga. Tāpat – lai cik nemaksā par to pienu, viņš iet un tomēr turas pie tās govys. Tas ir dzīves veids, tas arī uztur pie dzīvības.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Brālis palika dzīvot pilsētā. Nē, sevi nevar iedomāties pilsētā. Pilsētā esi kā krātiņā, laukos mājās esi mierīgs un brīvs. Pēc armijas bija daudz piedāvājumu, jo dienēja desanta vienībā un bija iespēja apsargāt valdības vīrus, bet pašam jau bija skaidrs, ko gribēs darīt.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

„Zeme ir kā enkurs, kas piesien un liek apstrādāt. Ja mežu izcirta, tad atstādījām mežu. Zeme – tas ir dzīves veids. Pat braucot ar mašīnu var sajūst kā smaržo pļavas”.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Nepatīk mainīt ne darba vietas, ne dzīves vietas. Pieļauj iespēju dzīvot kādā mazpilsētā. Nevar iedomāties, kā pavadīt darba dienas vakarus. „Jā, pilsētā jau var atrast, kur aiziet, tagad nezinātu, kā pavadīt laiku. Laukos viss paiet kā pats par sevi.

Gribas jau dzīvot mierīgāk, bet ir 8 slaucamas govys, un nevar ar to uzturēt ģimeni. Tāpēc tā kravas mašīna palīdz uzturēt ģimeni, diena sākas 4 no rīta un beidzas dažreiz divos naktī”.

Intervijas atšifrējuma konspekts – Ineta Sprōge, 40. g.v.

Aizkraukles rajona Sidrabes pagasta,

Pilsētā inženiere- tehnoloģe

1. Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Patī sevi uzskata par zemnieci, ka neatbilst lauku sievietes tipam, ka vairāk izskatās pēc pilsētnieces, bet atzīst, ka patīk dzīves grūtības, grib visu izmēģināt.

Gan cūkas, gan govīs audzēt. „Bija žēl aizlaist postā vectēva zemi. Tās ir tās saknes, ko nevar vārdos pateikt. Tur ir braukts ar mammu, tēvu un brāli katru vasaru ar teltīm, tā ir ļoti skaista vieta, lai arī tad tur māju vairāk nebija. Tas jau iesēžas iekšā. Tā ir vieta un cilvēki. Tur jūt to spēku, ko nevar izskaidrot”. „Nejūtu atmiņas no mātes puses, tās mani neaizskar, jo māte ir pilsētiece, bet dzimtas no laukiem nāk ar spēku iekšā. Tēvs nāk no laukiem, tur es jūtu to spēku. Tas ir tad, kad sievietes precas un jūt dzimtas uzvārda spēku”.

2. Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

„Tas bija viss kopā. Rīgā bija darbs un dzīvoklis. Es zināju, ka Rīgā nevarēs īsti lāga dzīvot, man “pietrūka gaisa”. Meklēju māju pirkšanai jau Kuldīgas pusē, kad vēl nezinājām par mantošanas iespējām.” (Uz jautājumu, vai Rīgā bija slikti, vai Rīga ir sveša?) respondente atbild: „tur, dzīvot bija labi, patika Rīgas vakari, bet no Rīgas var nogurt, tur dzīvot ar maziem bērniem ir grūti”.

Vai latvietība ir saistīta ar Rīgu? „Nē, Rīgā to nevar sastapt, nav Rīgā tādu paziņu, kuros var sastapt latvisku mieru. Latvietim raksturīgs, ka viņš ir bijis saskaņā ar dabu, ticējis sev, bijis saskaņā ar sevi. Bet Rīgā sevi cilvēks pakļauj materiālām lietām, vairāk visam šim haosam, un harmonija pazūd”.

3. Kādi apstākļi vēl iespaidoja Jūsu izvēli?

Ģimenes apstākļu dēļ, ar vīru nevarētu dzīvot pilsētā. Godīgi sakot, mans tēvs bija saimniecības direktors, un man vienmēr licies, ka varēšu vadīt saimniecību, un bija arī vēlšanās atgūt privāto īpašumu. Tas mani bija iekšā. Laukos dzīvojam no 1992. gada, ne kā *Breša zemnieki*, bet gan kā mantinieki. *Breša zemnieki* ir īstie zemnieki. Mūsu saimniecība ir 37 ha, aramzemes nav daudz, pamatā ārstniecības augi, tirgošanai burkāni un kaķpēdiņas un lauku tūrisms. Un zemenes.

“ Esmu cilvēks, kas meklē vienmēr grūtības, man vajag pārmaiņas un piepildījumu dzīvē. Arī tagad neesmu apmierināta, jādodom par bērniem. Finansiāli nevaru iedot to, ko gribētu un vajadzētu, piem., izglītībai. Labprāt vēl kaut ko mācītos pati vēl.” Doma bija dzīvot laukos, jo vīram rokas bija īstā vietā.

4. Kā Jūs uzsākat dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu vai nē?

„Gandarījums par padarīto darbu bija kādus 6 gadus, materiālā ziņā jā, bet drīz vien nonācām pa nullēm, jo zinājām, ka zaudēsim, jo Rīgā bijām materiāli labi nodrošināti, labi pelnījām. Sistēma apkārt traucē, par katru sīkumu ir tik daudz jānoskrienas. Katram ir tik liels naudas maks, cik viņš ir pelnījis. Gribas vairāk bērnu izglītībai, kaut vai skolu dēļ brauktu uz Rīgu, arī pašai derētu pamācīties, bet nepietiek naudas. Gribas vēl mācīties, vairāk redzēt un saprast visu sev apkārt”(Viņa mācās Rīgāursos pie dziednieka).

5. Ko Jūs pats sev teicāt par to?

„Pirms pusotra gada nomira vīrs. Tas bija grūts laiks. Pirmos trīs gadus strādāja kā vergi, bez TV un avīzes, tad saslimu, tad piedzima meita, tas bija fiziski smags laiks”.

„Pagājušo gadu teica, lai pārdodu un eju atpakaļ uz Rīgu, bet es rudenī starp ceļu un māju iestādīju veselu hektāru bērzu, tad es sev teicu: tagad esmu palikusi šeit un piesējusi sevi ar bērzu birzi. Kā jebkurš iestādīts koks, it kā Tu esi kaut ko radījis, jo vairāk stādu puķes un kokus, jo vairāk es to vietu veidoju. Kaut gan esmu to lietu nostādījusi, ka, ja vajag varu arī no šīs vietas aiziet. Tā arī bija mana misija, ja es nebūtu aizgājusi uz laukiem, es nebūtu to sapratusi. Nezinu, vai cilvēku līdzās es būtu tā redzējusi un novērtējusi”.

„Man ir sieviešu dziedniecības klubs, reizi nedēļā sanākam medītēt. Mūs sauc par Kokneses jukušajām, kad sanākam kopā. Vienmēr jutos laukos kā baltais zvirbulis, jo nodarbojos ar bioloģisko lauksaimniecību. *Antiņš* jau nav slikts, lai smejas par mani. Tā ir kā tāda misija, kāpēc vienam roka ceļas, citam ne kaisīt to ķīmiju uz lauka”.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību nozīmē?

Lauki dod brīvības izjūtu, strādāju vai nestrādāju, pilsētā izvēles iespēja ir mazāka, laukos varu izvēlēties. Var sevi attīstīt, var saprast, kāds ir cilvēks, Rīgā tas būtu bijis smagāk.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Aizejot dzīvot uz laukiem, neko nav zēl. „Zēl ir tos cilvēkus, kas dzīvo Rīgā. Draugi, kas palika pilsētā, – redz viņu steigu, materiālās problēmas, nogurums, un pat ja iespējas ir lielas, ka dzīvo Rīgā, viņi tāpat neredz daudz”.

8. Ko Jūs zaudējat, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Respondente teica, ka sev māc iestāstīt. Visu lauku darbus iemācījusies pēc grāmatas, govīs apkopt. Iemācījās slaukt govīs, apkopt sivēnmātes. Viss padevās labi. Labi padodas arī burkāni.

9. Vai jūtaties piederīga jaunajai videi un dzīves veidam?

„Pirmos gadus bija sajūta, ka tā vieta nepieņem, bet ar to vietu ir jāsarunā, ar to māju. Kad iestādīju tos bērzus, tad bija viss kārtībā. Ir atrakts Daugavas malā liels akmens, viņa sāk sajūst to vietu un apkārtni. Sāku redzēt āderes, akmeņus, ūdens līnijas zemē. Materiālā ziņā paliek arvien grūtāk, bet pašai labāka sajūta. Pilsēta rada atkarību”.

Bioloģiskā lauksaimniecība netiek atbalstīta. Ja nebūs tie lauki un laucinieki, arī tie mazie zemnieki, latviešiem nepaliks latvietība, lai arī būtu tie koncerti un Dziesmu svētki. Netic, ka tā var saglabāties „tais pilsētās, tais fabrikās”. „Latvietība nāk no laukiem, tais enerģijas, kas ir laukos”.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Cilvēks kā tāds netiek novērtēts, ja skolā bērnus māca tikai konkurencei, tad negribas tādā skolā bērnu laist. Tur neinteresē bērns, gudriem skolotākiem interesē tikai aizstāvēt savas disertācijas naudas dēļ. Konkurence un materiālisms, tam visi gatavo bērnus, neatšķir galveno, kas cilvēkam, ir vajadzīgs. Cilvēks vairāk neuztver pasauli kopumā, zūd dzīves harmonija.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

Ar gadiem arvien vairāk.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

Pieļauj, ka varētu piespiedu kārtā arī atgriezties pilsētā. Bet tikai īpašā gadījumā.

Intervijas atšifrējums – Inese Bartaševica, 45 .g. v.

Jelgavas rajona Sesavas pagasts, “Bites” ,

Rīgas dzīvē Jūrmalā audzējusi tulpes.

Intervijai respondente sameklēta īpaši, jo TV raidījumā izteicās: “mēs latvieši gribam dzīvot laukos”. Intervijā pārprasot par šo izteikumu atteic, ka runājusi spontāni un nekādu īpašu ideju šajā sakarā nav bijis. Lauksaimnieku savienības biedre, organizējusi piketus un protesta akcijas.

1.Kāda ir Jūsu ģimenes vēsture, vai tas iespaidoja izvēli pārcelties uz dzīvi laukos?

Dzimusi un augusi pilsētā, 6 paaudžu garumā vecāku ģimene dzīvoja pilsētā – Jūrmalā. Neviena rada laukos nav, ir vienu reizi bijusi laukos. Tas bija bērnībā, kad vecāmāte brauca apciemot cilvēkus Kurzemē, kas viņus slēpa kara beigās bēgļu gaitās.

2.Kāpēc Jūs nolēmāt mainīt ierasto dzīves veidu?

Kad apprecējās, dzīvoja Rīgā un ar vīru audzēja tulpes, mācēja labi dzīvot. Un kādā brīdī jūta, ka jāsatur ģimene kopā. Vīrs stāstīja, ka no bērnības vienīgās patīkamās atmiņas bija no vasaras dzīves laukos pie vecmāmiņas, kur nebija ne elektrības, bet bija tik silti un gaiši, ka to nevarēja aizmirst. Jūta, ka pilsētā ģimeni nenoturēs. Gribēja sajūst savu māju, lai var to sajūst. Tas varēja būt arī Latgalē. Bet vienreiz, kad bija meklēts tik daudzās vietās, izvēlējās māju Sesavā un tur nopirka zemi.

3.Kādi apstākļi iespaidoja Jūsu izvēli?

„Gribēju atbalstīt vīru bērnības sapņos, ka viņš kādreiz dzīvos laukos meža malā”. Vīrs nāca no šķirtas ģimenes un ģimenes sajūta un mājas sajūta viņam palikusi atmiņā no vecmāmiņas mājas. Nebija pieņemama vide Pļavniekos, kur vējš dzenāja smiltis pa gaisu un koku nebija, pie sētas vienmēr “semočkas”.

Vīru pieņēma darbā Rāviņš (vēlākais lauksaimniecības ministra vietnieks) un jautāja, ko darīs sieva, jo bija vēl kolhozu laiks, jo nevienu dzīvu govī viņa nebija redzējusi. Vīrs atbildējis, ka sieva cep pankūkas.

4.Kā Jūs uzsācāt dzīvi laukos? Vai varat teikt, ka Jūsu dzīve mainījās uz augšu?

Sāka dzīvi Lielsesavas muižā, „tur bija briesmīgi. Tas pirmais entuziasms, kāds bija toreiz, viņa atzīst, ka nekad nekas skaistāks viņas mūžā nav bijis”. Izremontēja dzīvokli, izremontēja arī barona vannas istabu, un vēlāk rudenī nopirka mājas “Bites” ar zemiem griestiem, viss bija melns un pelēks. Vieta mežonīga, ceļu nebija, nekas nebija apkopts.

„Pirmie gadi bija ļoti smagi, neizskatījās pēc sievietes, vēlāk mainījās, atdalot, ko vajag darīt un ko ne. Apziņa, ka pati vada savu dzīvi un nav ne no viena atkarīga. Var nopelnīt, lai izdzīvotu”.

5. Ko Jūs pati sev teicāt par to?

„Es nekad daudz nedomāju, es daru. Tā ir mana priekšrocība, ka nekad pārāk daudz nedomāju. Es apsveru vēlāk, tās ir emocijas. Man ir piemērs, viena fotogrāfija – mūsu kāzās bija vīra radinieki, jau toreiz deviņdesmitgadnieki, viņiem bija citas vērtības, un kad man būs tik daudz gadu, es varbūt tās šodienas vērtības neatcerēšos, jauno neatcerēties, tikai labo. Būs kopā tikai šie divi sirmie cilvēki. Es vienmēr pieskaņojos vīra domām un veidoju māju, ņemot vērā viņu intereses”.

Uzskata, ka ir nepiemērota lauku dzīvei, nemāk vadīt mašīnu, veikals ir tālu, vīrs nekad nav uz veikalu gājis. Bija bērns un bija jārūpējas par ģimeni. Negribēja iet uz veikalu un tā mājās radās pirmie mājlopi – cūkas, govys, vistas. Lauku darbi ar dzīvniekiem esot vesela romāna vērti, ja to gribētu aprakstīt. Vislielākais novērtējums bija, kad viens vecs lauku kaimiņš piezvanīja un prasīja padomu, kā esot izauguši sivēni. „Tad sapratu, ka kaut kas ir padarīts”.

6. Kā jaunie apstākļi izmainīja Jūsu dzīvi? Ko Jūs uzskatījāt par svarīgāko dzīves vērtību?

To, ko izdarīja pirmajos gados laukos bija visvairāk un labākais. Gan sakopjot mājas, gan apkārtni. Pēc tam kaut kā tas neiznāca.

Tagad domā tādās kategorijās, kādās agrāk nav domājusi. „Ja es neaizstāvēšu savus bērnus, savu māju, savu vietu, tad jau arī tās Latvijas nebūs, to nevar nodalīt. Var jau pateikt, ka mēs visi iedalāmies 4 kategorijās, kā man kāda zemiece pateica: muļķi, dumjie, strādīgie un slinkie. Viss. Vairāk nav”.

7. Kādi bija svarīgākie ieguvumi, atziņas, vērojumi?

Vērojot dzīvi un dzīvi laukos, redz, ka latviešu vidū ir daudz fantastisku sieviešu, -kas ir pārsteigums. Dzīve piespiež sievietes būt aktīvām. Kādreiz visas lietas kārtoja vīrs, līdz brīdim, kad valdība pārdeva trīsreiz dārgāk kā kombains maksā un tad pienāca tiesas pavēste, ka nauda jāatdod. Tas nozīmēja atdot visu, kas sastrādāts. Viņa redzēja, ka tā ir krāpšana, un sev nosolījusi, ka nekad neļaus, ka kaut ko atņem. Viņi arī nolika to kombainu naktī pie ministru kabineta kāpnēm.

„Es aizstāvu savu ģimeni. Un es nezinu, vai tās stiprās sievietes ir laimīgas, jo tie vīriem liekas, ka sieva pārāk stipra, un viņi meklē kaut ko citu”.

8. Ko Jūs zaudējāt, salīdzinot ar iepriekšējo dzīvesveidu?

Jūtas vairāk ieguvusi nekā kāda pilsētniece, kurai pieder tikai “šuplādīte” („*kaut kāds dzīvoklis*”). „Zemes sajūta ir kaut kas lielāks. Domāju, ka man ir paveicies, ka nokļuvu laukos”.

9. Vai jūtaties piederīga jaunajai videi un dzīvesveidam?

Uzskata, ka vēl šodien viņai ir sveši tie cilvēki. Kā pilsētniece jūtas sveši, bet vīrs iedzīvojies tai vietā vēl sliktāk. Viņa nezina, vai viņš ir laimīgs laukos, kaut arī par to ir sapņojis. Viņš kaut ko meklē un ir nelaimīgs.

Jūt, ka, ir cits skats uz dzīvi nekā lauku vietējiem iedzīvotājiem un ka tāpēc viņu nepieņem. Laukos citiem nepatīk tas, ka viņi ir izsītušies ar darbu, tāpēc laukos nav draugu, viņi ir vieni. Lauksaimnieku biedrībā ir domu biedri, kuri līdzīgi ienākuši laukos. Vīram ir neiedomājamas darba spējas, kad ir ražas laiks viņš var strādāt 22 stundas diennaktī, bet tad pienāk brīdis – viņš vienkārši guļ vairākas dienas.

10. Kāda ir kļuvusi Jūsu dzīve, salīdzinot ar dzīvi pilsētā?

Aizejot uz laukiem jūtas ieguvēja, jo laukos jūtas brīvāka, var elpot. Pilsētu vajag atbraukt uz teātri, veikaliem, baseinu, patīk „paspaidīties” pa veikaliem.

11. Vai tagad Jūs izjūtat harmoniju ar vidi, kurā dzīvojat?

„Jā, laukus esmu pieņēmusi, tikai ne to dzeršanu un ģimeņu iziršanu, to kas ir pēdējos 10 gados radies. Laukos ir arī narkomāni. Es gribu, lai kaimiņos atgriežas tādas sievas, kaislīgas, mīlēt spējīgas”.

„Ministrija skolā anketēja ar jautājumiem, ko Tu nopirksi, ja mājās ir pēdējie 5 lati.... bērni jau no mazotnes tiek pieradināti pie nabadzības”.

12. Vai Jūs vēlētos atgriezties pilsētā? Jā – nē; kāpēc?

„Nē, man ir lauku māja, man ir savs tenisa korts, tūlīt pabeigsim savu pirti. Esmu tikusies ar Gardu, kaut kur viņam taisnība. Bet šodien arī lauki nav latviski. Ar latvietību saprotu tīrību, kārtību un dvēseles skaidrību. Man ir bijis tā, ko nevar izskaidrot vārdos ... es eju pie tiem cilvēkiem un sajūtu viņi ir... latvieši, skaidri, gaiši un mierīgi. Šie desmit gadi iedarbojušies draudoši... Cilvēki ir nodzirdīti”.

„Toreiz, Grenstālē, zemnieku piketā, redzēja, kā autobusi tiek pagriezti virsū uz cilvēkiem. Tāpēc ir jāmēģina atrast kompromisu. Ar ekonomiskām metodēm valsts ir iznīcināta”.

„Lai krievi dzīvo šeit, bet ir jāuzveido savs tirgus”. Par savu prioritāti uzskata, kā jaunstrāvnikiem tikties ar cilvēkiem, mudināt veidot un apvienoties.